VADEMECUM DER BOUWVAKKEN

1886. ANNO 1904



POLYTECHNISCHE SCHOOL

19de JAARGANG № 2.

REDACTIE „AMSTERDAM" PRINSENGRACHT 503

K.H.

VADEMECUM

DER

BOUWVAKKEN.

NEGENTIENDE JAARGANG.

POLYTECHNISCHE SCHOOL



AMSTERDAM, 1904.

NEGENTIENDE JAARGANG 1904.

INHOUD.

Aflevering 1. PLAAT. **Ontwerp voor eene kleine villa**, door **Corns. de Graaf.** — 1904. — Schouwburg branden. — Bij de tekstfiguur. — Het herstellen van bouwwerken door cement met luchtdruk aangebracht. — Prijsvragen. — Simpangsche societeit te Soerabaja. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. — Friesche bouwkring.

" 2. PLAAT. **Ontwerp voor een papierhandel en magazijn met bovenwoning**, door **M. Kuyper Cz.** — De inrichting onzer schouwburgen. — Duitschland op de tentoonstelling te St. Louis in Amerika. — Verbouwde oude gevel te Hoorn. — Gevelbouw te Heemstede. — Prijsvragen, over het nut er van, Vereeniging »Architectura et Amicitia«. — Uitslag examen voor Meester en Gezel door de Vereeniging »Tot veredeling van het Ambacht.«

" 3. PLAAT. **Ontwerp voor een Stationskoffiehuis**, door **F. L. van Houte.** — De Vereeniging van Nederl. Bouwk. Opzichters en Teekenaars. — Bij de tekstfiguren. — Tuin omrastering met ingang. — Bouwwerken te New-York. — Jozef Israëls en het Rijks Museum. — Electrotechnisch weekblad. — Teekeningen in de uitgave. — Prijsvragen. — Beschouwingen hierover.

" 4. PLAAT. **Voorgevel voor een dubbel woonhuis met bovenwoning**, door **J. J. Hellendoorn.** — De Vereeniging van Nederl. Bouwk. Opzichters en Teekenaars. — De afvoer der faecalien. — Beton waterdicht te maken. — Duitschland in Zuid Afrika. — IJzerconstructies. — Fabrieken van nageperste en andere steenen voorheen Fr. van der Loo Sr. te Dieren. — Veranderde toestanden. — Het Rijksmuseum. — Meubelfabrikatie.

" 5. PLAAT. **Gevelontwerp**, door **D. C. A. Hogendoorn.** — Wedstrijd Thieme fonds. — Beweegbare ijzeren kraan voor het opbrengen van zware bouwsteenen. — Ontwerp voor eene villa. — Eene vermaning aan de Nederlandsche steen industrie.

" 6. PLAAT. **Woonhuis gevel te Veendam**, door **P. Hooykaas.** — Een onderzoek naar aanleiding van den schouwburgbrand te Chicago. — Hydrochromin. — Villa met atelier. — Ruimte ontwikkeling in de architectuur.

" 7. PLAAT. **Ontwerp voor eene dubbele villa**, door **H. Evers.** — Metaalgaas. — Kurk als bouwmateriaal. — De Paulus kerk te Halle aan de S. — Zweedsche vloerbedekking. — Vervoeren van belangrijke constructies. — Jaloesie kappen. — Prijsvraag voor een modern ameublement uitgeschreven door J. A. Huizinga te Groningen. — Afdeeling 's Gravenhage M. tot bev. der bouwkunst. — Badhuis voor volksbaden in een kleine gemeente.

" 8. PLAAT. **Winkelgebouw aan de Marnixstraat te Amsterdam**, door **H. Bonda Bzn.** — De toegang tot den Dam. — De Beachy Head, vuurtoren in het Engelsche kanaal. — Het operagebouw te Berlijn. — Nieuwe uitgaven. — Behangselpapier. — Jossoncement.

" 9. PLAAT. **Winkel en bovenhuis te Scheveningen**, door **M. Kuyper Czn.** — Schouwburgbranden. — Het VI internationaal congres voor architecten te Madrid. — Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap«. — Kubeertabellen.

" 10. PLAAT. **Ontwerp van eene villa**, door **W. Honig.** — Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Amerikaansche Kerkgebouwen. — Veiligheidsliften. — Kunst tufsteen. — Nieuwe uitgaven.

" 11. PLAAT. **Ontwerp van twee heerenhuizen te Hengelo (O.)**, door **De Herder en Hellendoorn.** — Federatie der bouwvakken. — Hout met een hardelaag te bedekken. — Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Nieuwe uitgaven. — Spoorwegstation te Metz. — Prijsvragen. — Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam.

" 12. PLAAT. **Dubbele villa te Goes**, door **F. G. C. Rothuizen.** — Overbrugging. — Hekwerken en boombeschermers. — Brucknerplaten. — Woonhuis te Hannover. — Uitbreiding onzer steden en dorpen. — De Beurs verkreeg een gedenkplaat.

Aflev. 13. PLAAT. **Ontwerp eener kleine villa,** door **Th. van Elempt.** — Amsterdam's uitbreiding. — Woonhuis te Bielefeld. — Gevaarlijke bouwconstructies. — Verfraaiing onzer steden.

" 14. PLAAT. **Ontwerp kleine villa,** door **P. Siekman.** — Het binnenhof te 's Gravenhage. — De zetel voor het hof van arbitrage. — Versieringsmiddelen. — Magazijn van de firma Franz. Fischer & Zoon te Munchen. — Examen polderopzichter. — Prijsvragen. Geïllustreerde prijscourant van Van der Burg & Thomas, Rotterdam.

" 15. PLAAT. **Drie heerenhuizen aan de Jan Luykenstraat te Amsterdam,** door **H. Bonda Bzn.** — Iets over deuren. — Vereeniging tot veredeling van het ambacht. — Een kerkschip. — Inbrasit.

" 16. PLAAT. **Villa,** door **F. L. van Houte.** — Herstelling van torens. — Het Palace hotel te Scheveningen.

" 17. PLAAT. **Woonhuis,** door **De Herder en Hellendoorn.** — Gemeente-electriciteitswerken te Amsterdam. — Villa te Kirchrade. — Het Palace-hotel te Scheveningen. — Christelijke en Heidensche kunst. — Beknopte handleiding voor het landmeten en waterpassen.

" 18. PLAAT. **Confectiemagazijn met bovenwoning,** door **H. van den Hof.** — Onze daken. — Het beroep van den architect. — De dom te Keulen. — Bibliotheken. — Prijsvragen. — Middel tot bescherming van hout bij werktuigen. — Zonderlinge reclame. — Grafelijke zalen.

" 19. PLAAT. **Ontwerp voor eene villa,** door **D. C. A. Hogendoorn.** — Restauratie. — Oude bouwwerken. — Statica. — De Katholieke kerk te Koningshute in Silezie. — Verbetering van hout door suiker. — Het hout in de toekomst.

" 20. PLAAT. **Ontwerp voor eene kleine villa,** door **L. W. A. de Blinde.** — Nogmaals de Westertoren. — De gedachteniskerk te Speyer aan de Rijn.

" 21. PLAAT. **Ontwerp van een stalgebouw met koetsierswoning,** door **M. Kuyper Czn.** De Westertoren te Amsterdam. — Uitbreiding van Amsterdam. — Het Koninklijk Paleis te Brussel. — Houtsoorten op de wereldtentoonstelling te St. Louis. — Veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid.

" 22. PLAAT. **Schets eener villa,** door **W. de Graaf.** — Eene herinnering aan de laatste dagen. — Het vredespaleis. — Schetsen van gebouwtjes op een bad- of herstellingsoord. — Bestratingen. — Lidium. — Spijkers en draadnagels. — Gevelwedstrijd te Rotterdam. — Prijsvragenbeschouwing.

" 23. PLAAT. **Gebouw voor den Brandweer,** door **M. Kuyper Czn.** — De Westertoren te Amsterdam. — Oude bouwwerken. — Bestratingen. — Bouwagenda en adresboek. — De nieuwe Synagoge te Dortmund. — Modelbouw. — De Vondelkerk. — De uitbreiding van Amsterdam. — Prijsvragen. — Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap". — 50-Jarige herdenking der Vereeniging „Architectura et Amicitia". — Ontwerp omslag.

" 24. PLAAT. **Ontwerp van eene Zomerwoning,** door **H. van Es Jr.** — Lava Grot en Tufsteen. Nijverheidstentoonstelling. — Vredespaleis. — Halte voor tramverkeer. — Italiaansche marmersoorten. — Prijsvragen. — Oostenrijks Handelsmuseum. — Eere prijsvraag Architectura et Amicitia.

" 25. PLAAT. **Ontwerp van een heerenhuis,** door **J. J. Hellendoorn.** — De uitbreiding van Amsterdam. — Het vredespaleis. — De drijvende kerk. — De Evangelische kapel te Burgbrohl in het Brolhdal-Indurin. — Smeedwerk. — Prijsvragen, Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. — Eereprijsvraag, Architectura et Amicitia.

" 26. PLAAT. **Ontwerp van een villa,** door **F. G. C. Rothuizen.** — Brand winkelgebouwen. — Het raadhuis te Rotterdam. — Toren te Oorschot. — Evangelische kerk te Zoppot aan de Oostzee. — Prijsvragen. — Monument Dr. H. J. A. M. Schaepman. — Van Gendt's bouwkalender.

VAN RIETSCHOTEN & HOUWENS,

Boompjes 46, ROTTERDAM,

hebben **GROOTEN VOORRAAD**

houtbewerkingsmachines.

Prima grenen ribben en delen.

NIEUWE AANVOER, blank en droog, 10 × 15 10 × 12, 10 × 10, 7 × 15, 7 × 12, 7 × 10, 5 × 23, 5 × 20, 5 × 15, 4 × 28, 4 × 24, 4 × 23, 4 × 20, 4 × 15, 4 × 14, 3 × 28, 3 × 20, 2½ × 20. Voordeelige prijzen.

J. SCHOENMAKERS, Houthaven, Amsterdam.

CREOSOTEER-

INRICHTING — HOUTHANDEL.

Uiterst concurreerende prijzen.

VAN SWAAIJ & Co. 's Bosch.

Gebr. KÖRTING, Actiengesellschaft,

Körtingsdorf bij Hannover.

LAGEDRUKSTOOMVERWARMINGEN

met „PATENT LUFTUMWALZUNG".

GASMOTOREN met zuiggasinrichting.

PROSPECTUS, PLANNEN EN BEGROOTINGEN GRATIS.

Vertegenwoordiger

JULIUS LÜCHAU, Amsterdam.

Warmoesstraat 91.

BRANDVRIJE ASBESTVERF

is de verf bij uitnemendheid ter beperking van brandgevaar in:

Scholen - Gestichten - Hotels - Kerken
Schouwburgen - Tentoonstellings-
gebouwen - Goederenloodsen
Fabrieken enz.

Geeft even fraai werk als gewone olieverf en is niet hooger in prijs.

DE GENERAAL-AGENTEN

H. G. AIKEMA & Co. ROTTERDAM.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS G. en J. COOL.

AMSTERDAM. ROTTERDAM. UTRECHT.

Druk van J CLAUSEN, 8t Jansstraat 40. Amsterdam.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

7 Januari 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 1.

Bij de Platen.

Ontwerp voor eene kleine Villa,

door CORN. DE GRAAF, te Hengelo. (Ov.)

Alles compact, indeeling, uiterlijk en toch een villa die met de verschillende sprongen, overstekende kappen en torenbouw een zeer goed geheel oplevert, tusschen het groen dat het buitenleven biedt. De Heer Corn. de Graaf was een der gelukkig bekroonden bij de prijsvraag Bouwkunst en Vriendschap, (zie rapport). De plaat geeft een geschikt, eigenaardig en modern geheel.

1904.

Pang, en 1903 gaf zijn afscheid te kennen, 1904 trad voor, Gelukkig Nieuwjaar aan allen, laten wij maar niet vragen hoe zal het einde zijn. Is het goed dan komt alles van pas, is het kwaad dan komt het einde steeds te vroeg. Zooals het gaat op het groote schouwtooneel, waarop wij dagelijks onze voorstellingen geven, gaat het ook op de kleinen en daarbij is het gebruikelijk dat een Nieuwjaarswensch wordt ten gehoore gebracht. Gewoonlijk biedt de bruiloft van Kloris en Roosje daarvoor tijd en plaats aan, en waar dat niet zoo is, wordt toch, al gaat het minder gezellig die wensch uitgesproken. Eigenaardig is het dat velen van deze wenschen Neerlands grootste bouwwerk uit den laatsten tijd daarbij hekelden, en vooral de verstoring die in de onderlinge deelen plaats had.

Zoo verzuchtte Pieternel op de Amsterdamsche Schouwburg, waar zij aan de herstelling van de zakkende spoorviaducten herinnerde, en waar Thomasvaer aan vele regendagen dacht waarbij tevens van alles uit de lucht viel volgender wijze:

Van alles ja — te kust en keur
Tot zelfs een Zwitsersch ingenieur!

Zij hoopt van harte dat het die gegeven moge zijn om de viaducten even sterk te maken als de Oude Beurs waarop

Thomas. . . . . Dat zou ik laken!

Pieternel. Waarom?

Thomas. . . . . Och vrouw het duurt niet lang,
Dan heb je 't maar weer met gepang,
Van helsche stoffen te doen springen!
Neen hoor, dan boven alle dingen,
Prijs ik de Nieuwe Beurs, vrouw Piet,
Die springt al zonder dynamiet!

En even als daar, werden ook elders die gebreken herdacht. Dat 1904 hier rust moge brengen in het vernielingswerk waar niemand iets aan heeft, en dat de bouwmeester voorzeker groot leed verschaft, dat 1904 dit werk niet moge voortzetten. Wij mogen allen over stijlopvatting onze verschillende zienswijzen hebben, maar dat de constructie hier zoo vonnist, is, hoewel voorzegd, te bejammeren.

Het werk van ieder onzer wachte een beter lot.

Zal 1904 een goed jaar voor de bouwwereld zijn, het staat te bezien. Wil een jaar goed worden dan moet het voorgaande daarvoor de bakens gezet hebben, en dat geschiedde zoo zuinig; dat bij de zwoegende finantieele omstandigheden onzer dagen de gunstige uitzichten niet bijster groot zijn. Daar zal met sterken arm moeten ingegrepen worden in onzen welvaart. Wanneer wij moeten blijven teeren op het gaan en komen van enkelen wanneer wij maken moeten wat verzakt of verstikt, dan hebben wij allen een zuinig stukje brood, neen daar moeten nieuwe wegen van voorspoed gezocht worden, en die zijn voor ons niet anders te vinden, dan in nieuw land en nieuwe rappe handen. De Zuiderzee onttrokken aan de bestemming en wij zijn op weg. Daar zal 1904 niet veel succes voor openen. Hekelen, kijven, twisten, verwijten, wat de een denkt en den ander niet, daar gaat de kostbare tijd mede heen, zoo noodig voor ons herlevend bestaan.

Is er dan geen sluimerende macht wakker te maken die voleindigt wat velen aanvingen, en die den weg reeds hebben gewezen hoe het mogelijk was er toe te geraken. Zulke daden zijn noodig, het leger van bouwkundigen is in ons kleine landje groot, en waar de uitbreiding van gemeenten hier en daar teekenen van beëindiging begint te geven daar moet naar nieuw leven worden omgezien, wat alleen langs dien weg te bereiken is.

Een vredepaleis lacht in de toekomst ons tegen, maar voor hoe weinigen zal daar wat van ten voordeele komen, waar alleen de mogelijkheid op een internationale prijsvraag daarvoor de bestemming dient te zijn. Wanneer dit jaar de strijdenden daarvoor mogen bijeenkomen zal het veel gevorderd zijn, maar dan ook zijn de toekomstplannen gering, en dat waar wij zeer veel behoeven, waar ons aantal iederen dag grooter wordt en onze eischen naar evenredigheid sterker. Een opwekking in dien geest dus; geve 1904 kracht, opdat voor jaren achtereen Nederland den weg geopend zij te komen tot meerderen welvaart in ons bedrijf.

Schouwburgbranden.

Dat een schouwburg in het vuur opgaat, schijnt den aangewezen weg te zijn. Zwaartillende lieden vinden dat zoo voorbeschikt. Toch niet. Wanneer in een kerk werd omgesprongen met even zoovele brandbare artikelen, het gevaar zou er even goed huisvesten als in de schouwburgen. Hoe dikwerf heeft verlichting en versiering in een kerkgebouw brand gegeven en was de samenstelling van de omgeving daar toch een middel tot beperking, wat juist bij een schouwburg contra is. Zooals nu te Chicago geschiedde was ontzettend.

Wanneer men de schouwburgen in onze steden toetst aan die welke te Chicago ging, hoe slaat dan de vrees om 't hart over de gebrekkige constructies van zoo velen. Er zijn er waar zonder paniek bij gewone kalmte bijna niet uit te komen is, wat zal het zijn, wanneer er iets gebeurt, voor enkele laag zittenden mogelijk een wegkomen, voor al de anderen een blijven en de gevolgen daarvan. Waarom; reeds meermalen heb ik hierop gewezen niet bij den portier die aan het eerste ontsnappingspunt zit de waarborgen in handen gegeven. Die kan het langst blijven en is die man niet moedig genoeg, geeft hem tijdens den speeluren een tweede er bij, maar hij houde het toezicht in handen. Is er onraad, de seinen klinken in zijn bereik en hij ontsluite, op dat oogenblik alle uitgangen die op electrische wijze gekoppeld onmiddellijk op zijn eenvoudige beweging zich kunnen openen. Wat baat het, al zijn de uitgangen talrijk, men ziet het in Chicago en zij ontsluiten zich niet, wat geeft de drenkeling den zwemgordel, wanneer die in de machinekamer is opgeborgen en hij dringend om toewerping bidt De schouwburgen zijn allen te veel aan lokale omstandigheden onderworpen. Snel en afdoend moet er steeds gehandeld worden en dat kan alleen door de afsluiting, die ons van de ruimte terughoudt op te heffen. Het is niet alleen genoeg voorbereidende maatregelen te treffen, neen, zij moeten berusten tevens onder scherpstaande controle, die immer wakker het oog overal laat gaan. Schermen die de vlam stuiten, bassins die het gebouw in een regen kunnen plaatsen, 't is alles fraai, maar waar het mogelijk is dat een enkel verzuim hen ondoelmatig maakt, wat geeft daar hun bestaan. Een koord door de zaal gespannen belette het nederdalen van het brandscherm schrijft men, en alle voorzorgen falen, hoe kostbaar ook. Toezicht, dat zulke dingen onmogelijk zijn moet er wezen, maar bovenal een macht die alle poorten en er moeten er velen zijn eensklaps ontsluit, dat geeft vertrouwen, en wanneer die onmiddellijk bij den ingang onder bescherming zijn gesteld zal bij gemis aan portier, ieder moedig man zich geroepen gevoelen zijn werk over te nemen.

Men hange desnoods het voorschrift met reuzen letteren geschreven aan de wand. Een schouwburg moge geen kooi zijn, maar een verzamelplaats, die het buitenpubliek van dat van binnen verdeelt meer niet, en wanneer dat alles op den voorgrond staat, verdwijnt het gevaar. Gewoonlijk loopen om de zitplaatsen te veel corridors en gangen, hoe goed als een voorbeeld te noemen de stedelijke schouwburg te Amsterdam ook moge zijn, juist het omgeven van de verzamelplaats met al die ruimten, vormt bij paniek gevaar, want in de verbijstering vinden velen den goeden weg niet en wat is dan hun lot. Dat daarom

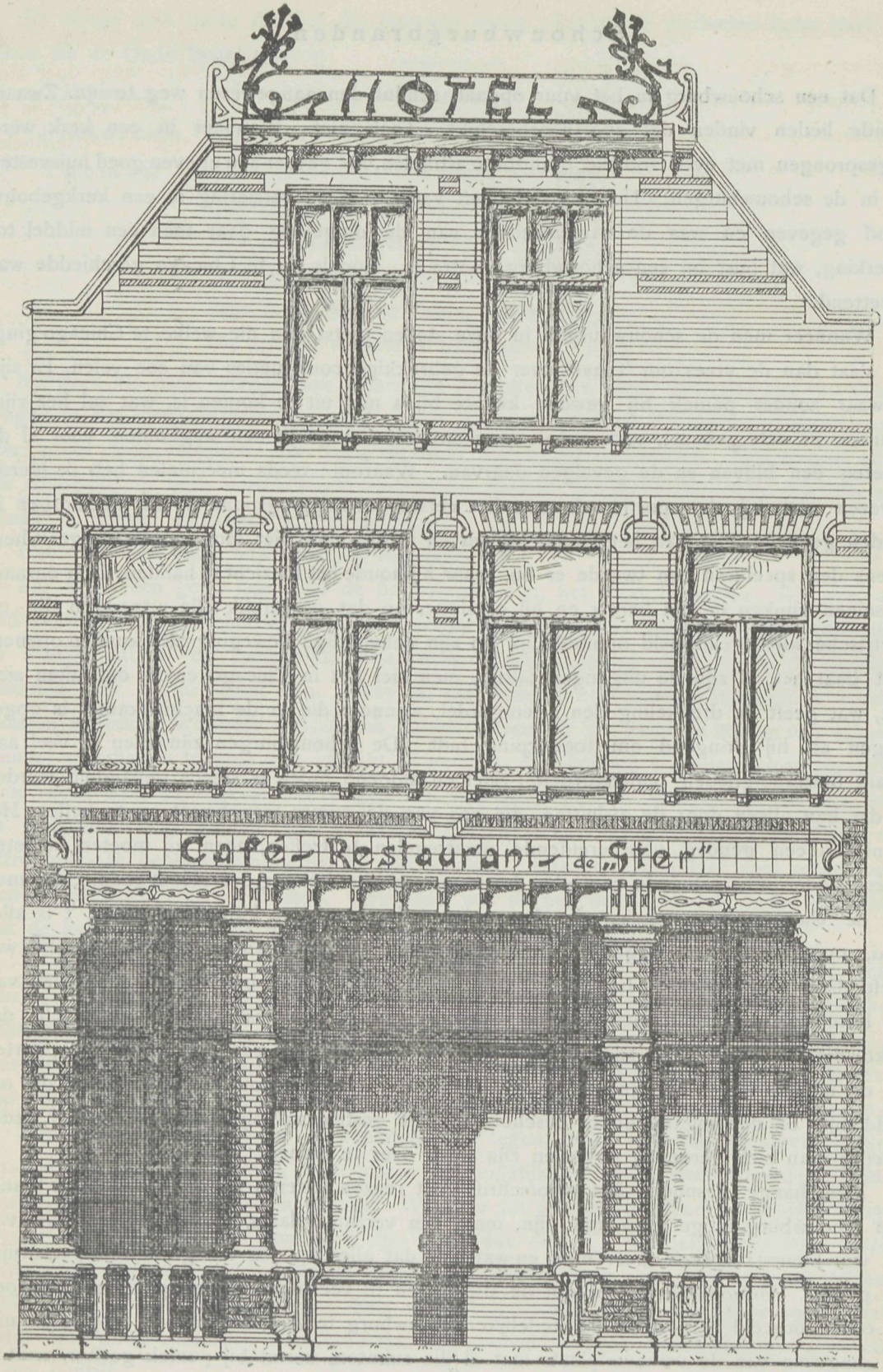
HOTEL
Café-Restaurant de „Ster"

het denkbeeld zich meer en meer voorop stelle, dat door spoedige ontsluiting alleen redding mogelijk is en dat wordt gewoonlijk te licht geteld. De zware ramp doet zien, dat ernstige controle steeds noodig is, die niet alleen zorgt dat de middelen er zijn tot bescherming, maar bovenal of die bescherming verhinderd wordt, want doelmatige middelen die belemmerd worden staan met gemis gelijk.

Bij de tekstfiguur.

Een hotel-gevel in een onzer kleinere steden geeft het ontwerp van den bouwmeester J. J. Hellendoorn. Van alles is op geschikte wijze partij getrokken en levert dit een goed en aangenaam geheel.

Het herstellen van bouwwerken door cement met luchtdruk aangebracht.

In No. 22 1903 gaven wij eene korte omschrijving van deze in Duitschland meer en meer gebruikelijke methode. Naar aanleiding daarvan werd ons de vraag gesteld of een teekening van dergelijk werktuig bestaat. Gaarne geven wij daarom datgene wat wij

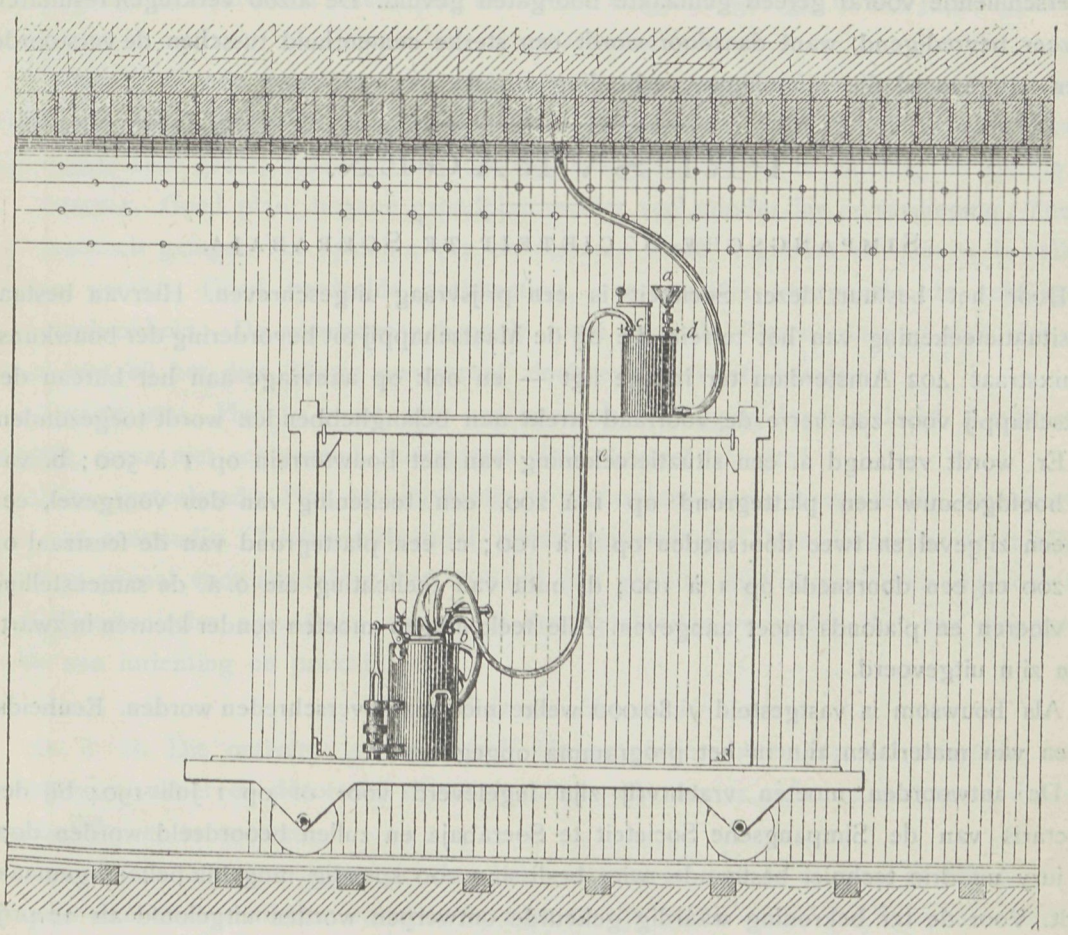

Compleet toestel.

daarvan aantroffen en dat de tekstfiguren thans verduidelijken. Hieruit blijkt de constructie die zeer eenvoudig is. Het is een vinding van den Ingenieur A. Wolfsholz te Barmen. Op de wagen staat de gesmeed ijzeren luchtketel met daaraan verbondene luchtdrukpomp.

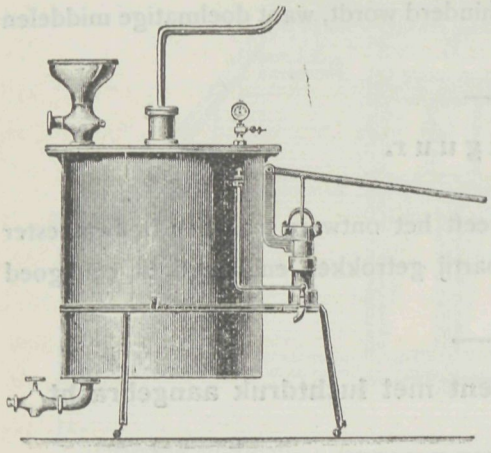

Cementketel.

Deze ketel is met de hooger geplaatste cementketel door een gutta percha slang verbonden en wordt van daar het cement afgevoerd. In de cementketel is een zeef en trechter aanwezig, waardoor de specie wordt gemengd en gezuiverd en het vast zitten aan den ketel wordt voorkomen. Wanneer een overdruk van 1,5—2 atmospheren is bereikt, wat in 5—7 minuten door een werkman kan worden geregeld, dan wordt het cement met emmers aangevoerd en door den trechter in den ketel gestort. Is de voor het boorgat benoodigde cement aanwezig, dan wordt de trechter gesloten en de cementketel door het openen der verbindingsslang onder druk gebracht. De arbeid gaat dan geregeld voort en worden op die wijze de verschillende vooraf gereed gemaakte boorgaten gevuld. De alzoo verkregen resultaten zijn zeer bevredigend, want daardoor wordt een sterke cementhuid tusschen de verstoorde deelen aangevoerd die een nieuwe verbinding vormt.

PRIJSVRAGEN.

Simpangsche Societeit te Soerabaja.

Door het bestuur dezer Societeit is een prijsvraag uitgeschreven. Hiervan bestaat een situatieteekening van het terrein die bij de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst Marnixstraat 402 Amsterdam ter inzage ligt — en ook op aanvrage aan het bureau der Maatschappij voor zoo verre de voorraad strekt aan belanghebbenden wordt toegezonden.

Er wordt verlangd a. een situatieteekening van het bouwterrein op 1 à 500; b. van het hoofdgebouw een plattegrond op 1 à 200, een teekening van den voorgevel, een van een zijgevel en twee doorsneden op 1 à 100; c. een plattegrond van de feestzaal op 1 à 200 en een doorsnede op 1 à 100; d. nota van toelichting die o. a. de samenstelling van vloeren en plafonds moet aangeven. Alle teekeningen moeten zonder kleuren in zwarte lijnen zijn uitgevoerd.

Als bouwsom is vastgesteld *f* 80.000 welke niet mag overschreden worden. Eenheidsprijzen van materialen zijn in het programma opgegeven.

De antwoorden moeten vrachtvrij zijn ingeleverd voor of op 1 Juli 1904 bij den Secretaris van de Simpangsche Societeit te Soerabaja en zullen beoordeeld worden door een jury uit drie technici bestaande, wier beslissing zoo spoedig mogelijk bekend gemaakt wordt. Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd als 1e prijs *f* 700. 2de prijs *f* 350. 3e prijs *f* 100. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom

van de Societeit de niet bekroonden worden vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM

De uitslag van het concours der Vereeniging is als volgt:

1. Gebouw voor een Gezondheidskolonie. Eerste prijs zilveren medaille met getuigschrift en *f* 50, aan het ontwerp »Sanitas«, van den heer J. van der Mey, architect te Amsterdam tweede prijs bronzen medaille met getuigschrift en *f* 25 aan het ontwerp »Debora«, van den heer J. Stuivinga, te Rotterdam; derde prijs, getuigschrift, aan het ontwerp »Kinderheim«, van den heer R. J. Hoogeveen, te Rotterdam; een buitengewone bronzen medaille aan het ontwerp »Cirkel« (geteekend), van den heer J. Coninck Westenberg te Antwerpen.

2. Traphal in een Heerenhuis. De helft der vereenigde eerste en tweede prijzen, alzoo *f* 30 met getuigschrift, aan elk der ontwerpen »H. t. H.« en »Escalier«, onderscheidenlijk van de heeren J. C. Bakker te Scheveningen en J. H. Schmitz Jr. te Rotterdam.

3. Electrische trampaal. Eerste prijs, bronzen medaille, getuigschrift en *f* 15, aan het ontwerp »Toos«, van den heer Corn de Graaf, bouwkundige te Hengelo; tweede prijs getuigschrift, aan het ontwerp »IJzer«, van den heer A. van Baalen te Amsterdam.

Omtrent de bekroonde ontwerpen wordt het volgende gezegd in het jury-rapport:

Gebouw voor een Gezondheidskolonie.

SANITAS. Goede opvatting van plan, regelmatige rangschikking en practisch tevens, echter met enkele gebreken, trap o. a. te klein. Architectuur goed, van aangenaam aanzien. Kap echter zeer groot, daardoor niet oeconomisch; teekenwerk te vluchtig en slordig.

DEBORA. Goed plan, begane grondplan echter veel minder dan de verdieping; keuken niet practisch gelegen ten opzichte van de eetzaal. Heeft 't gebrek dat boven de balkons worden gemist. Goed verdeelde architectuur, voornamelijk voorgevel; de achtergevel meer verbrokkeld. De voortraveën bepaald mooi verdeeld. Torenoplossing sluit niet aan, vooral niet bij het dak. Mooie perspectief, doch eveneens iets somber.

KINDERHEIM. Plan te groot, niet oeconomisch; de ligging der trap slecht. Architectuur degelijk, maar niet schitterend, teekenwerk flink, hoewel iets grof.

CIRKEL, (geteekend.) Plan te uitgebreid en niet oeconomisch, onregelmatig. Architectuur goed en eenvoudig. Teekenwerk mooi, vooral perspectief. Deze ontwerper geeft blijken van veel gevoel voor atmosfeer, het verband van gebouw met omgeving en ongezochtheid in architectonische opvatting; moge hij deze qualiteiten verbinden met een diepgaande studie van inrichting en praktijk.

Traphal in een Heerenhuis.

H. T. H. Dit ontwerp is, wat betreft zijn proporties, beter dan het volgende, het is echter constructief en decoratief te weinig uitgewerkt om er zich een volkomen duidelijk denkbeeld over te vormen.

ESCALIER. Is meer uitgewerkt dan het voorgaande, ook is er meer practisch gebruik gemaakt van de beschikbare ruimte; de vormen zijn echter verre van fraai, schoorsteenen te gezocht, bogen boven de deuren idem. Men zou de vraag kunnen stellen of dit materiaal

wel fijn genoeg is voor het doel in dit geval. Constructief is het zeker, maar spoedig grof.

Electrische Trampaal.

TOOS. Paal en voet degelijk, de vangarmen met de gestileerde Brusselsche ganzen ver van fraai. De verdeeling der lichten is goed, evenals de constructie die over het geheel genomen geschikt is voor het doel. Had de ontwerper meer in zichzelf gezocht, dan voorbeelden na te volgen van twijfelachtige waarde, het resultaat ware ongetwijfeld beter geweest.

IJZER. De ontwerper heeft getracht iets oorspronkelijks te geven, is echter vervallen in gecompliceerdheid, vooral wat constructie betreft. De aard van het materiaal komt in dat ontwerp niet tot zijn recht. De voet is »a jour« bewerkt, hetgeen minder geschikt lijkt voor het vuil worden, en het zich ophoopen van stoffen onder dien voet. Goed is gelet op de functie van het licht; de proporties zijn het best in dit ontwerp en beter dan alle anderen.

De ontwerpen die te Rotterdam van 3 tot 5 Januari ter bezichtiging zijn gesteld geweest, zullen nu nog hunne route nemen naar Amsterdam, Arnhem en Groningen, waar overal ongetwijfeld een ruim bezoek ter beschouwing hun deel zal zijn.

De jury bestond uit de Heeren Prof. Henri Evers te Delft, H. J. M. Walenkamp Cz. en W. Kromhout Cz. architecten te Amsterdam, A. le Comte Hoofdleeraar aan de Academie en P. A. Weeldenburg, architect te Rotterdam.

Friesche Bouwkring.

In afl. 24 — 1903 namen wij eene mededeeling op ons toegezonden door den heer M. Kuijper Czn., betreffende Prijsvraag arbeiderswoningen.

Als antwoord hierop, ontvingen wij 26 Dec. 1903 onderstaand schrijven, de aflevering was toen reeds gereed zoodat geene opname kon volgen.

Aan de Redactie van het Vademecum te Amsterdam.

Beleefd verzocht ondergeteekende in uw blad opname van onderstaand schrijven.

Omtrent het schrijven van den heer Kuiper Czn. in No. 24 van dit blad over het niet tijdig terug zenden van de ingezonden teekeningen en het niet beantwoorden van het tot den Secretaris gericht schrijven, sta voorop dat de oorzaak hiervan geheel ligt bij den Secretaris en de Vereeniging als zoodanig niet verantwoordelijk mag worden gesteld.

Huisselijke omstandigheden zijn in deze de reden waarom de Secr. niet kon vermoeden dat de terugzending nog niet was geschied.

De Heer M. Kuyper Czn., had misschien ook beter gedaan bij het schrijven gebruik te maken van zijn correspondentie-adres.

Met dank voor plaatsing,

D. B. KALMA, *Secr. v. d. Friesche Bouwkring.*

Dit zoo duidelijk omschreven antwoord, zal de vertraging zeker volkomen ophelderen. Waar de Friesche Bouwkring gewoon is, haar werkkring flink aan te vatten, was ook onze meening dat hier onverwachte storing in betrokken was. Het een zoowel als het ander is hiermede zeker naar genoegen opgehelderd. RED.

Ontwerp voor eene kleine villa

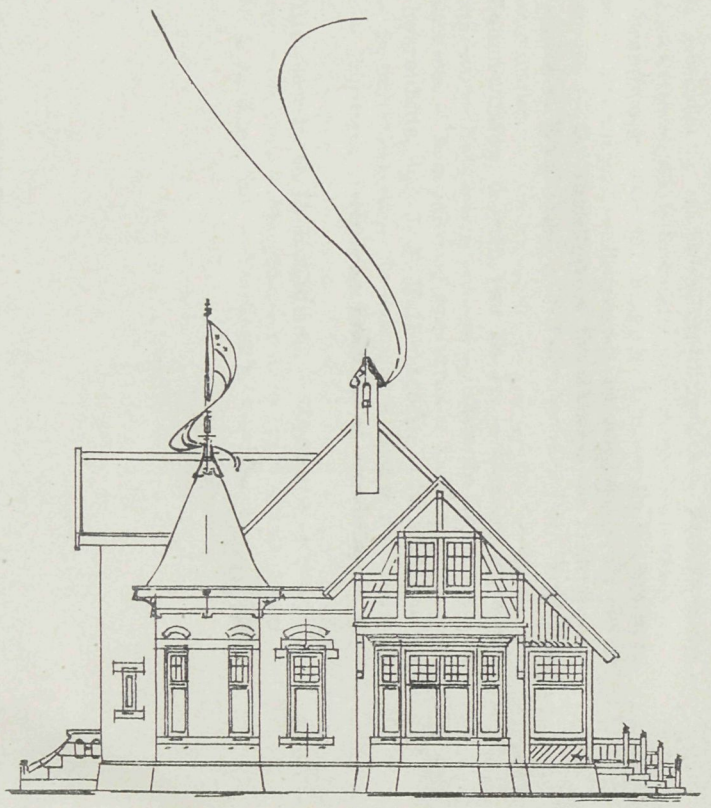

Voorzicht.

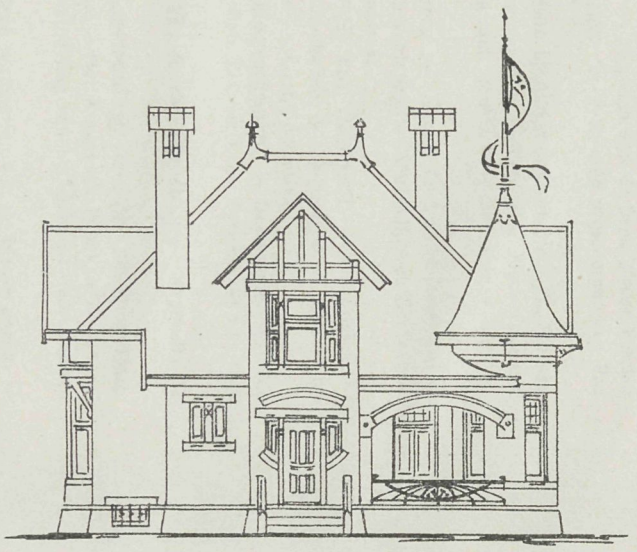

Zijzicht.

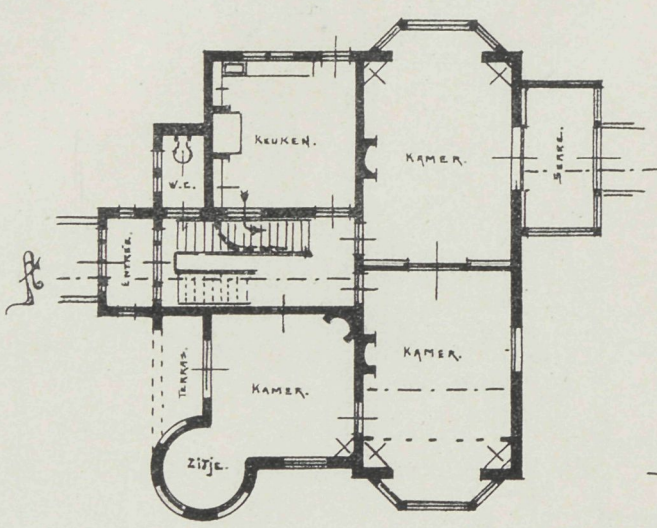

Platte grond.

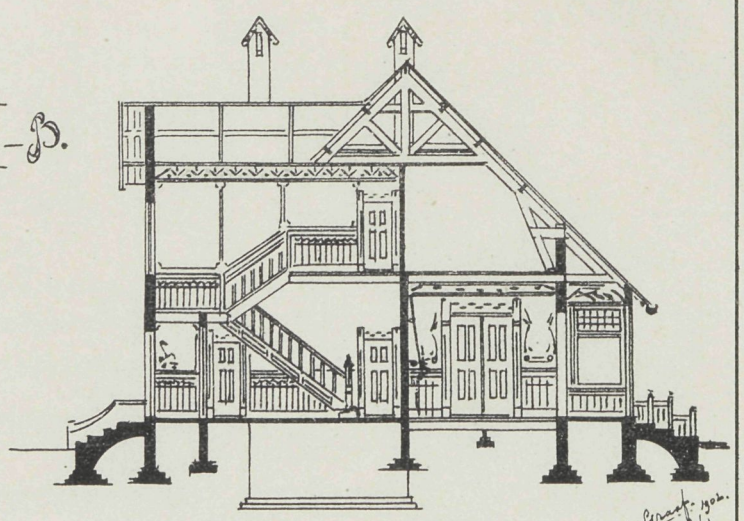

Doorsnede: A.B.

Schaal.

0.5 1 2 4 6 6 7 8 9 10 M.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

21 Januari 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 2.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een papierhandel en Magazijn met bovenwoning,

door M. KUYPER Cz.

Terwijl de plaat den voorgevel en doorsnede geeft, levert de tekstfiguur de plannen. De inrichting is voor kantoor, magazijn en bovenwoning. Zijn onze gewoonlijk smalle

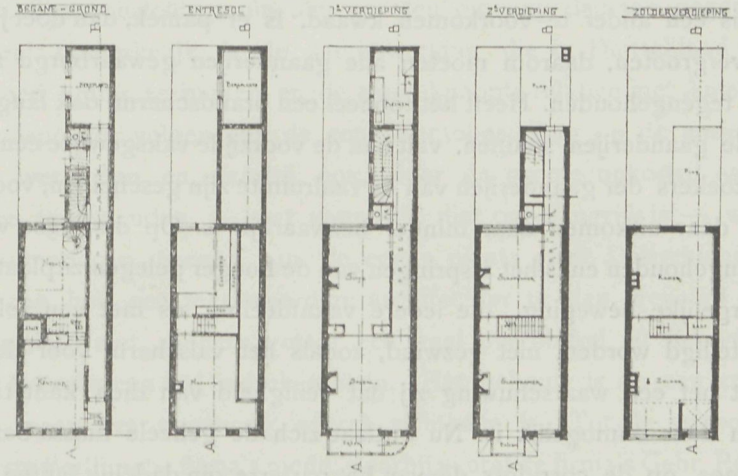

woonhuizen niet bizonder geschikt om daarin groote afwisseling te brengen, dat kan van dezen gevel niet gezegd, die in zijn modern gewaad verschillende aangename vormen vereenigt.

De inrichting onzer Schouwburgen.

Er is in den laatsten tijd zeer veel over dit onderwerp geschreven, en gesproken en daarbij tevens zijn vele schouwburgdirectien in angst gejaagd, die overtuigd zijn, dat hunne inrichtingen volkomen alle veiligheidswaarborgen missen, omdat de verdeeling daarvan zoo is, dat het niet anders bij ongeval kan uitloopen dan op treurigen afloop, en waaraan enkel en alleen is tegemoet te komen door groote zelfbeheersching en kalmte van het hunne inrichtingen bezoekende publiek. Toch zou het wenschelijk zijn dat voor den bouw van nieuwe schouwburgen, en die zullen niet uitblijven, meer waarborgen worden gevonden, en dat men zich daarin met zekerheid kan vertrouwen. In de eerste plaats is het dan een vereischte, dat een schouwburg zij een geheel vrijstaand gebouw zonder eenige belendenden, want elke belending belet den doorgang aan die zijde en het gebouw moet van rondom toegankelijk en bereikbaar zijn. Verder verdeele men de inrichting zoo dat het tooneel met toebehooren en zaalruimte tezamen één geheel vormen zonder meer; en make men aan het tooneel alleen de ruimte voor coulissen noodig. Al wat verder aan tooneel of zaal behoort sluite men voor en achter door ruime gangen aan het gebouw aan, en bouwe de foyer, garderobes, koffiekamer enz. aan den voorgevel, de kleedkamers, archief enz. aan den achtergevel in geheel zelfstandige gebouwen, die alleen door die vereenigingsgang toegang hebben tot de zaal. De zaalruimte is dus enkel omgeven evenals het tooneel van een daaromloopende corridor en van daaruit bereikt men onmiddelijk door de talrijk aanwezige deuren, het buitenterrein Er zullen dus voor en achter aan de zaal en tooneel begrensd door den doorgang; zooveel als openstaande binnenplaatsen komen, waarop evenzoovele uitgangen. Al de uitgangen van de geheele zaal kunnen nu in het voorgedeelte onder de rustige zorg van den bewaarder komen, die op het eerste signaal deze allen ontsluit door eene mechanische daarvoor aangelegde inrichting. Zaak is dat iederen avond gecontroleerd wordt of geen slot of knip belemmering tot de ontsluiting kan geven. Maar er is een ander te voorkomen kwaad. Is er paniek, dan doet juist het zien van het gevaar dat vergrooten, daarom moeten alle gaanderijen gewaarborgd zijn dat rook en vlammen worden tegengehouden. Heeft het tooneel een brandscherm, ook langs de kolommen, die gewoonlijk de gaanderijen steunen, valt aan de voorzijde vaksgewijze een rolscherm neer, waardoor de bezoekers der gaanderijen van de zaalruimte zijn gescheiden, voor het parterre is dat niet noodig, daar uitkomen daar minder bezwaarlijk is. Op die wijze wordt het gevaar eenigen tijd tegengehouden en is het afspringen van de hooger gelegen zitplaatsen onmogelijk. Waarom zou dergelijke beweging, die iedere vakafdeeling als met een rolblind sluit, niet kunnen bewerkstelligd worden, niet gezwind, zooals het valscherm voor de camera, maar geleidelijk, opdat het een waarschuwing zij dat veiligheid van dien kant tijdelijk optreedt en het ontkomen daar onmogelijk is. Nu ontlaat zich de geheele massa bezoekers, al is het in allerlei costumes, op de corridors, die van het parterre zijn dadelijk buiten, en kunnen zich voor aanmelden om hunne goederen aan de goed beschermde kleedkamer, die der hoogere verdiepingen staan op de corridors maar kunnen niet ontkomen, doch daarin is voorzien, de deuren komen op een terras uit en al naar men hooger klimt is de breedte van

het terras geringer, omdat de lagere de meeste breedte behoeven omdat daarop velen tezaam kunnen komen. Ruime trappen geven gelegenheid om op een lager terras te komen, maar men is buiten en het gevaar nihil. Op die wijze worden onze schouwburgen gebouwen met een aardig front, maar met een op zich zelfstaand middendeel dat weder met een eigenaardig achterfront kan worden gesloten. Het middendeel is een gedurig herhaalde kolonnade, want zaak zou het zijn: dat die terrasuitgangen overdekt bleven. Of het uiterlijk onzer schouwburgen er door verliezen zou, staat te betwijfelen, nu geven zij langs de zijgevels gewoonlijk ook niet veel te zien en wanneer men een gebouw als bijvoorbeeld de Parkschouwburg in Amsterdam was, tot voorbeeld neemt, daar zou het een zegen voor het wandelend publiek zijn, wanneer de zoo onbehagelijke muur door een ten minste fraaie kolonnade ware vervangen. De inrichting van het gebouw zou er niets onder verliezen, wanneer de aansluiting voor het binnentreden maar ruim is, dan zou men hierin gelijk staan met wat vele schouwburgen nu aanbieden. Op die wijze alleen is totaal voorkomen van ongelukken te verkrijgen tenzij bij ontploffing, wanneer niets ter zij maar alles omhoog gaat en dat is zelden voorgekomen. Wanneer met deze eenvoudige regeling rekening werd gehouden, hoe zouden zonder eenigen misstand te vormen onze schouwburginrichtingen een volkomen veilige verblijfplaats uitmaken. Daarom is het zaak, dat bij elken nieuwen bouw hieraan wordt gedacht en generlei toestemming gegeven door gemeentebestuur dan op geheel vrijstaande terreinen en vrij van alle aansluitingen. De kosten zullen er niet veel den bouw door doen verhoogen, het is alleen het voldoen aan een veiligheidsprogram en dat is op die wijze te verkrijgen.

Duitschland op de Tentoonstelling te St. Louis in Amerika.

Trekt deze Tentoonstelling, om den grooten omvang daaraan gegeven de bijzondere aandacht, vooral opmerkelijk is de samenwerking die in Duitschland bestaat, om daar een alleszins goed figuur te maken en de aangeknoopte relatien met Amerika te versterken.

Het al te spoedig volgen van de eene Tentoonstelling op de andere, doet de voorliefde er voor verkoelen en daarbij ook, door de groote onkosten aan het deelnemen verbonden velen terughouden, — wat natuurlijk niet onbelangrijk is — wanneer de afstand zulke groote afmetingen bereikt. In de eerste plaats geeft Duitschland door den bouw van het Duitsche huis een merkwaardige architectuur te zien, gevolgd naar die van het Charlottenburgerslot, niet modern, maar een fraai overblijfsel uit het verleden dat ongetwijfeld op de Amerikanen zal indruk maken. Het gebouw is op een zeer gelukkig punt opgesteld van waar het nagenoeg overal zichtbaar is. Tot de voltooiing van dit huis werkten de eerste Berlijnsche firma's mede, waarbij vooral de firma's Gebr. Rohlich en de firma Rudolph Hertzog een belangrijk aandeel verkregen. Is het onderwijs, en vooral dat wat de scheikunde aanbelangt flink vertegenwoordigt, niet minder alles waar het rijk optreedt en waarbij de grootste industrieelen zijn aangesloten. Wat de inrichting van het huis

Voorgevel van perceel №11.
in de Ramen te Hoorn.

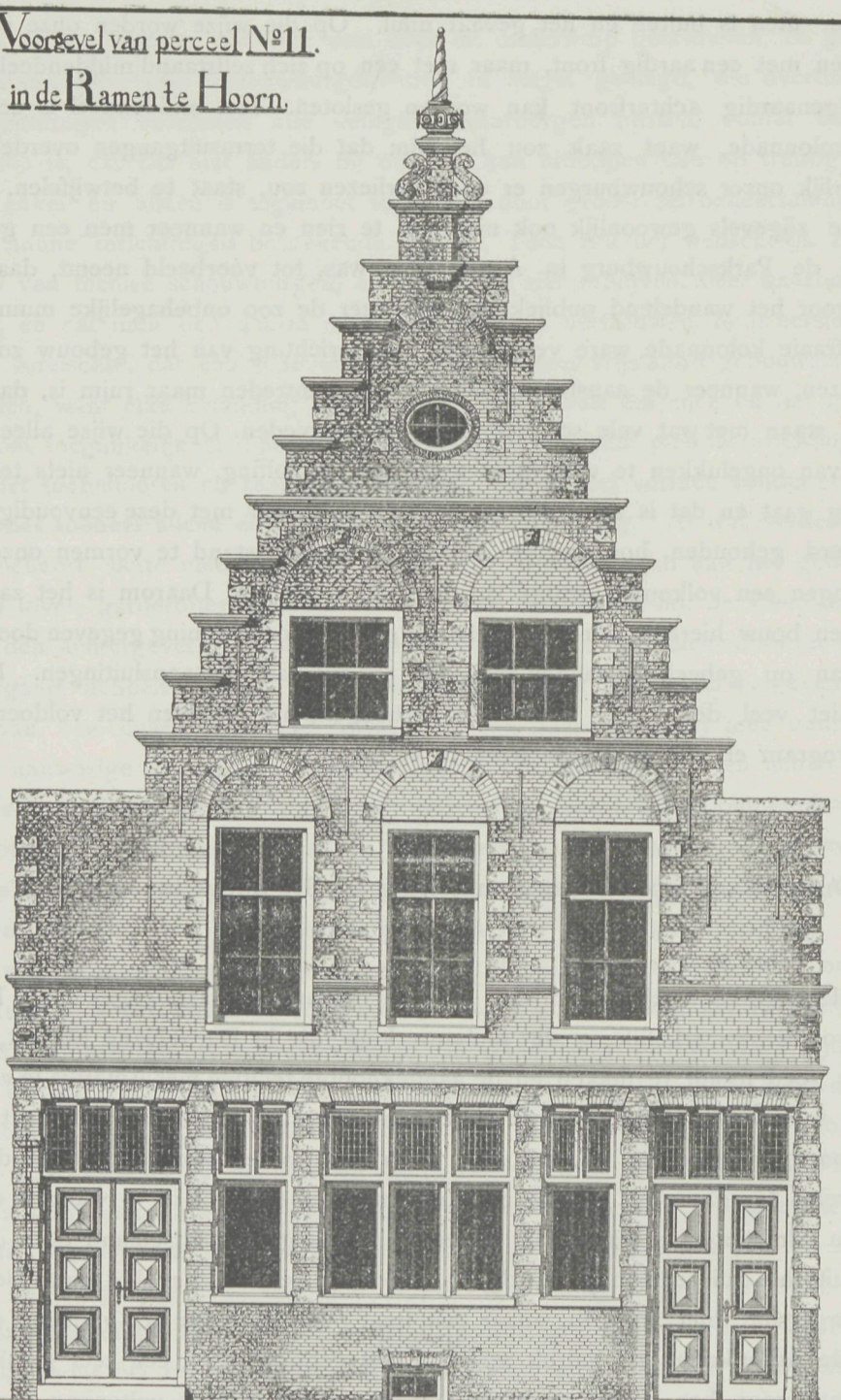

Opgemeten en Geteekend door Joan. M. Kroon. Hoorn. De Architect J.v. Reuendam Cz

aanbelangt. niet minder dan dertig vakruimten zijn daarmede ingenomen met artikelen daarvoor bestemd, terwijl er verder verschillende zalen ieder afzonderlijk zijn voor porselein, bronswerken, speelgoederen, en een zelfs geheel wordt ingericht voor de gobelin weverijen, ook de voedingsmiddelen hebben een groote afdeeling ingenomen. De werktuigen-afdeeling heeft eveneens een groote oppervlakte aan Duitschland afgestaan, zoodat het zich laat aanzien dat men hier op een inderdaad eervolle wijze zal optreden.

Verbouwde Oude Gevel te Hoorn.

Waar wij leven in een tijd waarin de voorliefde voor wat oud is, zeer gering is, wat aan de vernielzucht van velen gelegenheid geeft dat oude op te ruimen, daar is het een verblijdend iets, een tegenstelling daarmede te mogen aantreffen. De tekstfiguur heldert dit nader op. De bouwmeester J. v. Reijendam te Hoorn zag zich geroepen een particulier woonhuis tot schoolgebouw te moeten inrichten. Daar Hoorn gelukkig nog vele typische herinneringen in eere houd, zoo was het den bouwmeester niet mogelijk, om het goede oude te doen verdwijnen. Daar de pui toch reeds uit lateren tijd dagteekende waarschijnlijk uit de achttiende eeuw, en daar deze volstrekt niet met den bovenbouw overeenkwam, zoo was verandering daarvan minder bezwaarlijk.

Zoo bleef de geheele bovenbouw in wezen, en kwam daaronder de pui voor de school in overeenstemming met het overige en het geheel won er door, terwijl Hoorn in bezit bleef van een goed stukje architectuur uit onze renaissance periode. De teekening door de heer J. M. Kroon, voor onze uitgave vervaardigd is flink opgezet en geeft alles duidelijk weer. Het ware te wenschen dat er over het algemeen meer behoudszin bestond voor onze oude architectuur-fragmenten. In de laatste jaren is er zoo veel gegaan, dat een oud geveltje met een kaarsje niet alleen, maar bij het sterkste kalklicht niet meer te vinden is. Op dit punt zijn wij in de laatste 10 jaren in de uitersten vervallen toen schromelijke vergoding; nu schromelijke veronachtzaming.

Gevelbouw te Heemstede.

De Maatschappij »Bosch en Vaart«, directeur de heer P. Kuiper Jr. te Heemstede schreef een zeer eigenaardige prijsvraag uit en wel voor den fraaisten en stijlvolsten gevel op hare terreinen te stichten.

De eerste prijs is *f* 6000 voor den eigenaar en een premie van *f* 1000 voor den ontwerper, de tweede prijs is *f* 2500 voor den eigenaar en een premie van *f* 500 voor den ontwerper. Hiertoe zijn zestig terreinen aangewezen. Als het laatste terrein verkocht is, worden hiervan alle koopers bericht. Een jaar daarna worden de deelnemers opgeroepen tot inlevering hunner stukken, de eigenaar heeft over ieder terrein dat hij bezit recht tot

mededinging. De jury bestaat uit drie leden waarvan 2 door den Burgemeester van Heemstede benoemd werden en de derde door beiden. Hebben deze beide geen overeenkomende keuze dan benoemd de Maatschappij een derde. Het bedrag der prijzen groot *f* 10.000 is gedeponeerd bij de bankiers Heldring en Pierson te 's Gravenhage, terwijl de bekroning veertien dagen na de uitspraak wordt toegekend.

PRIJSVRAGEN.

Gaarne geven wij het woord aan een drietal bouwkundigen die over de prijsvragen wat op het hart hebben. Wij laten een ieder oordeelen over het gelijk of ongelijk, hunner beweringen. Wellicht vinden wij later gelegenheid hierop onzerzijds nog eens terug te komen. Prijsvragen zijn even als de staartsterren in de staart ziet zoo menigeen onheil.

1° Over het *nut* van prijsvragen valt moeilijk te twisten. Over het *nut* van speciaal Rotterdamsche prijsvragen valt nóg moeilijker te redekavelen!

Maar betrekkelijk de groote toevalligheid dat eenige jaren achtereen een stad als Rotterdam steeds schier *dezelfde* prijswinners oplevert, doorgaans scholieren van de Rotterdamsche Academie, is het goed niet alléén in de binnenkamer, doch *vooral* ook naar buiten een oordeel te vormen en uit te spreken. 't Is natuurlijk hier niet de zaak om botweg te beweren: »De Juryleden, bij dergelijke prijsvragen zijn onbetrouwbare, onkundigen, onder één-hoedje met de Academische aspiraties-spelende kamprechters!« Dit mag zelfs niet beweerd worden, ja, zoo iets zou unfair genoemd kunnen worden en we zouden, de eersten zijn, zulke zware termen en uitdrukkingen te keer te gaan.

Echter is 't toch opmerkelijk, een jolige neef van me zou zeggen: »verd . . . leuk zég! dat de befaamde Erasmusstad ook op het gebied van kunst cultuur zoo merkwaardig aantoont eigenlijk bloot een Mercuriusstad te zijn. Dit laatste volstrekt niet bedoeld, alsof er overal, waar Mercurius bijgehaald wordt, een luchtje aan zou zijn.

Foei neen! Dat zij verre!

't Moge, alleen, en nu »badinage à part« toch bemerkt worden, dat het eerst bekroonde ontwerp in zake de prijsvraag »Ontwerp voor een Heerenhuis« (uitgeschreven in 1902 door de Vereeniging Bouwk. en Vr. te Rotterdam) onder het motto »*Etude*«, zoo weinig étude verraadt, dat . . . . let wel op! in dit plan een trapje geprojecteerd is, voerende van het sousterrein naar de entrée (gelegen nog op lager niveau, dan de bel-étage) welke trap in projectie zich bevindt, onder het salon, en betreffende het zoogenaamde »bovenkomen« derzelve, reeds een zeer jeugdig-aankomend-volontairtje of laat me zeggen dillettantje nog vóór de vóórpoorte des bouwkunsttempels staande, alreeds terstond triomfantelijk uitkraaide; kijk eens! dat kan niet! dat is een onmogelijkheid, dat is een onvergeeflijke bok! 't Past ons niet in détails te komen. We laten ons jeugdig vriendje in zijn leedvermaak! Toch treft het smartelijk, een zoo simpel beginnelingetje met den

natten vinger te zien wijzen op een *jury* die zooaals elke jury natuurlijk, *eigenwaarde* zich bewust is, ja zelfs zich *behoort* te wezen!

En nu ziet men zoo op ééns de waarde (we spreken nu *niet* van eigenwaarde) van zoo'n jurygeheel onder het duimnageltje van zoo'n aankomend bouwwormpje als geëcraseerd!

2° Zie je, dat doet pijn, als men al jaren meeloopt in het »*vak*.« En dat nu juist zoo'n snotjongen, vergeef ons de term, dat zien moet! (Kind is 16 jaar!)

We wilden 't eerst maar niet gelooven, want de namen: Berlage, Verheul, Evers en Salm, die dan toch, God bewaar je, eventjes klinken als *beursbengels*, suggereerden ons zóódanig, dat we zeiden, maar jongen! heb je wel goed gezien? Zoo'n grootte stommiteit in een door genoemde heeren eerst bekroond prijsproject is . . . permitteer me, onmogelijk. Maar jawel, duidelijk toonde het ventje aan, dat 2 dingen slechts redding konden geven als oplossing der zaak en als uitkomst voor de jury:

1° òf het heerenhuis moet uitsluitend zijn bedoeld voor de bewoning van lilliputters, niet hooger dan 1.20 M. (al of niet gehóóge hoed);

2° òf in het salon is vergeten aan te brengen een grootte uit den vloer getimmerde kist of kast, waarin en waardoor men zou *kunnen* boven geraken.

En zoo heeft nu zoo'n jongen de alwijsheid van een trits van Neerlands bouwsterren een knauw gegeven, die lang pijn zal doen.

Intusschen komen *wij* terug op den aanvang van ons schrijven: »Wat is het nut van Prijsvragen en speciaal van Rotterdamsche *dito*? — wanneer op de schromelijkste manier èn planmaker prijswinner — èn jury hunne onkunde verraden!!

12 Januari 1904. 's Gravenhage en Bloemendaal.

EEN DRIETAL BOUWKUNDIGEN.

VEREENIGING ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Op de prijsvragen over 1903 kwamen de navolgende ontwerpen in:

»Protestantsch kerkgebouw«.

Motto's: Voa — Bethlehem — Licht — Cel.

Wat werdt er Houts en Steens
Verhackelt en verhouwen
Om eene kerk te bouwen
Ick weet een beter en onkostlicker werck
Dry in Gods naem vergaert
Jao een hert is een Kerck.

Laboremus — Op hoop van Zegen — Centraal.

»Brug in een park«.

C. E. D. — Natuur.

»Opmeting oud gebouw«.

Poortje — Raadhuis — Ouden van dagen.

»Brievenbus op straat«.

Letterbox.

Op prijsvraag Gebouw voor het Internationale Hof van Arbitrage en prijsvraag Schriftelijke verhouding kwamen geen antwoorden in.

Uitslag examen voor Meester en Gezel door de Vereeniging tot veredeling van het Ambacht.

In December van het vorig jaar werd als naar gewoonte het examen gehouden tot verkrijging van den graad van Meester en Gezel in het timmeren, metselen, steenhouwen, meubelmaken, smeden en schilderen.

Hiervoor waren 70 candidaten opgegeven, daarvan kwamen 12 niet op terwijl tijdens het examen zich 3 terugtrokken de overige 55 die deelnamen aan het examen als volgt verdeelt:

Timmeren: 11 meesters en 12 gezellen; — Metselen: 3 meesters: — Steenhouwen: 1 meester; — Meubelmaken: 4 meesters en 1 gezel; — Smeden: 2 meesters en 6 gezellen; — Schilderen: 5 meesters en 10 gezellen.

Van deze zijn geslaagd voor: Timmeren: 2 meesters en 8 gezellen; — Metselen: 3 meesters; — Steenhouwen: 1 meester; — Meubelmaken: 4 meesters en 1 gezel; — Smeden: 1 meester en 5 gezellen; — Schilderen: 14 gezellen.

De namen der geslaagden zijn:

Timmeren: J. L. de Graaff, Groningen; G. Vertraelen, St. Odiliënberg, beiden meester; P. de Bruyn, Vlaardingen; H. J. De Haas, 's-Gravenhage: H. Holscher Gzn. Wildervank; J. P. v. d. Linden Lzn. en M. v. d. Linden Lzn. Vlaardingen; H. G. M. Vorst, Leiden; Joh. ter Wee, Kampen; en A. Wouters, Vlissingen, allen gezel.

Metselen: A. A. van Daalen, Utrecht: Joh. Overtoom, Schagen; en K. Sipkes, Groningen, allen meester.

Steenhouwen: A. A. Akkerman (firma J. Reek), Hoorn, meester.

Meubelmaken: M. van Diffelen, Zwolle; E. G. van Mastrigt, Leeuwarden; H. E. G. van Mastrigt, Veendam; J. Schouten, Amsterdam, allen meester; en Th. Vrede, Apeldoorn, gezel.

Smeden: A. van Iperen, Meerkerk, meester; en A. E. Blok, Amersfoort: A. F. van Gils, Oosterhout; B. J. Häfte, Borne; F. W. v. d. Horst *(met lof)*, Utrecht; en D. Kruijt Hzn., Amsterdam, allen gezel.

Schilderen - G. de Bree, Haastrecht; Th. P. van Doorn, Maarsen; D. M. Grimm, Maarsen; Adr. Hulshoff A.Wzn., Haarlem; J. H. de Jager *met lof*, Amsterdam; P. de Jong, Edam; H. F. Nieveld, Gouda; J. C. E. Nieuwenhuizen, Wormerveer; C. A. van Putten, Utrecht; Fr. van de Sommen, Helmond; H. van der Steeg, Haarlem; C. M. Vendrik, Maarsen; Joh. J. v. d. Waals, Geldermalsen; en A. de Wit Venhuizen, allen gezel.

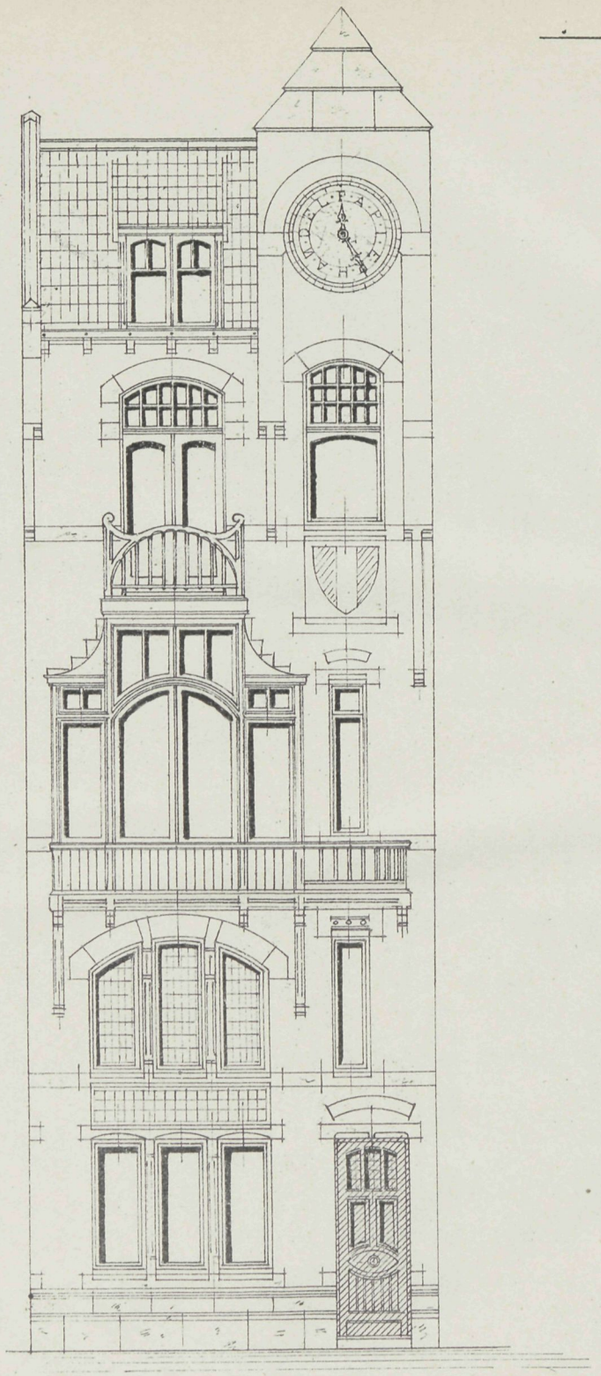

ONTWERP

VOOR EEN

PAPIERHANDEL-MAGAZYN

MET

BOVENWONING

DOORSNEDE A-B

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

4 Februari 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 3.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een Stations Koffiehuis,

door F. L. VAN HOUTE.

Omtrent dit ontwerp kunnen wij mededeelen dat het plan is gedacht, als voor een vrijstaand koffiehuis bestemd, doch op eenige meters afstand van het station.

Aan de achtergevel kan het door een hek worden afgesloten om van het buitenzitje te kunnen genieten, ook kan op eenige meters afstand van dien gevel een perceel daarnaast gebouwd worden. De gevels worden opgetrokken in ongeperste roode siersteen, met vlakke hardsteenen banden, evenals de lateiafdekkingen, topgevels enz. Onder de kroonlijst worden tusschen de consoles beschilderingen aangebracht. De kap wordt gedekt met groen verglaasde pannen. Het geheel maakt een goeden indruk en is met de afwisseling die in de gevels bestaat niet onbehagelijk. Het plan is zeer regelmatig.

De Vereeniging van Nederl. Bouwk. Opzichters en Teekenaars.

Het was 26 Januari 1904. Tegen half negen uur des avonds waren de bouwkundigen in massa opgeroepen, om te verschijnen in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. De oproeping ging uit van de afdeeling Amsterdam der Vereeniging van Nederl. bouwk. opzichters en teekenaars. Het was lang geleden, dat er een onderwerp in de bouwkundige samenleving aan de orde kwam, dat de belangstelling trok. Vandaar

dan ook dat de vergaderlokalen steeds overvloedige ruimte aanbieden. De vergaderzaal van het Maatschappelijk gebouw kan er bovendien velen bergen. Het moest dus wel den indruk geven, dat er een hoogst belangrijk onderwerp aan de orde was, daar zoowel zit- als staanplaatsen waren ingenomen. Het meerendeel waren onze jongeren, die de toekomst onzer kunst in handen hebben. Want al staan zij nu aan de poort, die toegang verleent tot het op dien leeftijd zoo vol illusieën toeschijnend kunstgebied, zij zullen worden toegelaten en over een vijftiental jaren zullen wij de namen hooren noemen van hen, die nu nog zwijgend maar belangstellend daar aanwezig waren. Het onderwerp ging hun dan ook na ter harte. Het gaat om verbetering van positie. Wie wil dat niet, maar willen alleen is niet genoeg, daar zijn er, die maar altijd en eeuwig willen, en die het loonpaard in draf gejaagd wel machteloos zouden willen zien bezwijken op dien voortdurend aangezetten tocht. Of er anderen zijn, die meer behoeven, die meer recht op erkenning hebben, die bleven wat zij waren, daarvoor hebben zij geen oog, en hunne steeds opgedreven eischen houden de anderen terug, doen de moed tot vragen en overleg bij velen ontzinken. Wij leven in een tijd dat het ieder voor zich en God voor ons allen ; het evangelie is, 't is jammer, want meer harmonie, meer band, zij zouden veel meer nog lenigen dan nu met al dat zelfstandig schetteren wordt verkregen.

De vergaderzaal was vol en geen wonder. De civiel-ingenieur Th. van der Waerden zou spreken over het nut van organisatie, en men kon het velen aanzien, dat was een werk, dat veler instemming had, kracht vormen om de lotsverbetering te verkrijgen. Jammer genoeg zag die spreker zich verhinderd, en wij weten het allen, wanneer men aan den disch gezeten is, met de overtuiging het zich eens goed te laten smaken, dat het dan een wanhopige teleurstelling vormt, wanneer de kok binnenkomt en meedeelt dat het hoofdgerecht mislukt is, de gasten zich maar met het dessert moeten tevreden stellen. Juist organisatie. Had een bezield spreker er opgewezen, hoe noodig het was alle krachten te vereenigen, van hier en ginder, van overal, hoe zou dat als muziek door de zaal geklonken hebben, en de bouwkundigen zouden aaneengesloten zijn gevolgd, evenals de kinderen bij den rattenvanger van Hameln. 't Mocht niet zoo zijn en na de mededeeling van den heer Lauweriks dat de eerste spreker niet ter plaatse was, verkreeg de heer Z. Gulden het woord.

Om onder dien minder gelukkigen aanvang der vergadering, aan te vullen wat gemist werd, was voor den heer Gulden een moeilijke taak. De spreker echter zag er niet tegen op en het onderwerp van zijn rede gaf meermalen blijk, dat hij met groote liefde zich wijdt aan de taak, om zijn vakbroeders te brengen op een beter standpunt in het maatschappelijk leven. Wat zijn de verhoudingen van onze vereeniging tegenover den Bond van Technici, de vereeniging Architectura et Amicitia en de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Dat antwoord luidde ongunstig. Ieder der vereenigingen beoogde bevordering der technische kennis of wel de beoefening der kunst. Maar geen hunner deed ooit iets om de lotspositie van de opzichters, enz. te verbeteren. De Bond van Technici vooral die den aangewezen bond was om het te moeten doen had het nagelaten, zoodat van al die vereenigingen geen heil te verwachten is. De Bond van Technici, die te veel

op een spookgedaante in de oogen der jongere vereeniging gelijkt, had het hard te verantwoorden, en wanneer men zich afvroeg, wat de spreker in zijn dikwerf met zooveel vuur uitgesproken woorden had gezegd, dan was dit eigenlijk niet meer dan een afstraffing aan de genoemde vereenigingen toegedacht, en vooral aan den Bond van Technici. Het was in zeker opzicht jammer van den avond, daar was bijeen wat men hebben moest, daar waren ouderen en jongeren, daar waren voorstanders der genoemde vereenigingen die ook de vereeniging voor bouwk. opzichters hoog stellen, en het was zoo'n allesints goed oogenblik om daaruit munt te kunnen slaan.

Hooren wij het de Heeren Walenkamp, Ingenohl en Beekman niet allen uitroepen, wat is eigenlijk uw doel, waartoe zich gesteld tegenover al die vereenigingen, die wel degelijk uw heil wenschen, waarvan verschillende leden dit ieder voor zich reeds voor u gezocht hebben. Wat zou het voor het doel aangenamer geklonken hebben, wanneer de Heer Gulden had medegedeeld. Wij voor ons *bestaan* en *zijn sterk*, worden bij den dag sterker, en wat vooral ons kracht geeft, dat is, dat nu wij er zijn, alle vereenigingen die het doel kunnen bevorderen ons steunen, dat wij tegenover die vereenigingen goed staan.

Juist dat sympathieke brengt ons spoedig tot ons doel. Wat is dat doel. Verbetering van lotspositie. Want niemand zal er toch zijn, die zal willen beweren, dat onze opzichters een loon hebben hunner waardig. Er zijn bouwmeesters zooals dien avond de Heer Ingenohl terecht aanmerkte, die op eigen initiatief het salaris in betere verhouding hebben gebracht, dat is zoo maar massaal genomen, moet de toestand herzien.

Dat voelt de Bond van Technici, die reeds door enkele pogingen tracht het onderwerp daar aan de orde te brengen, en hoewel de vereeniging Architectura et Amicitia en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst loonsverhooging niet in hun wapen voeren, hebben zij beiden getoond daar niet afkeerig van te zijn, vooral wanneer het de positie harer eigene leden betreft, op wier welzijn haar eigen bestaan gegrondvest is.

Ik ben 42 jaar lid van Architectura en nagenoeg even zoovele jaren lang van de Maatschappij in dien tijd heb ik die onderwerpen daar meermalen behandeld gezien, als bewijs, dat zij er tehuis behooren. Ja wat meer zegt, de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij behandelde voor jaren geleden in menige vergadering het loon der werklieden zelfs, zoodat die onderwerpen volstrekt niet uitgesloten zijn, vooral niet waar het een groep mannen betreft in het maatschappelijk leven, die zij door het afleggen van examen onder hare eigene leiding en hoede heeft genomen. Aansluitingskracht alleen brengt ons tot het doel, de voorganger, jeugdige vereeniging zijt gij en moet gij blijven, gij toondet er de moed toe te bezitten. Maar weest politiek, benuttigt het zout dat in die andere vereenigingen tegenwoordig is, om u het leven te doen bestendigen. In Architectura vindt gij de jongeren u zelf terug, daar moet gij ongetwijfeld bijval oogsten, in de Maatschappij, de ouderen en ook weder u zelf. Nu, de oudere architectionische lui zijn zoo bar niet, die erkennen het reeds zelf, zien de billijkheid van uwe vraag in, waarom zouden zij die niet steunen, en de Bond van Technici gaf reeds bewijs de zaak te willen. Aan u dus de eer, die sluimerende krachten meer op te wekken en onder uwe banier te vereenigen. Altijd elkander afrossen, altijd vergaderen, dat gaat niet, in dien tusschentijd

gaan honderd duizenden guldens verloren die u eigenlijk toekomen, want hadt gij u dadelijk toen gij bewust waart kracht te bezitten en *dat bezit gij* u gewend tot die anderen. gij hadt u moreel versterkt en gij zoudt veel verder zijn. Voortgaande als nu zult ge geen

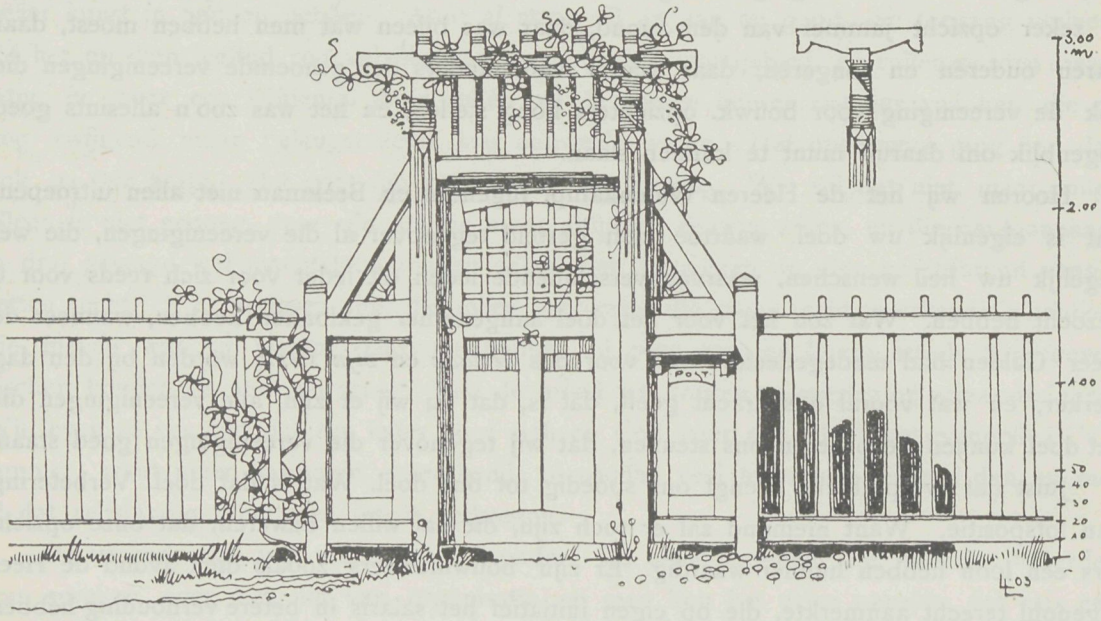

vredelievenden indruk maken, en men zal u mijden waar men u juist zoeken moest. Daarom het wordt tijd, gij zijt er Vereeniging, richt u tot de zusteren met de vraag, helpt ons

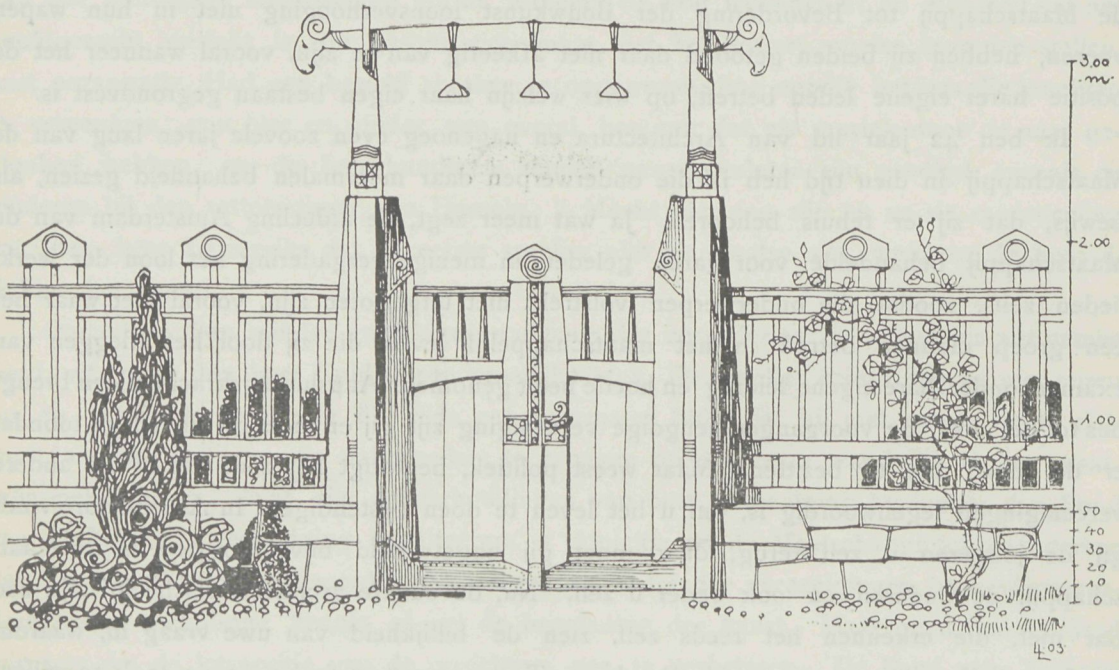

door onderling overleg zoo spoedig mogelijk doel te treffen, en ik vertrouw gij zult gehoor vinden, geschiedt dat niet, dan is het altijd nog vroeg genoeg elkander het jak uit te

vegen, maar dat zal wel niet noodig zijn. Dat toch alleen is het doel, vergaderen en vereenigen kunnen wij genoeg, voor elken avond ligt er een andere oproeping te wachten. Och daar is het mooie ook al af, maar wel doen voor elkander, nuttig zijn, de een voor den ander dat behoort tot de zeldzaamheden, tracht dat te verkrijgen, en uw werkkring is gelukt, het was toch ook eigenlijk alleen het doel, gij toch ook zoekt uw zelven niet door u een blijvende zetel in een vereeniging te scheppen.

Dat de steun onzer jongeren, hun toekomst en den weg om die toekomst te vormen meer geeffend moge worden, zal ieder goedgeaard bouwkundige wenschen, daar gaat het om, en dan moeten de handen aan den ploeg, dan moeten er voorstellen gedaan worden, dat alleen moet overwogen worden, en met behulp van onze gevestigde bouwmeesters er doorgehaald, dat is het doel en wanneer het dan noodig blijkt, want een dwarskijker in de buurt, is voor vele zaken nuttig die zorg aan uwe vereeniging te laten, dan kan zij nog menig euvel voorkomen, en kan zij het vereenigingsleven blijven volgen. Maar een eind moet er komen aan den woordenvloed die niets anders beoogt, dan te zeggen gij deedt niets, terwijl wij zelf nog zoo weinig gedaan hebben waar de tijd tot veel doen er is.

Bij de Tekstfiguren.

TUINOMRASTERING MET INGANG.

In een der buitenlandsche vakbladen troffen wij deze ingangen bij tuinafsluitingen aan, die om hunne eigenaardige en afwisselende opvatting de aandacht verdienen. Het zijn

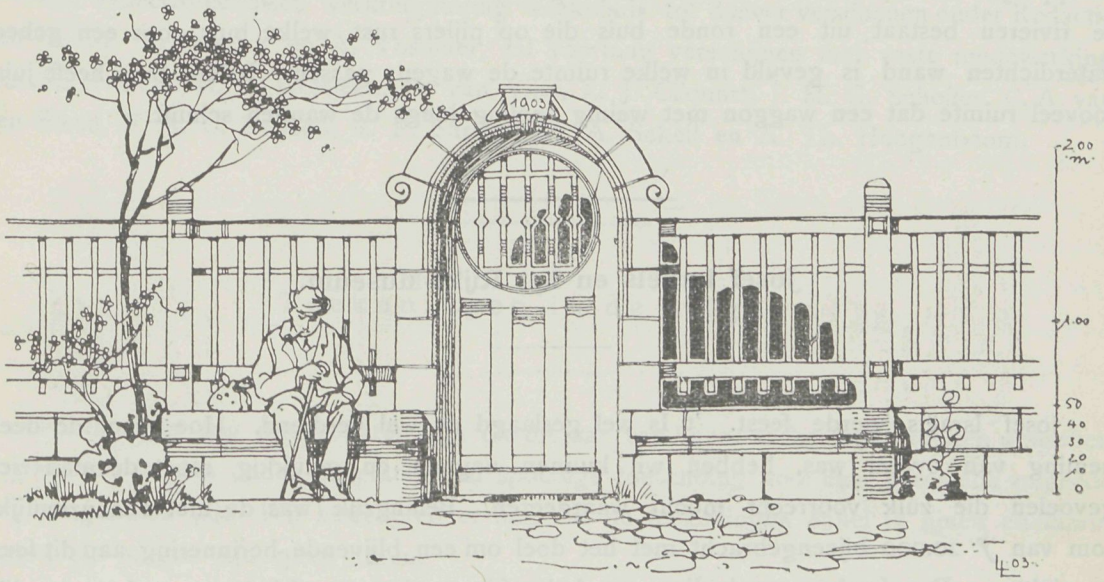

ontwerpen van den bouwmeester L. Lony te Zürich. Of zij allen wel aan de eischen eener goede constructie hebben voldaan betwijfelen wij, doch als opvatting hebben zij

de verdienste van ongemeen te zijn, en zal, bij omwerking en nadere bestudeering aan de eischen der constructie zeker voldaan worden. Het is dan ook alleen om de opvatting die aantrekt, dat wij deze reproduceeren.

Bouwwerken te New-York.

Het gaat in Amerika, even als bij ons, bouwwerken, die tot overgang bij rivier of doorvaart moeten dienen, verzakken en vragen om herstel. Daaronder behoort de welbekende Brooklyn-brug. Gebouwd in een tijd, het is nu 20 jaar ongeveer geleden, toen de constructiën nog niet zoo volmaakt als nu waren, daarbij op een zeer slappen bodem, terwijl de overtrekkende vrachten steeds in gewicht zijn toegenomen, kan de brug daaraan niet meer weerstaan.

De groote spanning der brug is 1595 voet 6 duim, terwijl de landhoofden ieder 516 voet 6 duim zijn. Die massa is niet langer tot ineenblijven bestand, waarom besloten is de brug, die niet aan het verkeer kan worden onttrokken, volgens een geheel nieuwe constructie van den laatsten tijd, op staalfundeering namelijk de nieuwe pijlers te vangen. Daarvoor zal dan drie en een half jaar noodig zijn. Inderdaad een reusachtige arbeid. Een niet minder belangrijk werk zijn de tunnels die de voorsteden Long Island en New Jersey met New-York verbinden. Met sterke helling daalt de tunnel uit de voorsteden, gaat onder de Hudson, en East rivier door en komt zoo van beide kanten in het gemeenschappelijke station te New-York aan. De geheele afstand is 6 mijlen. De tunnel onder de rivieren bestaat uit een ronde buis die op pijlers rust, welke buis door een geheel waterdichten wand is gevuld in welke ruimte de wagens passen. Iedere buis heeft juist zooveel ruimte dat een waggon met weinig speling langs de wanden schuift.

Josef Israëls en het Rijks-Museum.

Josef Israëls vierde feest. 't Is wel geslaagd en wel verdiend. Hoe groot de deelneming van overal was, hebben wij kunnen nagaan en gelukkig moet de man zich gevoelen die zulk voorrecht mocht waardeeren. Belangrijk was de niet onaanzienlijke som van *f* 20.000 bijeengebracht met het doel om een blijvende herinnering aan dit feest te stichten. Een fonds tot opleiding van behoeftige artisten werd het genoemd, en waarlijk dat beloofde voor de toekomst veel, wat zou daaruit een heil kunnen gevormd worden. Nu doet de mare de ronde dat de jubilaris het wenschte te bestemmen tot meerdere

waardeering van Rembrandts arbeid, en het bedrag te bezigen tot verbouwing van het Rijks-Museum.

Jammer! Israëls die zulk een goed ziener is in het leven en bestaan van den mensch die op het doek dat ongeevenaard weet weer te geven, ziet, zouden wij haast zeggen waar het dit doel betreft iets minder juist. Is daardoor de schenking een groot deel van de poëzie ontnomen, vooral vragen wij is het noodig dat voor 60 mille het RijksMuseum zoo wordt bedorven. Is het Rijk waar zij de hand slaat aan hare rijkdommen en die vernietigt, niet zelf gehouden de schade te dragen, en is het wel noodig dat die verbouwing geschiedt. Waarom niet alleen de Nachtwacht ter zijde gehangen waar nu de Schuttersmaaltijd hangt waarom het bovenlicht niet weggenomen, en het licht dat men onontbeerlijk acht getracht door ramen binnenwaarts te brengen geplaatst daar waar nu de Nachtwacht hangt. Dan heeft men hetzelfde licht, dat men verkrijgt met de puist aanbouwing, dan wordt het gebouw niet ontsiert, blijft dit in zijn geheel, alleen een tegeltableau zal moeten verhuizen maar er is muurvlak genoeg aan het gebouw, om het daarin op te nemen, en bovendien wordt dan de gang uit de middenzaal naar de Rembrandtzaal in waarde verhoogt het licht er beter. Dan blijft het Rijk in het bezit van een aardig sommetje want dat karrewijtje loopt dan zoo hoog niet, dan houden de artisten hun noodspaarpotje en Israëls zal er meer vreugd van beleven, dan een doel na te jagen dat even goed kan verkregen worden zonder al die kostenverspilling.

Het ware te wenschen dat krachtiger verzet kwam om te raden, en te behoeden opdat wat goed en edel is saamgebracht niet onnut verloren ga.

Het »Electrotechnisch werktuigkundig weekblad» tot dusver verschenen onder Redactie van P. M. Verhoeckx en A. Vosmaer, zal voortaan verschijnen met vaste medewerking van de Heeren: H. C. Grosjean, D. van Vliet, L. J. Cliquart, J. M. G. Scheffer, C. A. van den Steen, F. A. C. Ruysch, E. F. Suringar, J. A. Schell en A. Th. Hoogenboom.

Teekeningen in de uitgave.

Wanneer er nog inteekenaren zijn die dit jaar van hunne teekeningen zouden wenschen opgenomen te zien onder de platen, zal spoedige toezending voor eene geregelde volgorde ons aangenaam zijn. Wij herinneren er aan dat de teekeningen enkel in lijnen en daarin opgewerkt mogen zijn, geen tinten.

PRIJSVRAGEN.

Dat de Rotterdamsche prijsvraag der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap ook nog bij anderen de aandacht trekt, doet de inhoud door een onzer abonné's ons toegezonden vermoeden, waarom wij gaarne aan het verzoek voldoen dit op te nemen, zonder nu juist daarmee te kennen te geven, dat wij met de gemaakte bedenkingen tegen die prijsvragen volkomen instemmen. Prijsvragen hebben altijd, wij hebben dit reeds in onze vorige aflevering gezegd een kleine nasleep, en behoort daarbij niet met al te zuinigen blik gezien te worden. De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap deed steeds veel en met liefde eerder zij dus waardeering dan bestrijding bij de prijsvraag-arbeid haar lot.

M. M.

Vergun mij eenige plaatsruimte in uw veelgelezen blad van het »V. d. B.«

PRIJSVRAGEN.

In uw blad van 7 Januari l.l., had ik het genoegen den uitslag te mogen vernemen, van de prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, waarin ik ook het verslag der Jury gewaar werd.

Hieruit vernam ik dan ook het oordeel over de prijswinnaars die aan het ontwerp voor een Electrische trampaal hadden deelgenomen. Naar aanleiding dat ik ook een ontwerp hiervoor had ingezonden, viel het mij al spoedig op hoe, en op welke wijze, de eerste prijswinnaar zijn prijs behaalde. Na dit vernomen te hebben speet het mij, ook niet, zooals deze eerste prijswinnaar (zooals in het rapport der jury vermeld staat) gehandeld te hebben.

Nadat ik eerst eenige kleine schetsontwerpen gemaakt had (doch echter zonder middel van een voorbeeld na te volgen) gelukte het mij uit deze een ontwerp naar *mijn* zin te hebben gevonden, en na dit uitgewerkt en opgezonden te hebben, vernam ik na verloop van eenigen tijd, dat tot mijn leedwezen mij hierop geen prijs ten deel was gevallen. Op deze wijze had ik dus die prijsvraag uitgewerkt.

Hierbij wil ik dan ook aan mijn Collega's doen opmerken, zou, indien de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam weer eens een prijsvraag mocht uitschrijven, het voor de deelnemers niet wenschelijker zijn, een voorbeeld na te volgen, dan zelf iets te ontwerpen? Wellicht zouden wij ons dan ook onder die gelukkige prijswinnaars mogen rekenen.

v. H.

De nog jeugdige Vereeniging »Onderneming en Vrijheid« te 's Gravenhage, heeft op hare prijsuitschrijving Hoofd voor het Orgaan der Vereeniging de Bouwondernemer succes gehad. Zes-en-vijftig ontwerpen kwamen daarop in, waarvan met den 1en prijs J. B. Mulders te Helder; 2en prijs A. A. Tekelenburg, te Amsterdam en 3en prijs H. de Ru, te Utrecht werden bekroond.

Die prijzen bestonden uit Kunstvoorwerpen.

Ontwerp voor een Stations-Koffiehuis.

Schaal 1:100

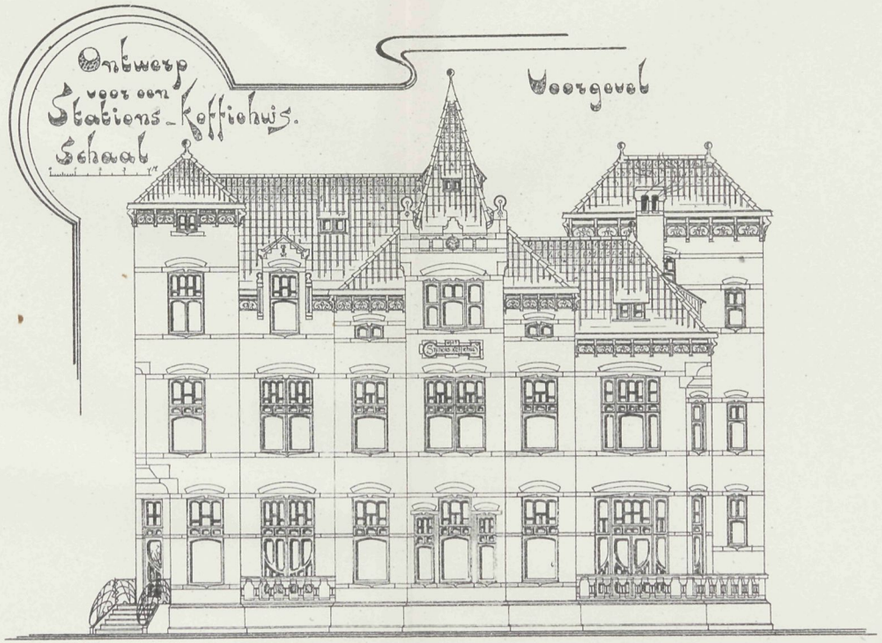

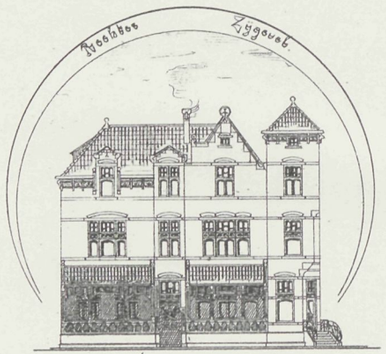

Kelder- en keukenplan

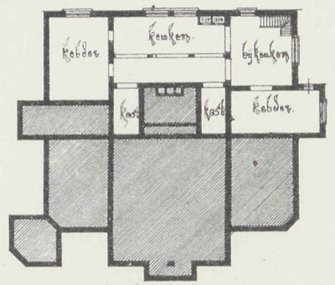

Plan begane grond

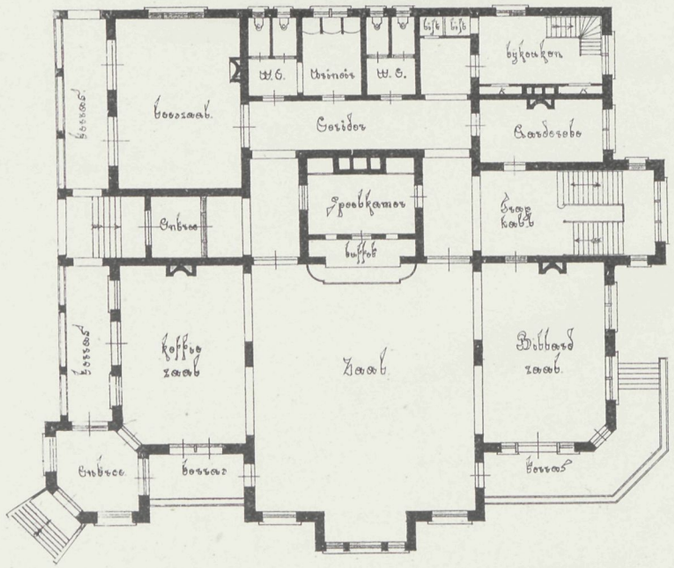

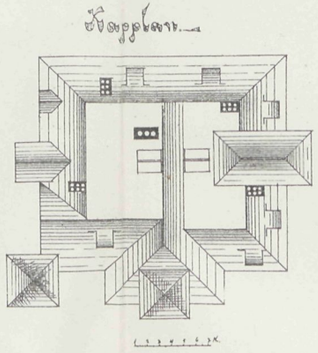

Plan 1e Verdieping

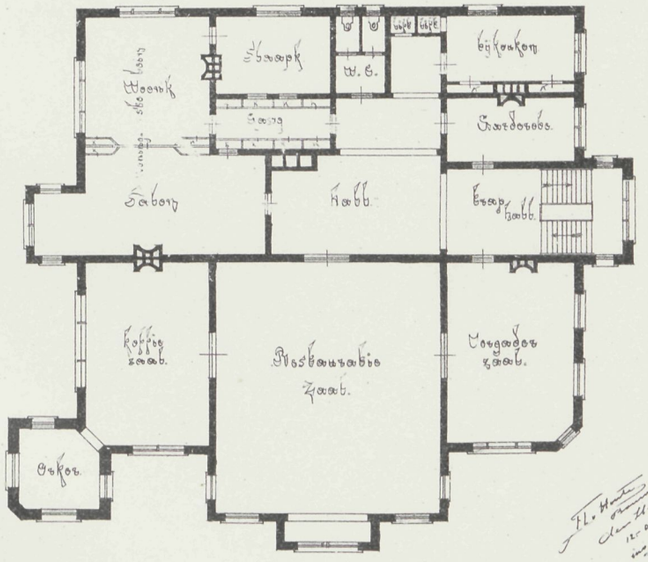

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

18 Februari 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 4.

Bij de Platen.

Voorgevel voor een dubbel woonhuis met bovenwoning,

door J. J. HELLENDOORN, Bouwmeester, Hengelo, (O.)

Een kalme niet onverdienstelijke gevel voor een dubbel woonhuis met bovenwoningen geeft de plaat. Ingangen, kapfronten en raamindeelingen allen zijn op eigenaardige wijze gedacht, en geven daardoor aan het ontwerp eene zekere behagelijkheid, terwijl de banden en sluitsteenen de kleurige metselsteen aangenaam verbreken. Het benedendeel of basement in gehouwen steen sluit zich daarbij goed aan.

De Vereeniging van Nederl. Bouwk. Opzichters en Teekenaars.

Onder den titel van een nagalm, die al een zeer zonderling effect maakt, zet de Heer Gulden, in het orgaan der Vereeniging No. 4 van 15 Februari 1904, de kastijding in de vergadering der afdeeling Amsterdam van bovengenoemde Vereeniging tegen verschillende zustergenoten aangevangen op mij voort, omdat ik het werkelijk belang der Vereeniging wenschende, met de wijze van organisatie, zooals de Heer Gulden die opvat niet geheel mede ga. Of die wijze aangenaam is, wil ik voor het oogenblik in het midden laten, »ieder vogeltje zingt zooals het gebekt is,« maar toch had ik mogen veronderstellen, dat de Heer Gulden zijn herinneringsvermogen wat meer zou geraadpleegd hebben, alvorens zoo in het strijdperk te treden, en zelfs te eindigen met de vraag, dat ik mijne houding tegenover de Vereeniging zou bepalen.

Zooals de Heer Gulden kon weten, is hij een dergenen, die op mijn initiatief 1) zich bij mij aansloten, om te trachten door aansluiting van kracht een werkelijk ongezonden toestand te verbeteren. Daartoe spoorde ik aan, en werd mij er op gewezen door hen,

1) Zie aflevering 3, 4 en 5 Vademecum 1903.

die thans nog de volijverige voorgangers zijn, dat reeds meermalen, doch steeds te vergeefs hiertoe pogingen door hen waren in het werk gesteld. Daarmede niet overtuigd van het onmogelijke, toog ik aan den arbeid en mocht ik een aantal voorstanders vereenigen, sterk genoeg; om het werk zelf te kunnen vervolgen, dat ook geheel bij hen te huis behoorde. De tijd bewees door de stichting der Vereeniging, dat ik goed had gezien en flinke krachten hebben tot heden daarvan eene Vereeniging gevormd, waarmede rekening dient gehouden te worden. Zoo stond ik, en blijf ik tegenover de Vereeniging staan. Niets is mij aangenamer dan dat de plant door mij aan de aarde toevertrouwd, groeit en bloeit en nuttig kan zijn. Het gebeurt echter veel, dat weinig ervaren of soms ook al te voortvarende tuinlieden er maar op in hakken, zonder te bedenken of al dat hakken wel noodig is, waardoor eindelijk een dorre stronk zonder eenige aantrekkelijkheid overblijft, terwijl een kalme opkweeking juist het behoud had verzekerd. Dat laatste te verkrijgen, was het doel van mijn schrijven. Geen verandering van stelling, want waartoe dat. Het doel is een »Verbetering van lotspositie« en hoe spoediger dat verkregen kan worden, hoe beter de zamenwerking doel treft.

Mogelijk zie ik verkeerd, dat zal de tijd leeren, maar het komt mij voor, dat een meer sympathiek optreden veel spoediger resultaat geeft. Het is toch onzin, om te veronderstellen, dat ik iets tegen eene Vereeniging zou hebben, op die wijze door onderlinge zamenwerking verkregen en het pleit wel voor weinig gezond oordeel, wanneer de Heer Gulden dan het volgende schrijft.

Nadat niemand iets gedaan heeft om de bouwkundigen te organiseeren, is deze beschuldiging, dat wij niets gedaan hebben, wij, die nog geen jaar bestaan, een laf verwijt, dat zich ook keert tot hem, die het tot ons richtte. Indien wij onbezonnen, overmoedig vermetel te werk hadden gegaan, was het wellicht rechtvaardig, maar thans dit te doen, nu wij met de inwendige organisatie nog niet gereed zijn (door het niet afkomen der koninklijke goedkeuring en toch onze stem reeds laten hooren is ongemotiveerd). Aldus redeneert de heer Gulden en op de oppervlakkige met knaleffecten berekende wijze, waarop hij zich uitdrukt, zegt hij verder: gaarne willen wij leeren, gaarne verwachten wij kritiek, maar mannentaal en geen geklets.

Waar nu juist de Heer Gulden een dergenen is geweest, die zich tot mij in den aanvang hebben gewend, zoo is de vraag gewettigd op wie onzer dat knaleffect berekend is, waar hij zoo spoedig eigen doen en laten vergeten is, zijn meer onduidelijkheden mogelijk. Voor mij zelf wensch ik zulk onverkwikkelijk debat niet, het brengt niets geen nut, dan dat het ons van het doel verwijdert, dat wij alleen voor oogen moeten houden. Wanneer het er op aankomt te strijden voor het belang, dat onze opzichters eene betere positie wordt gewaarborgd, zal ik gaarne nu, zoowel als vroeger onveranderd dat doel helpen steunen en bevorderen. Maar lang niet is bij mij het oordeel gevestigd, dat zonder koninklijke bewilliging der Vereeniging er reeds geen stappen zouden mogen gedaan worden of zouden kunnen gedaan zijn, om een zoo uitgebreid mogelijk overleg te vormen. Die stappen kunnen evengoed gedaan met of zonder bewilliging. Juist de groote liefde voor het doel deed mij spreken, omdat ik na genoegzame voorbereiding, nu de tijd tot

overleg gunstig acht, het onderwerp is aan de orde, en of wij nu al polemiek gaan voeren tegen elkander of elkanders vereenigingen, dat moge voor enkelen aardig zijn, maar het doel bevordert het niet en juist dergelijke afdwalingen remmen den gang van zaken, en om de eigen woorden van den Heer Gulden te bezigen, de tijd van kletsen is voorbij. Waarom ik bij mijne geuitte meening blijf, dat er reeds lang voorstellen hadden moeten gedaan zijn, de winter levert er het arbeidsveld voor, de zomer niet, waarin velen door den werkkring zijn teruggehouden. Dat gevaar bestaat, en daarmede dient rekening gehouden te worden. De Heer Gulden en ik,wij willen beiden hetzelfde, alleen vermeen ik, dat wat minder zeggen en meer handelen, de zaak nuttiger is, dan het veel zeggen en weinig handelen, zooals mij tot heden gebleken is. Der Vereeniging heil.

De afvoer der faekaliën.

In Amsterdam is men thans in eene periode, waarbij het Liernurstelsel, waar zoo oneindig voor is gestreden en zoo velerlei enorme kosten voor zijn gemaakt, staat opgeschreven, om, bij de verdere uitbreiding minder dienst te doen en eindelijk te worden opzij gezet. De eerstkomende tijden zullen hierover wel een krachtig woord medespreken. Eigenaardig is onder de velerlei middelen om de faekaliën te verwerken en af te voeren dat, wat wij onlangs in een vakblad zagen aangegeven. Het gaat uit van de firma Hermann Siebold te Dresden, die daarvoor een eenvoudig werktuig in toepassing brengt, waarin de faekaliën in een heldere vloeistof worden omgezet. De samenstelling is eenvoudig, zonder gevaar en vereischt weinig bedrijfkosten, inderdaad niet te onderschatten deugden. De inrichting bestaat uit twee zinkputten in Monier-constructie, waarin de faekaliën verzameld en tot een dunne vloeibare brei worden gevormd. In de eerste verzamelaar of put, worden de stoffen omgewerkt, en in de tweede verdunt en kunnen vandaar wegvloeien terwijl toevoer van lucht geheel onmogelijk is. Die luchtafsluiting voorkomt oxydatie evenals goed afgesloten gas niet branden kan, daar de lucht of wel de zuurstof ontbreekt, evenzoo doet die afsluiting op de stoffen hare inwerking gelden, waardoor alle vaste gedeelten tot vertering geraken, zij worden opgelost en kunnen na eenige dagen vloeibaar worden afgevoerd. Voor het ontsnappen van de zich ontwikkelende gassen zijn buisleidingen aangesloten, nadat die gassen door een kuip met glycerine zijn gegaan, treden zij in de vrije lucht. De vloeibare massa is zoo helder, dat men daarin visschen heeft laten zwemmen die er het leven bij behielden. Het levert dan weinig bezwaar op, wanneer dergelijke verdunde vloeistof zich met het gracht- of rivierwater vereenigt.

Beton waterdicht te maken.

Betonwerken thans zoo veelvuldig toegepast stelt men meer en meer hoogere eischen en wordt er naar gestreefd deze volkomen waterdicht te maken, wat toch eigenlijk een der hoofddeugden van de beton toepassing is. Om de waterdichtheid te verkrijgen werd beton dikwerf met een vette waterdichte mortel bestreken, of ook wel met teer, asphalt, asphalt-

lak, enz. Ook gebruikt men daarvoor wel testalin en andere waterkeerende vloeistoffen. Over het geheel is men over de resultaten daarvan niet tevreden. De regeering in Amerika schrijft bij vestingbouw lijnolie voor, hetgeen ons doet denken aan de gevels onzer huizen, wier steenen daar vroeger bij herhaling mede werden gedrenkt. Beton bestrijkt men daar er tweemalen mede, de tweede maal als de eerste goed ingetrokken en opgedroogd is. Nu hebben de Amerikanen weder naar andere hulpmiddelen uitgezien. Men besmeert het betonvlak namelijk met zeep en daarna met eene oplossing uit aluin. De

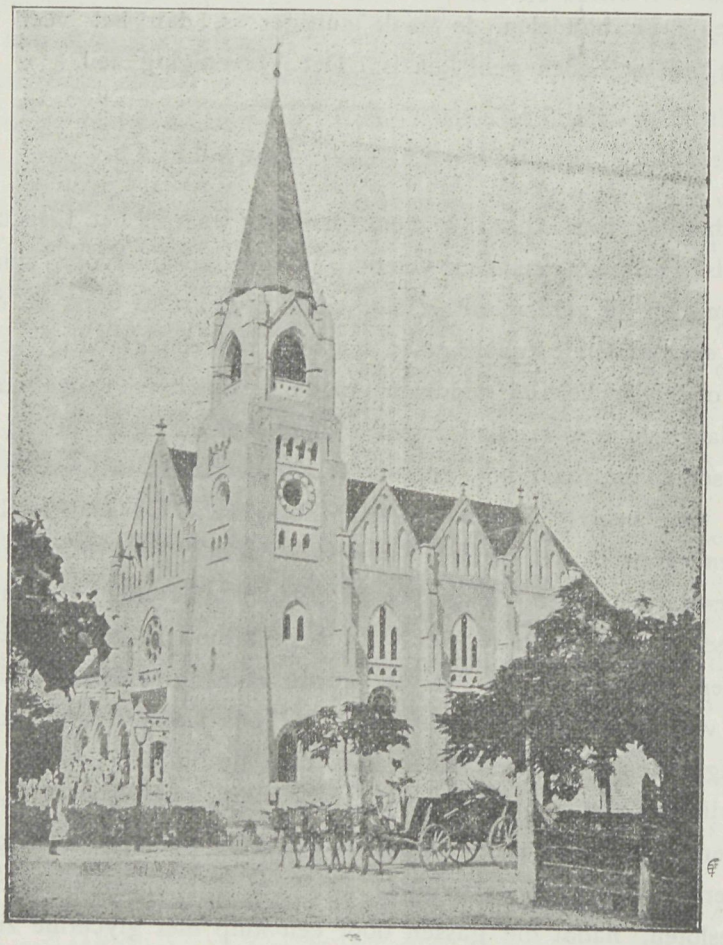

Voor- en zijgevel Katholieke Kerk te Daressalam.

laatste wordt 24 uur na de eerste gebruikt. Men geeft ook als een goed middel aan de hand aluin met bijtende soda van de eerste 2.5 K.G. en van de 2de 2 K.G. opgelost in 10 L. water. Deze oplossing wordt bij de cementmortels toegevoegd op 1 zak cement 1.5 K.G. vloeistof, waarmede de beton bestreken wordt.

Ook heeft men met goed succes de betonmassa eene toevoeging gegeven van potasch, stearine of kolophonium op 100 K.G. 10 L. water met een mengsel van 245 gr. stearine, 12 gr. potasch en 10 gr. kolophonium Dit mengsel door de beton heengewerkt, geeft een waterdicht geheel, doch zijn de proefnemingen nog niet zoo langdurig, dat zij het goede er van kunnen bevestigen.

Duitschland in Zuid-Afrika.

In Zuid-Afrika stichtten de Duitschers, in Daressalam, een tweetal kerken, een voor de Katholieke en een voor de Protestantsche gemeente, die beiden zeer verdienstelijk zijn. De eerste die wel het meest eigenaardige is, geven wij hierbij in plattengrond, opstand en doorsnede daarbij is aan dien kerkbouw een zeer gelukkig uiterlijk gegeven wat bij de andere minder het geval is, die met zijn overstekende kappen en spitsen meer op den villabouw gelijkt. De kerk werd in een tijdruimte van vijf jaar voltooid, daar een groot deel der materialen hiervoor van verre moest worden aangevoerd. Om de warmte in die streken moeten de muurvlakken zooveel mogelijk gesloten blijven en valt het licht dan ook, door smalle hoog geplaatste ramen naar binnen. De platte grond doet zien, dat de kerk bestaat uit middenschip met twee zijschepen. Aan den voorgevel bevat het middendeel drie hoofdingangen waar zich ter rechter- en linkerzijde bij aansluiten de doopkapel en de toren. Het orgel bevindt zich boven de ingangen. Aan den achtergevel is het middenschip in den vorm van een achthoek uitgebouwd, en daarnevens de sakristie, kleine kapel enz. De voornaamste bouwmaterialen zijn de koraal kalksteen, die de kust oplevert en die met kalkmortel verwerkt, met toevoeging van cement, een zeer hechte verbinding levert. De kerkgewelven zijn allen uit de hand gemetseld. Het geheel doet zich vooral in aanmerking genomen de hulpmiddelen en materialen daar voor dien bouw te vinden, zeer gunstig voor, en geeft een kerkbouw die voor menige Europeesche gemeente een sieraad zou zijn.

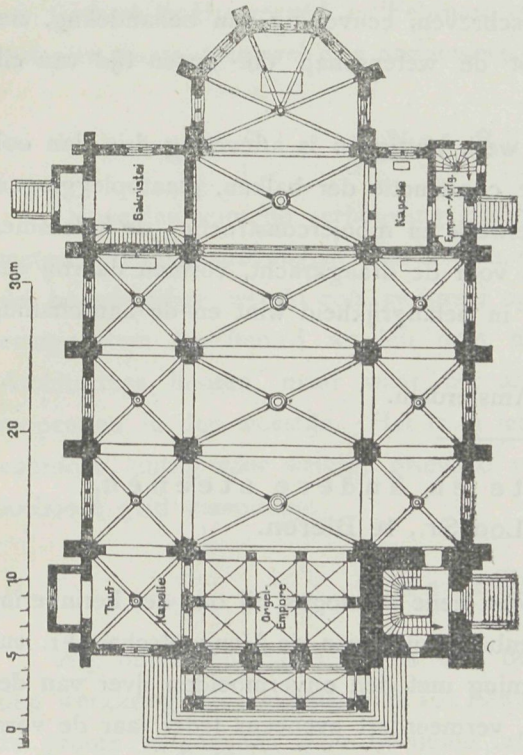

Plan.

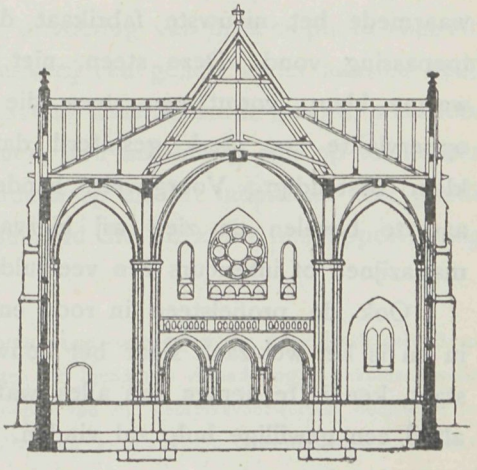

Doorsnede.

IJzerconstructies.

De derde aflevering van het werk ijzerconstructies, het construeeren van ijzeren kolommen, balken, trappen, gebouwen, vakwerken, trapgebinten enz. door H. J. v. d. Veen ingenieur te Amsterdam is verschenen. Deze aflevering in hoofdzaak balken en kolommen

behandelende, bevestigt het gunstig oordeel reeds vroeger door ons uitgesproken dat de schrijver met de saamstelling van dit werk een alleszins dankbaren arbeid verrichtte. Het ijzergebied is in vele opzichten nog nieuw, talrijk zijn de toepassingen voor het bouwvak daarvan gemaakt en levert de kennisname een geheel bizondere studie. Dat is uit dit werk gunstig te verkrijgen, met zaakkennis geschreven, eenvoudig van behandeling, ziet men het gaarne in, en komt gemakkelijk tot de wetenschap die onzen tijd van elk bouwkundige vordert.

Met de berekeningen daarin vervat, is dit werk nuttig en is aflevering drie dan ook van veel belang voor elken constructeur. De constructie der balken, plaatopleggingen, steunpunten, de verschillende gewelven in metselwerk en monierconstructie; de kolommen gegoten en gesmeed met al de berekeningen voor de draagkracht, vormen daarbij een zeer compact geheel, waardoor de aflevering in belangrijkheid wint en de aanschaffing van dit werk aanbeveling verdient.

De uitgave geschiedt door L. J. Veen te Amsterdam.

Fabrieken van nageperste en andere steenen, voorheen Fr. van der Loo Sr., te Dieren.

Ieder jaar verlevendigt in de eerste maanden eene catalogus bij ons de herinnering aan de velerlei steensoorten, die aan de steenbakkerijen van de Vennootschap Fr. van der Loo vervaardigd worden. In overeenstemming met den onvermoeiden ijver van den beheerder om steeds naar het beste te zoeken, vermeerdert eveneens ieder jaar de vorm en stijgt daardoor de catalogus in waarde, waarin velen van die vormen zijn opgenomen. Ook thans is het den fabrikanten aangenaam te kunnen gewagen van de groote waardering waarmede het nieuwste fabrikaat de witte verblendsteen is ontvangen en die groote toepassing vond. Deze steen, niet als die van cement of gips, maar in den levendigen warme kleur, vormt een steen die voor velerlei doeleinden geschikt is. Daarbij is de oppervlakte zoo sterk gesinterd dat binnen dringen van stof niet mogelijk is, wat de kleur bestendigt. Voorgevels, banden en vooral voor binnenwerk is die steen dan ook aan te bevelen en zien wij hiervan reeds bij velen onzer groote gebouwen, winkels, magazijnen of interieurs een veelvuldig gebruik van gemaakt.

Ook de profielsteen in rood en blauw, neemt een grooten omvang bij dit fabrikaat in en is het wel zaak waar het bouwvak zoo, gedurig aan veranderende afwisseling bloot staat, kennis te nemen van alles wat op dit gebied bestaat waartoe men bij de fabrikanten altijd een gewillige hulp zal vinden.

Veranderde toestanden.

Wie zou voor 15 jaren geleden gezegd hebben, dat dit mogelijk was. Te Martenshoek werd Vrijdag eene besteding gehouden, het betrof den bouw van een dubbel woonhuis onder directie van den architect L. Mons. Vier billetten waren ingekomen, een er van was van den volgende inhoud:

Ondergeteekenden allen aannemers voor het grootste gedeelte leden van den timmerpatroonsbond, Hoogezand—Sappemeer, hebben in onderlinge vergadering besloten, blijkens verschillende ingekomen klachten tegen den architect L. Mons, op de aanbesteding niet in te schrijven.

Gedaan te Hoogezand 11 Februari 1904 (volgen namen van 15 aannemers). De gunning had niet plaats, alhoewel drie aannemers toonden voor den architect zonder vrees te zijn.

Het Rijks-Museum.

De gelden voor de verbouwing zijn bijeen, en spoedig zal men naar luid van berichten met de operatie aanvangen. Het is toch een eigenaardig verschijnsel dat over het algeheel de bouwkundige wereld zoo, zwijgend op dit punt was, toch en dat kan ook wel als de eenige stem beschouwd worden doet de heer van Leeuwen zich in het orgaan van Architectura hooren, maar waar het alleen staan het lot is, blijft die stem als die eens roependen in den woestijn. Het is in ieder geval te betreuren dat zulke toestanden zich voordoen, nuttig voor weinig, grievend voor den bouwmeester en een in vele opzichten doellooze geld verspilling.

Meubelfabrikatie.

Wij ontvingen dezer dagen een beknopte, zeer fraai uitgevoerde omschrijving van den werkkring der meubelfabriek »de Eenvoud«, Prinseneiland 48 — 51, Amsterdam, waarvan de groote magazijnen zich bevinden in de Kalverstraat 125 — 127 eigenaren Vos & de Vries en waarvan het werk steeds van de meest mogelijke accuraatheid in constructie en bewerking getuigen. Inderdaad het compacte boekje is een model van samenstelling zoowel wat de ornamentiek op omslag, als pagina's, als de uitvoering van druk en photo's betreft. Juist nu wij in een tijd leven, waarin de meubelmakerij een geheel ander aanzien heeft gekregen, waardoor voor alles op de hoofdzaak eenvoud nadruk wordt gelegd, waardoor de meubelen een volkomen anderen vorm aannemen, kan het nuttig zijn op te merken wat in dat boekje wordt meegedeeld over dit onderwerp en dat inderdaad zeer goede opvattingen teruggeeft bepaaldelijk is gesteld door iemand die de kunst niet oppervlakkig beschouwt. Het zegt aldus:

Hoewel een 25-tal jaren geleden het tot de „bon-ton" behoorde, zijne voorwerpen van dagelijksch gebruik uit den vreemde te betrekken, is het opmerkelijk dat in den laatsten tijd hierin een verandering is gekomen, welke niet alleen den Hollander binnen zijn landpalen houdt, tot het koopen van zijn gebruiksvoorwerpen, doch ook den vreemdeling herwaarts lokt om de voortbrengselen van het Hollandsch kunstambacht te bewonderen..... en te koopen. En niet zonder reden. Terwijl onze musea getuigen van de hoogte waarop onze kunst in het bloeitijdperk der Hollandsche renaissance stond en zoo menig oud-Hollandsch huis nog binnenkamers geeft te zien, zoo rustig en gezellig als geen buitenlandsch artist ooit vermag samen te stellen, was het van den Hollander een dwaling zich tot den vreemde te wenden om zijn huis te versieren in drukdoende opzichtige stijlen, welke zoowel zijn kunstsmaak als zijn gevoel voor een gezellig tehuis onbevredigend lieten. Met een zucht van verademing ziet men dan ook weder naar de rustige kalme opvatting, welke de Hollandsche gebruikskunst kenmerkt, tegenover de moderne opdirkingskunst der vreemden, algemeen ten onzent als vermicelli-stijl betiteld. De buitenlander toch zocht een nieuwe

mode te scheppen en verviel daardoor in een onpractische, wilde en vreemde parvenu-samenstelling zonder eenige kunstwaarde, terwijl wij, Hollanders, ons oud vaderlandsch kunstambacht dienstbaar maakten aan de eischen van den tegenwoordigen tijd. Prachtische bruikbaarheid, solide constructie en aangenamen vorm is de leidende formule bij onze echt Hollandsche scheppingen, terwijl licht, lucht en ruimte daarbij de overheerschende gedachte is. Het is dan ook niet te verwonderen, dat wij, Hollanders, meer belang gaan stellen in onze eigen industrie, hetgeen zij inderdaad verdient. Niet alleen toch legden onze artisten zich toe op het scheppen van kostbare meubelen, doch ook eenvoudiger voorwerpen werden ontworpen, zoodanig, dat het iedereen mogelijk werd zijn huis tot een smaakvol en gezellig aantrekkingspunt te maken binnen het bereik van zijn middelen. Alsdan doet een groote moeilijkheid zich voor.

Tot wien n.l. hebben de jongelieden, die in het huwelijk wenschen te treden, (en het zijn zij, die er het meeste belang bij hebben) zich te wenden, om hun huis voor een vooraf bepaalde som op boven omschreven wijze in te richten. Tot den architect, die zijn ondervinding heeft op het gebied van massale ijzer-, steen- en houtconstructie, of tot den decorateur, die een gebruiksvoorwerp beziet van uit de omgeving, waarin het geplaatst wordt. Het is de taak van den meubelmaker-decorateur, den „house-furnisher", die gezelligheid van binnen aan te brengen, waartoe de architect van buiten de verwachting opwekte. Hij toch gaat dagelijks met de te verwerken materialen om, en kan, door ondervinding geleid, beter te voren het effect berekenen, dat een meubel in een kamer zal maken, dan een architect, die zijn studiën in andere properties heeft gemaakt. Ook een huurhuis zal beter door den meubelmaker kunnen worden gemeubeld, voorgelicht als deze wordt door zijn dagelijks vermeerderende practische kennis; geregeld aan de werkelijkheid getoetst. Met meubelmaker bedoelen wij van zelve slechts hen, die theoretisch en practisch onderlegd, hun kunstambacht tot de hoogste volmaking trachten te brengen; hen, die door beschaving en liefde voor hun vak een waarborg geven, dat aanvragen ernstig worden behandeld. Wij hebben daarom gemeend, wars van alle titels, waarmede sommige winkeliers zich opsmukken, aan onze fabriek, waar wij onze denkbeelden over het inrichten van huizen in praktijk brengen, den naam: »de Eenvoud« te moeten geven, in de eerste plaats om aan te duiden de basis, waarop ons kunstambacht in zijn hedendaagsche toepassing staat, doch ook om aan te geven de wijze, waarop wij onze zaak tot het volledig inrichten van woningen, drijven, n.l. als voorwerkers van onze werklieden, als betrouwbare vraagbaak van het publiek, dat van den winkelier naar den architect wordt gestuurd en tot nog toe te weinig gelegenheid had zich tot den juisten persoon te wenden. En dat de meubelmaker, als boven geschetst, die persoon is, daarvan zal een bezoek aan onze fabriek een ieder overtuigen. Wij toonen den bezoeker dan onze houtstapel en leggen hem uit hoe deze wordt bijgehouden, om slechts hout te verwerken dat reeds eenige jaren geleden gezaagd is.

Wij wijzen dan hoe ons eikenhout wordt gewaterd om de eek er uit te drijven, dan gekloofd om het hart te vernietigen, gezaagd tot verschillende dikten. wederom in regen en wind gezet, staande en daarna liggende, elke plank afzonderlijk, om de fijnst mogelijke nerf te verkrijgen. Dan laten wij onze teekenkamer zien, waar alle modellen worden ontworpen en uitgeslagen, d.w.z. op ware groote geteekend. Daar leert de leek eerst de innerlijke waarde van het meubel kennen Op den uitslag ziet men hoe de op een stelsel van driehoeken berustende constructie, zoo practisch mogelijk wordt aangegrepen, om het meubel aan zijn doel te doen beantwoorden, terwijl de versiering zoo veel mogelijk in de constructie zelve wordt gevonden. Ook de werkplaatsen zijn de moeite van het bezichtigen over waard; de bekwaamste werklieden met de nieuwste werktuigen bewerken hier het hout; een afzonderlijke afdeeling brengt de »finish« aan de meubelen, waaronder het politoeren en vlekvrij maken van eikenhout voor slaap- en eetkamers behoort. Over dit vlekvrij maken nog een woord. Reeds lang bleek het, dat meubelen in de was voor de huisvrouw een ware ramp zijn. Eiken- en notenhout geeft bij de geringste waterspat vlekken, welke slechts moeilijk en bij lang wachten, in het geheel niet meer zijn te verwijderen Na vele moeite en kosten slaagden wij er in ons eikenhout vlekvrij te prepareeren, zonder den matglans te verliezen, dien het in de was heeft. Elke huisvrouw, die meubelen in de was heeft, zal beamen, dat dit vooral voor slaapkamers een groote verbetering is. De wijze waarop wij dit doen, moeten wij voorloopig geheim houden.

Waar de omschrijving zoo redeneert, is de waarborg voor het goede aanwezig.

Plan van een dubbel Woonhuis met Bovenwoning.

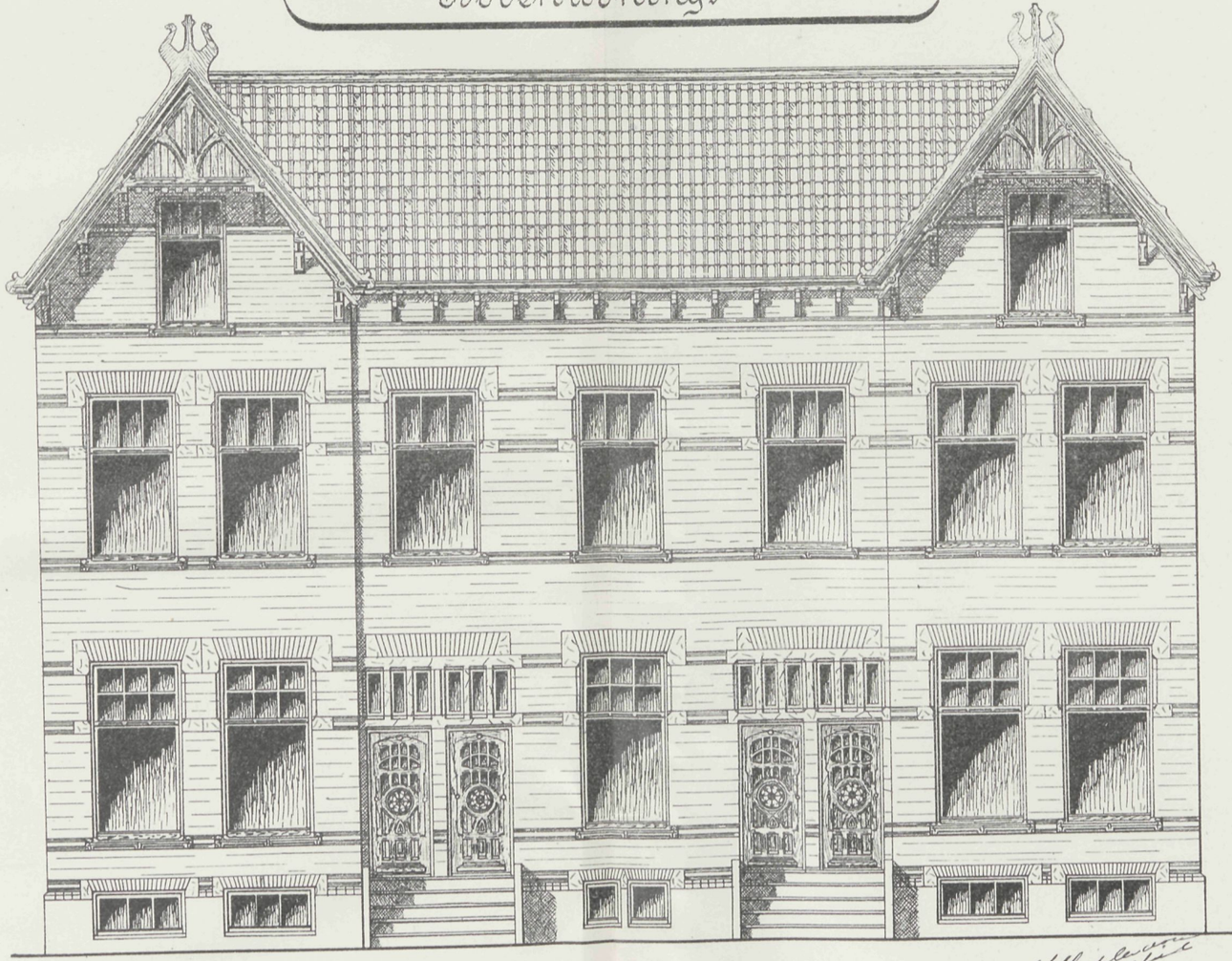

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

3 Maart 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 5.

Bij de Platen.

Gevelontwerp,

door D. C. A. HOGENDOORN.

De plaat geeft den gevel voor een winkelgebouw met bovenwoning, in metsel en natuurlijken steen opgetrokken.

Wedstrijd Thieme fonds.

De voor deze wedstrijd beschikbare premie, uitgeloofd door de Maatschappij van Nijverheid, is dit jaar toegekend aan den heer L. Bosch te Utrecht, oud-leerling der school voor Kunstnijverheid te Haarlem. De wedstrijd loopt over een uitmuntend voorwerp van kunstvlijt. Daarvoor kwam nu in aanmerking de inzending medaillons en colliers in koper en ontwerpen daarvan in teekening en in pastaline.

Het gedurig geringe aantal inzendingen, dat deze wedstrijd oplevert, deed de jury bestaande uit de Heeren: J. A. G. van der Steur, K. Sluyterman, A. le Comte, H. P. Berlage en J. Eisenloeffer aan het Hoofdbestuur in overweging geven voor 1904, de wedstrijd anders in te richten, waardoor de waarde der premie verhoogt.

1e. Er wordt door de jury een enkel werkstuk opgegeven, dat door alle mededingers. zal uitgevoerd worden. Nadat aan alle inrichtingen van kunstindustrieel onderwijs vooraf een schrijven zal gericht zijn, om te wijzen op de nieuwe manier van deze prijsvraag uit te schrijven, en tevens tot deelneming daaraan uit te noodigen, met verzoek antwoord daarop aan het hoofdbestuur te willen doen toekomen, wordt aan de inrichtingen die genegen zijn daaraan deel te nemen, verzocht de deelnemers op te roepen den 4den Juni van 9—12 en van 1—4 uur, in een der zalen van iedere inrichting afzonderlijk tegenwoordig te zijn. Dan wordt aldaar door den directeur der inrichting een verzegeld schrijven

geopend, waarin de prijsvraag vervat is. De leerlingen moeten dan in die zes uren één, of, wanneer zij nog tijd hebben, meer oplossingen daarvan geven, zonder eenige hulp hoegenaamd ook. Deze schetsen worden om 4 uur tusschen glas en karton gezet en met kruisband verzegeld, zoodat later geen veranderingen meer zijn aan te brengen. Deze schetsteekeningen worden opgezonden naar het Algemeen Secretariaat der Maatschappij van Nijverheid te Haarlem, waarna de jury een eerste bijeenkomst houdt, ten einde die leerlingen aan te wijzen, wier ontwerpen voldoende waarborgen geven om bij uitvoering kans op den prijs te bieden. Deze schetsen worden naar de respectievelijke scholen teruggezonden om de werkstukken daar te vervaardigen.

2e. De uitgevoerde werkstukken moeten voor 15 September aan het Algemeen Secretariaat der Maatschappij van Nijverheid te Haarlem ingezonden worden, waarna de jury het eindresultaat komt beoordeelen.

Als onderwerp voor dit jaar gaf de rooster aan »Houtbewerking« wordt dit voorstel goedgekeurd, dan zal de jury in geheim schrijven het door haar gekozen onderwerp aan het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid opgeven. Eene tentoonstelling van de uitgevoerde werkstukken met al de schetsontwerpen volgt dan eenige dagen daarna.

Ontegenzeggelijk zullen deze voorstellen, die een krachtige medewerking verzekeren en meer geschikt zijn om de wedstrijd meer onder het oog van belanghebbenden te brengen, betere resultaten geven, waardoor de jury de goede bedoelingen door den stichter van het fonds beoogt, »ontwikkeling der kunstsmaak op nijverheidsgebied« zeer in de hand werkt.

Abb. 1.

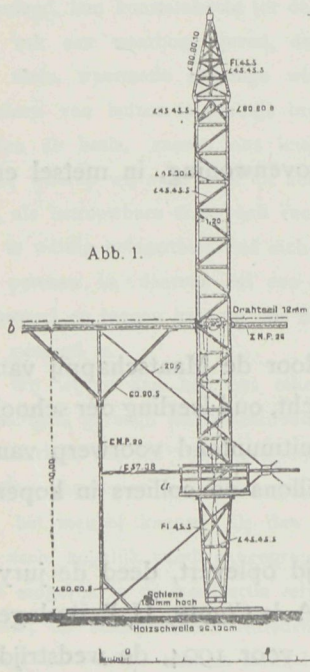

Abb. 2.

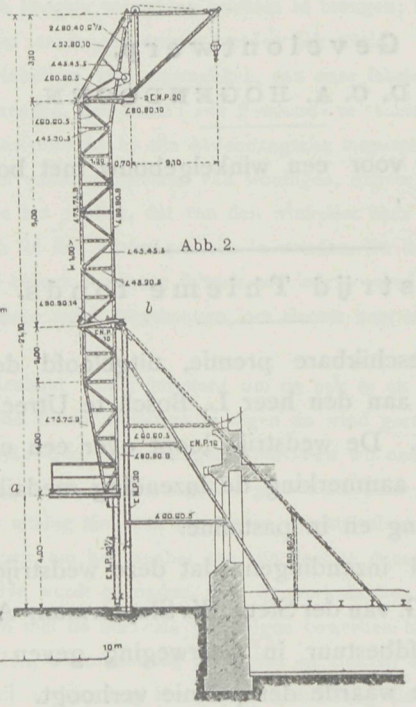

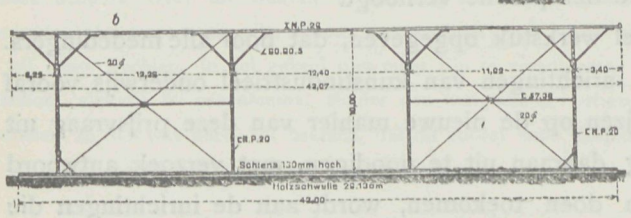

Hijschkraan.

Beweegbare ijzeren kraan voor het opbrengen van zware bouwsteenen.

Voor het maken van den zandsteenen gevel, ten dienste van de Technische Hoogeschool te Charlottenburg, heeft de firma Held & Francke een gesmeed ijzeren kraan opgesteld, vervaardigd door den ingenieur S. Voss te Charlottenburg, die een specialiteit op dit gebied is. Zooals de schetsfiguur doet zien, bestaat die kraan uit een vierkante zuil die

benedenwaarts schuin toeloopt en op een draaischijf rust. De hoogte is 21 M. Aan het boveneinde is een draaiarm waaraan de last opgeheven en bewogen wordt die 3.80 M. spanning heeft. Op een bepaalde hoogte is een bordes, a. waarop het windas staat, dat door de hand in beweging wordt gebracht. Een dergelijke constructie kan 3000 K. G. omhoog brengen. Om het omvallen te voorkomen dient de ongeveer op het midden aangebrachte koppelstang, die de ijzeren stelling met de zuil verbindt. Door rollen beweegt zich de verbinding gemakkelijk over den stang. Aan die rol zit een hevel om bij mogelijk wegtreden van de zuil de ruimte weder op maat te brengen. Twee kettingen die binnen het gebouw gekoppeld worden, voorkomen het achterover slaan, zij zijn verbonden aan den koppelstang. Hierdoor geeft deze verbinding geen belemmering aan de beweging van de zuil. Twee werklieden op het bordes werkzaam verrichten de geheele arbeid om dergelijke zware lasten op hun plaats te brengen. Een groot voordeel voor deze wijze van werken is, dat in het gebouw zelf daarvoor zeer weinig ruimte wordt vereischt. Men kan dus de zijmuren optrekken, balken leggen, kap dekken en vloeren aanbrengen. Daarbij geeft het gemakkelijk opstellen van de zuil en toebehooren, een groote besparing van arbeid in steigers en behoudt tevens voor ieder volgend werk waarde. Wanneer de handarbeid door electrisch werkkracht kan worden vervangen zijn de voordeelen nog grooter terwijl de kosten van aanschaffing betrekkelijk laag zijn.

Ontwerp voor eene Villa.

In de streken waar de natuurlijke steen zoo uit de groeven getrokken, slecht weinig behakt op en in elkander gestapeld wordt, waardoor de kleurschakering die de steen oplevert en daarbij verkregen wordt nog het aantrekkelijke verhoogt is een ontwerp als dit geheel te huis. Gedeeltelijk met middeleeuwsche motieven, van hout en steenbouw maakt het een bizonder gunstigen indruk en heeft de ontwerper Jos. Humbach te Leipzig hiermede een zeer verdienstelijke opvatting ter beoordeeling gegeven. Wanneer de toren zich wat meer uit het kapgedeelte had ontwikkeld, had dit de waarde ontegenzeggelijk verhoogt, daar deze nu te veel in het gebouw wegzinkt en de aanleg een meer rijzigen vorm toelaat. Zoo ook had de erker bij wat minder opgaanden bouw de kap meer tot recht doen komen. Het een sluit nu te kort op het ander. In het geheele ontwerp zijn echter bizonder goede gegevens, die er verdiensten aan verleenen.

Eene vermaning aan de Nederlandsche steen-industrie.

De Heer L. M. Molenaar te Groningen, die voor ons allen tot het bouwvak behoorende geen onbekende is, en die gezellig weet te spreken en te schrijven, op eene wijze die wij gaarne volgen, omdat hij zijn betoog pittig weet aan te dikken, behandelt in de »Bouwwereld«, No. 7 en 8 van dit jaar, »de waalvorm en de monumentaliteit daarvan«.

Al zijn wij nu met de stellingen, die de Heer Molenaar gewoonlijk bij zijne redeneering vooropzet, niet altijd direct meegaande, toch is ons zijn zeggen steeds aangenaam, omdat er veelal een ernstig streven uit blijkt, om de waarde van het vak te verhoogen.

Van het onderwerp dat hij nu ter harte nam, hoe oogenschijnlijk onschuldig ook,

vonden wij het echter jammer, dat daarbij alles, wat daarop betrekking heeft en de steenindustrie betreft, zoo eensklaps wordt neergesabeld en afgemaakt, en daardoor nadeelig terugslaat op een bedrijf, dat grooten welvaart steeds in ons land bracht, waarlijk betere beoordeeling verdient heeft, dan om te trachten met een enkele pennenstreek te vernietigen, wat jaren achtereen veler aanhoudende zorgen vereischte, zonder nog wel altijd loonende uitkomsten af te werpen. Dat toch is de steenindustrie.

Onwillekeurig rees de vraag, waartoe dat? want de vrij algemeene termen, waarin

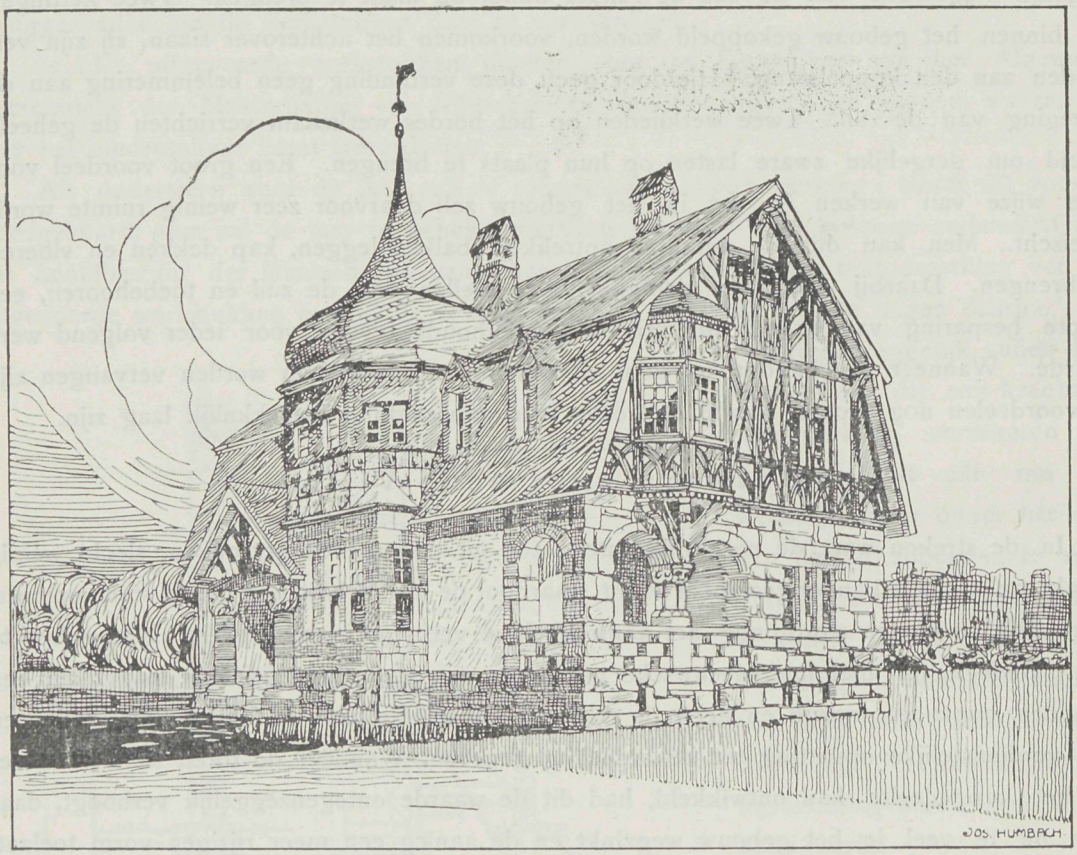

Gevel voor eene Villa.

het onderwerp behandeld wordt braken af, maar gaven geen middelen tot wederopbouw aan de hand, ja viel het geheel met wel wat al te ruwen druk gevoelig neer op den rug van hen, die juist voor die alleszins nationale nijverheid veel gedaan hebben.

Zonderling verloopen de tijden. Dr. Cuypers, eenmaal de man onvermoeid in al zijn pogingen en werken, om juist ons nationale materiaal overal te bezigen, die daarvan dan ook ontzaggelijk veel schoons heeft gewrocht; nu de bouwmeester Moolenaar eensklaps al die arbeid afbrekende, omdat deze in *zijn oog* en van dat materiaal zoo kleinzielig mogelijk gelijkt, en zegt: »een nieuwe richting tracht een elk aan de bouwkunst te geven, maar bij het materiaal is het stilstand; de bouwmeesters als het ware onderworpen aan het gezag van den steenbakker, hebben naar het schijnt nog een vast geloof aan de waarheid: dat een groot bouwwerk monumentaal kan zijn, saamgesteld uit de peuterige vormen die de steenbakkers aan de markt brengen." Zoo loopt de bouwmeester aan den

leiband van den ovenbaas, die in zijn vak weinig verbetering weet aan te brengen, liefst den gewonen ouden sleur volgt.«

Wanneer een leek dat leest, dan hooren wij hem uitroepen, waar een man van het vak zoo oordeelt, daar moet het toch zeker waar zijn, daar spreekt de ervaring; mij is het ook dikwerf dwaas voorgekomen, waarom toch de bouwmeesters zoo gehecht blijven, aan die onnoozele afmetingen, en de eene leek met de andere daarover in gesprek, doet het koor het vernietigend vonnis uitgalmen, dat van zulk klein goed nooit iets degelijks

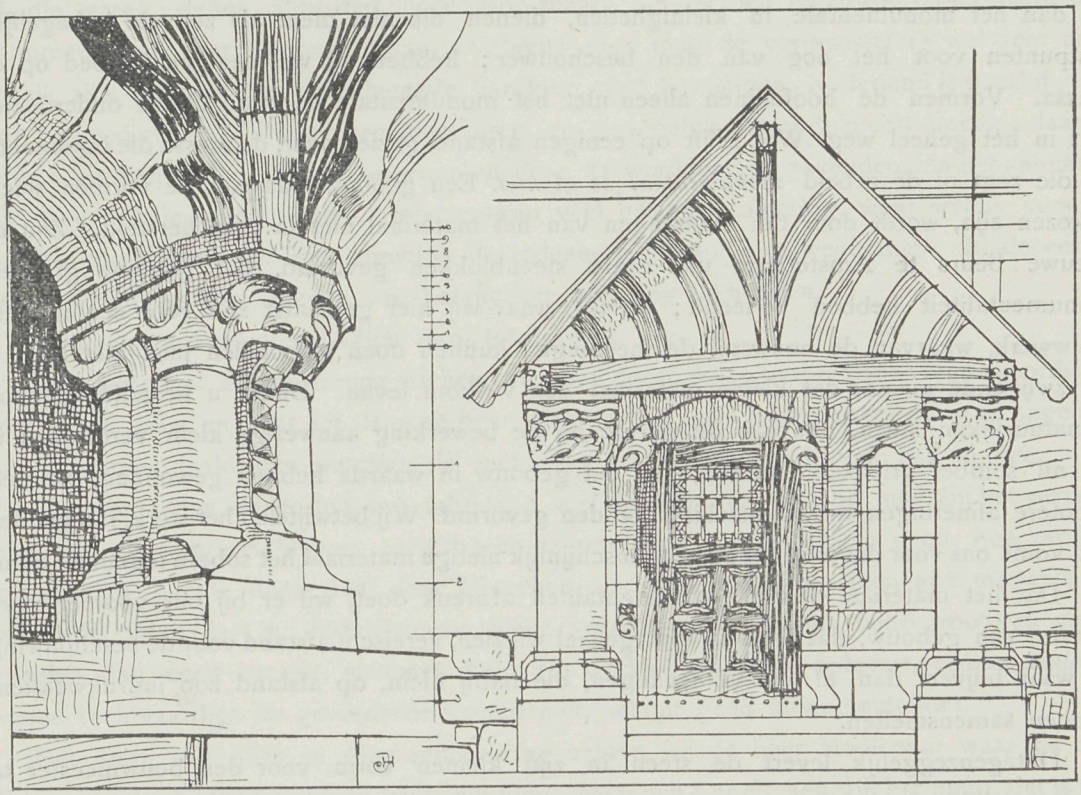

Details gevel Villa.

te maken is. Zoo redeneeren zij in hun onverstand. Van den ernstigen vakman mag men echter meer verwachten dan minder juiste gegevens.

Wanneer in de dagen toen Haarlem's vleeschhal werd gebouwd, er ook zoo over was gedacht, hoe zouden wij een belangrijk stuk onzer kunsthistorie hebben moeten missen, juist in dien tijd is er veel gebouwd, uitnemend van vorm, waarbij de baksteen hoe nietig oogenschijnlijk ook, toch het hoofdmateriaal is geweest. Zou de Westerkerk te Amsterdam monumentaler geweest zijn, wanneer deze uit groote opeengestapelde blokken was daargesteld. — Wij gelooven het niet. — Het komt er alleen op aan hoe het materiaal is toegepast, afwisselend doorbroken met natuurlijken steen, of zooals wij thans in de gelegenheid zijn, met witte, groene, donkerroode of andere verglaasde steensoorten, die de handel in groote verscheidenheid oplevert.

Gebouwen in natuurlijken steen opgetrokken, zijn er door de jaren ook niet fraaier op geworden, en wanneer men soms een vergelijk maakt, dan komen die oude Hollandsche steentjes met hun frisch rood nog gunstig voor den dag.

Wij hebben het reeds zoo even gezegd, juist Dr. Cuypers heeft laten zien, wat er in

ons materiaal zat, hoe vele verdienstelijke werken van architectuur, vormen zijne talrijke kerken niet, die juist meestal tot waarde kwamen door de eigenaardige en welbegrepen toepassing van het materiaal, dat zoo geheel bij ons tehuis behoort.

Het Centraal-Station en het Rijks Museum zijn er om die opvattingen te bevestigen.

Ja, maar, zoo zegt de Heer Molenaar, »al die gekleurde blokjes en bandjes, mozaikjes enz., zijn zulke gebouwen onwaardig, dat strijdt met elke monumentaliteit.«

Kom, geachte Heer Moolenaar, gij, die anders zoo flink redeneert, is dat u ernst. Zit dan het monumentale in kleinigheden, dienen die niet meer als zoovele behagelijke rustpunten voor het oog van den beschouwer; hebben zij wel eenigen invloed op de massa. Vormen de hoofdlijnen alleen niet het monumentale en gaan al die onderdeelen niet in het geheel weg Wat blijft op eenigen afstand gezien over, de massa die imponeert; en die zegt of de arbeid *monumentaal* is of *niet*. Een gebouw waarvan de vormen slecht gekozen zijn, wordt door de afmetingen van het materiaal niet in eere hersteld. Zou de Nieuwe Beurs te Amsterdam uit zware steenblokken gevormd, dat gebouw grootere monumentaliteit hebben verleend; brengt, waar wij hier geplaatst zijn voor een modern bouwwerk, waarvan de bouwstijl de meeningen kunnen doen verschillen juist niet hier; in die zwijgende massa, dat kleine materiaal een welkom leven. Denkt u hetzelfde gebouw in natuurlijken steen, waarvan de warme bij de bewerking aanwezige kleur verdwenen is, en nu somber grijs ons aanblikt, zou dat gebouw in waarde hebben gewonnen, wanneer grootere afmetingen de saamstelling hadden gevormd. Wij betwijfelen het sterk, integendeel het komt ons voor dat juist het zoo oogenschijnlijk nietige materiaal het sobere tegemoet komt.

Dat het materiaal aan de monumentaliteit afbreuk doet, wil er bij ons vooreerst nog niet in, een gebouw, dat men in zijn geheel wil zien, vereischt afstand voor de beschouwing, en waar blijven dan al die verdeelingen, die nabij klein, op afstand zoo indrukwekkend kunnen samensmelten.

Ontegenzeggelijk levert de steen in zijn kleinen vorm, voor den bouwmeester tal van moeielijkheden, hij moet rekening houden met maat en voeg en waar beiden zoo gedurig wederkeeren vereischt dat overleg, is dit gewoonlijk ook wanneer wij onze praktische loopbaan aanvangen, een oogenblik van zorg. Maar wij weten het, alles went. Die kennis wordt gemakkelijker verkregen bij grootere afmetingen, en wanneer de ovenbaas eens zoo schrander werd om den geheelen gevel in een stuk uit den oven te voorschijn te roepen, zoo zou de bouwmeester zijn arbeid, daargelaten het onmogelijk transport veel vereenvoudigd zien. Juist, daar zit de groote kracht van dat nietige materiaal, in, het wordt gemakkelijk gevormd, gebakken, verzonden, gekruid, getast en opgedragen omdat de vorm zoo handig is. Heeft de verdeeling ons menigmaal een zucht ontlokt, daarentegen hebben wij altijd bij ervaring moeten erkennen, dat het uitstekend goed gezien is geweest, den steen juist dien zoo passenden gebruikelijken vorm te geven.

Is het dan niet erg gewaagd, zoo op eens het resultaat van jaren zoeken en verbeteren als onnut aan den dijk te zetten. Want dit is hier het geval, te zeggen, dat onze Nederlandsche Steen-Industrie maar teert op haar bestaan, en bitter weinig doet tot opheffing van het vak, kan de heer Molenaar geen ernst zijn, ten minste vertrouwen wij dat hij kennis genomen heeft, van den grooten vooruitgang der laatste jaren, want zonder

dat hebben zijne beschouwingen geen enkele waarde.

Het is spoedig gezegd, maakt het fabrikaat grooter, maakt dat ik met twintig steenen op elkaar van de straat tot de lijst kom. Het klinkt mooi, maar wie zal het aan durven, omdat de heer Moolenaar het zoo eenmaal inziet, en daarvoor zijne geheele fabrieksinrichting hervormen met het gevaar voor oogen, dat tegenover den enkelen die het wil er nog zoo vele anderen staan die het niet willen, want lang is nog niet uitgemaakt tusschen heeren Bouwmeesters hoe dan die nieuwe vorm er toch eigenlijk zou moeten zijn, en vooral zouden wij die vraag stellen aan den heer Moolenaar, die bij den tegenwoordigen vorm alle monumentaliteit ziet verloren gaan. Volgens dien mag de vormwisseling wel zeer aanzienlijk zijn, daar zij het monumentale karakter moet bevestigen. Nederland is daarbij geen zeer bemoedigend land voor proefnemingen, en gewoonlijk schiet de meest moedige daarbij hebben en houwen in Maar aangenomen eens, er werd iemand gevonden, die het aanvatte. Wat zou hij leveren moeten, steenen van veel grootere afmeting, want weinig verschil zou het euvel waarover hier eigenlijk de redeneering loopt niet wegnemen. In de eerste plaats dienen het dus steenen van belangrijke afmeting te worden.

Wat verkrijgt de steenbakker dan, terra cotta.

Een materiaal dat de strenge eischen van goed doorbakken te zijn. onzen tegenwoordigen steen eigen, mist en gaat hij daartoe over, dan zal hij vele kromme, scheluwe en ongelijkmatige vormen verkrijgen waarvan de metselaar onmogelijk goed werk kan maken.

Eerstens zullen de kosten van fabricatie veel hooger zijn, daarbij mag bij het vervoer stroo wel de reisgezel blijven, en wanneer de reis soms wondeplekken geeft, hoe zal het stopsel zich overal doen zien, daar bijwerken als bij natuurlijken steen niet mogelijk is, omdat de steen in- en uiterlijk van kleur verschilt. Te strijden voor grooteren vorm verkrijgt dan eerst waarde, wanneer die vorm werkelijk verschil oplevert, een centimeter kwestie rechtvaardigt de gevorderde kosten niet, schept geen monumentaliteit.

Het best van alles in zijne redeneering achten wij de heer Moolenaar waar hij ons wijst op onzen hedendaagschen stijl, die zooveel aan den Engelschen stijl herinnert, dat is ten minste waar. Ja, waartoe dat. Was Nederland niet eenmaal de leerschool in een der beste kunsttijdperken, hebben wij geen kunde genoeg meer, om dat leentje buur spelen op te geven? Kunnen wij niet even goed Hollandsch blijven, en waarom zouden wij dan toch niet onze interieurs, waar wij ditnoodig achten, kunnen optrekken in gewonen steenvorm. Vooral waar juist de vooruitgang bij de steenindustrie daarvoor zulke geschikte elementen aanbiedt want dat een metselsteen wanneer die goed van vorm en kleur is niet even goed tot versiering van het inwendige onzer gebouwen zou kunnen dienen, als elk ander materiaal vatten wij niet, en verschillen hierin van zienswijze met den heer Moolenaar. Juist waren deze bedenkingen neergeschreven toen onze aandacht getrokken werd door een ingezonden stuk van den heer Joseph van der Loo, steenfabrikant. Hierop gaf de heer Moolenaar nu niet pittig maar schijnbaar ontstemd een korte repliek waarmede het debat gesloten werd.

Onwillekeurig herinnerden wij ons daarbij het een en ander dat juist bij ons de meening gevestigd had, in tegenstelling met den heer Moolenaar, dat op het gebied der steenindustrie in de laatste jaren juist veel gedaan is. Wij waren meermalen in de gelegenheid, de uitgebreide fabrieksinrichtingen van den heer Van der Loo te

bezichtigen en kennis te nemen van de belangrijke verbeteringen daar toegepast. Steeds strevende naar volmaking van het bestaande voelden wij ons dikwerf klein tegenover de groote werkkracht die de fabrikant ontwikkelt, en die iedere nieuwe vinding zich tracht eigen te maken, om aan Nederland de eer van het materiaal te doen behouden. Het verwonderde ons daarom niet, dat de man, die zoo geheel in zijn vak opgaat, alle bedenkingen als dat de fabrikanten aan den sleurgang onderworpen zijn, verre van zich afwerpt en wij hebben de overtuiging, dat, wanneer de heer Molenaar meer van nabij met dien werkkring bekend ware geweest, oordeel en repliek zeker een anderen meer waardeerenden vorm zouden hebben aangenomen.

Alhoewel dit geheel buiten de kwestie ligt, zou het echter kunnen dienen tot tegenspraak van het oordeel dat de sleurgang gevolgd wordt en herinneren wij gaarne eene mededeeling ons indertijd door den Heer v. d. Loo gedaan ; wat den toestand het beste teekent. Ons gesprek liep toen over de witte of verblendsteenen, die de firma levert. Een mooie steen vindt ge niet, aldus de Heer v. d. Loo, en steenen, 't klinkt zonderling, zijn zijne lievelingen, hij kan daarover uren achtereen praten, steeds met evenveel geestdrift, want het materiaal is hem alles. Ja, de steen doet zich goed.

Er is een heele geschiedenis aan verbonden. Het toeval bracht mij in kennis met een dergelijken steen, zooals die in België veel gebruikt wordt. Zij wordt daar uit Silezië ingevoerd. De steen was fraai, maar wat schril en aanhankelijk.

Een kwaad ding zoo'n goeden steen op je weg, hij doet schade, namaak was niet gemakkelijk, de grondstof moest zoo ver weg komen en het transport daarvan dat hoog was, zou alle concurrentie uitsluiten. Informatie bevestigde het oordeel. Dat onderzoek echter wees den weg tot ander, in de omgeving van Bonn werd van daar aanwezig leem ook dergelijk fabrikaat vervaardigd. Monsters daarvan getrokken, gaven weinig hoop op succes, die steen nam spoedig een groenachtige en zwarte kleur aan, waardoor de waarde verliep. Hoe nu die leem te verwerken, dat die gebreken verdwenen, en het resultaat werden de verblendsteenen, die in hunne heldere witte warme kleur geenerlei aanhankelijkheid toonen. De lust tot onderzoek gaf hier beter werk dan op de plaats waar de grondstof aanwezig is, werd verkregen. Trekken nu de steenen reeds overal tot groote tevredenheid door ons land, zij zijn ook reeds in groote hoeveelheid naar elders gegaan, treden nagenoeg in de omgeving waar de grondstof gewonnen wordt in concurrentie. Dit staaltje tot illustratie tegenover de ingebrachte bedenkingen, waarlijk, waar wij onze steennijverheid nog bevoorrecht zien met dergelijke krachten, en zoo zijn er nog meer, daar mag men die industrie niet doodverven als een nietsdoend ingedommeld bestaan. Dat de heer Moolenaar en wellicht anderen voor zich een wijziging van steenvorm wenschelijk achten, wie zal daar iets tegen hebben vooral als dat berust op degelijke bewijsgronden, maar dan ook geschiedde zulks in overleg met hen, die het kunnen weten en door hunne rijke ervaring in dit opzicht, kan het voor en tegen met zaakkennis gewikt en gewogen worden.

Om echter *gewogen maar te licht* bevonden op het bordje te schrijven, waarop *het hoog houden* der steenindustrie als *wet* staat opgeteekend, gaat niet aan, dat verlamt de energie, die in ons Nederland toch al op zoo weinig steun mag rekenen, en dat is bovendien een gevaarlijk spel.



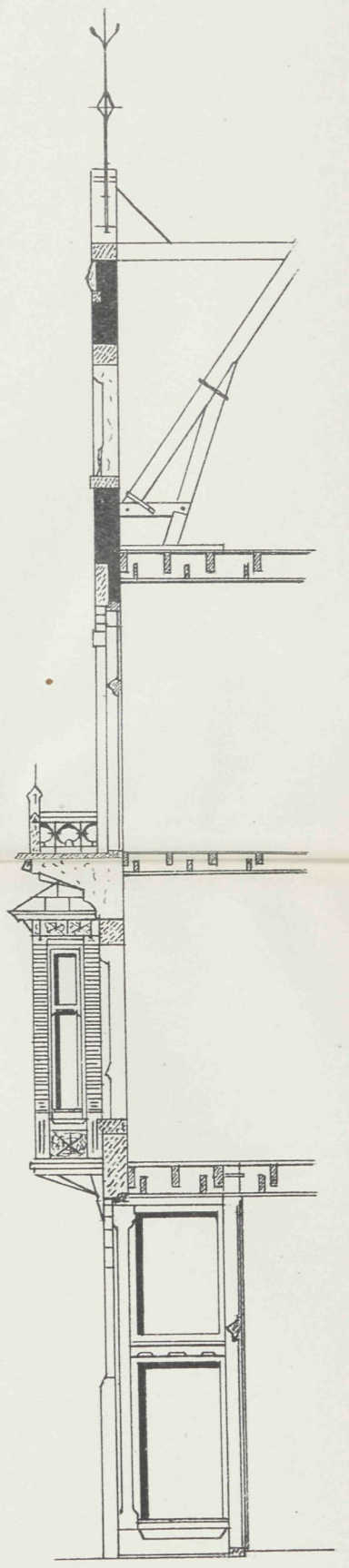

Vademecum der Bouwvakken
19e Jaargang 1904

Gevelontwerp
door P. C. A. Hogendoorn.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

17 Maart 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 6.

Bij de Platen.

Woonhuisgevel te Veendam.

Bouwmeester P. HOOYKAAS.

Door medewerking van den Heer K. de Vries zijn wij in de gelegenheid dezen zeer eigenaardigen gevel te kunnen opnemen.

Een onderzoek naar aanleiding van den schouwburgbrand te Chicago.

De ontzaggelijke schouwburgbrand, die 30 December 1903 te Chicago uitbrak en 600 slachtoffers eischte, deed menig onderzoek bij de overal bestaande schouwburgen volgen. De Daily Tribune, een te Chicago verschijnend dagblad, stelde een dergelijk onderzoek voor eigen rekening in, om te zien in hoeverre de overige schouwburgen aldaar aan de eischen tot voorkoming van brandgevaar voldeden. Zij benoemde daartoe 4 architecten, 4 ingenieurs, 4 aannemers en 3 assuradeuren. Deze commissie vatte de taak tot onderzoek nauwgezet op en wij ontleenen daaraan kort het volgende. Van alle aanwezige ruimten werden de verdeeling der zitplaatsen, gangen, enz. nauwkeurig in teekening gebracht, om bij het advies te kunnen aantoonen, welke de aanwezige gebreken waren. Bij verschil van hoogte der zaalruimte met de omliggende gangen moeten de trappen, die daarvoor dienen, minstens 1,22 M. breedte hebben, terwijl het noodig is voor de gaanderijen afzonderlijke trapopgangen te houden, de breedte der trappen regelt zich dat voor elke 100 personen minstens 0,46 M. wordt gerekend, dat zelfde betreft ook de gangen. De trappen mogen geene meerdere hoogte hebben dan 3,35 M., terwijl de bordessen niet korter dan 0,91 M. mogen zijn, terwijl wanneer de trappen wentelen, het bordes minstens gelijke lengte moet hebben als de breedte. Deuren kunnen tot kleinste

maat 0,91 M. hebben. Noodtrappen moeten van ijzer zijn met hout gedekt en al het aanwezige tooneeldecoratief brandvrij zijn ingericht, terwijl de constructie van tooneel uit ijzer moet gevormd worden. De bevloering alleen kan van hout zijn. Van de 34 schouwburgen te Chicago aanwezig, voldeden 33 aan deze bepalingen niet, zoodat men het noodig achtte voor de verdere voorkoming van onheilen strengere bepalingen vast te stellen. Iedere schouwburg moet voorzien worden van een besproeiingsinrichting, die bij brand kan geopend worden en die geheel volgens de eischen door de brandweer gesteld moet zijn aangelegd. Zoo moet ook bij het scherm een reservoir zijn, dat door handkracht kan geopend worden. Op het dak van het gebouw moet eveneens een reservoir zijn, dat met twee standpijpen langs het tooneel verbonden onmiddelijk kan water geven, wanneer de brandweer optreedt. In alle vertrekken, kleedkamers enz. moeten bluschmiddelen aanwezig zijn. Bij iedere voorstelling moeten steeds twee of vier brandweermannen de wacht hebben alle schouwburgbeambten moeten hunne orders opvolgen. Zij blijven in het gebouw tot alles geheel ontruimd is. Dagelijks moeten alle voorzorgmaatregelen nagezien en daarvan gerapporteerd worden, terwijl wekelijks de voorzorgen worden geprobeerd of zij goed werken. Uitgangen moeten talrijk aanwezig zijn en onafgesloten blijven, en zich zonder dat belemmering mogelijk is, onmiddelijk openen. Alle gangen moeten ruim zijn en zonder bochten tot de uitgangen geleiden. De zitplaatsen zullen slechts een bepaald getal bij elkander mogen aansluiten en aan beide kanten op doorgangen uitloopen. Alle uitgangen moeten onmiddelijk op straat uitkomen. Streng zal gelet worden op de goede samenstelling van de rookkanalen boven het tooneel.

De schouwburgen moeten aan drie zijden vrij en dadelijk met de straat in verband staan. In de parterre-verdieping zal het verschil in hoogte der bevloering door een hellende richting van die vloer tegemoet gekomen worden zonder trappen. Alle trappen moeten onmiddelijk naar buiten geleiden en niet tot andere uitgangen in verband staan. Het licht zal onder strenge controle staan en moet dit zoo geplaatst, dat alle uitgangen, trappen en nooddeuren verlicht blijven, ook dan wanneer de hoofdverlichting weigert of afgesloten is. Brandweerschellen zullen overal in het gebouw geplaatst zijn. Staanplaatsen zijn niet geoorloofd, ieder bezoeker moet een zitplaats innemen. De geheele tooneelinrichting moet brandvrij zijn en daarvoor de thans meest doelmatige verkrijgbare middelen worden gebezigd. Elke gelegenheid, die tocht door de zaal kan veroorzaken moet verwijderd. De hoogste zitplaats moet zijn 3 M. van de zoldering. Alle leidingen voor verwarming. verlichting of krachtaanbrenging moeten geïsoleerd zijn en is een bekwaam deskundige aangesteld, die dit voortdurend onder toezicht neemt.

Ongetwijfeld zullen deze bepalingen waarborg tot bescherming geven en blijkt ook hier weder hoe in een stad, die toch uit de laatste jaren dagteekent, aan den schouwburgbouw veel ontbreekt, zoodat eigenlijk slechts een van de 34 tegemoet kwam aan de bepalingen.

Wanneer men let op hetgeen in ons land geschiedt, dan is het noodig, dat wel met alle zorg tegemoet gekomen wordt om aan de billijke eischen te voldoen, dat het publiek voor gevaar behoedt. Dat zal gaandeweg moeten geschieden, want is het gevaar nu veel

grooter dan in vroegere jaren, toen de kleedingstoffen niet zoo licht waren, daarbij de verlichting niet zulke hooge eischen stelde en men zich bij een lamp of kaarslicht bepaalde, Gaslicht of electriciteit leveren grootere gevaren, waarbij de materialen de behulpzame hand bieden, door hunne grootere hoeveelheid, waarin zij aanwezig zijn en bovendien hunne groote brandbaarheid.

Hydrochromin.

De vindingen volgen elkander spoedig op. Het gebied der verfen heeft in de laatste jaren daarvan zijn aandeel ontvangen. Thans vraagt Hydrochromin de aandacht een verf die goede deugden blijkt te bezitten. Twee deelen er van met een deel water aangemengd, moet goed geroerd, zoodat er geen kluiten overblijven. De dan verkregen pap laat men, na daarop een weinig water gegoten te hebben, een half uur staan, na dien tijd werkt men alles opnieuw dooreen, totdat een dikte verkregen wordt gelijk aan die van de gewone verf, terwijl de bewerking eveneens gaat. Bij ruwe vlakken moet de verf dunner zijn dan voor gladde. Is de verf, nadat zij aangemaakt is gezeefd, dan wordt daar mooi glad werk van verkregen. 5 K.G. Hydrochromin geven 9 K.G. verf, terwijl 1 K.G. al naar de kwaliteit van het te beschilderen vlak 6—12 M2 oplevert. Twee dekkingen zijn voldoende. Het spreekt van zelf dat, evenals bij schilderwerk voor potten en kwasten moet gezorgd worden, dat deze goed gereinigd zijn.

De hoeveelheid die men noodig heeft moet niet grooter genomen, dan wat op dienzelfden dag kan verwerkt worden. Alles kan er mede beschilderd, hout, steen, ijzer enz., doch de vlakken moeten vooraf van vuil ontdaan zijn. Muurvlakken die slechts even met kalk bestreken zijn, zoodat de huid daarmede een geheel maakt, kunnen er dadelijk mede bedekt, is de kalklaag een weinig los, zoo moet die vooraf verwijderd. Vaste kalkplekken begiet men vooraf met water en strijkt er dan de laag op, als het water is ingetrokken. Met het beschilderen der tweede laag wachtte men 3 à 4 dagen, dan is de eerste verhard. Bij de bewerking giet men het water op de poeder en niet omgekeerd, ook moet de verf noch te dik noch te dun zijn. Is deze te dun, zoo kan men daarbij geen poeder doen, beter is in dat geval nieuwe verf te maken en de dunne te laten dienen tot bijvulling. Kleurstof kan bij de verf aangemengd worden, ook kan men die waterdicht maken, door bedekking van de goed drooge laag met 1 deel parafin, opgelost in 10 deelen benzine. Worden dergelijke vlakken geborsteld, zoo zullen zij een fraaien glans verkrijgen, zij kunnen dan tevens met puimsteen en water geslepen worden en als grondvlak voor fijn schilderwerk dienen.

Hydrochromin laat zich op de laag met elke andere verf als versiering beschilderen.

De prijs is voor merk A I wit . . . . . *f* 35.—
B II » . . . . . » 30.—
C geelachtige tint . » 25.— per 100 kilo.

In kisten van 25, 50, 100 en 200 kilo.

Monsters merk A van ½ kilo, kunnen tegen inzending van 25 cents of 40 cents franco per post verkregen worden.

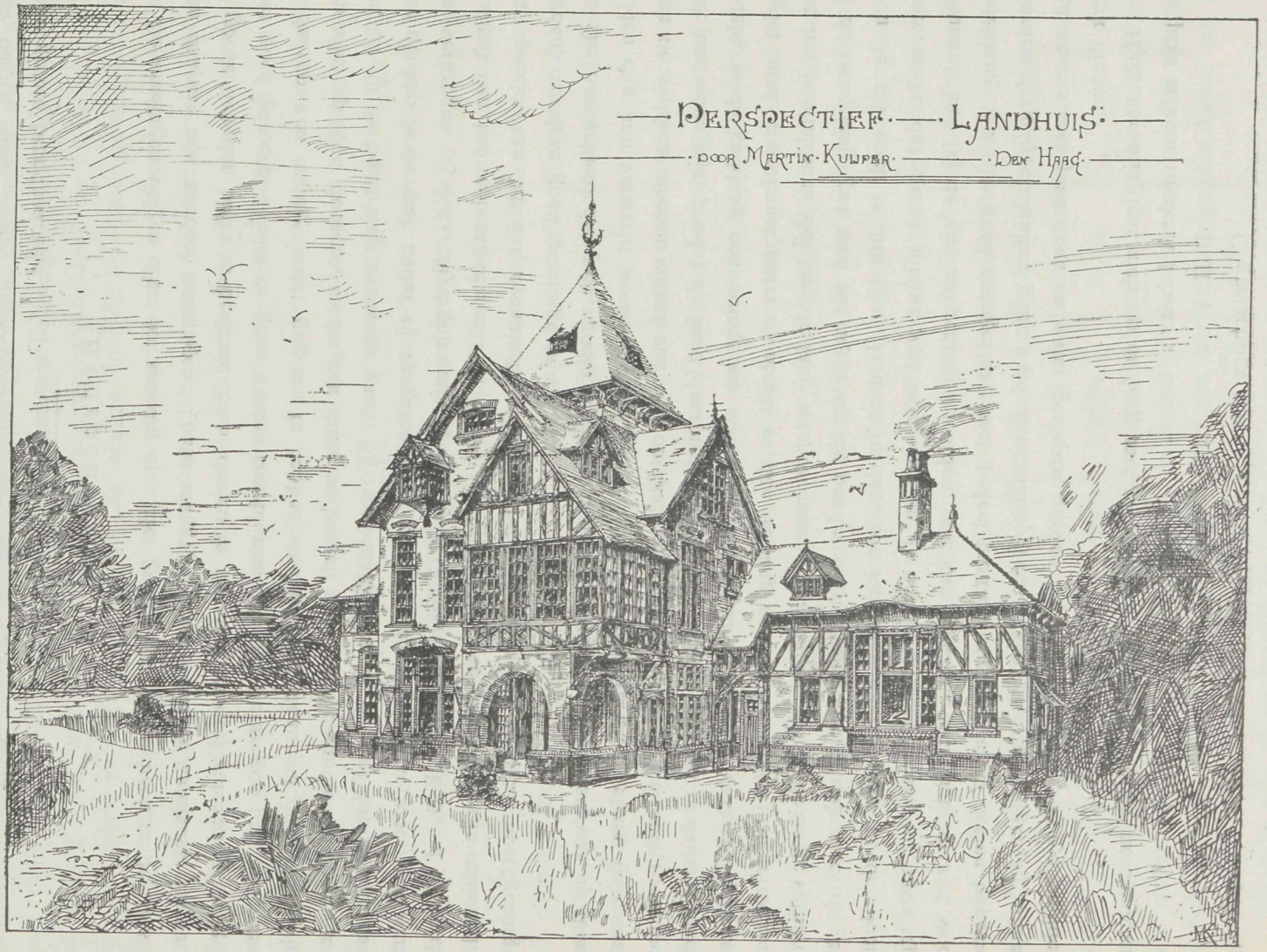
PERSPECTIEF · — · LANDHUIS ·
DOOR MARTIN · KUIPER · — · DEN HAAG ·

De Heer H. Striethorst, Prins Hendrikkade 20—21, Amsterdam, is de generaal-agent voor Holland en Koloniën voor den fabrikant van dat artikel, dat voorzeker eene groote toepassing kan verwachten.

Villa met atelier.

Het perspectivisch aanzicht en de beide plannen betreffen eene villa, die tegelijkertijd tot atelier kan dienst doen.

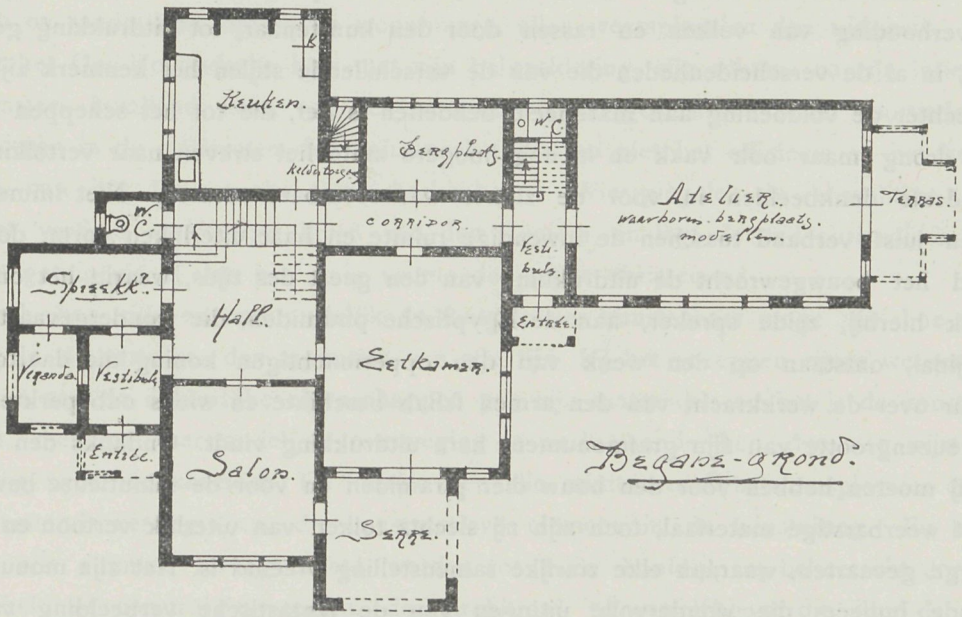

De indeeling en uiterlijk verduidelijken alles en geeft het geheel een zeer wel begrepen ontwerp, dat de Heer M. Kuyper Czn. ons welwillend ter opname afstond.

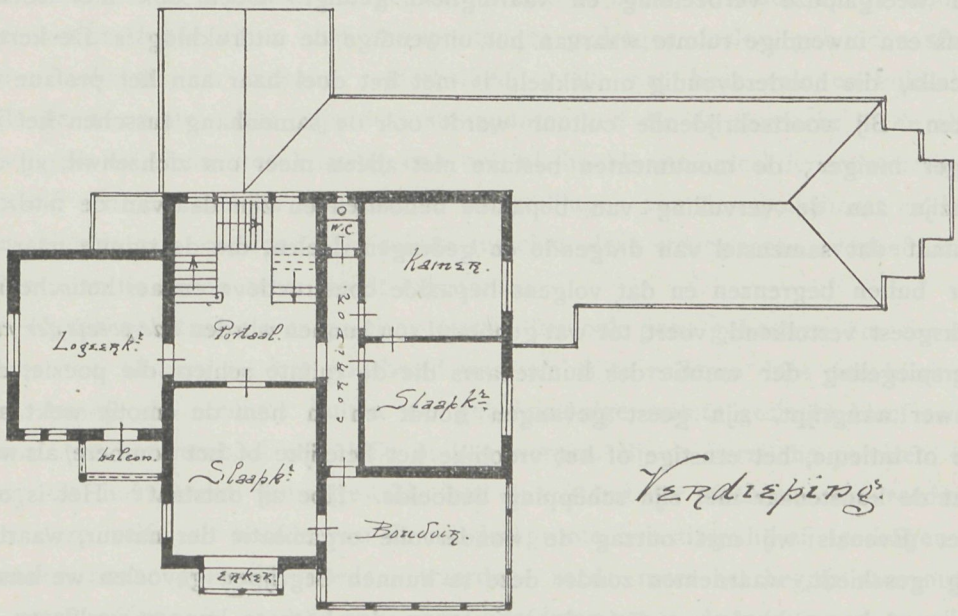

Ruimte-Ontwikkeling in de architectuur.

In de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, hield 8 Maart l.l. Prof. Henri Evers eene verhandeling over bovengenoemd onderwerp.

Het onderwerp, zeide spreker, is niet nieuw, doch niettemin zeer belangrijk. Wat toch anders is het werk van den bouwmeester dan het scheppen eener ruimte, de begrenzing van een volume lucht voor een bepaald doeleinde. Dit begrip beheerscht de geheele architectonische uiting en hierin is het, dat de aspiraties, het karakter, de samenlevingsverhouding van volken en rassen door den kunstenaar, tot uitdrukking gebracht worden, in al de verscheidenheden die van de verschillende stijlen het kenmerk zijn. Niet enkel echter de voldoening aan materieele behoeften is het, die tot het scheppen van de ruimte drong maar ook vaak en in nog hoogere mate het streven naar vertolking van meer ideale denkbeelden in voor de zinnen waarneembare vormen. Niet immer is er ook een juist verband tusschen de inwendige ruimte en haar uiterlijken vorm, doch wel is altijd het bouwgewrocht de uitdrukking van den geest des tijds, waarin het ontstond. Ik denk hierbij, zeide spreker, aan de Egyptische piramiden, die wondergevaarten van het Nijldal, ontstaan op den wenk van den oppermachtigen koning die daartoe naar willekeur over de werkkracht van den armen fellah beschikte en wiens onbeperkte macht in de reuzengrootte van zijn grafmonument hare uitdrukking vindt. Ondanks den eerbied dien wij moeten hebben voor den bouw dier piramiden en voor de minutieuze bewerking van het weerbarstige materiaal, toch zijn zij slechts tolken van uiterlijk vertoon en blijven het logge gevaarten, waaraan elke zinrijke samenstelling vreemd is. Het zijn monumenten der oude Indieërs die wondervolle uitingen van de fantastische verbeelding van den dweepzieken oosterling met hunne weelderige vormen, en kostbare materialen, overdekt met een overvloed van beeldhouwwerk van ongemeene charme en eene bewerking die van een weergalooze verbeelding en vaardigheid getuigt. Doch ook hier zoekt men tevergeefs een inwendige ruimte waarvan het uitwendige de uitdrukking is. De kern is een kleine cella, die honderdvoudig omwikkeld is met het doel haar aan het profane oog te onttrekken. Bij voortschrijdende cultuur wordt ook de samenhang tusschen het uit- en inwendiger inniger; de monumenten bestaan niet alleen meer om zichzelfwil, zij danken het aanzijn aan de vervulling van bepaalde behoeften en zijn daarvan de uitdrukking. Er ontstaat dat samenstel van dragende en gedragen deelen, die de ruimte naar binnen en naar buiten begrenzen en dat volgens bepaalde constructieve en aesthetische regelen den volksgeest vertolkend, voert tot wat genoemd zou kunnen worden »*de poezie der ruimte*,« als weerspiegeling der emotie des kunstenaars die de ruimte schiep, die poëzie, die den beschouwer aangrijpt, zijn geest gevangen houdt en in hem de emotie wekt aan het grootste of intieme, het ernstige of het vroolijke het liefelijke of het sombere, als weerslag van wat de kunstenaar met zijn schepping bedoelde. Hoe zij ontstaat? Het is ons een mysterie. Evenals wij met ontzag de wondervolle organisatie der natuur, waarin niets toevallig geschiedt, waarnemen zonder deze te kunnen begrijpen gevoelen we ons onderworpen aan de macht dezer poëzie der ruimte, zonder haar te kunnen verklaren. Doch

wanneer we dan staan onder de in gedempt licht schitterende koepels van den San Marco, in de machtige zuilenhallen der Egyptische tempels, in de hooggewelfde schepen der gothische kathedralen, of in de statige zalen der renaissancepaleizen, dan is de aanblik daarvan alleen voldoende om onze gedachten te verheffen, en gevoelen we, dat de kunstenaars die aan al die werken het aanzijn gaven, zich ten volle bewust waren van hun taak en in staat de volksidealen op schitterende wijze te vertolken. Die ruimte spreken van den geest des tijds, waarin zij ontstonden, en dit in verhevener taal naarmate de bestemming der ruimte aan een meer ideale behoefte voldeed. Tempels en moskeën, paleizen en raadhuizen, musea en woonhuizen, allen weerspiegelen den tijdgeest. Spreekt niet uit het Oud-Hollandsche huis met zijn balkzoldering, zijn schouw en zijn intiem door kruisvensters invallend licht, van het sterk ontwikkeld gezinsleven onzer voorvaderen, en is daartegen in de statiezalen der Italiaansche paleizen niet het officieele en het feestelijke vertoon van het Italiaansche leven herkenbaar! Wierspiegelen de reusachtige thermen niet het verfijnd weelderige leven van den Romein, en legt de oud christelijke basiliek niet het getuigenis af van het innig vrome der eerste christenen?

Doch hoe rijk en onuitputtelijk de fantasie der kunstenaars moge zijn, hoe zeer hij moge zijn de vertolker der aspiraties van zijn tijd, bij het scheppen zijner werken, hij is gebonden aan de natuurlijke eigenschappen van zijn materialen en het is de constructeur in hem, die, met verstandelijke overweging te werk gaande, hem den weg wijst tot de uitvoering zijner denkbeelden. De indruk dien alle ruimten maken, weerspiegelen evenzeer deze verstandsoverwegingen, dit constructieve element in de kunstuiting. En hiernaar kunnen alle ruimten teruggebracht worden tot twee hoofdtypen, beheerscht door twee onderscheidene constructiesystemen, den architraaf- en gewelfbouw, die door de eeuwen heen naast elkander zijn voortgeschreden en zich ontwikkeld hebben, en waarvan onderscheidenlijk de Egyptenaren en de Assyriërs het vaderschap dragen.

De door de Egyptenaren toegepaste architraaf-bouw, rustende op de loodrecht op elkander werkende krachten van steunpunten en gedragen deelen, gebonden als zij was aan de afmetingen der steenen zolderbalken, geeft met haar vele en kolosale zuilen eigenlijk geen ruimte. Het zijn deze steunpunten zelf die de aandacht in de allereerste plaats vragen, en dienovereenkomstig dan ook als hoofdbestanddeel der constructie bewerkt en versierd worden met de symbolische voorstellingen aan den godsdienst en het leven hier en hiernamaals ontleend. De ruimte tusschen deze steunpunten overtreft nauwelijks die welke door de zuilen zelve wordt ingenomen.

De Egyptische tempels en paleizen waren dan ook geen gebouwen om een menigte van menschen te bergen; het godsbeeld was slechts te naderen door den koning en de priesters, terwijl de menigte buiten de geheimzinnige ruimte gesloten bleef en er zelfs van verre ter nauwernood een blik in kon werpen. Bij de Perzische paleizen, waar de zoldering uit hout werd samengesteld, kon de afstand der steenen zuilen reeds grooter zijn, en deze zelfs, uit hoofde van de minder groote belasting die zij te dragen kregen, ook minder zwaar gemaakt worden, waardoor reeds meer het begrip van ruimte verkregen wordt. Toch is hierbij nog geen hoofdmoment in de ruimte aan te wijzen dat

zich van het overige in aard en behandeling onderscheidt. De Grieken daarentegen wisten in hun tempels een domineerend ruimte element aan te brengen in de afzonderlijk behandelde cella, en zonder in reusachtig constructievormen te vervallen een indruk van grootte te verkrijgen door de schaal der architectuurvormen tegenover die van het godsbeeld te verkleinen. Het prachtige Parthenon mag daarvan als het meest illustre voorbeeld gelden. Eene schrede verder in de ruimte-ontwikkeling gaat de Romeinsche basiliek, dat centrum van publiek verkeer waaraan weder de oud-christelijke basiliek haren vorm leent en die zeven eeuwen achtereen bij de Christenen van het westen voor hunne bedehuizen gehandhaafd blijft. De gemakkelijke brandbaarheid der houten zoldering dezer gebouwen en de daaruit ontstane rampen leidden er echter toe, in de elfde eeuw den gewelf bouw op den basilieken grondvorm toe te passen. Niet echter als een oorspronkelijke vinding, doch als voortzetting van zeer oude tradities, waarvan de bakermat, zooals aangemerkt is, in Assyrie te vinden is. Kwamen bij die ouden echter de overwelvingen in niet grooter spanning dan 9 Meter voor, bij de Romeinen werden deze afmetingen verre overtroffen in hunne Thermen en hun Parthenon, dat een koepelgewelf van 43 Meter spanning heeft; doch ook deze ruimte wordt op haar beurt weer in de schaduw gesteld door de Byzantijnsche Aya Sophia welker middenschip bij een grondvlakte van 80 bij 33 Meter een door gewelven overspannen hoogte van 55 Meter vertoont. De gewelfconstructie toegepast op den basilieken-bouw, leidde tot den Romaanschen dom, met zijn zware pijlers, en later tot de Gothische kathedralen, waarbij een streven tot altijd hooger en luchtiger bouw het aanzijn gaf aan die geweldige schepen als in de hoofdkerken van Amiens van Beauvais van Rheims en van Keulen te bewonderen zijn.

Dit systeem in de renaissance doorgevoerd, leidde tot den reuzenbouw van den St. Pieter in Rome, met zijn koepel van 40 Meter spanning en 100 Meter inwendige hoogte, welke echter ondanks die groote bij lange niet dien overweldigenden indruk maakt dan de Aya Sophia, bij welke reeds op den deurdrempel het oog de geheele enorme ruimte omvat, en waar een juisteren schaal voor de onderdeelen, de werkelijk reusachtige verhouding der hoofd-constructie nog vergroot. Ook bij den Islam ontwikkelt zich op zijne eigenaardige wijze een gewelfbouw in hare moskeën, waarbij een zelfde streven naar hoogteontwikkeling tot waarlijk majestueuze scheppingen leidt. Tot den modernen tijd komende, wordt de behoefte van steeds grooter ruimten, meest voor profane doeleinden geboren, die echter niet meer in de oude materialen, steen en hout, zijn uit te voeren en waarvoor dan ook, dank zij den vooruitgang op industrieel gebied, het ijzer in de plaats treedt.

Dit, zoo geheel in aard van de oude materialen verschillend, vergt een eigendommelijke vormenspraak, en hoewel reeds goede voorbeelden van ijzer-toepassing zijn aan te wijzen, mag het toch betwijfeld worden, of het geheel en al de steen zal vermogen te verdringen, en of het mogelijk zal zijn met dit materiaal alleen, ruimten te scheppen, die wat aesthetischen indruk aangaat, kunnen wedijveren met wat vorige eeuwen hebben opgeleverd.

Na dit historisch overzicht ging spreker over tot de vertooning van een reeks van lichtbeelden ter toelichting van het gesprokene, waarbij hij gelegenheid vond, een en ander nog nader te ontwikkelen en nog meer de aesthetische werking der ruimte te bespreken.



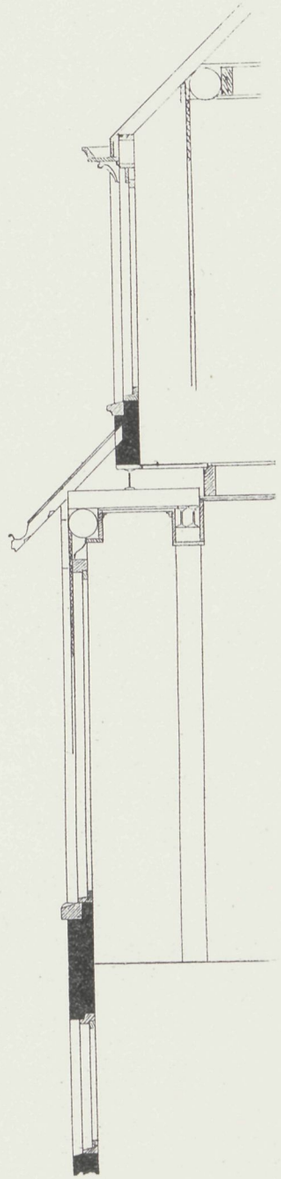

Gevel te Veendam.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

31 Maart 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 7.

Bij de Platen.

Ontwerp voor eene dubbele Villa,

door H. EVERS.

Platte gronden en voorgevel vormen eene moderne villa voor de duinomstreken geschikt. De gevels worden gepleisterd, uitgezonderd plint en strekken, die in grijze klinkers worden uitgevoerd. Het houtwerk wordt geschilderd terwijl de kap gedekt wordt met verglaasde Hollandsche pannen. Hoewel de inrichting voor beide villa's gelijk is, geeft toch de wijze van plaatsing aan het geheel een groote afwisseling.

Metaalgaas.

De firma R. S. Stokvis & Zonen, Rotterdam gaf over het artikel metaalgaas; dat door de firma geleverd wordt, eene brochure uit met vele illustraties toegelicht, die inderdaad belangrijk is. In de laatste jaren is het bouwwezen zoo ontzaggelijk van vorm veranderd, door de gedurig nieuwe vindingen vooral wat de beton-constructie aanbelangt, dat het zaak is daarop steeds het oog te houden. Onder die vindingen neemt het metaalgaas een belangrijke plaats in en daarbij geeft het bij den bouw belangrijke bezuiniging, hetgeen toch een der hoofdfactoren is. Het is voor bevloeringen in cement het aangewezen materiaal.

De oorsprong van het metaalgaas is in Chicago te zoeken; men noemt John French Golding als de uitvinder er van. Het verkreeg in een tijdruimte van vijf jaar zulk een aanvraag tot levering, dat er reeds 11 fabrieken bestaan die het vervaardigen. In New York wordt het bij alle gebouwen, die van ijzeren balken voorzien worden, gebezigd voor de aansluiting omdat het de onbrandbaarheid, veiligheid en zuinigheid bevordert. Nu het materiaal ook hier meer en meer burgerrecht verkrijgt, is kennismaking noodig. Het wordt

vervaardigd van platen, deze worden door evenwijdige insnijdingen verdeeld waardoor smalle strooken ontstaan, die echter op regelmatige afstanden onderling verbonden blijven. Dan worden de platen loodrecht uitgerekt op het vlak van de plaat, waardoor de insnijdingen ruiten worden, waarvan de smalle strooken de zijden zijn. Dergelijke constructie vereischt goede kwaliteit van platen. De strooken, door deze bewerking sterk gehard, komen rechtstandig op het vlak der bewerkte plaat te staan en vormen zoo kleine elkander steunende balkjes, of netwerk zonder lasschen of verbindingen, doch buitengewoon stijf en onbuigzaam; die bij gelijke grootte der mazen evenredig is aan de dikte der platen waarvan het metaalgaas vervaardigd werd, met het belangrijke voordeel, dat het gewicht van het gaas naar gelang der grootte van de mazen per M² van 4 tot 16 maal minder bedraagt dan het aanvankelijk gewicht der plaat. De aflevering geschiedt in rechthoekige bladen in 5 verschillende grootten van mazen terwijl de platen ook in 5 dikten gebezigd worden. Volgens een tabel in de brochure aanwezig ontstaan er zoo 17 verschillende soorten.

Stukadoors metaalgaas voor binnenmuren en plafonds, is metaalgaas no. 1, in 4 afmetingen verkrijgbaar de andere soorten kunnen op elke verlangde lengte geleverd. Acht men wijziging van plaat en strooken noodig zoo kan dit verkregen worden. Voor betonwerken is het een uitnemend materiaal, daarbij kan het ook dienst doen voor bescherming van bruggen, tuinen, boomen enz.

Een groot voordeel is dat eene bevloering op metaalgaas in beton of zonder dat een belangrijke dikteverschil oplevert, bovendien groote besparing in specie. Voor spanningen van 1½ tot 3 meter kan een vloer op metaalgaas 3 of 4 maal lichter zijn. De gelijkvormigheid van de samenstelling maakt dat de verhouding overal gelijk is, terwijl, wanneer het noodig is, er een opening in te maken die verzwakking aan het geheel geen afbreuk doet. Een vloerplaat van beton en metaalgaas, 8 c.M. dik en 1 M. lang, aan de beide uiteinden ondersteund, zal eerst bij een belasting van 12.000 K. G. breken, en zal zonder doorbuiging met 3000 K. G. per M² kunnen belast worden. Proefnemingen hebben aangetoond dat het hoogste weerstandsvermogen verkregen wordt, wanneer het gewicht van het gaas 0.40 K. G. per M² bedraagt voor elke c.M. dikte van de vloerplaat.

Bij bevloeringen worden looze houten vloeren tusschen de balken gelegd waarop het gaas en specie wordt aangebracht is dit na 10 à 14 dagen bestorven dan kunnen de hulpvloeren worden weggenomen. Talrijk zijn de constructies voor vloeren en wanden die de brochure aangeeft, en het oordeel wettigen dat dit een hoogst belangrijk materiaal is, maar niet alleen tot het brandvrij inrichten van gebouwen, maar ook zelfs voor fundeeringen, bij brugpijlers heeft men het gebezigd als dekking op de palen, en bij kaden tot wering van het gedurig afspoelen, waartoe de vaste betonmassa een aaneen gesloten geheel levert. Ongetwijfeld zal het artikel ook bij ons het aantal afnemers, sterk doen vermeerderen en zal de toekomst van het materiaal meer doen hooren daar het hiervoor bestemd is.

Kurk als bouwmateriaal.

Onder de vele Bouwstoffen, welke ons thans aan de hand worden gedaan, mogen wij niet nalaten de algemeene aandacht te vestigen op het artikel kurk, het welk een massa voordeelen biedt, welke aan het grootste deel van hen, die met bouwwerken in verbinding staan, nog onbekend zijn.

Onze naaste buren, met name de Duitschers, hebben deze bouwstof reeds met succes aangewend en zijn de voordeelen velen, voortspruitend uit eigenaardigheden, welke men onder andere bouwstoffen niet vindt.

Zooals velen bekend is, isoleert kurk sterk, en wordt daarom tot een menigte doeleinden aangewend. Zoo wordt het onder anderen in sommige streken van ons land reeds aangewend tot isoleering onder z. g. Shed daken welke voor fabrieken, welke uit den aard gelijkvloers, en een uitgebreide ruimte noodig hebben, wel de meest practische zijn, daar het steeds overal licht is en overal gelegenheid is tot het aanbrengen van ventilatie.

De platen waaruit deze dak-isoleering bestaat worden geleverd in de volgende formaten; 100 × 25 centimeter bij een dikte van 20 m.M. tot 60 m.M. telkens met 10 m.M. oploopend, en van 50 × 25 centimeter in dezelfde dikten. De prijzen hiervan zijn uiterst billijk in verhouding tot de voordeelen welke deze bedekking heeft. Tevens is deze stof zeer licht, daar een vierkante Meter van 6 cM. dikte slechts 14 Kg. weegt. Ook is de spanning betrekkelijk groot en kunnen (indien echter van goede kwaliteit) zelfs een spanning verdragen van 10—14, 3 Kg. per cM.2

Ook voor isoleering van ijskelders, koelkamers, slachthuizen, gistkamers en bierkelders wordt een kwaliteit kurkplaat geleverd.

Buitendien worden nog platen in den handel gebracht ter wering van vochtige en koude wanden, hetwelk met het oog op villabouw zeer aan te bevelen is, daar deze aan enkele buitenmuren dikwijls deze nadeelen hebben.

Ook in de machinekamer behoort kurk thuis als onderlegging van zware machines inplaats van direct op de gemetselde onderlaag ter voorkoming der zware trillingen. Tevens de z.g. Elastische kurkplaten, welke een zeer sterk isoleerend vermogen hebben en welke worden aangewend ter isoleering van scheepskajuit, scheepsmachinenruimten, stoomketels, proviandkamers en keuken enz. enz. Ook tot omkleeding van pijpen wordt kurksteen geleverd.

Als onderlegging tot vloeren biedt kurk enorme voordeelen aan. Hiervoor heeft men zuivere kurkplaten vervaardigd uit kurkschroot, welke hydrolisch in elkander worden geperst en van 6 en 8 m.M. dikte zijn. Deze worden na een aanstreek met mastiek vastgelegd, waarover een laag tot dekking komt van linoleum, men heeft alzoo een compacte gelijke vloer, welke geluiddempend is en tevens van gelijke warmte, daar linoleum toch nog koud kan zijn.

Ook bestaat een soort Kurk-Estrich hetwelk op hout of cement wordt aangebracht, men behoeft alzoo geen houten vloeren meer op beneden vloer, maar kan daarin voorzien door dezelve aan te vullen, waarop de cementlaag, daarover Kurk-Estrich, waarop na

verkiezing linoleum kan vastgelegd worden of wel ook een laag houtgraniet gelegd kan worden, hetwelk in verschillende kleuren en in marmertint enz. geleverd wordt.

Deze vloeren zijn zeer aanbevelenswaardig doordat deze steeds gemakkelijk zijn te reinigen en door niets aangetast kunnen worden.

Daarbij is een groote deugd dat kurk op zich zelf niet brandt, ook daar waar brandvrije ruimten zijn is het aan te bevelen. Door het sterk isoleerend vermogen voorkomt een laag kurk dat steen warm wordt en de warmte zich verder aan mogelijke ijzer-

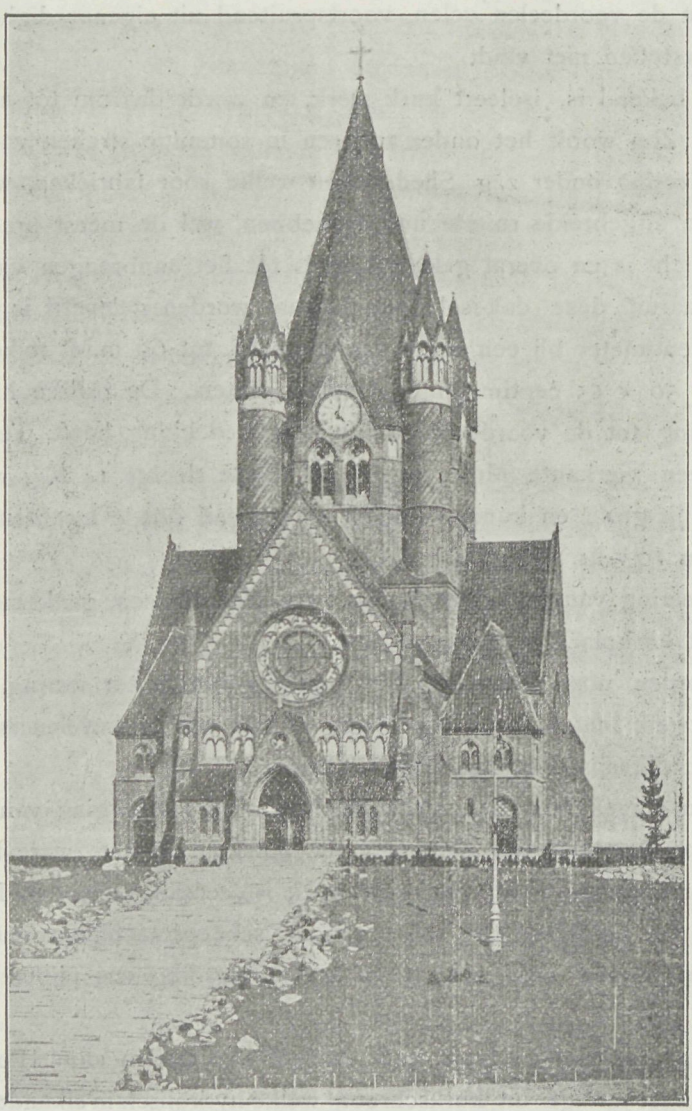

Pauluskerk te Halle a.d. S.

constructies mededeelt. Het afvallen van steen en ontzetten van bindten is hierbij uitgesloten. De grootste onheilen ontstaan in brandende gebouwen door het vallen van steen enz. kurk brandt niet dat is het beste te bewijzen door het in een gasvlam te houden. Het mag aan de buitenkant iets smeulen, doch dooft van zelf uit als er geen vlam meer tegen aan speelt. Het geeft alzoo geen voedsel aan de vlammen.

Wij vestigen de aandacht op de annonce van den heer W. H. J. van den Toorn, Reguliersbreestraat 45, die kurk voor alle doeleinden geschikt levert.

De Pauluskerk te Halle a.d. S.

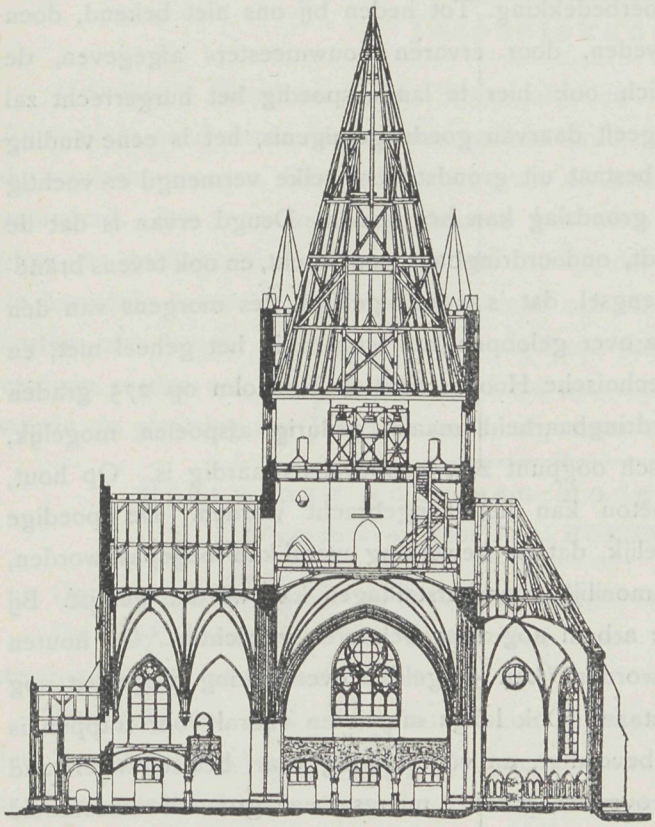

Voorgevel.

Een zeer eigenaardigen bouw levert de Pauluskerk. Op de Kaiserplatz een in Halle gelegen plein van ongeveer 173 M. diameter, en waarop een achttal straten uitloopen, bevindt zich op het midden een hoog gelegen deel dat 10 M. boven de omgeving zich verheft en waarop het bouwwerk is opgetrokken. Tegenover de voornaamste dezer wegen is een trap van 7.50 M. breedte gemaakt die tot de kerk voert, terwijl tegenover de andere wegen zacht glooiende paden zijn gemaakt. De kruisvorm voor het plan is zeer ineengedrongen, in de beide zijbeuken bevinden zich de gaanderijen evenals bij den hoofdingang. Voor dien hoofdingang is een gedeelte uitgebouwd waardoor dit als voorportaal dient. Op de vier hoofdpijlers rust de geheele zwaren bovenbouw van den toren die een zeer monumentalen vorm heeft en 15 M. breed is De spits van den toren is 60 M. boven den vloer. In de kerk zijn 725 en op de gaanderijen 270 zitplaatsen terwijl bij het orgel plaats is voor 100 zangers. De zolderingen zijn allen gewelfd, de kap is van hout de bevloering van den klokkentoren van gegalvaniseerd ijzer op ijzeren balkliggers rustende. De met de uitvoering belastte bouwmeester Matz te Halle en de rijksbouwmeester Nitze hebben eer van hunnen arbeid. De bouwkosten hebben bedragen 180.000 gulden. De kerk wordt inwendig onder de bekwame leiding van den schilder A. Oetken te Berlijn beschilderd.

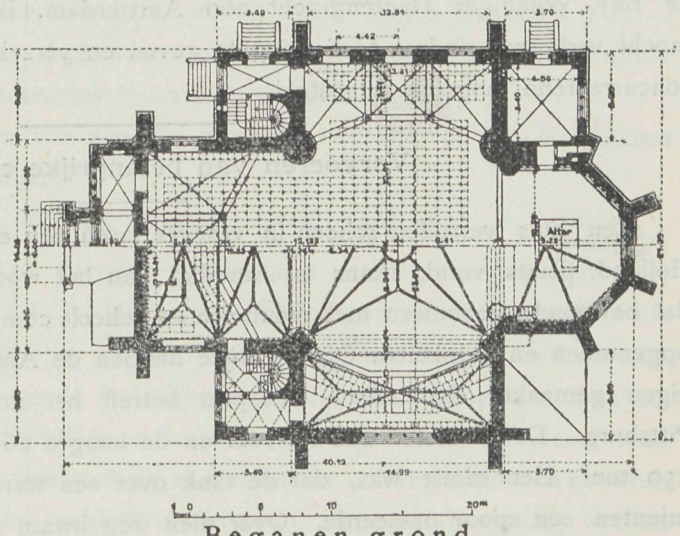

Beganen grond.

Zweedsche Vloerbedekking.

Onder den naam »Scheja« introduceert de heer W. F. M. de Buy Wenninger te Amsterdam, het artikel Zweedsche vloerbedekking. Tot heden bij ons niet bekend, doen de gunstige attesten daarvan in Zweden, door ervaren bouwmeesters afgegeven, de opvatting wettigen, dat dit artikel zich ook hier te lande spoedig het burgerrecht zal verwerven. Een zes-jarig tijdsverloop geeft daarvan goede getuigenis, het is eene vinding die in Zweden te huis behoort en die bestaat uit grondstoffen welke vermengd en vochtig worden aangebracht. Op elken vasten grondslag kan het dienen. Deugd ervan is dat de daarmede bedekte vloer duurzaam wordt, ondoordringbaar voor vocht, en ook tevens brandgevaar weert. Daarbij scheurt het mengsel. dat 's avonds gelegd, des morgens van den volgenden dag zoo verhard is, dat daarover geloopen kan worden in het geheel niet, en is de vuur-vastheid door de Kon. Technische Hoogeschool te Stocholm op 275 graden vastgesteld. Juist de weinige ondoordringbaarheid maakt gedurig afspoelen mogelijk, waardoor het artikel uit een hygiènisch oogpunt zeer aanbevelenswaardig is. Op hout, ijzer-, metselwerk, glas en cement beton kan het aangebracht worden. De spoedige verharding in een dag maakt het mogelijk, dat de bewerking overal kan toegepast worden, vooral ook daar waar de ruimte zoo moeilijk voor herstellingen kan worden gemist. Bij koude van 3—4 graden, kan men de arbeid nog naar behooren verrichten. Op houten vloeren die bedenkelijk van kracht worden, kan dergelijke overdekking toegepast nog langen tijd den toestand doen voortbestaan. Ook langs muren en vooral voor trappen is het dienstig daar het de zuiverheid bevordert, en voor brandgevaar, beteren weerstand biedt. De attesten komen allen daarin overeen, dat het mengsel een groote duurzaamheid aan de bevloering verleent, daar er hoegenaamd geen afslijting aan valt te bespeuren terwijl zij door hunne dichtheid de koude en tocht buiten sluiten. De heer W. F. M. de Buy Wenniger Heerengracht 260 Amsterdam, is gaarne bereid aan ieder die dit mocht verlangen nadere toelichting te geven en verzekert dat de prijs van het artikel zoo concurreerend mogelijk is gesteld.

Vervoeren van belangrijke constructies.

Een huis verrollen scheen in vroeger jaren een eigenaardigheid te zijn die alleen in Holland plaats vond, thans is Amerika aan het woord en is het daar zoo gebruikelijk, dat bewoonde gebouwen met meubelen en geheele complete onveranderde inventaris worden opgenomen en verplaatst. Op die wijze hebben de Amerikanen zich dergelijke transporten eigen gemaakt. Een nieuw transport betreft het vervoeren van een petroleum tank te Pittsburg. De diameter was 80 voet en de hoogte 26 voet, het geheele gewicht bedroeg 150 ton. Het slimst was, dat de tank over een terrein moest gevoerd, waar om de 40 minuten een spoor passeerde. Over dien weg kwam men tot aan de rivier. Daar lagen vijf zandbakken, onderling aaneengekoppeld. Op die bakken waren van raamwerk vierkante stellingen geplaatst, waarover leggers aangebracht waren en waarop het gevaarte van de aangrenzende dijk op gelijke hoogte werd overgerold. Toen alles gereed was,

werd daarmede over een afstand van ruim een mijl gevaren en de tank op dezelfde wijze gelost, zonder dat zich daarbij eenig incident voordeed. Dit is inderdaad een zeer merkwaardig transport geweest.

Jaloeziekappen.

Heineken's Glazenwasscherij, Stoom-Jaloezien- en Rolluikenfabriek v. d. Helststraat 1 Amsterdam zond dezer dagen eene geillustreerde circulaire rond waarbij de Jaloeziekappen de aandacht vroegen. Gewoonlijk toch gaat dit artikel met de sleur mede en blijft weinig veranderd. De firma ontwierp daartoe een serie kappen in modernen vorm frisch van kleur, en goed geornamenteerd die het uiterlijk der woning niet zooals zoo dikwerf gebeurt, de harmonie ontneemt, integendeel daaraan een zeer afwisselend aanzien geeft. Waar de kosten niet hooger zijn, ligt het voor de hand dat dit voor velen gemak oplevert. Wij vestigen er dan ook de bizondere aandacht op, vooral waar wij juist in het tijdperk leven waarin de plaatsing der Jaloezien weder algemeen aanvangen.

Prijsvraag voor een Modern Ameublement,

uitgeschreven door J. A. HUIZINGA, te Groningen.

Op deze prijsvraag zijn 59 inzendingen ingekomen.

De Jury, belast met het beoordeelen dezer plannen, kwam met eenparigheid van stemmen tot de navolgende conclusie:

Aan geen der ingekomen plannen kon de uitgeloofde eerste prijs van *f* 200.— worden toegekend, wel daarentegen de premiën van *f* 100.—, *f* 60.— en *f* 40.—. Billijk werd het geacht de som door den uitschrijver der prijsvraag voor den eersten prijs bestemd, te verdeelen over 5 andere ontwerpen.

Alzoo werden toegekend de navolgende premiën:

Motto Eenvoud teekening op blauw grijs papier *f* 100.— motto Meubelen *f* 60.— motto Huisraad *f* 40.— motto Tehuis *f* 40.— motto O *f* 40.— motto Eik *f* 40.— motto Heimelich *f* 40.— motto Eenvoud teekening in kartonnen raam *f* 40.—

Wegens het inmiddels overlijden van één der juryleden, de heer H. W, Mol, moest een uitgewerkt rapport achterwege blijven.

H. P. Berlage, J. A. Mulock Houwer, W. Penaat, Ant. J. Sanders.

Onder toezending van bovenstaand bericht, dat in onze vorige aflevering niet meer kon worden opgenomen wijst de heer J. A. Huizinga te Groningen er op dat verschillende omstandigheden hebben medegewerkt tot het zoo laat verschijnen van de mededeeling. Jammer in zeker opzicht voor de goede bedoelingen bij het uitschrijven voor gezeten, daar een termijn tusschen de uitschrijving en heden zijnde April 1903 tot Maart 1904 dus nagenoeg een jaar wel wat ruim genomen is al zijn daarin ook tegenspoeden geweest.

Prijsvragen winnen in belang en wekken vertrouwen, wanneer zij spoedig worden afgehandeld want, ieder voor zich stelt de vraag, waartoe moet het werk van zoo velen zoo lang doelloos liggen dat heeft geen nut; zoowel voor medewerkers als prijsuitschrijvers terwijl de eersten de vrijheid hebben het hunne er van te denken.

PRIJSVRAGEN.

Door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst is uitgeschreven een prijsvraag voor een:

Badhuis voor volksbaden in een kleine gemeente. Gevraagd wordt:

Het Volksbadhuis moet bevatten; *a.* een voorportaal; *b.* een wachtkamer, groot 10 à 12 M². ; *c.* een privaat; *d.* een badlokaal, waarin 8 à 9 badcellen, geschikt voor douchebad, met afzonderlijke, voorliggende ruimte aan elke cel tot uit en aankleeden; *e.* een verblijf voor den badknecht of de badvrouw, groot 8 à 9 M². ; *f.* een bergplaats voor schoonmaakgereedschap; *g.* een ruime kast tot berging van handoeken, zeep, enz.; *h.* een ruime kast tot berging van gebruikte handoeken; *i.* een brandstoffenbergplaats voor 25 à 30 H.L. brandstof; *k.* een verwarmingstoestel tot verwarming van het badwater, in staat om 1 M³. water in één uur tijd 20° C. in temperatuur te verhoogen. welk toestel des winters tevens en tegelijk dienst moet doen om badlokaal, wachtkamer en verblijf van den badknecht behoorlijk te verwarmen met een warmwaterleiding onder gwone luchtdruk; *l.* twee reservoirs, elk van 1 M³. nuttigen waterinhoud tot verwarming van het badwater.

Er wordt verondersteld, dat het gebouw kan worden aangesloten aan een hoogdrukwaterleiding en dat zich in de nabijheid een gemeenteriool bevindt, waarheen het gebruikte bad- en schrobwater, de faecaliën en het hemelwater kunnen worden afgevoerd, voorts dat de bouwgrond zuiver zand is en dat het terrein 1 M. boven den hoogsten waterstand ligt.

Bij het ontwerp moet een hoogst eenvoudige, praktische en meest oeconomische inrichting, zoowel in aanleg als in exploitatie, op den voorgrond staan; dit geldt dus als eerste en voornaamste eisch. Verder moet het gebouwtje uitwendig een vriendelijk, aangenaam aanzien hebben.

Voor het ontwerp wordt verlangd:

1°. De plattegrond, 2 doorsneden en 2 gevelteekeningen op een schaal 1 à 50.

2°. Nauwkeurige omschrijving, met detailteekeningen op een schaal van 1 à 10 toegelicht, van het verwarmingstoestel met reservoirs, douche-inrichtingen, de daarbij behoorende leidingen, verwarmingsleiding, enz. voor de vertrekken, koudwaterleiding, etc. Voorts van den afvoer van bad- en schrobwater, faecaliën en hemelwater naar het gemeenteriool, en van de ventilatie-inrichtingen van het badlokaal.

De ontwerper is vrij in de keuze van de materialen voor den bouw, mits voldoende aangegeven, en met voldoende zekerheid tegen binnenbrandgevaar door de constructie gewaarborgd.

Voor het beste, aan de gestelde voorwaarden voldoende, en ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt een prijs uitgeloofd van ƒ 100.—, terwijl de Nederlandsche Vereenigingen voor Volks- en Schoolbaden een premie van ƒ 25.— beschikbaar stelt voor het ontwerp dat in de tweede plaats voor bekroning in aanmerking komt. Het bekroonde antwoord wordt gedurende één jaar na de bekroning ten gebruike afgestaan aan de Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, met het recht het ontwerp gedurende dien tijd te exposeeren en ten behoeve van de werken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in teekening te laten reproduceeren en uitgeven; daarna wordt het weder eigendom van den ontwerper.

De niet bekroonde antwoorden blijven tot zes maanden nadat de Jury hare beslissing heeft gegeven in het bezit van de Afdeeling met recht tot expositie, en worden daarna teruggezonden.

De Jury zal bestaan uit 5 leden: voor de Afdeeling, de Heeren:

C. H. PETERS, Rijksbouwmeester; W. C. METZELAAR, Hoofd-ingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen; JOH. MUTTERS JR., Architect; F. J. BREMMER HZN., Architect, allen te 's Gravenhage, en voor de Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden, Mevrouw W. TER HORST—JANSEN, te Amsterdam.

De deelname aan deze prijsvraag wordt opengesteld voor alle Nederlanders. De ontwerpen moeten vóór of op 1 Januari 1905 vrachtvrij worden ingezonden bij den 1sten Secretaris. Zij moeten voorzien zijn van een motto, dat herhaald is op een bij te voegen verzegelden brief, bevattende den naam en de woonplaats van den vervaardiger. Buiten op dien brief moet een kenbaar teeken tot terugvordering gesteld zijn en tevens een correspondentie-adres worden bijgevoegd om zoo noodig indirect met den inzender in briefwisseling te kunnen treden. De niet bekroonde antwoorden zullen na den bepaalden tijd aan het correspondentie-adres aangeteekend worden teruggezonden.

Het Bestuur der Afdeeling „'s Gravenhage" van de Mpij. tot Bevordering der Bouwkunst,

W. C. METZELAAR, *Voorzitter.* W. H. KAM, *1ste Secretaris.*

's Gravenhage, 11 Maart 1904. Adres: Gedempte Burgwal 27.

VOORGEVEL



ZIJGEVEL



ONTWERP VOOR
EENE DUBBELE
VILLA
TE MARTELUST
GEMTE BLOEMEN
DAAL

BEGGROND

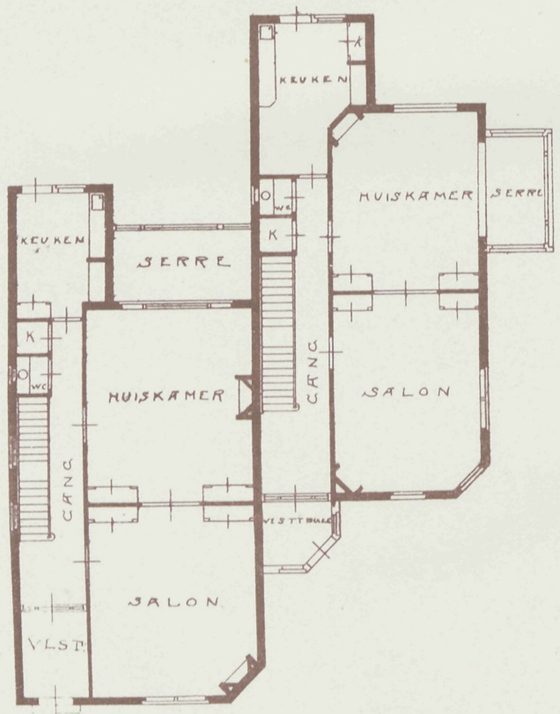

VERDIEPING

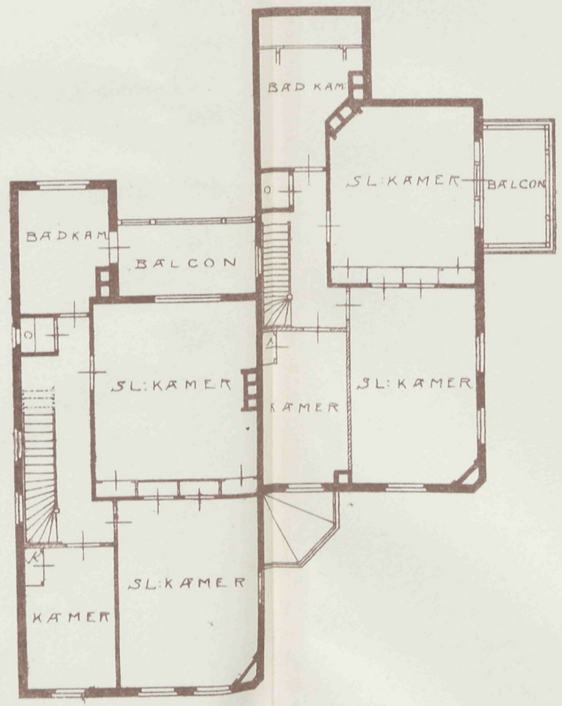

KAPPLAN

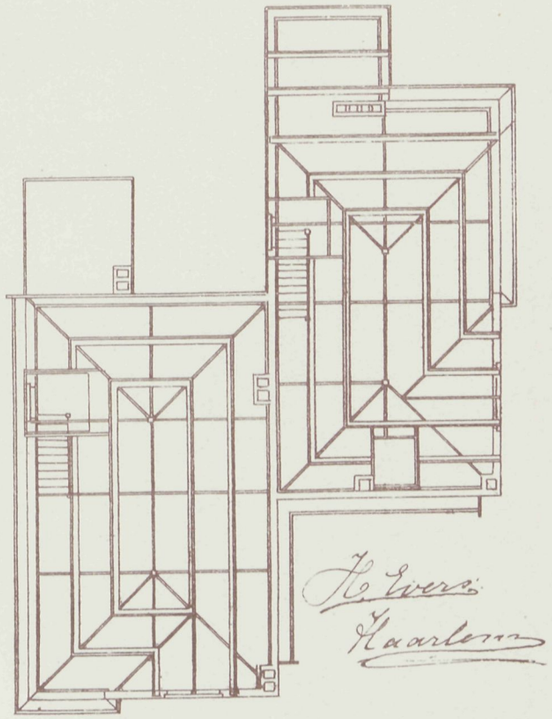

H. Evers
Haarlem

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

14 April 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 8.

Bij de Platen.

Winkelgebouw aan de Marnixstraat te Amsterdam,

door H. BONDA, Bouwmeester.

Een hoogst eigenaardig geheel vormt het winkelgebouw, waarvan plaat en tekstfiguren de opheldering geven. Geheel vrijstaand op korten afstand van belendenden, en geplaatst tegenover enkele daar tegenover liggende wegen, maakt dit gebouwtje een hoogst gezelligen indruk en was het een goed denkbeeld van den bouwmeester, dit wel wat door de architectuur vergeten stadsgedeelte op die wijze tot een meer waardig geheel te maken. Het flinke torentje met zijn klok is een attractie voor de omgeving, en was het ons aangenaam dit ontwerp zoo in zijn geheel te kunnen reproduceeren. Het benedendeel is voor zaadwinkel bestemd van een jaren oude firma, het bovendeel voor de bewoning.

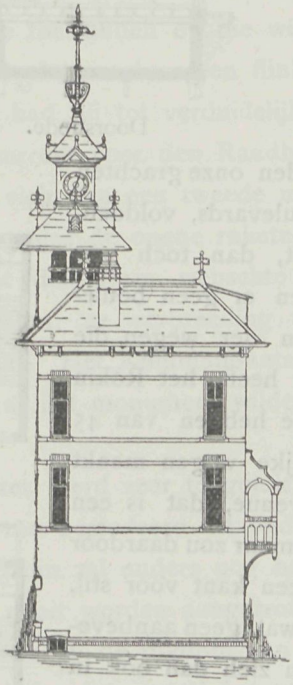

Zijgevel.

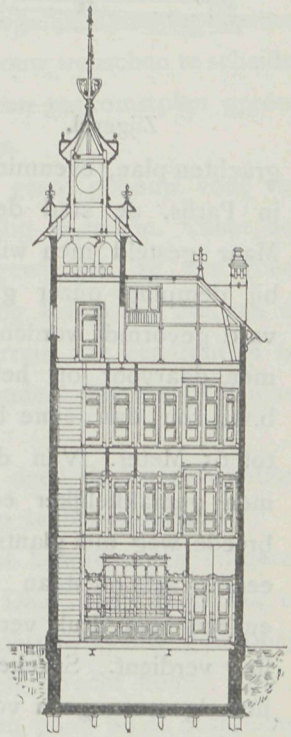

Doorsnede.

In den kleurigen metselsteen, met zorg afgewerkt, doet zich alles goed voor het oog.

De toegang tot den Dam.

In de afgeloopene week hield de Heer W. Kromhout, in het gebouw »Odeon«, voor de Vereeniging »'t Koggeschip« eene voordracht, waarbij de toegang tot den Dam het onderwerp was.

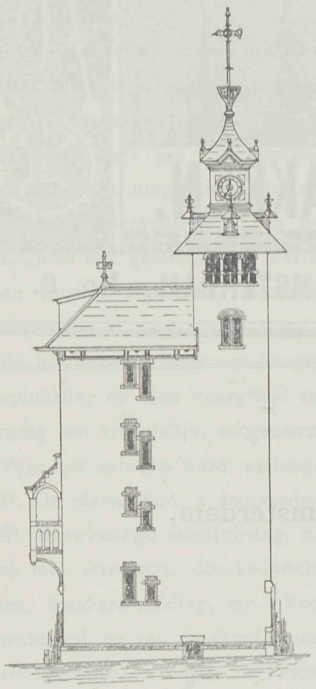

Zijgevel.

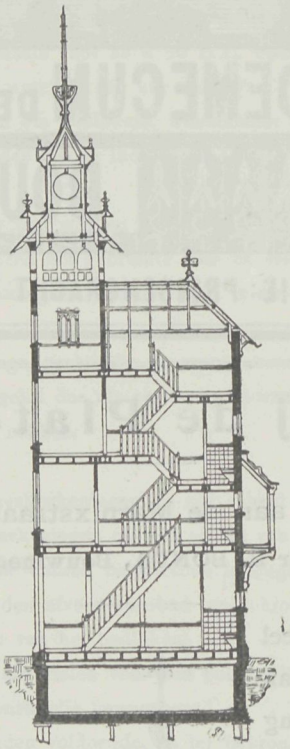

Doorsnede.

De vergadering was goed bezocht, ook door leden van den Gemeenteraad en vele Genootschappen, die getoond hadden belang hierin te stellen. De spreker had zijn onderwerp met zorg bestudeerd en zich geene moeite gespaard om het aantrekkelijke ervan te kunnen aantoonen. Allereerst werd een historisch overzicht gegeven van den bouw der stad, vooral wat betreft de omgeving van den Dam.

Duidelijke en goed gekozen lichtbeelden illustreerden daarbij het gesprokene. Een boulevard vond spreker iets, dat niet in ons Hollandsch kader past, dat zich kenmerkt door een straten- en grachten-plan, evenmin zouden onze grachten in Parijs, de stad der boulevards, voldoen. Maar gesteld men wilde dit, dan toch zou bij demping onzer grachten er geen boulevard gevormd worden. Een der wegen die men daarvoor op het oog heeft, het Rokin b.v., zou dan eene breedte hebben van 45 tot 65 Meter. Van dergelijke wegen maakt men gemakkelijker een avenue, dat is een breede weg met plantsoen, maar zou daardoor een straat ontstaan met een kant voor stil, en een voor druk verkeer wat geen aanbeveling verdient. Spreker kon zich dan ook in het algemeen geen voorstander verklaren van breede straten ten koste onzer grachten. Wat den Dam aanbelangt, deze moet met het toenemen der bevolking zoo groot mogelijk

Begane grond.

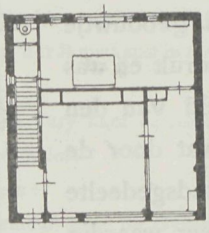

Eerste verdieping.

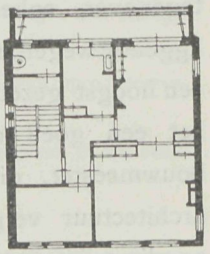

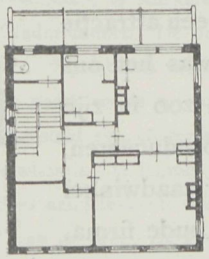

Tweede verdieping.

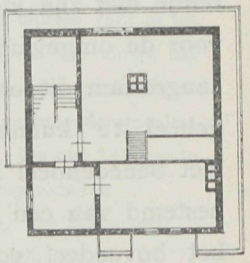

Zolderverdieping.

gehouden worden. Om daartoe te geraken zou het Kommandantshuis moeten worden gesloopt, het monument weggenomen moeten worden en de herplaatsing zoo mogelijk vergeten. Op die wijze zou er vereeniging van Dam en Damrak komen, twee aansluitende pleinen. Als hoofdvoorwaarde stelde spreker het volgende:

1e een plein dient een afgesloten geheel te zijn;

2e twee pleinen moeten niet dadelijk in elkander loopen, doch behooren gescheiden te zijn door een sterk geprononceerde gebouwengroep of door een groot gebouw;

3e de onregelmatige vorm van een plein behoeft niets af te doen aan zijn schoonheid, mits door een gelukkig toeval of door goed overleg sprekende massa's zekere rust brengen op een groote pleinvlakte;

4e aan het einde van elke domineerende richting moet het oog rusten op een met de omgeving goed geproportineerd monument.

Om al deze redenen late men het oude Beursterrein, volgens spreker's opvatting, zooveel mogelijk als plein bestaan, verdeele dit met gebouwen en groen, waardoor het een afgesloten geheel vormt en daarbij eene aanvulling van het Damplein blijft. Dan is van bebouwing volgens de Gemeentevoordracht geen sprake, waarbij men op het oog heeft een bebouwd blok van 100 × 20 Meter. In dit laatste geval verkrijgt men een stille zijde, die zoowel om schoonheid als zedelijkheid bevorderend gewenscht is. Dat gemis van 2000 M2 bouwterrein wil spreker tegemoet komen, en daartoe ontwierp hij aan de Warmoesstraatzijde een nieuwe rooilijn, die dat oppervlak teruggaf. Ook aan het Rembrandtplein is dat van toepassing gebracht en de ondervinding heeft ook daar geleerd, dat het vormen van nieuwe en betere toestanden op die wijze mogelijk is, zonder kapitaalderving. Verder zou spreker de beide pleinen door een flink gebouw wenschen te scheiden zonder hun geheel te verbreken en had hij tot verduidelijking een toekomstplan gereed, met hoog opgaanden toren, als concurrent voor den Raadhuisreus.

In de boomengroep denkt hij zich dan een tweede niet te groot gebouw voor ververschingstent geschikt, om op die wijze de opene ruimte gezellig te vullen. Maar ook de aangrenzende toegangswegen tot den Dam wenschte hij gewijzigd, 1e een goede toegang van de Hoog- en Damstraten, 2e verbreeding toegang Rokin, 3e die van de Vischsteeg, 4e die van de Paleisstraat. Het Kommandantshuisterrein zou een fontein tot opluistering krijgen en als men dan al het monument wilde behouden, dan hiermede maar naar het Rokin.

De voordacht met zorg ineengezet, werd zeer toegejuicht en deed de Heer Kromhout een hoogst verdienstelijk werk door zoo bestudeerd dit onderwerp te behandelen.

De bebouwing van het Beursterrein zal anders nog heel wat besprekingen vorderen en eenstemmigheid zal daarbij wel nooit worden aangetroffen. Daar waar de smaak en de kunst het hoogste woord spreken is de rijkdom van gedachtenwisseling gewoonlijk onuitputtelijk en eindigt veelal daarmede, dat van al het vele niets terecht komt. Zoo is het geweest toen de Oude Beurs er nog stond, zoo zal het blijven gaan bij de bespreking der plannen en na bebouwing van het terrein; gemis aan overeenstemming, van een goede leidende gedachte, die ingrijpt, omdat die uit de noodzakelijkheid geboren den weg wees

en gaf wat er met de meest mogelijke zorg van te maken is. Het plan Kromhout geeft vele wijzigingen, verbreeding van wegen, slooping van het bestaande, en is dus een duur plan, geeft zoo bij de eerste beschouwing niet terug, voor wat het tot uitvoering in kosten vereischt.

Het monument van den Dam liefst naar het Rokin of wellicht daarin. Het is waar volgens ons zien, is het geen fraai meubel tot opluistering van den Dam, maar het is een goede troost dat niet ver van daar op het Damrak velen, de Nieuwe Beurs ook niet onverdeeld toejuichen, dat enkelen zelfs zoo ver gaan te zeggen, dat zij het gebouw verre van fraai vinden. Werkelijk dat komt het Dam-monument ten goede. Daarbij vergete men niet, dat het monument verrees, in een tijd toen onze kunst knapjes in ruste was gegaan, en beschouwde men toen den ontwerper Van Elven nog als den eenigen man, in staat er wat leven in te kunnen blazen, het was dus het best geachte uit die dagen en gaat het nu toch maar niet aan, een stichting die een doel had en toen werd verlangd en toegejuicht, zoo maar op eens op te breken en te plaatsen daar waar A of B het plekje daarvoor naar zijne zienswijze geschikt acht. Was de bodem natuursteen, op Amerikaansche manier zou men de proef met verrollen kunnen nemen, alhoewel dan alle eigenaardigheid of waarde der stichting verviel, maar waar wij leven op een drassigen bodem waar talrijke palen in den bodem ingrijpen om te dragen wat wij aanschouwen, daar is dat zoo hier, zoo ginder, niet zoo gemakkelijk uitgevoerd en mag gerust als een onbegonnen werk worden beschouwd, en bovendien staat het ons wel vrij zoo te mogen optreden tegen wat onze ouders hebben gemeend als een in hun oog dankbare herinnering te moeten daar stellen. Hoe zouden de bewonderaars van de nieuwe Beurs-architectuur te moede zijn als zij hun kleinkinderen het gebouw zagen verrollen naar den overkant van het IJ dat gaat toch niet. Men moge van zienswijze verschillen, men moge zich zooveel mogelijk verzetten tegen de uitvoering van dergelijke plannen, dat is billijk, maar laat het daarbij blijven, men eerbiedige wat er eenmaal is en houde rekening met de omstandigheden. Want ook de bouwmeester zag zichzelf door de drang der tijden, voor de keus geplaatst wilde hij zich nog eenige finantieele voordeelen, uit den strijd toeeigenen, want dat is toch de grootste stuwkracht, dat hij zich moest schikken naar de denkbeelden toen aan het woord.

De verschillende toegangen van Damstraat, Rokin, Paleisstraat wenscht de heer Kromhout verbreed. Is het wel zaak waar het meest dringende hulp vereischt, dergelijke wijzigingen nu tegelijk voorop te stellen.

De toegang Paleisstraat is slecht en wanneer er iets verbetering noodig heeft, dan is het wel voornamelijk daar, maar op de overige punten, is met de gewijzigde verkeerswegen de drang zoo groot niet meer.

De toegang Rokin ware wenschelijk dat verbeterd werd, niet verbreed dat is niet noodig, maar het zou een waren welstand vormen, als het leelijke aanplakbord verviel, en daar een flinken gevel verrees. Dan zou bij den herbouw kunnen overeengekomen worden dat het winkelgedeelte zooveel achterwaarts geplaatst werd, waardoor een overdekt trottoir onder de bovenverdiepingen van het perceel gevormd werd, omdat op dit punt het trottoir

anders te weinig ruimte aanbiedt. De eigenaar van het perceel, die door deze lotwisseling een goede ruil zou doen zou, zeker tegen dergelijk servituut geen bezwaar hebben en de niet onaardige kolonnade zou de straat in een passend gewaad steken. Op die wijze zou op min kostbaren weg doel worden getroffen. Om nu het Damrak te bebouwen met een zoo aanmerkelijken voorsprong alleen om de 2000 meter bouwterrein terug te vinden, dat toch zoo gedacht een geheel andere en mindere verkoopwaarde verkrijgt zouden wij niet aanbevelen. Daardoor ontstaat op het Damrak achter de voorsprong een doode hoek, en is de Beursstraat of weg achter de Nieuwe Beurs voor altijd veroordeeld. Integendeel men wende alles aan, om dien verkeersweg nog tot iets bruikbaars te maken, en dat kan wanneer de weg van af den Dam niet te smal genomen wordt, en daardoor de lust wordt opgewekt tot verbouwing over te gaan. Dat doel zal men eerder bereiken wanneer het bouwterrein rondom met fraaie magazijnen gevuld is, en medewerkt tot vorming van zulk een weg. De rust zoo noodig in dit hoekje is eenmaal verstoord en weg. De oude kolonnade stond hoe veroordeeld ook door ons allen, op het laatste uur verdedigd door enkelen, steeds kranig tegenover Van Campen's stadhuis, al kon het dit ook geen concurrentie aandoen, maar het deed er ook allerminst schade aan, er was rust en nu komt er licht en beweging, aardig voor de kijklustige wandelaars, maar misplaatst tegenover het fraaie monument dat wij als stadhuis eeren.

Daar valt echter niet over na te pleiten, het feit is beslist en zijn wij nu verplicht ons onder de wandelaars te scharen. Bebouwing van het terrein is in de gegeven omstandigheden dus het beste, maar mochten wij de gemeente in overweging kunnen geven op het midden een grooten doorgang te houden, waar alle trams in- en uitrijden. Twee baanbreedten zijn daarvoor genoeg en op het midden een rotonde te vormen, waarin de wachtenden zich kunnen opstellen om het verlangde rijtuig te verkrijgen. Waarlijk, de gemeente mag wel wat meer zorg voor hare klanten in acht nemen, anders zou het standje kunnen verloopen, en er is misere genoeg om die niet met voorkennis te gaan vergrooten. Zooals de toestand nu op het Damplein is, gelijk aan een menschenmuseum of bij staking van de electriciteit gelijk aan een oproer, dat mag niet blijven voortbestaan, en wie laat zijn klanten zoo in weer en wind op zijn komst wachten, dat verbreekt het verband Juist in dien bouw kunnen winkels en trams bevredigd worden en dan is bebouwing het meest geschikt Moge het daar spoedig op aan loopen, want hoe langer het duurt hoe grooter het aantal raadgevers wordt en hoe moeielijker het besluit kan genomen worden. Men handelde waar op dit oogenblik moeielijk anders gedaan kan worden.

De Beachy Head vuurtoren in het Engelsche kanaal.

Nabij de badplaats Eastboúrne is een vuurtoren gebouwd op tot heden geheel nieuwe wijze. In het jaar 1834 werd te Beachy Head een vuurtoren gebouwd op een vooruit-

stekende klip en verhief zich deze 90 M. boven de zee. De verschillende afschuivingen door de zee veroorzaakt, brachten den toren in gevaar en moest die door een anderen vervangen worden. Op de oude plaats ging niet, op een nabij zijnde klip evenmin, omdat die te hoog lag en de gedurige misten hoog geplaatst licht ondoelmatig maakten, juist op lager gelegen deel bleef dit meer zichtbaar. De toren werd tot een hoogte van 14.5 M. geheel massief volgebouwd alleen werd daarin eene kleine ruimte uitgespaard. Boven die voeting liggen acht verschillende verdiepingen, waarvan de vier bovenste 4.3 M. diam. hebben en de voeting 14.7 M. diam. is. Het middendeel is op ongeveer ⅓ van de hoogte zwart geschilderd, evenals het lantaarndeel op de kop, dat dient tot het meer zichtbaar houden, daar het materiaal licht van kleur is en uit graniet bestaat. Veertienhonderd blokken graniet tot een gewicht van 3700 ton waren hiervoor noodig, die 400 K.M. ver werden aangevoerd. Alles werd geheel gereed verzonden, zoodat op het bouwterrein niets dan ineen voegen noodig was, zij sluiten allen zwaluwvormig in elkander. De grootste moeilijkheid was echter het terrein te bereiken, de lage waterstand liet geen vaartuigen toe en was dit toch weder te ongelijk en te hoog voor voertuigen. Op een nabij liggende klip hoog 120 M. boven den waterspiegel werd daarom de werkplaats opgericht, de afstand bedroeg ongeveer 180 M. van het bouwterrein.

Nu moesten de steenen die aan de voeting van de klip lagen, en die gemiddeld 4 ton wogen, van dit punt worden vervoerd en opgeheschen. De firma Bullivant & Co., te Londen maakte nu een draadspoorbaan, bestaande uit twee draden van 152 en 140 m. m. dikte en 120 en 100 ton sterkte. Boven op de klip werd een sterke houten stelling geplaatst, waaraan de draden gekoppeld werden en onder bij den bouw een ijzeren stelling geplaatst waaraan de draden eveneens verbonden werden. De ijzeren stelling werd vooraf voor mogelijk kantelen, aan den steenachtigen bodem verankert en met beton bevestigd. Toen dit gereed was ging werkvolk, gereedschappen en materialen van de kliphoogte langs de draad benedenwaarts en kreeg men op die wijze het gevaarte ineen, zonder eenige storing. Liep het gewicht niet gewillig langs den draad af, dan werd een stoommachine er aan gekoppeld met verbindingsdraad en hielp de last op- of afwaarts, al naar noodig was. Op elk van de draden liepen 4 raderen die onderling in kasten waren vereenigd. Het geheele bouwwerk is inderdaad een merkwaardige constructie op die wijze geworden, en zal wanneer de lichtsterkte die op 1100 kaarsen berekend is en door de lenzen tot op 240.000 kaarsen kan gebracht worden, zelf bij sterke nevels, een groote behoudbare kracht toonen. Dit is zeker dat het een onderneming is geweest, zooals tot heden in het bouwvak weinig werd aangetroffen.

Het Operagebouw te Berlijn.

Vooral in Duitschland heeft de schouwburgbrand te Chicago grooten indruk gemaakt en zijn de bepalingen om zekerheid aan de bezoekers te bezorgen daar in hooge mate

verscherpt. Nu is de operagevel te Berlijn aan velen bekend, in zijn strenge klassieke vormen, en daarbij met de vele fraaie beelden die het bovendeel sieren, sluit die gevel zeer gelukkig bij de omgeving aan, het is zulk een deel van de paleisarchitectuur, die de eerste helft onzer vorige eeuw kenmerkte, en die in Berlijn zoo sterk vertegenwoordigd is. Steeds maakt de beschouwing daarvan een gunstigen indruk. Om de gevolgen van het brandgevaar weg te nemen, en het zoo snel mogelijk verlaten van het gebouw te bevorderen, heeft men nu langs de bovenste verdieping ijzeren leggers uitgestoken, die zonder eenig draagmotief (het ijzer is krachtig genoeg, maar het oog wil gaarne ook wel een bevalligen vorm zien) uit den gevel komen.

De op die wijze verkregen bordessen zijn door rechtstandige spijlen met leuning afgesloten en loopen naar de middenvleugel waarbij zij langs een trap afdalen. Al het goede wat den gevel kenmerkt ging hierdoor verloren en is daarmede het gevaar beperkt, de architectuur van het gebouw echter vernietigd. Daarbij geeft dergelijke ombouw weinig geruststellends voor de bezoekers, integendeel het stemt angstig want geeft het den indruk dat daar binnen veel onvolledig is, dat zulke tegemoetkomingen vordert. Wanneer men de ramen had weggenomen en meer achterwaarts geplaatst door een binnengevel op te trekken, en de vluchtgaanderij dan had gemaakt binnen het gebouw dan was hetzelfde verkregen zonder juist zulke misstanden te vormen en dat wat waarlijk uit dien vroegeren tijd goed was, bleef zijn waarde behouden. Voorzorgen kunnen evengoed genomen worden terwijl daarbij rekening gehouden wordt, het geheel zooveel mogelijk te beschermen. Want het opera-gebouw met die uitwassen heeft alle aantrekkelijkheid verloren.

Nieuwe Uitgaven.

De firma Wed. J. Ahrend & Zoon, te Amsterdam, gaf eene serie villa's en landhuizen uit, volgens ontwerpen van den architect Joseph Herman, bestaande uit 3 afleveringen elk 4 ontwerpen bevattend. De prijs per afl. is *f* 5.—. Het geheel zal dit jaar compleet zijn. De uitvoering is met zorg behandeld. De ontwerper geen onbekende in de bouwwereld leverde eene serie, die modern opgevat vele verdiensten heeft, waardoor de uitgave waarde verkrijgt en velen tot aankoop zal aanmoedigen. De plannen kenmerken zich door zeer gelukkige distributie, de gevels zijn in groote verscheidenheid, iets wat niet altijd zeer gemakkelijk is waar zooveel onderwerpen van gelijkvormigen aard, van één hand afkomstig zijn.

Behangselpapier.

Alhoewel een zichtbare en gemetselde wand, in kleurige, dikwerf glanzende steenen, bij het innerlijk der woningen, meer en meer in gebruik raakt, heeft toch een met papier of andere stoffen bekleede wand altijd iets aantrekkelijks en zullen deze wel immer tot de versieringsmaterialen van het innerlijk blijven behooren. De firma Albert Rooseboom (G. Rösingh), Koningsplein 1, Amsterdam, zond ons dezer dagen eenige monsters onder de aanbeveling, als te zijn de beste wandbekleeding. Het is een Tekko-zijde-papier, reeds in den handel bekend, maar waarvan nieuwe modellen voor 1904 de aandacht vragen. Inderdaad dat is een hoogst fraai papier, in uitnemende patroonverdeeling voorradig, en met de als zijde glanzende tint, vol lichteffecten, waarbij elk versieringsdeel zacht sprekend voortreedt. Het is bovendien een solied papier, vast en zonder poriën. Die een fraai papier wenscht, raden wij aan de monsters hiervoor aan te vragen en men zal zich de keuze niet beklagen, daar het een ongemeen rijke wandversiering vormt, die van de zijde stoffen haast niet te onderkennen is. Voor degenen, die zulks mochten wenschen zal de firma, waarvan wij het adres hierboven vermeld hebben, gaarne bereid zijn monsters ter kennisname te zenden.

Josson Cement.

De Naamlooze Vennootschap »Bouwstoffen« voorheen A. E. Braat te Rotterdam en Amsterdam zond volgens jaarlijksche gewoonte een verslag de wereld in, waarin alle onderzoekingsproeven der Josson cement, door haar in het afgeloopen jaar omgezet, zijn opgenomen. Die onderzoekingen en het zijn talrijke, werden door de firma Koning & Bienfait bewerkstelligd.

De cijfers doen zien dat de cement gemiddeld ruim 25% hooger breekt dan de Duitsche voorschriften eischen, wel een bewijs dat het materiaal goed is. Duitsche normen zijn 16 K.G. weerstand per cM^2 tegen trekkracht, en 160 K.G. weerstand per cM^2 tegen drukkracht na 28 etmalen. Vooral nu van beton en cement-ijzerwerken zooveel wordt vervaardigd, kan het goed zijn hiermede rekening te houden. Onder de vele monier-vloeren hiervan vervaardigd kunnen ook die genoemd aan de Rijkspostspaarbank te Amsterdam, die 7 à 8 Meter spanning hebben. Uit de verschillende in 1903 genoemde proeven blijkt dat steentjes werden gebroken na $1+6$ — $1+27$ — $1+90$ — $1+180$ dagen wat wel voor de deugd spreekt. Ook de gedurig klimmende omzet toont aan dat het gebruik sterk vermeerdert.



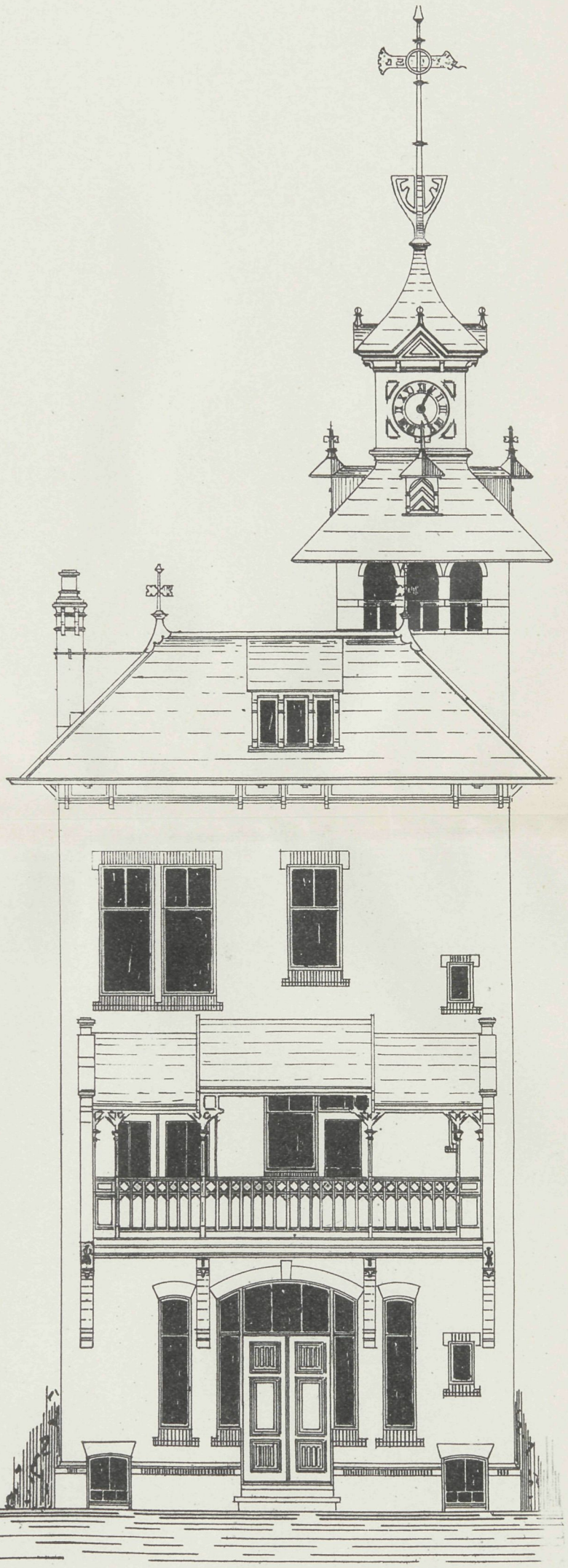

Vademecum der Bouwvakken

19e Jaargang 1904

WINKELGEBOUW.

Afl. 8. Plaat 8.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

28 April 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 9.

Bij de Platen.

Winkel- en Bovenhuis te Scheveningen

door M. KUIJPER Czn.

Een winkelhuis met bovenwoning en twee aansluitende geheel vrije huizen geven plannen en gevel aan. Het winkeldeel heeft aan de tuinzijde het hooger opgaande gedeelte van den uitbouw in gebruik wat tot slaapkamer dient. Doordien de dienstbodenkamer lager van verdieping is dan al het overige valt boven het plat hoog geplaatst licht, in de keuken. Hoewel een geheel, verdeelen zich ieder der woningen goed in den gevel.

Schouwburgbranden.

Wij zijn af en toe in de gelegenheid geweest, te wijzen op het groote gevaar dat bij velen onzer schouwburgen bestaat, doordien de inrichting volkomen ondoelmatig is. Zooveel mogelijk vrijstaand en afgescheiden van allen bij iederen schouwburg noodige lokaliteiten moet de zaal op zich zelf zijn. De ernstige brand die te Chicago plaats vond, in een nog wel geheel nieuw ingericht gebouw betrof, vestigde overal de aandacht op wat een elk in zijn omgeving voor dit doel bezit, en voor schouwburgdirectiën trad een werkelijk spannende tijd in. Wanneer wij eens terug zien op den bouw van den Iroquois-schouwburg, dan moet daarbij oogenblikkelijk de gedachte gevormd, dat dit gebouw, het moge al nieuw geweest zijn en een gezellig interieur hebben aangeboden, overigens wel zoo slecht mogelijk was ingericht om brandgevaar te voorkomen. Wij geven in tekst-figuren, hiervan de plannen en doorsneden. De voorgevel aan de Randolphstraat gelegen had een breedte van 18.28 M. De diepte ongeveer 54,25 M. was begrensd door belendenden. Ging men den hoofdtoegang in, die zich in dien voorgevel bevond, dan kwam men op een voorgedeelte of door den bovenbouw overdekte ruimte, waarop de deuren uitkwamen.

Deze verdeelden zich in drie verschillende toegangen. Nu kwam men in een ruime hal waarin de trappen terzijde omhoog liepen en waar opnieuw drie toegangen, ieder 2.25 M. breed, tot de zaal voerden. Gebeurde er iets, dan moest al het publiek dat zich in de parterre-verdieping bevond, zich verwijderen door die drie openingen. Nu is 2.25 M. een flinke breedte maar wanneer er angst aanwezig is, en de een den ander het ontkomen verhindert, wanneer men struikelt en op elkandert terecht komt, dan is die breedte gering en toch moest zich het geheele beneden zijnde publiek daardoor verwijderen. Wel waren aan den achtergevel nooduitgangen doch waren die zoo gering van afmeting en gaven die door hunne ligging, juist gelegenheid tot kolossale trekking dat hierdoor het openen, het gevaar sterk deed vermeerderen. Wanneer men een slecht ingericht gebouw als voorbeeld zou willen stellen inderdaad dan is het dien bouw geweest, een kooi waarin men als het ware opgesloten is.

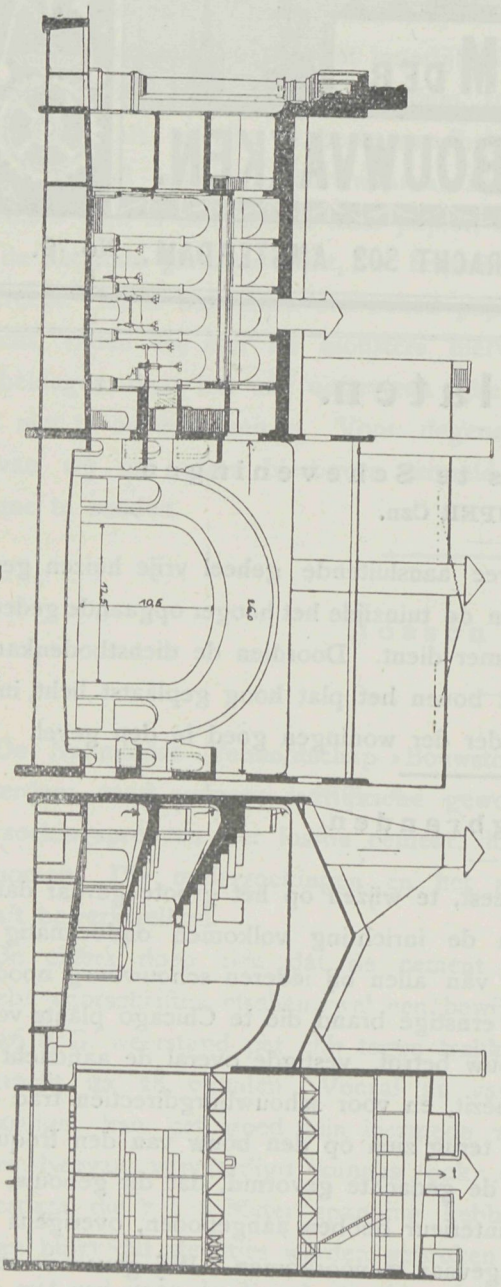

Doorsnede.

Het is geen wonder dat bij brand zulke inrichtingen gevaar moeten opleveren en er valt tot verdediging van het gebouw niets te zeggen, dat in een woord voor een nieuwe inrichting ondoelmatig was. Nu brak de brand op het tooneel uit, maar gesteld wat even goed mogelijk is, die ware bij den ingang ingetreden waartoe het aanwezig zijn der boven lokalen gelegenheid geeft, dan was de ramp moeilijk grooter, want dat kon zij haast niet zijn, maar zoo geweest, dat er aan ontkomen voor niemand gedacht kon worden. Schouwburgen op die wijze daargesteld moesten ten eene male worden afgekeurd wanneer daarvoor bouwplannen worden ingediend, wat eenmaal bestaat kan niet anders maar moet daar getracht worden door voortdurende verbetering van den ombouw het gevaar weg te nemen. Maar nieuwe inrichtingen mogen op zulke basis niet worden toegelaten en daarom is het onverantwoordelijk, dat men de goedkeuring hechtte aan dergelijken bouw die door zijn verdeeling alle mogelijke gevaren in zich sluit. Er zijn nu wel vele redenen aangevoerd, die aanleiding gaven tot het bevorderen van de ramp als slechte luchtafsluiting, het niet kunnen dienst doen van

het tooneelgordijn enz., maar dat weegt alles niet op tegen de groote hoofdfout, volkomen ondoelmatige verdeeling. Wenschelijk ware het dat hierop meer gelet werd en die als muizenvallen ingerichte gebouwen nooit werden bestemd voor zulke doeleinden. Uit dit oogpunt meenden wij de plannen meer bekend te moeten maken en te laten zien hoe weinig verdienstelijk die inrichting was verdeeld.

Het VI Internationaal Congres voor Architecten te Madrid.

Belangrijk voor Nederland is wat op dit congres door onze Nederlandsche bouwmeesters is gesproken, belangrijk bovendien omdat het een onderwerp betreft zoo geheel aan de orde van den dag. Wij namen dan ook gaarne over wat hiervan in een zeer uitvoerig verslag in het Bouwkundig weekblad wordt gezegd. Van Nederland was de heer Dr. P. J. H. Cuypers bij het bureau van het congres, benoemd als Eere-Vice-voorzitter, de heer A. Salm Gzn. tot algemeen Secretaris, terwijl de heer H. P. Berlage de zitting bijwoonde die benoemd werd als derde lid voor Nederland in het internationale Permanente comité voor de congressen.

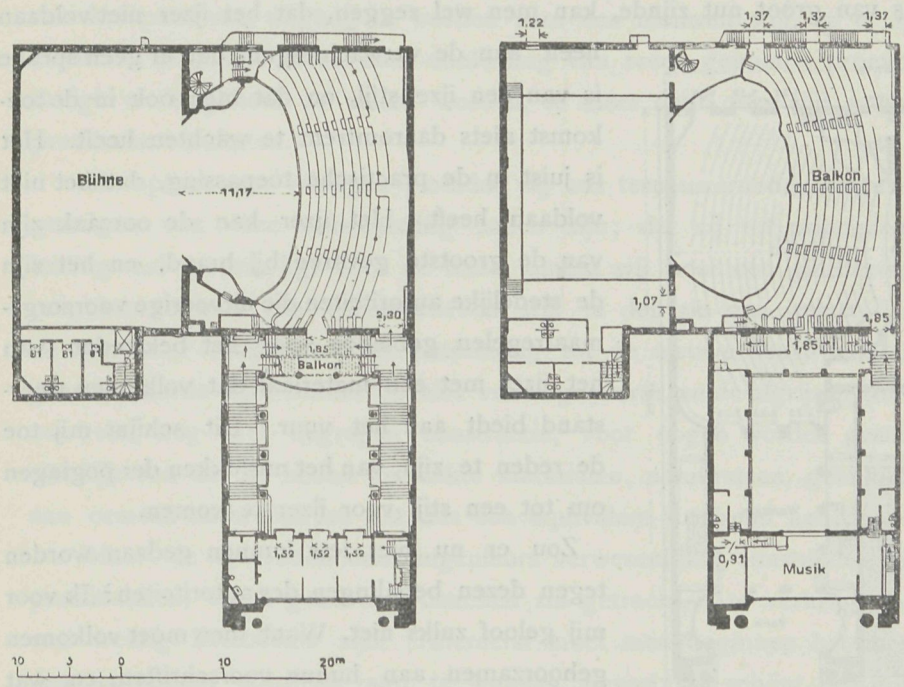

Eerste en tweede verdieping.

Maar buiten deze benoemingen was vooral van belang hetgeen door onze vertegenwoordigers werd gesproken. De heer H. P. Berlage had hierbij de vraag zich ter behandeling gesteld die liep, over de cement-ijzer stijl.

De steeds meer eischende en bindende bepalingen van een gemeentelijk bouwtoezicht maar vooral de voorschriften ter voorkoming van brandgevaar, zijn oorzaak, dat bij ons te lande — althans te Amsterdam — alle ijzerconstructiën, kolommen, balken, kapconstructies of welke ook, met een bemanteling van Monierwerk moeten beschermd worden. Het is dus gedaan met het optreden van ijzer als decoratief element; het moet verscholen worden onder een laag beton. Een nieuw veld van studie is daarmede geopend, om aan die bekleeding vorm te geven. De ingenieurs doen dit nu reeds op hun eigen manier, en daarin dreigt gevaar; de architect wordt door den ingenieur in zulke gevallen niet meer

gekend, en deze bouwt huizen, muren, kolommen, fondamenten, daken, alle uit één stuk Moniermateriaal. Het is waarlijk tijd, dat de architecten optreden en zorg dragen, dat *zij* de leiding blijven behouden en de vormen aangeven bij den »stijl-Monier«, waarnaar de ingenieurs zich hebben te voegen.

Het zijn zeker soortgelijke overwegingen die den heer Berlage noodzaakten het volgende aan het Congres mede te deelen.

»Van alle materialen achtereenvolgens door de nijverheid aangedragen, is het ijzer het merkwaardigste, en wel de constructie in dat materiaal, ook omdat het nieuwe proeven van stijl noodig maakte. Het ijzer werd naast steen en hout het derde constructiemateriaal, en dus het derde punt van uitgang voor een nieuwe periode in de bouwkunst. Maar, hoewel thans van groot nut zijnde, kan men wel zeggen, dat het ijzer niet voldaan heeft aan de verwachtingen, dat er geen sprake is van een ijzer-stijl, en dat men ook in de toekomst niets daaromtrent te wachten heeft. Het is juist in de practische toepassing, dat het niet voldaan heeft. Het ijzer kan de oorzaak zijn van de grootste gevaren bij brand, en het zijn de stedelijke autoriteiten die uitvoerige voorzorgsmaatregelen gebieden voor het bekleeden van het ijzer met een materiaal dat volkomen weerstand biedt aan het vuur. Dit schijnt mij toe de reden te zijn, van het mislukken der pogingen om tot een stijl voor ijzer te komen.

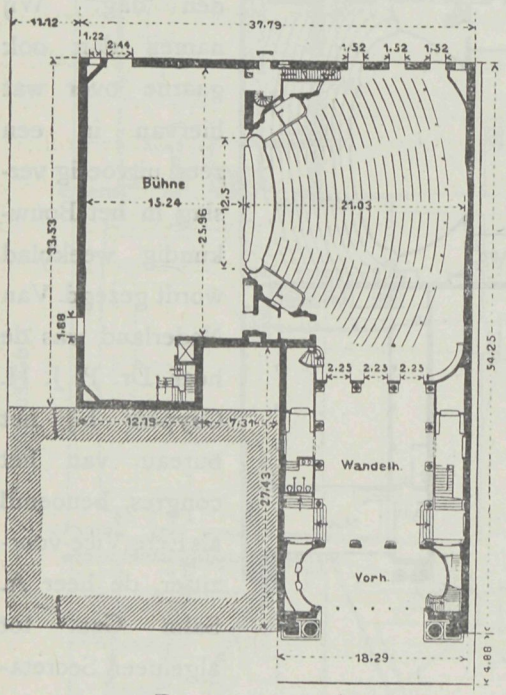

Beganen grond.

Zou er nu niet iets kunnen gedaan worden tegen dezen bepalingen der autoriteiten? Ik voor mij geloof zulks niet. Want, men moet volkomen gehoorzamen aan hunne voorschriften, en, wat deze betreft, men moet erkennen, dat ze voor geen tegenspraak vatbaar zijn, hoewel ze in sommige gevallen overdreven schijnen. Het is dan ook regel, dat het ijzer in het inwendige van het gebouw onzichtbaar is, en dus wel voordeelen heeft als constructiemateriaal, maar niet als een onderwerp voor stijl. Dit is zeker te betreuren, maar het zou iets hebben van het hoofd te pletter tegen den muur te loopen, indien men wilde trachten de genoemde voorschriften te ontwijken.

De tweede groote constructieve invasie, en om zoo te zeggen het gevolg van de in zwang gekomen ijzerconstructies en in de allereerste plaats van de bovengenoemde voorzorgsmaatregelen, is de invoering van het met gewapend beton, volgens het systeem Monier, bekleed ijzer, dat in zich de eigen voordeelen bevat van de twee gebruikte materialen, het ijzer en den steen. Onnoodig is het, dit nog eens in dit gezelschap uit een te zetten.

Elke constructie is in gewapend beton uitvoerbaar geworden, ten eerste de vloeren

zonder balken, en horizontale overspanning tusschen twee steunpunten, op ongelimiteerden afstand van elkander. Het is zonder tegenspraak, dat de groote voordeelen der constructie invloed zullen hebben op de toekomstige bouwkunst, en hiermede moet, wat den stijl betreft, rekening worden gehouden.

Indien er op 't oogenblik een bouwkunstige stijl bestond, dat is te zeggen, indien er conventioneele vormen waren, dan zou dit geval niet zoovele moeilijkheden scheppen, omdat de stijl de materialen beheerscht, dat is: een bouwkundige stijl weet de materialen ondergeschikt te maken aan zijn conventioneele vormen, en daarbij toch de eigenschappen dezer materialen te behouden. Maar, daar er geen moderne stijl is, durf ik beweren, dat het vooruitzicht bestaat, dat de nieuwe constructiewijze den grooten invloed zal hebben, van het punt van uitgang te worden voor een nieuwen stijl, en er sprake is van een »stijl Monier«. Ik geloof zeker, naar aanleiding van reeds genomen proeven, dat het vooruitzicht dreigt werkelijkheid te zullen worden, te meer daar onze tijd zooveel waarde hecht aan practische resultaten.

Ik spreek van »dreigen«, omdat wij ons ternauwernood kunnen voorstellen welke de gevolgen van deze omwenteling zullen zijn; dat zij tot principieele vraagstukken aanleiding zal geven, ligt voor de hand, omdat wij weer een pleister-stijl zullen krijgen, het omgekeerde van een constructieven stijl in den zin van weleer. Het is uitgemaakt, dat de artistieke resultaten met betrekking tot de nieuwe constructie thans nog van nul en geener waarde zijn, omdat de niet volledige vorm, en de afgrijselijkheden, talrijke resultaten van een nog niet begrepen constructie, voor oogen worden gesteld. Het is het mooie uiterlijk van de tot heden gebruikte materialen, natuursteen, gebakken steen en hout, dat aan cement ontbreekt, en dat dus een equivalent dringend noodzakelijk maakt.

Maar de tot heden door ingenieurs verwezenlijkte constucties, zijn slechts technische proefstukken, en 't geen in artistieken zin getracht is te verkrijgen, kon niet anders dan van weinig beteekenis zijn. Allereerst moet men beginnen het materiaal te kennen om den artistieken vorm er aan te kunnen geven; nu schijnt het mij toe, dat we tot dat begin reeds gekomen zijn, wat betreft de Monier-constructies, omdat elk architect er reeds mede te maken heeft gehad. Het is immers de constructie van groote magazijnen die, behalve de practische voordeelen, tot het gewapend beton toevlucht doet nemen naar aanleiding van de voorschriften der autoriteiten.

Het is echter mogelijk, dat wij de hoedanigheden van het materiaal overschatten, zooals dit ook is geschied met het ijzer; maar omdat het twijfelachtig is, wegens de groote practische eigenschappen, neig ik tot het geloof, na de genoemde overdenkingen, dat we gekomen zijn tot een periode in de architectuur waarin het gewapend beton het hoofdmateriaal zal worden, en dat dus de bestudeering van de artistieke vormen daaraan te geven, dringend noodzakelijk is.«

De conclusie van den heer Berlage was deze: Waarschijnlijk is het, dat het gewapend beton de oorzaak zal zijn van een totale omkeer in de bouwkunst. Het is daarom een dringende eisch, dat de architecten de artistieke vormen voor dat materiaal reeds thans bestudeeren, indien zij meester van hun kunst willen blijven.

Over het door den heer H. P. Berlage besprokene liepen de meeningen eenigszins uiteen en mocht Dr. Cuypers de behandeling van het onderwerp »Nieuwe constructiemethoden« voortzetten en de volgende conclusiën aan de hand doen.

1°. De decoratieve vormen moeten de waarde van het gebruikte materiaal en de structuur van het bouwwerk doen uitkomen.

2°. Om schoon te zijn, moeten deze vormen in overeenstemming zijn met de hoedanigheden van het materiaal.

3°. De morderne stijl is een product van een afwezigheid van stijl; hij wil met alle traditie breken, logica en rede ontkennen, en treedt met de voeten de natuurlijke wetten (geometrie, mechanica en grondstoffen) waaraan de bouwkunst gehoorzaamt.

4°. Een goede en schoone bouwkunst ontstaat slechts, gegeven het materiaal, indien de kunstvorm een uitvloeisel is van de eigenschappen van dat materiaal, aangepast aan het doel waarvoor de constructie is ondernomen.

5°. Om tot een nieuwen stijl te komen, moeten er een leidend principe van nieuwe constructie en nieuwe toepassingen van dit principe aanwezig zijn.

6°. De rede en het gevoel in de bouwkunst kunnen in volkomen overeenstemming samengaan. Elke artistieke vorm moet logisch zijn.

De heer Cuypers besloot zijn rede als volgt:

»De eigenschappen die aan elk bouwwerk ten grondslag moeten liggen zijn de hechtheid en de duurzaamheid der constructie. Het artistieke voorkomen van het gebouw is daaraan ondergeschikt.

Hoogleeraren in de bouwkunst hebben het denkbeeld verkondigd, dat in de toekomst de »Ingenieur« de constructie zal ontwerpen en de hoofdgedachten zal aangeven, en dat het artistieke gedeelte zal worden overgelaten aan den »Architect«. Wij begrijpen echter niet, dat een hoogleeraar zulke denkbeelden kan verkondigen. De architect, wil hij dien naam waardig zijn, moet ontwerper (maker) wezen van geheel zijn werk. Gedurende de middeneeuwen heeft men zeer wel begrepen, dat de man die de geestelijke ontwerper van een bouwwerk was, er tevens den uitvoerder van moest zijn. Hoe zou men trouwens ook tot eenheid en harmonie gekomen zijn, die zoo noodzakelijk zijn voor het scheppen van een kunstwerk, indien de constructie van een bouwwerk arbeid was van andere hersenen, van een Ingenieur, dan van hem die dat bouwwerk in 't leven riep. Nimmer zal een dergelijke schepping stijl kunnen hebben, en nooit zal zij een kunstwerk zijn, daarentegen slechts een opeenstapeling van aan anderen ontleende zaken en van combinatiën, die onmogelijk artistieke waarde kan hebben.

De geschiedenis der bouwkunst toont ons een opeenvolging van stijlen aan, achtereenvolgens hun taak overgevende om die kunst te volmaken. Die op elkaar volgende stijlen zijn onderhevig — het is waar — aan de algemeene wetten die hen deden ontstaan, zij hebben hun tijd van bloei en van achteruitgang, maar allen laten aan volgende perioden een vooruitgang na, waarvan te zijner tijd met voordeel gebruik kan worden gemaakt.

De Egyptische kunst, de kunst der Grieken, de bouwwerken der Romeinen, de Byzantijnsche monumenten, — zij allen hebben bijgedragen tot het opluiken van een

bouwkunst in onze Westersche landen, die het begin is geworden van een principe van nieuwe structuur, werkzaam als de natuur zelve, zich zonder hindernissen ontwikkelende gedurende zes eeuwen, en monumenten voortbrengende, veel belangrijker en in grooter aantal dan die, welke in vorige eeuwen zijn tot stand gebracht.

Men heeft wel eens beweerd, dat de moderne eischen om andere vormen vroegen teneinde in de behoefte te voorzien; ik geloof, dat de principen die ik aan uw oordeel onderwerp, bij hunne toepassing wel geen hinderpaal zullen zijn om aan die nieuwe behoeften te voldoen. Integendeel: het is juist door het toepassen dier grondregelen, dat wij geheel en al aan alle eischen van de moderne behoeften kunnen voldoen, zonder de wetten van het Ware, het Schoone en het Goede te veronachtzamen.«

Met al deze conclusiën ging het congres mede alleen werd de 3e aldus gewijzigd.

Van al de moderne constructies is het gewapend beton, die welke de meeste eigenschappen bezit om te voldoen aan een groot aantal toepassingen.

Tot nu toe echter is men er niet toe gekomen den artistieken vorm te vinden voor deze constructie methode.

Terwijl ook voor de andere onderwerpen betreffende het onderwijs Dr. Cuypers menigmaal van gedachten wisselde verkreeg dit congres voor Nederland een zeer groote beteekenis en is het een verblijdend teeken dat juist zulke eminente krachten dit werk ter hand hadden genomen waarvoor zeker alle bouwkundigen in Nederland hun ten hoogste erkentelijk zijn.

Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap.

Ingevolge een door de firma Corn. Immig & Zoon tot de vereeniging gericht verzoek, heeft het bestuur zich belast met het uitschrijven van eene prijsvraag voor het ontwerp van een reclame-biljet voor Immigraphiedruk.

De teekening moet op een blad carton van 40 × 60 cM. kunnen gedrukt en op de natuurlijke grootte geteekend worden; hierbij kan, naar verkiezing, de grootste afmeting als breedte of als hoogte genomen worden.

De plaat moet op duidelijke wijze den naam van het procédé en dien van de firma, die het toepast, benevens haar adres: Nieuwehaven 3—5 en Rotterdam, aangeven, terwijl de versiering op den aard en de wijze van bewerking van het procédé moet doelen, zoodat het geheel als wandkaart op kantoren enz. kan gebezigd worden en daar niet alleen als reclame, doch ook als versiering de aandacht trekt.

Als toelichting omtrent den aard van het procédé moge dienen dat het eene combinatie van licht- en persdruk is, verkregen door middel van eene op calqueerpapier of linnen naar het origineel vervaardigde lijnteekening.

Hoewel overgangstinten, op het origineel voorkomende, ook met dit procédé op de afdrukken kunnen worden overgebracht, is het meer in 't bizonder bestemd om lijnteekeningen, die echter in verschillende kleuren kunnen bewerkt worden, te reproduceeren.

In verband hiermede moet de reclameplaat in lijnen, al of niet met toepassing van effen zwarte of met niet transparante kleuren bewerkte vlakken worden bewerkt, zoodat

ze een model voor bewerking in Immigraphiedruk is en in dat procédé kan uitgevoerd worden.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd: een eersten prijs groot *f* 200 en een tweeden groot *f* 75, die zullen worden toegekend aan de daartoe door eene jury aan te wijzen ontwerpen. Deze jury bestaat uit de heeren: A. Le Comte, hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam. K. Sluyterman, Architect-decorateur te 's Gravenhage. Corn Immig Jr. en J. P. Stok Wzn. en C. N. van Goor, Architecten te Rotterdam, en heeft het recht de uitgeloofde prijzen op andere wijze over ten hoogste 3 ontwerpen te verdeelen, voor het geval zij meent dat daartoe aanleiding bestaat, doch is gehouden het geheele uitgeloofde bedrag in elk geval toe te wijzen. Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd rapport neerleggen, waarbij zij echter het recht heeft bij eventueele ruime inzending de ontwerpen groepsgewijze te beoordeelen.

De uitslag der bekroning zal in de Nieuwe Rotterdamsche Courant en de Bouwkundige bladen worden bekend gemaakt.

De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlanders.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van de firma Corn. Immig en Zoon en deze verbindt zich, een der bekroonde, of als de eerste prijs volledig is toegekend, *het* eerst bekroonde ontwerp uit te voeren en als reclameplaat te verspreiden.

De bekroonden zijn gehouden, zonder verdere vergoeding, van hun ontwerp een calque op calqueerpapier of linnen te leveren voor de reproductie in Immigraphie, welk calque aan het oordeel der genoemde jury zal worden onderworpen.

De antwoorden moeten worden ingezonden vóór of op den 15den Augustus 1904 aan het adres van den 1sten Secretaris der vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap,« Jonker-Fransstraat 126, Rotterdam, plat verpakt en voor zoover ze niet direct op carton zijn geteekend op stevig carton opgezet. Zij moeten gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van twee verzegelde couverts van hetzelfde motto voorzien, waarvan het eene naam kwaliteit en adres van den vervaardiger, en het andere een adres bevat, waardoor men den vervaardiger kan gecorrespondeerd worden.

Alle ingekomen ontwerpen zullen te Rotterdam en desgewenscht ook elders worden tentoongesteld, waartoe na de beoordeeling der jury, de firma Immig en Zoon gedurende 2 maanden de beschikking over de ontwerpen houdt. Binnen 2 weken na het verstrijken van dezen termijn zullen de ontwerpen aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

P. A. WEELDENBURG. *Voorzitter.*

Rotterdam, 15 April 1904. C. N. VAN GOOR, *1ste Secretaris.*

Kubeertabellen.

De firma de Wed. J. Ahrend & Zoon, geeft een handig boekje uit, behandelende de Kubeertabellen volgens Kiesler en door J. M. A. Outmans, Architect overgebracht. Behalve de berekeningen van alle eenvoudige inhoudsvlakken en lichamen vindt men daarin zeer uitvoerig kubeertabellen voor rondhout berekend naar de middelste doorsnede, gewichtstabellen voor stamhout tot vervoer, en kubeertabellen berekend naar den omtrek van hout alsook die voor bezaagd hout, benevens de prijsberekening. Het is een geriefelijk en bijna onmisbaar boekje. De prijs is *f* 2.—.

Voorgevel

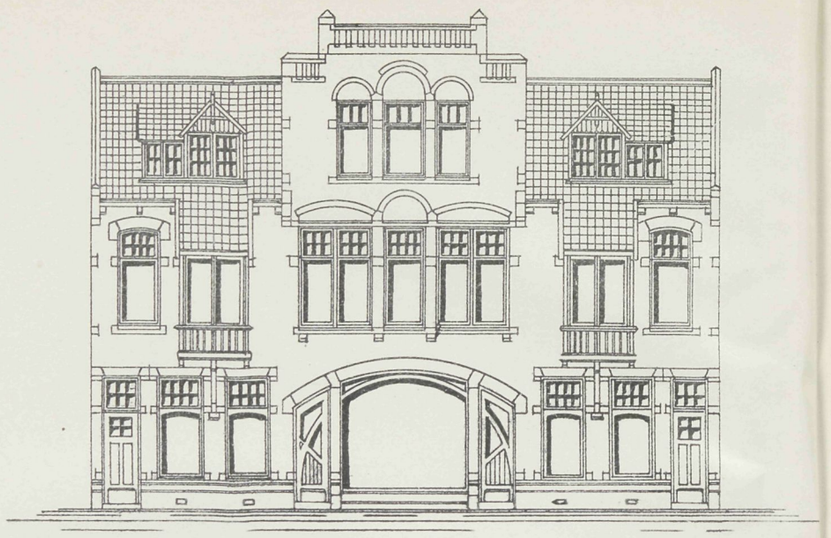

2e Verdieping

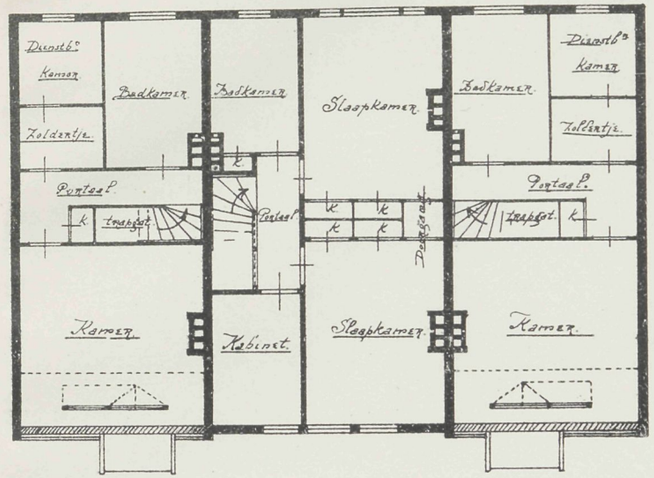

Begane-grond

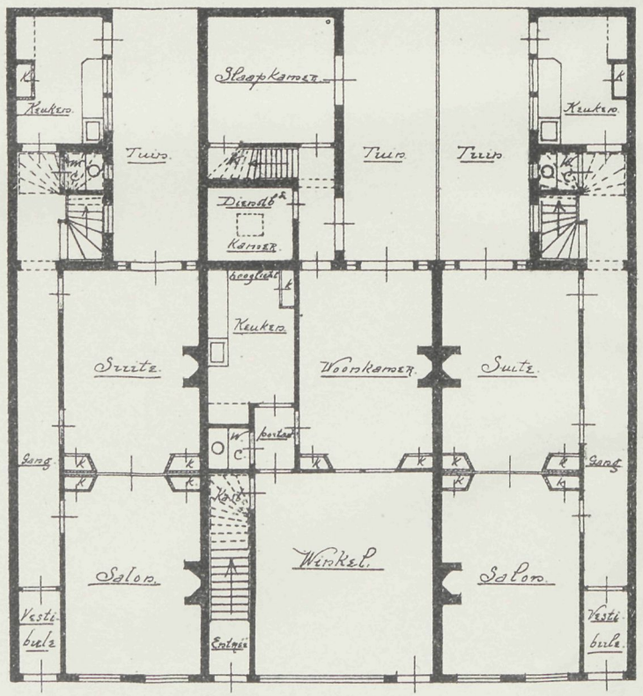

1e Verdieping

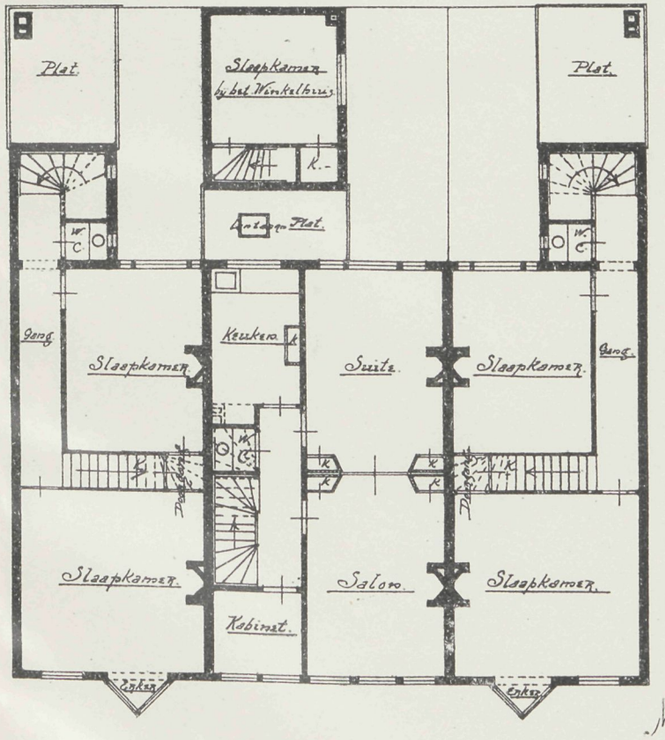

M. Kuijper C.

1 Winkelhuis en 1 bovenhuis te Scheveningen.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

12 Mei 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 10.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene Villa

door W. HONIG, Architect te Velp.

Deze villa is in het villapark Overbeek te Apeldoorn gebouwd, en werd ons toegezonden door den heer H. C. van Brink die dezelve in teekening bracht. De gevels zijn tot aan de vloer in kleurig hardgrauw met geknipte voegen opgetrokken, de vakken zijn gepleisterd en daarna geschilderd. De panbedekking bestaat uit witte en donkerblauw geglazuurde pannen. De ligging tusschen een boomrijk gedeelte maakt dat het geheel goed uitkomt.

Zooals het plan doet zien is de indeeling eenvoudig, hoogst gezellig en practisch, na het afdrukken bemerkten wij echter dat de steendrukker in het plan beganen grond de toegangen voor de deuren der aan de vestibule grenzende kamers had door laten vloeien in enkele afdrukken, waardoor deze deuren in de vestibule een kast suite en raam-uitbouw zijn gezwart. Men gelieve dit alzoo in gedachten te herstellen.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Nog slechts enkele dagen en de Maatschappij houdt hare jaarlijksche bijeenkomst. Het is dan de 89ste en is het een voorrecht wanneer men bij het klimmen der jaren, de werkkring niet alleen niet ziet stilstaan maar in omvang toenemen. Dat mag de Maatschappij ervaren want is onder het tegenwoordig bestuur een geleidelijke vooruitgang op te merken. Onder de te behandelen punten op die vergadering is vooral belangrijk de honorarium tabel voor H.H. architecten. Moge die spoedig door een dergelijke voor H.H. opzichters

gevolgd worden. De tabel dagteekenende van het jaar 1888 is 31 Mei 1895 herzien en heeft in Mei 1904 nu weder een verbeterden vorm verkregen. Alhoewel het mogelijk is dat op de vergadering enkele onderdeelen nog eenige wijziging zullen ondergaan zoo zal de hoofdzaak wel blijven en hebben wij het niet onbelangrijk geacht die tabel ter verdere kennisname en nut in onze aflevering op te nemen. Er zijn nog velen in het land die geen lid der Maatschappij zijn en waarvoor het lid zijn dikwerf weinig loonend is in hun werkkring, die toch echter door hun bedrijf dikwerf voor het bezwaar staan hoe het loon voor hun arbeid te moeten vaststellen. In dat geval is de kennisname dezer tabel goed en kan ook zoowel om het vak op goede gehalte te houden daarin geen betere dienst worden gedaan dan door die tabel na te leven. Het sluit het onder de markt werken uit en dat komt allen ten goede. De herziening van de tabel geschiedde ditmaal door de Heeren: Ed. Cuypers; Jos. Th. J. Cuypers; A. R. Freem; Mr. Egb. Goseling; P. M. A. Huurman; Johs. Mutters Jr. en J. Verheul Dzn.

Nevenstaande tabel dient als grondslag voor berekening van het honorarium voor bouwkundige werkzaamheden behoudens bijzondere of bijkomende omstandigheden.

Onder deze tabel zijn niet begrepen gewone onderhoudswerken, opnemingen voor huur of verhuur, koop of verkoop enz., werkzaamheden hiervoor verricht, worden volgens plaatselijk gebruik in rekening gebracht. Ook zijn onder deze tabel niet begrepen het honorarium voor werken, waarvan de bouwkosten minder bedragen dan ƒ 1200.—, of van zoodanige werken, waarvan het honorarium niet volgens een aanneming- of bouwsom kan worden berekend. Het daarvoor verschuldigde wordt berekend naar den omvang der werkzaamheden en den tijd daaraan besteed.

Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief, vallende in de opvolgende hoogere klassen dan die, waarin die gebouwen volgens de tabel zouden vallen.

Indien bij een nieuw bouwwerk, hetzij geheel of gedeeltelijk gebruik wordt gemaakt van materialen, welke door of van wege den bouwheer worden geleverd, of wel van oude materialen, dan wordt voor de berekening van het honorarium de waarde dezer materialen als nieuw materiaal aangenomen, en die waarde gevoegd bij de bouwsom.

De kosten van toezicht op en leiding van den bouw. zoomede die der te voeren administratie en het daarvoor aan den opzichter of de opzichters verschuldigde salaris, maken geen deel uit van het honorarium, doch zijn voor rekening en ten laste van den bouwheer. Dit opzicht en toezicht hebbend personeel wordt aangesteld en ontslagen door den architect, en staat onder diens bevelen Het aan dat personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den bouwheer, en wordt door deze maandelijks betaald.

Waar in deze tabel of in de toelichting gesproken wordt van Algemeene details worden daaronder verstaan de teekeningen op groote schaal, noodig voor een goed overzicht van den aard van het werk en voor de uitvoering daarvan.

In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van deze tabel kunnen worden berekend, of om de bovenaangevoerde redenen niet tot deze tabel behooren, zoomede van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk als volgt:

Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere bemoeiingen van den architect: *a.* op het bureau van den architect, minstens ƒ 5. *b.* buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect ƒ 6. Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Voor reizen, geen betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk. wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en begage: *a.* voor een dag, zonder overnachten, minstens ƒ 25. *b.* voor een dag, met overnachten, ƒ 35. Voor reizen, betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend behalve de reiskosten voor personen en begage: *a.* voor een dag binnenslands, zonder overnachten, minstens ƒ 6. *b.* voor een dag. buitenslands, zonder overnachten minstens ƒ 10. *c.* voor een dag, binnenslands, met overnachten minstens ƒ 10. *d.* voor een dag, buitenslands, met overnachten minstens ƒ 15. Onderdeelen van dagen worden als volle dagen zonder overnachten in rekening gebracht.

Het tarief van reizen door opzichters is de helft van het bovenstaande.

Algemeene omschrijving der klassen waarin de werken, verdeeld worden.	Omschrijving der verrichte werkzaamheden.	Bedrag van het honorarium in procenten van de aannemingssom.											
		1200 tot 3000	3000 tot 6000	6000 tot 10000	10000 tot 15000	15000 tot 22000	22000 tot 30000	30000 tot 40000	40000 tot 60000	60000 tot 100000	100000 tot 160000	160000 tot 240000	240000 en hooger
Ie Klasse	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1.5	1.4	1.1	0.75	0.5	0.6	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3
Gewone eenvoudige bouwwerken voor welker uitvoering weinig teekeningen vereischt worden.	Ontwerp	1.5	1.5	1.35	1.0	0.9	0.65	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4	0.4
	Bestek.	0.5	0.5	0.45	0.4	0.4	0.35	0.35	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2 1/2
	Begrooting.	0.5	0.5	0 45	0.4	0.4	0.35	0.35	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2 1/2
	Algemeene details . . .	2.5	2.3	2.1	1.9	1.7	1.45	1.25	1.1	1.1	1.0	1.0	0.9
	Hoofdleiding en afrekening	1.0	1.1	1.15	1.15	1.2	1.4	1.45	1.3	1.2	1.1	1.0	0.9
	Te zamen: . . .	7.5	7.3	6.6	5.6	5.1	4.8	4.5	4.0	3.8	3.5	3.2	3.0
IIe Klasse.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1.8	1.7	1.4	1.0	0.7	0.6	0.6	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4
Bouwwerken voor welker uitvoering meer uitgebreide teekeningen noodig zijn.	Ontwerp.	1.7	1.6	1.5	1.2	1.2	1.1	1.0	0.9	0.9	0.85	0.8	0.8
	Bestek	0.5	0.5	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4	0.35	0.35	0.3	0.25	0.2
	Begrooting.	0.5	0.5	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4	0.35	0.35	0.3	0.2	0.2
	Algemeene details . . .	2.7	2.7	2.5	2.3	2.2	2.1	2.0	1.9	1.8	1.8	1.75	1.7
	Hoofdleiding en afrekening	1.3	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1	1.1	1.0	0.9	0.9	0.85	0.7
	Te zamen: . . .	8.5	8.3	7.6	6.6	6.1	5.8	5.5	5.0	4.8	4.6	4.3	4.0
IIIe Klasse.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	2.3	2.1	1.8	1.4	1.1	1.0	0.8	0.6	0.5	0.5	0.45	0.45
Buitengewone bouwwerken.	Ontwerp	2.0	1.9	1.7	1.5	1.4	1.3	1.2	1.1	1.1	1.0	1.0	0,9
	Bestek	0.6	0.6	0.55	0.5	0.4	0.4	0.35	0.3	0.3	0.25	0.25	0.2
	Begrooting	0.6	0.6	0.55	0.5	0.4	0.4	0.35	0.3	0.25	0.25	0.2	0.15
	Algemeene details . . .	3.5	3.5	3.4	3.2	3.0	2.8	2.8	2.7	2.65	2.5	2.4	2.1
	Hoofdleiding en afrekening	2.0	2.0	2.0	1.9	1.7	1.6	1.5	1.5	1.4	1.3	1.2	1.2
	Te zamen: . . .	11.0	10.7	10.0	9.0	8.0	7.5	7.0	6.5	6.2	5.9	5.5	5.
IVe Klass.	Ontwerp, begrooting en omschrijving	5.5	5.3	5.0	4.5	4.2	3.8	3.7	3.7	3.7	3.6	3.55	3.5
De decoratieve werken, restauratie van monumenten, meubileering en stoffeering van gebouwen.	Details, hoofdleiding en afrekening	6.5	6.7	6.4	6.2	5.8	5.7	5.7	5.6	5.4	5.4	5.45	5.5
	Te zamen: . . .	12.0	12.0	11.4	10.7	10.0	9.5	9.4	9.3	9,1	9.0	9.0	9.0

Amerikaansche Kerkgebouwen.

Echt Amerikaansch, is voorzeker wel van toepassing op den kerkbouw aldaar. De gebouwen zelf hebben wel eenige overeenkomst en zijn spoedig te onderkennen. Bij de meesten staat de toren, rechts of links terzijde van de kerk en wordt met de symetrie, die ons den toren, meestal op het midden doet plaatsen weinig rekening gehouden, en juist die gewijzigde plaatsing gaf tot geheel ander grondplan en bovenbouw gelegenheid. Op die wijze verkreeg men andere en werkelijk aardige gegevens waarvan wij een viertal in deze aflevering opnemen. Daarbij zijn velen dezer kerkgebouwen omdat zij een snel ontstaan vragen en dikwerf ook spoedige verplaatsing; van hout opgetrokken, of van hout en steen gecombineerd. Zoo is het kerkje te Roslindale, architect C. H. Blackall, geheel van hout. De toren ligt ter rechterzijde van het kerkschip terwijl achter dien toren

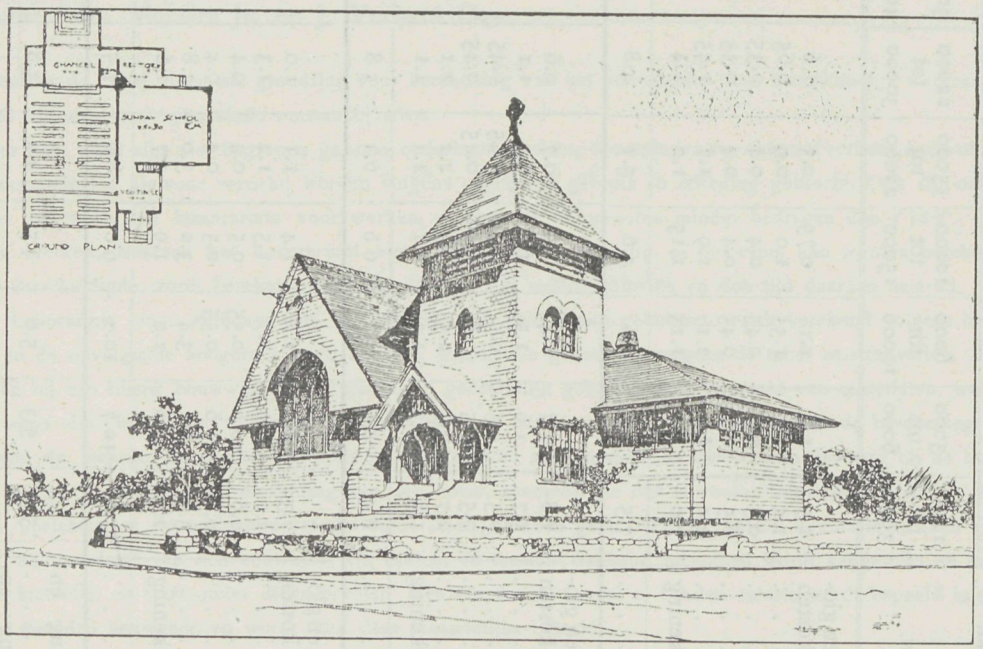

Kerk te Roslindale.

de Zondagsschool en kamer voor den predikant zich bevindt. Aan het einde van het kerkschip is het koor. De toegang gaat onder den toren in, terwijl in het ruim onder den toren ook de trappen naar de gaanderijen zijn geplaatst. Het is zeker een alleszints karakteristiek geheel met weinig middelen verkregen. De andere kerk is de Bethlehemkerk te St. Paul (Minnesota) daarvan zijn architecten Gilbert & Taylor. Door dien dit gebouw gelegen is op een plaats waar de natuursteen aanwezig is, werd uit de ruw behakte blokken meer opeengestapeld dan in werkelijk regelmatig verband, het muurwerk opgetrokken. Die samenstelling, dat ruwe aan den natuursteen eigen doet zich altijd hoogst schilderachtig voor en maakt dit ook hier met het zeer bevallige torenspitsje een zeer gelukkig geheel. De toren vond zijn plaats ook aan de rechterzijde. Het kerkschip is hier in twee verdiepingen verdeeld beneden is het schoolruim en daarboven het kerkruim.

Een derde is een kerk te Norwich Conn, architect F. P. Faxon. De toren gaat hier meer naar het midden. De kerk zou men in het uiterlijk niet aan de linkerzijde

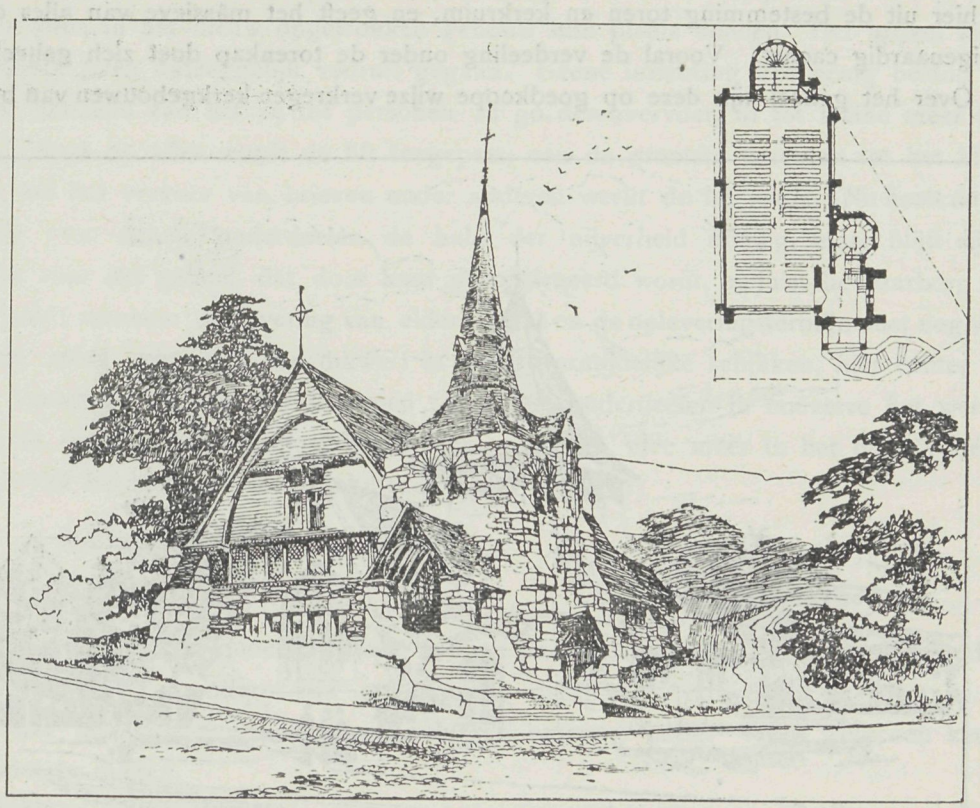

Bethlehemkerk te St. Paul (Minnesota).

zoeken toch is zij daar en is den vorm veel in overeenkomst met die der meeste Amerikaansche kerken die meer breed dan lang zijn. Ook hier is daaraan een school

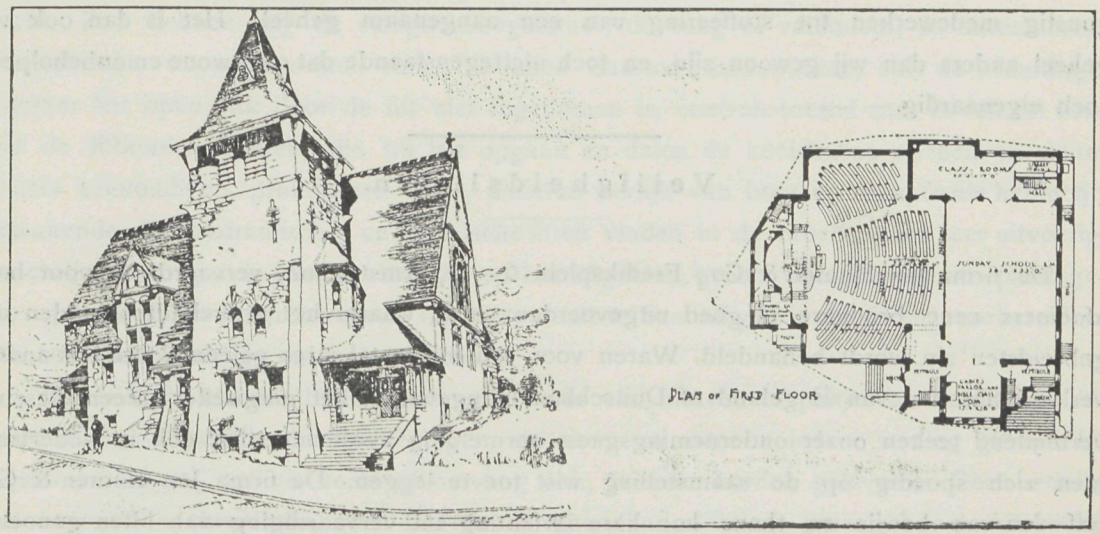

Kerk te Norwich (Conn.).

verbonden en kunnen de afscheidingen gemakkelijk worden weggenomen waardoor het kerkruim kan vergroot worden. De natuursteen is een der materialen. Als de slechtste

van het viertal kan de laatste niet beschouwd worden. Ook hier kwam de toren op een hoek terecht, maar heeft het kerkschip in uiterlijk zijn aanzien behouden. Duidelijk ziet men hier uit de bestemming toren en kerkruim, en geeft het massieve van alles daaraan een eigenaardig cachet. Vooral de verdeeling onder de torenkap doet zich geheel nieuw voor. Over het geheel zijn deze op goedkoope wijze verkregen kerkgebouwen van bevallige

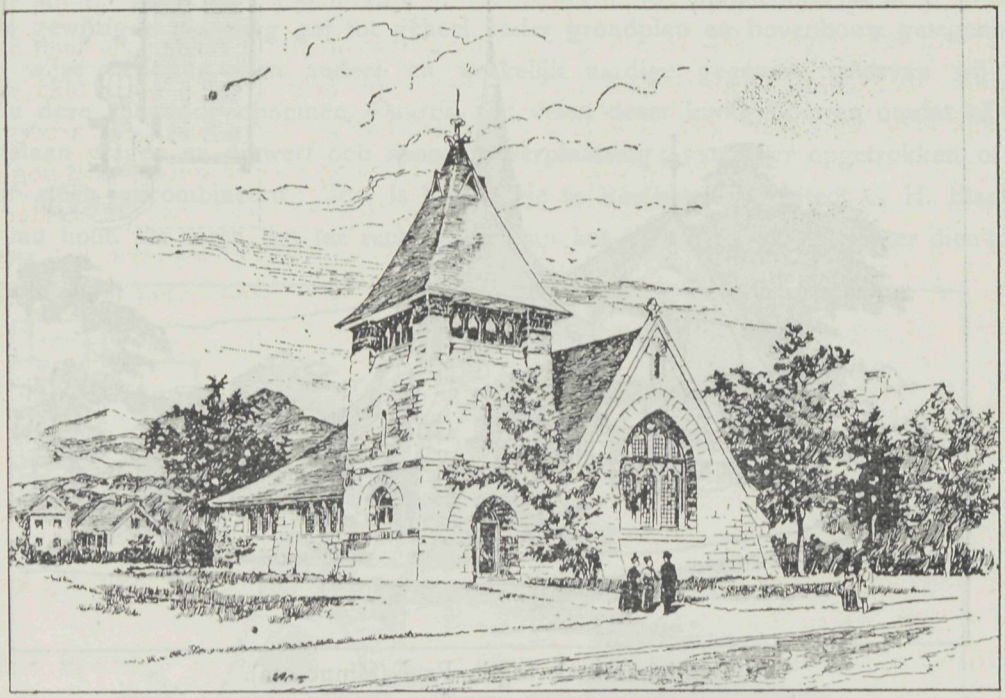

Kerk te Elizabettoron.

opvatting, zij hebben iets schilderachtigs en geplaatst in een rijke omgeving moeten zij gunstig medewerken tot stoffeering van een aangenaam geheel. Het is dan ook zoo geheel anders dan wij gewoon zijn, en toch niettegenstaande dat ongewone en onbeholpene toch eigenaardig.

Veiligheidsliften.

De firma Jan Hamer & Co., Frediksplein 6 — 8, Amsterdam, vervaardigde voor hare afnemers eene brochure in goed uitgevoerden vorm, waarin het artikel liften in den uitgebreidsten zin wordt behandeld. Waren voor een vijftiental jaren geleden liften niet anders verkrijgbaar dan van Engeland of Duitschland aangevoerd, het mag zeker als een alleszints verblijdend teeken onzer ondernemingsgeest vermelding verdienen, dat, ook in Nederland, men zich spoedig op de saamstelling wist toe te leggen. De firma Jan Hamer & Co., gaf daarvan bewijs en thans kan hare inrichting tot vervaardiging van liften genoemd worden, met het buitenland de concurrentie voldingend aangaan. Dat wordt bevestigd door het feit dat van de 1350 liften die de firma reeds afleverde ook velen hun weg naar het buitenland vonden.

In de brochure is dan ook goed gegroepeerd een aardig kijkje gegeven in de werkplaatsen en geven een viertal photo's de draaierij, de bankwerkerij, drijfmachines enz. te zien, die allen in het nieuw opgetrokken gebouw hun plaats vonden. Het artikel liften is in de laatste jaren ontzaggelijk vooruit gegaan. Geene inrichting van eenig belang of zij heeft er behoefte aan het zij tot personen- of goederenvervoer, of tot kleine meer lokale diensten, want op alles wordt de lift toegepast, van de grootste vrachten tot het kleinste gewicht, tot het vervoer van brieven onder anderen werkt de lift mede. Nu heeft de firma natuurlijk voor enkele onderdeelen de hulp der nijverheid noodig, maar blijft zij aansprakelijk voor het geheel, dat door haar geconstrueerd wordt, en juist die waarborg is een groot gerief; wanneer de levering van elders komt en de opleveringstermijn doet nog weinig zien, dan moet men zich zoo dikwerf in het onvermijdelijke schikken, hier echter is de fabriek aanwezig, de afnemer kan zien tot in alle onderdeelen in hoeverre het werk gevorderd is, en het telaatkomen wordt een post die niet meer in het boek voorkomt. De liften zelf hebben zich in verschillende vorm verdeeld:

1. Hydraulische of waterkrachtliften.
2. Electrische liften.
3. Transmissie liften.
4. Handliften

en wanneer men nu de onderscheidene vormen waarin die voorkomen en die met duidelijke afbeeldingen in de brochure zijn opgenomen, raadpleegt, dan komt men tot de overtuiging dat het kleine woord een machtigen omvang heeft. Want welk een keuze is daarin niet te maken.

Liften en vooral daar waar het personenvervoer betreft moeten volkomen veiligheid aanbieden. De vang- of valinrichting blijft dan een hoofdvoorwaarde, dat die ten allen tijde zeker en goed werkt en juist hiervan heeft de firma, blijkens de aangegevene teekeningen, bizonder werk gemaakt. Dat wekt vertrouwen en is het eerste wat men van de lift verwacht. Zoo hebben wij de veiligheidsregulateur, de vang of valbodem, de automatische uitschakelaar, expansie-toestel, rem, die allen daartoe medewerken, ook de afsluitingen wanneer het open vak door de lift niet ingenomen is, controle-toestel enz. In velerlei vorm zijn de liftkooien, ijzeren, die bij het opgaan en dalen de kooideuren openen en sluiten in zeer eenvoudigen, praktischen vorm, anderen sierlijk van hout en ijzer, fraaie kabinetjes uitmakende. De hydraulische- en electrische liften vinden in de brochure een zeer uitvoerige omschrijving en gaven juist de laatste, op het liftgebied, groote wijzigingen en toepassingen van geheel nieuwe constructies. Op alles daartoe benoodigd, is de firma voorbereid en kan aan elke aanvrage voldaan worden.

Tot zelfs de kleinste liften die voor vervoer van brieven of pakjes tot aansluiting van kantoren op verschillende verdiepingen de meer en meer in iedere woning gevorderde spijslift, allen, in welken vorm of omvang ook, kunnen worden geleverd. Geen woning van eenige uitgebreidheid, geen fabriek- of magazijn inrichting, geen gebouw waar velen dagelijks verkeeren, kunnen allen de lift meer missen, zoodat elk bouwmeester of bouwer voortdurend de vraag moet beantwoorden, hoe kan ik daartoe het best de plaats vinden, welke ruimte heb ik daartoe noodig, wat zullen de kosten bedragen, en zoovelerlei vragen

waarvan het antwoord door hen niet dadelijk gegeven kan worden, omdat het niet het dagelijks werk van hen is.

Raadpleeg in dat geval de brochure die zoo goed als onmisbaar is en vraag voorlichting bij de firma Hamer die steeds met groote bereidwilligheid daarvoor zich aanbiedt, en het moeielijke is opgelost. Daarom is het te waardeeren dat de firma op zulke breede wijze in de brochure alle technische bezwaren toelichtte en aantoonde tot welke belangrijkheid de liften in onzen tijd zijn opgeklommen.

Kunst-tufsteen.

Dit artikel veel overeenkomende met tufsteen is op kunstmatige wijze verkregen. Het vormt een vast geheel en bestaat grootendeels uit de omkleeding der grondstof die een groot aantal luchtbellen in zich sluit. Die samenstelling vormt een buitengewone slechte warmte en geluidleider terwijl tevens het geringe spec. gewicht 0 35—0.40 dit tot de beste isoleer en bouwmaterialen bestemd. Ook heeft het evenals kurkbouw materialen een groot weerstandsvermogen tegen vuur. Toegepast kan het dus worden, bij snel gebouwd wordende vuurvrije, drooge, gezonde woningen en fabrieken voor binnenmuren, en afscheidingen tot isoleering van koude of warme lokalen, zooals koelkamers, droogkamers en stookruimten. Voor bekleeding van fabrieksdaken inzonderheid plaatijzeren gegalvaniseerde daken, voor houten wanden, en isoleren van ijzerconstructies. Daar het gewicht gering is vordert het voor de draagbalken geen bizondere versterking. In Hannover nam men hiermede zeer bevredigende proeven. In tegenwoordigheid van den heer directeur der Publieke Werken en den heer commandant der brandweer werd een gebouwtje van dit materiaal opgetrokken met sterk brandbare stoffen gevuld en daarop aangestoken. Het resultaat was, dat niettegenstaande zich een groote vlam ontwikkelde, dat het vuur weerstand bood, dat eerst na langen duur en groote hitte de inwerking mogelijk was.

De kunst-tufsteenplaten van 4, 5, 6 en 8 cM. dikte circa 16, 20, 26 en 35 K. G. p. M². en afmetingen van 2.50 × 0.25 cM. Zooals de achtergeplaatste annonce aanwijst is het materiaal te verkrijgen door tusschenkomst van den heer W. H. J. van der Toorn Reguliersbreestraat No. 45 Amsterdam, en zijn de prijzen laag wat de toepassing bevordert.

Nieuwe Uitgaven.

De firma, Wed. J. Ahrend & Zoon, Prins Hendrikkade 20/21, Amsterdam, vermeerderde hare vakuitgaven met die van ontwerpen van meubels voor salon-, woon-, eet-, studeer- en slaapkamers, alsmede ontwerpen van serre- en gangmeubelen, kronen en schoorsteenmantels, enz. door J. M. A. Outmans, architect. Iedere aflevering bevat 10 platen. Het geheel is compleet in 10 afleveringen, de prijs van elk dezer is *f* 1.50 alzoo *f* 15.—. De uitvoering is flink duidelijk en daardoor ook geschikt voor den meubelmaker, om aan de clientele te kunnen overleggen, waardoor zij een praktisch nut heeft. De opvatting is modern en zal daardoor door velen als een leiddraad gekozen worden. Voor den meubelmaker geeft deze uitgave veel bruikbaars bij groote verscheidenheid.



VOORGEVEL.

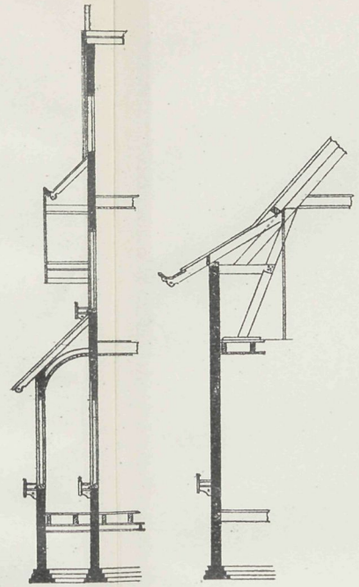

DOORSNEDEN.



ZÿGEVEL.

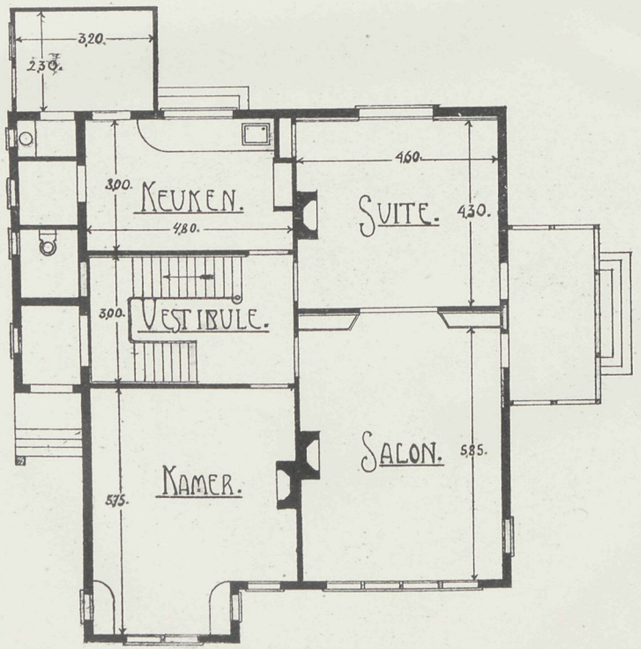

Ontwerp van eene VILLA.

SCHAAL

0 0,5 1 2 3 4 5 M.

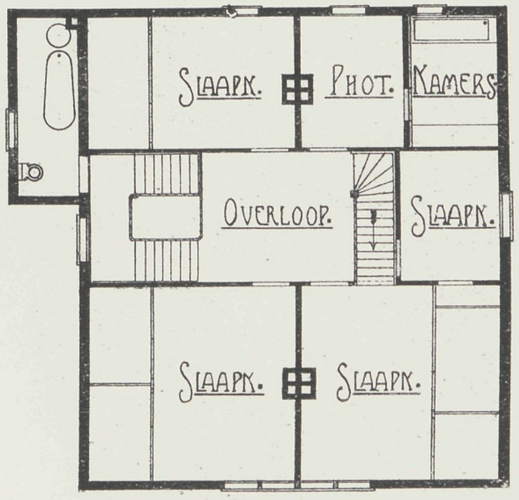

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

26 Mei 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 11.

Bij de Platen.

Ontwerp van twee Heerenhuizen te Hengelo (O.).

Bouwmeesters DE HERDER en HELLENDOORN.

Verschillend van vorm en indeeling zijn de beide heerenhuizen die toch een geheel uitmaken, flinke vertrekken geven de planverdeeling aan terwijl het uiterlijk zonder overlading practisch gevonden en hoogst doelmatig is. Dat zijn van die bouwwerken, die zoo opgevat, door hunne eigenaardigheid de aandacht vragen en steeds voldoen.

Federatie der bouwvakken.

Deze zond een adres aan den Minister van Waterstaat in, betreffende de werkuren voor de spoorwegherstelling te Amsterdam, daarin lezen wij onder anderen:

»dat zij uit het antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan den Heer Passtoors lid der Tweede Kamer, vernomen heeft, dat aan de werken ter herstelling van de viaduct te Amsterdam, de werktijd zou worden bepaald op 11 uur per dag;«

»dat echter in Amsterdam onder de bouwvakarbeiders al sinds jaren de arbeidsdag van tien uur is ingeburgerd;«

»waarom adressanten verzoeken het daarheen te willen leiden, dat ook in de bestekken der werken voornoemd de arbeidsdag wordt bepaald op tien uur per dag.«

Het geeft inderdaad een vreemden indruk, waar zoo allerwegen verkorting van arbeid wordt gevraagd, dat van hoogerhand verlenging wordt voorgesteld.

Hout met een harde laag te bedekken.

In Duitschland neemt men proeven om de houtvlakte een harderen weerstand te verleenen. — Met een mengsel wordt het hout bestreken, bestaande uit 50 deelen hars, 10 deelen fijn krijt, 50 deelen scherp wit zand, 4 deelen lijnolie, 1 deel natuurlijk roodkoperoxyde en 1 deel zwavelzuur.

Hars, krijt, zand en lijnolie worden in een ijzeren ketel verwarmd, dan wordt oxyde en zwavelzuur langzaam daarbij toegevoegd, roert men alles dooreen en wordt met deze warme massa het hout bestreken. Vloeit het mengsel niet genoeg, dan moet er nog wat lijnolie bijgevoegd. Op die wijze wordt een harde laag op het hout vastgezet.

Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Tot een der belangrijkste bizonderheden op bouwkundig gebied der laatste dagen, behoort de algemeene vergadering der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, 18 Mei l.l. gehouden. Onder de tentoongestelde artikelen onderscheiden zich vooral het gebrand glas van 't Prinsenhof en het tegelwerk der Plateelbakkerij de Porceleine Fles, beiden te Delft. Het ledental is langzaam vooruitgaand en werden tot leden van het Hoofdbestuur gekozen voor Arnhem de Heer V. G. A. Bosch en voor Groningen de Heer J. A. Mulock Houwer, terwijl het aftredend lid de Heer F. W. M. Poggenbeek weder werd herkozen. Na goedkeuring der begrooting werd de honorarium-tabel besproken, die tot verdere behandeling in handen der Commissie tot herziening overging.

De Heer A. W. Weisman hield nu eene voordracht over: *Oude Bouwkunst in Hollands Noorderkwartier*, die met de groote studie door spreker over dit onderwerp gemaakt veler belangstelling verwierf. Vooral had dit waarde, daar den volgenden dag een tocht naar Edam, Monnikendam, Volendam en Marken werd ondernomen die het gesprokene door de werkelijkheid, eene nog grootere beteekenis gaf. Zoo ging de jaarvergadering voorbij die altijd een belangrijke bladzijde vormt in de geschiedenis onzer kunst en die een blijvende waardeering van alle bouwkundigen geniet.

Nieuwe Uitgaven.

Aflevering vier der uitgave IJzerconstructies, door H. J. van der Veen, uitgegeven door L. J. Veen te Amsterdam, zag het licht. Deze vormt een goede aansluiting bij de

vorigen en zal wanneer alles compleet is, het geheel een uitstekend boek vormen voor elk bouwkundige, omdat het veel leert op een gebied waarop niet allen thuis zijn. De aflevering behandelt de voetingen der kolommen, constructie van giet- en smeedijzeren kolommen; massieve en ijzeren trappen, terwijl het achtste hoofdstuk in deze aflevering aanvangt met ijzeren wanden, balcons, enz. De met zorg geregelde berekeningen geven een groot gerief voor een ieder die ijzerconstruciies moet toepassen, waardoor deze uitgave terecht voorziet in de vraag die er was een goed boek over ijzerconstructies te verkrijgen. Tot heden moesten de duitsche uitgaven van Brandt, Ritter en anderen daarin steeds voorzien.

De Hygiëne der Caisson-arbeiders. — In beknopten vorm behandeld Dr. G. Waller, Arts te Amsterdam, dit werkelijk belangrijk onderwerp. Caisson-arbeiders zijn die werklieden, die pneumatische fundeeringen onder verhoogden luchtdruk daarstellen. Daarbij komen vele ziektegevallen voor, die de aandacht der geneesheeren getrokken hebben en de middelen ter voorkoming deden vaststellen. Deze voorschriften vereenigde Dr. Waller en vormde daardoor een geschrift, dat voor ieder met die werkzaamheden in verband, nuttig en noodig is te weten.

De prijs is slechts *f* 0 25 en is te verkrijgen bij T. van Rossem, uitgever, Amsterdam.

De heer G. A. Scholten Tiel deed bij den uitgever D. Mijs aldaar verschijnen het tweede deel van werktuigkunde voor ambachtslieden, een vrij volledig geheel levert dit deel op Eerste afdeeling Theoretische gedeelte. Tweede afdeeling Toepassingen op de bouwpractijk met 134 tekstfiguren toegelicht. De verschillende hoofdstukken handelen over beweging veranderlijke en samengestelde kracht, samenstelling daarvan, statisch moment, koppels. Middelpunts krachten, zwaartepunt, evenwicht en stabiliteit. Bewegingsweerstand, wrijving, stramheid van touw en weerstand der middelstof; arbeid en arbeidsvermogen. Druk en beweging van water en lucht; werktuigen tot verplaatsing van lasten, opvoeren water, waterraderen draagvermogen van balken, trek-, druk- en buigingsvastheid, ondersteuning en belasting, weerstand tegen doorbuiging, te zamen drukken, afschuiven, wringing en draagvermogen bij heipalen. Spanningen in kapconstructies en gewelven. Kortom het is een boekje vol practisch gerief en daarom van blijvende waarde, handig van vorm leest het gemakkelijk en onderhoudend zoodat het lang onder de gevraagde boeken tot studie bij het vak zal blijven behooren.

De prijs is *f* 2.25 gebonden en franco per post *f* 2.40.

De Technische boekhandel van den heer D. J. v. Hengel Utrecht, Lange Smeestr. 33 vestigt de aandacht op een reeks van technische werken door hare bemiddeling te verkrijgen en waarvan prospectus op aanvrage wordt toegezonden.

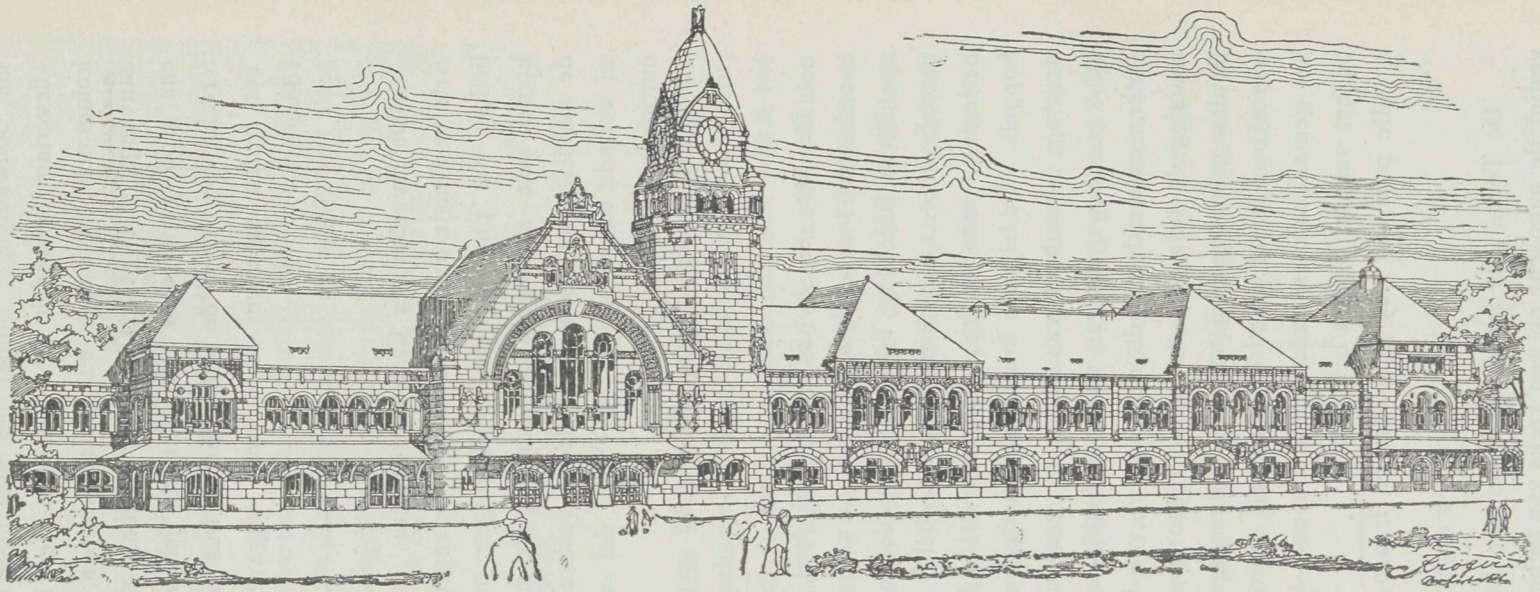

Voorgevel Station te Metz.

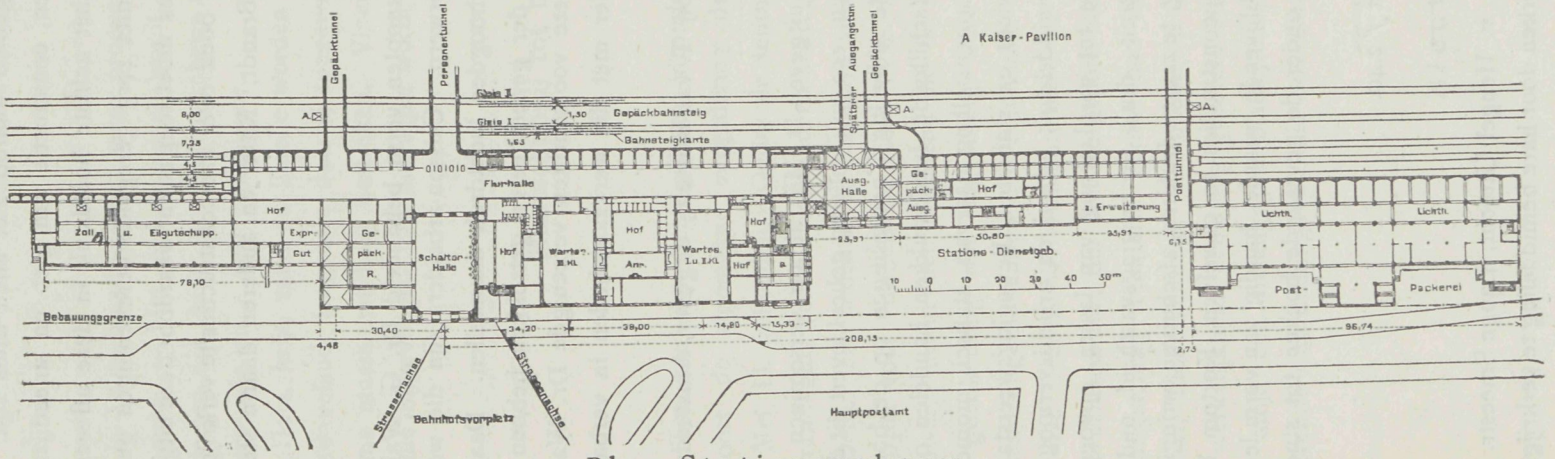

Plan Stationsgebouw.

Spoorweg-Station te Metz.

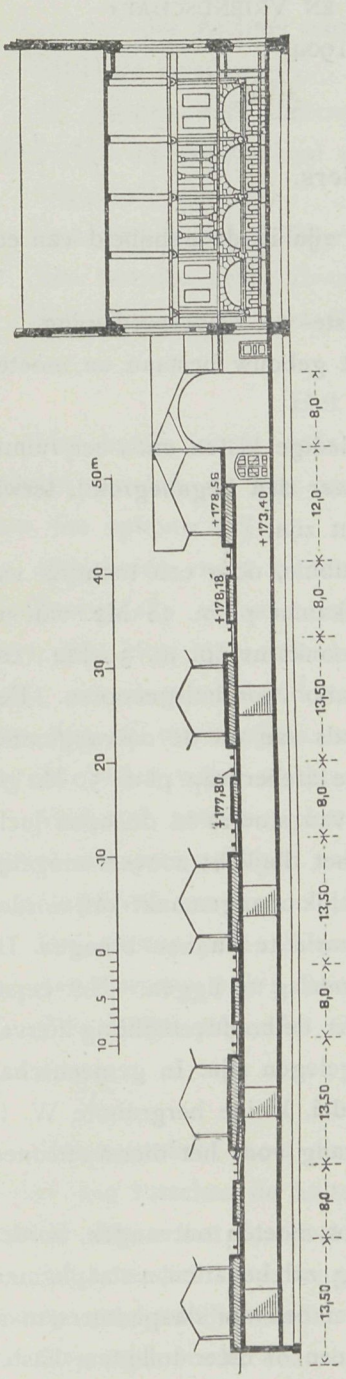

Doorsnede over de perrons en hal.

Metz zal een nieuw station verkrijgen, waarvoor de plannen zijn ingediend en waarvan de hierbijgevoegde tekstfiguren plan, opstand en doorsnede te zien geven, zooals waarschijnlijk in hoofdzaak zal aangehouden worden. Als antwoord op een daarvoor uitgeschreven prijsvraag verkreeg dit ontwerp den eersten prijs en werd het daarna in handen gesteld van den bouwmeester Krüger te Berlijn, om gedeeltelijk te worden omgewerkt. Het beslaat een kolossale groote uitgestrektheid, daar ook het gebouw der posterijen hierbij aangesloten is. Evenals bij alle tegenwoordige stations is de baan hoog gelegen en geven tunnels toegang tot de verschillende lijnen van vertrek. De gevel met den zwaren toren heeft een monumentaal karakter en doet het uiterlijk de bestemming dadelijk zien. Eigenaardig is de verbrokkeling die in het gevelvlak is aangebracht door het hoofdgebouw vooruit, de dienstgebouwen achterwaarts en het postgebouw weder voorwaarts te laten komen, alles onder een verschillende gevellijn. Dat breekt in hooge mate het eentoonige, wat het lange gevelvlak anders zou opleveren. In het hoofdgebouw bevindt zich de groote hal of vestibule, waar de plaatskaarten afgegeven worden, links de afgifte van goederen en rechts de wachtzalen, die op het hooger gelegen perron uitkomen.

Niettegenstaande dit ontwerp aan een prijsvraag zijn ontstaan te danken had en nu omgewerkt is, met de daarbij gemaakte bedenkingen heeft het ontwerp weinig succes. In handen gesteld ter nadere beoordeeling aan de Koninklijke Akademie van Bouwkunst te Berlijn, maakt deze vele bedenkingen, zoowel wat de planverdeeling, uiterlijk als decoratief betreft en hoewel het ontwerp nu grootendeels zal worden gevolgd, moeten verschillende onderdeelen nog opnieuw volgens dat advies herzien worden. Het schijnt in het buitenland te gaan evenals bij ons, afwijking van een door een prijsvraag verkregen resultaat, voert bij besnoeiing en omwerking zelden tot iets goeds.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP« TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1904.

1ste Prijsvraag.

Een Schilderswoning met Ateliers.

Deze woning wordt verondersteld geheel vrij gelegen te zijn in de nabijheid van een groote stad, waarvan de omgeving zeer boschrijk is.

De woning zal bestaan uit Souterrain, Beganegrond, Eerste- en Zolderverdieping.

Souterrain Dit zal slechts onder een gedeelte van het gebouw bestaan en moeten bevatten:

Een provisiekelder, een wijnkelder, een bergplaats voor ledige kisten enz., een ruimte voor centrale verwarming met kolenbergplaats, een trap naar den beganegrond, terwijl ook het souterrain gemakkelijk van af buiten bereikbaar moet zijn.

Beganegrond. Deze zal bevatten een entrée of voor-vestibule, door een tochtpui van de hoofdvestibule of hal afgescheiden. Verder een ontvangkamer pl. m. 15 M2. van uit hal en entrée bereikbaar, een salon pl. m. 20 M2., een woonkamer pl. m. 30 M2., een office, een keuken. W. C. voor dienstboden, W. C. en lavabo voor huisgenooten. Een atelier pl. m. 50 M2., dit atelier zal zoowel van uit de hal, als van uit de ontvangkamer toegankelijk zijn. In verbinding met dit atelier zal een tweede atelier van pl.m. 50 M2 gelegen zijn. Dit tweede atelier is meer bestemd, het maken van studies in de open lucht mogelijk te maken en zal zoo ingericht moeten worden dat het daglicht zooveel mogelijk aan alle zijden kan invallen en dat het rondom zooveel mogelijk opengemaakt kan worden teneinde gemakkelijk groote voorwerpen direct van buiten daarin te kunnen brengen. De vloer dient daartoe op gelijke hoogte als de omringende grondslag te liggen. Het eerste atelier kan ook van meer dan eene zijde licht ontvangen maar de hoofdverlichting hiervan moet aan de zijde die als het Noorden wordt aangenomen, gelegen zijn. In gemeenschap met beide ateliers, zal een kleine kleedkamer voor het model, kleine bergruimte W. C. en lavabo moeten zijn, terwijl tevens eene afzonderlijke ingang voor het dienstpersoneel en een dito voor het model worden verlangd.

1e Verdieping. Daar de ateliers gedeeltelijk ook bovenlicht moeten ontvangen, worden boven de ateliers geen vertrekken verlangd. De 1e verdieping zal bevatten, 4 slaapkamers van verschillende afmetingen, een badkamer in verbinding met een der slaapkamers, maar tevens afzonderlijk toegankelijk, een trap naar den zolder, een of meer toiletten, kasten een W. C., zoo mogelijk ook in directe gemeenschap met de badkamer.

Zolderdieping. Een logeerkamer met toilette, 2 dienstbodenkamers, kasten, enz. Het overige als zolderruimte gebruiken.

Hoogte der verdiepingen.

De begane grond zal pl. m. 0.60 M. boven den tuingrond liggen.

Hoogte Souterrein 2.80 » van vloer tot vloer.
» Begane grond 4.30 » » » » »
» 1e Verdieping 4.— » » » » »
» der Ateliers minstens 6 M.

Verlangd worden :

de plannen van souterrain, beganegrond en eerste verdieping, twee gevels en twee doorsneden op eene schaal van 1 à 100, een gevelfragment op eene schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden ;

Een eersten prijs : *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 60.*
Een tweeden prijs : *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 25.*
Een derden prijs : *het Getuigschrift der Vereeniging.*

2de Prijsvraag.

Het ontwerp van een Wachthuisje.

Het huisje wordt gedacht te staan bij de aanlegplaats van een veerbootje en moet gedacht worden op een steenen voet geplaatst te zijn, terwijl de keuze der materialen voor den opbouw vrij is.

Het huisje moet buitenwerks pl. m. 20 M2. groot zijn, kan vier- of veelhoekig van grondvorm zijn en moet van binnen van zitbanken en buffettafel worden voorzien. Het moet een klein afgezonderd gedeelte bevatten voor den verkoop der plaatsbewijzen, zoodanig dat deze zoowel door binnen- als buitenstaande personen gekocht kunnen worden Aan één of meer zijden moeten luifels worden aangebracht met voldoend overstek om hen die buiten willen wachten tegen zon of regen te beschermen.

Verlangd worden: platte grond, opstand en doorsnede op $^1/_{20}$ der ware grootte benevens een perspectivisch aanzicht.

Uitgeloofd worden :

Een eersten prijs : *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 35.*
Een tweeden prijs : *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.*
Een derden prijs : *het Getuigschrift der Vereeniging.*

3de Prijsvraag.

Een bovenlicht van glas in lood.

Het bovenlicht moet dienst doen voor een drielichtsvenster in een Cargadoorskantoor, in den dag tusschen de buitenstijlen breed 2.50 M., de tusschenstijlen van het kozijn zijn 0.10 M. dik en het daardoor gevormde middenvak is 1 M. in den dag breed. De hoogte van het bovenlicht moet ongeveer 0.70 M. zijn en het kan van boven door eene horizontale of eene gebogen lijn worden begrensd.

Gevraagd wordt: eene opstand van het bovenlicht op een schaal van 1 à 4.

Uitgeloofd worden :

Een eersten prijs : *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.*
Een tweeden prijs : *het Getuigschrift der Vereeniging.*

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij

mogen op carton opgezet, doch bij voorkeur niet in houten lijsten gespannen zijn en liefst geen grootere afmeting hebben dan 75 pl. m. 115 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op *1 November* 1904 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, *Jonkerfransstraat* 126.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij dat aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentie-adres vermeld is. Op beiden brieven en couvërts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

JOSEPH TH. J. CUYPERS, Architect-Ingenieur te *Amsterdam;*

JB. VAN DEN BAN, Architect te *Haarlem;*

J. J. VAN NIEUKERKEN, Architect te *'s Gravenhage;*

K. SLUYTERMAN, Architect-Décorateur te *'s Gravenhage* en

J. C. DORSSER, Architect-Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te *Rotterdam.*

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht, om het Bestuur van »Bouwkunst en Vriendschap« voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van »Bouwkunst en Vriendschap«.

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentie-adresssen worden teruggevonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de N. R. C. en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Juryrapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging die in Januari 1905 zal worden gehouden,

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur:

P. A. WEELDENBURG, *Voorzitter.*

C. N. VAN GOOR, *1ste Secretaris.*

ROTTERDAM, 15 Mei 1904.

Ontwerp van twee Heerenhuizen te Henzelo (O)

Gevel.

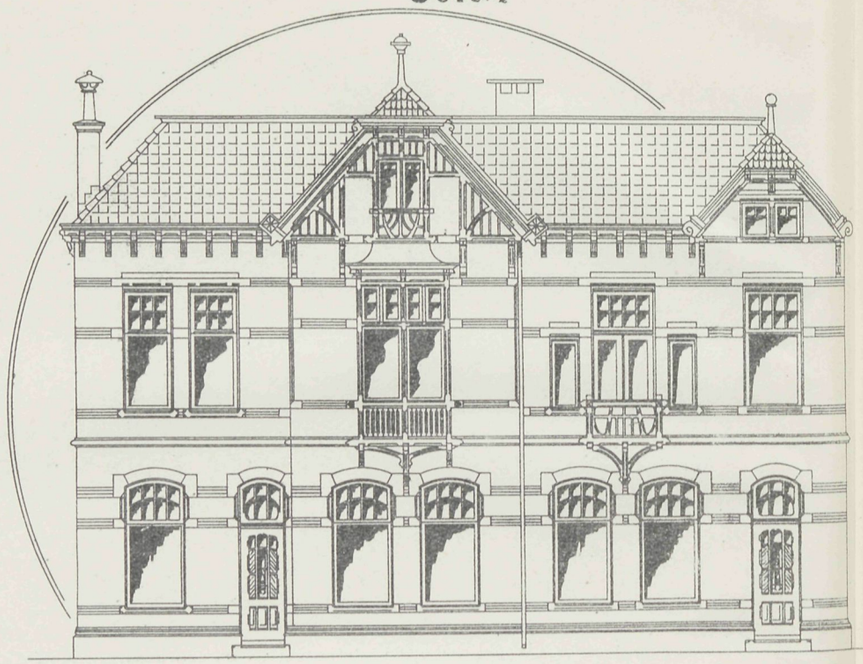

Doorsnede A-B

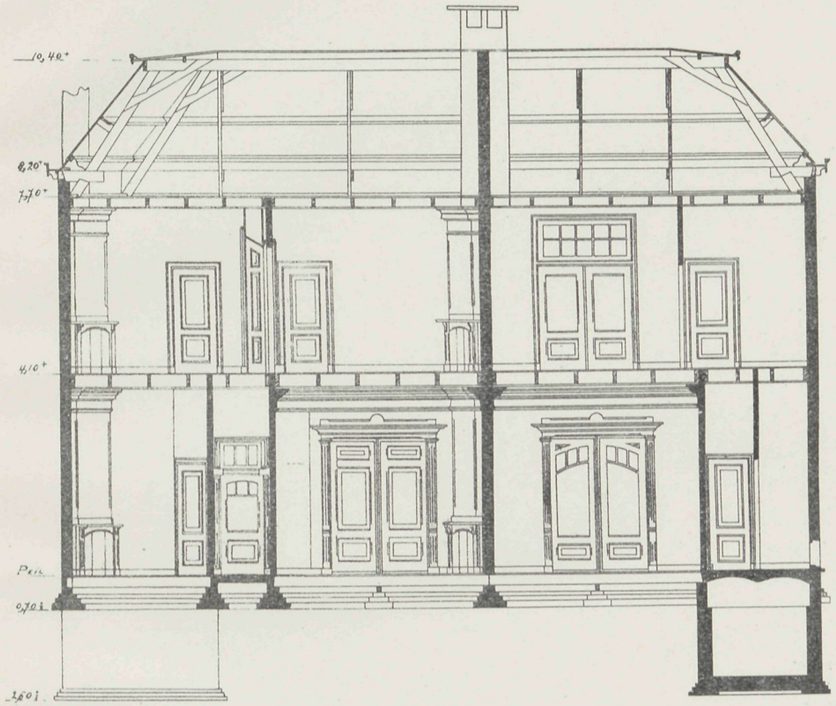

Achterzevel

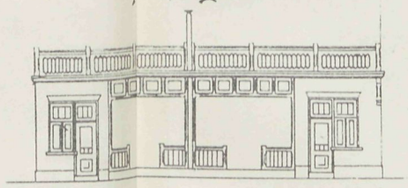

Henzelo (O) Juni 1903
De Architecten
De Herder en Helledoorn

Grondplan.

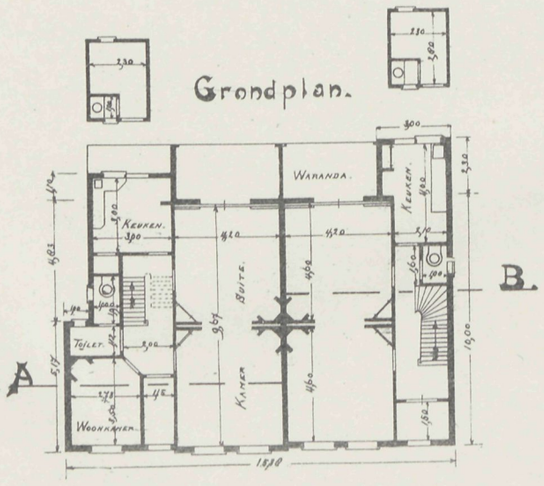

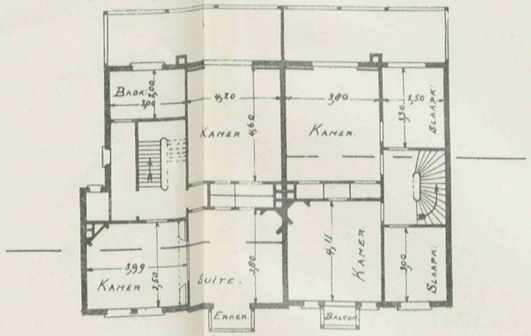

Kapgrond.

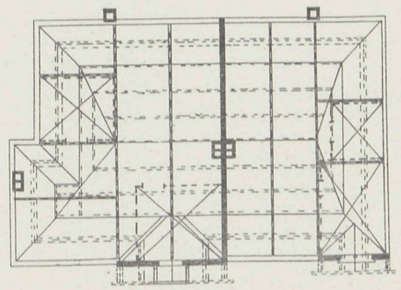

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

9 Juni 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 12.

Bij de Platen.

Dubbele Villa te Goes.

Bouwmeester F. G. C. ROTHUIZEN.

Het gevoegde gedeelte dezer villa is gemetseld in kleurig hardgrauw, het plint in grijze klinkers. Het bovengedeelte der gevels is gepleisterd en wordt in zeer lichte kleur geverfd. De rechter zijgevel moest blind gewerkt worden, uitgezonderd een paar kleine lichtraampjes, zooals in de platte grond te zien is. Het dak is gedekt met helderroode pannen. In beide perceelen bevindt zich onder de trappen nog een privaat (tonnenstelsel) en kelderingang. De kelders met regenwaterbakken bevinden zich onder de keukens.

De bouwsom bedroeg (waarbij nog inbegrepen is enkele hekwerken benevens een apart kantoorgebouwtje achter het 2e perceel dat niet op de teekening voorkomt) *f* 12500. Aan het werk is einde November 1903 begonnen, terwijl het nu bijna geheel gereed is.

Overbrugging.

De bruggen die op pijlers aangelegd zeer hoog in de lucht geplaatst zijn, en eigenlijk uit een goed versterkte legger bestaan, waaraan aan kettingen het voertuig is opgehangen dat op rollen langs die baan zich voortbeweegt, komen meer en meer in gebruik. Zij hebben het gerief spoedig geconstrueerd te kunnen worden omdat de geringe breedte niet veel ingewikkelde samenstelling vereischt en het nut heeft, door de hooge plaatsing elk schip er onder door te kunnen laten gaan. In Bilbao werd in 1890 eene dergelijke brug opgericht, die de eerste van dien aard was, daarna kwam in 1897 er een over de Seine

bij Rouaan, in 1898 een te Tunis, in 1899 een bij Rochefort in Frankrijk, in 1903 een te Newport in Engeland en in dat zelfde jaar een te Nantes terwijl men thans bezig is met een dergelijke te Marseille. Hieruit kan men opmaken dat dergelijke hang- of zweefbruggen voldoen, zij zijn gewoonlijk gevormd door een boog die over de geheele spanning loopt en waarin de legger is opgehangen of door trekstangen die zich van af de pijlers met de legger verbinden. Als een voorbeeld van het groote verkeer dat dit vervoermiddel oplevert kan dienen dat die te Bilbao sinds 28 Juli 1893 in gebruik tot 31 Dec. 1902, 5.953.999 personen, 70.028 dieren, 12.076 wagens en 14114 fietsen; de overtocht verleende die te Rouaan van 16 September 1899 tot 31 Dec. 1902, 3.970 623 personen en 100642 wagens, waarbij niet begrepen zijn het vervoer voor het leger of regeeringsbeambten en dat verkeer had nog wel plaats terwijl ongeveer 700 M daar vandaan een vaste brug lag. Het verkeer wordt door electriciteit bewerkstelligd.

Thans is men te Bordeaux aan dergelijke overbrugging bezig waarvan de legger 46 M. boven den waterspiegel komt, welke legger is opgehangen aan een boog die op het middenpunt 55 M. boven dien legger zich verheft. Deze geheel nieuwe vorm van inrichting geeft ook gelegenheid langs den legger of de bogen omhoog te klimmen en op 100 Meter hoogte ongeveer een der fraaiste gezichtspunten over de stad en omgeving te verkrijgen. Twee hangbooten varen langs den legger gedurig heen en weer.

Hekwerken. Boombeschermers, enz.

De firma R. S. Stokvis & Zonen, te Rotterdam, bepaalde zich opnieuw tot uitgave eener brochure van wat er te maken is van metaalgaas, op het gebied van hekwerken, boombeschermers, enz. Hier is het artikel voor den landbouw in zijn volle kracht en daar de firma alles er bij levert om de hekwerken geheel volledig op te stellen, zoo is dit, voor iemand die spoedig gereed wenscht te komen, goud waard. Zoo zijn er voor hekken, hekpalen versierd en eenvoudig, die met verbindingen onder den grond worden geplaatst, anderen die in haken worden verbonden, draaiende gedeelten enz.; voor boombeschermers randen en voetingen waarin het metaalgaas gevat dadelijk voor plaatsing gereed is. Ongetwijfeld zal op het platte land, dit voor velen een welkome aanbieding zijn, te meer daar de prijzen zeer gering zijn.

Bruckner-platen.

De fabriek »Industria« te Breda heeft zich ingericht tot vervaardiging van platen, naar den uitvinder, A. Bruckner genaamd. In Duitschland, vooral in het zuiden, hebben die platen een groote afname. Platen, licht van gehalte, brandvrij en geriefelijk te bezigen, zijn reeds velen van in gebruik van allerlei vorm en constructie. De hier genoemde vermeerderen het aantal en is het resultaat van gedurig zoeken naar verbetering, hier een der oorzaken dat de vraag er naar ontstond, die elders zoo groot is. De bewerking komt

met de bestaande veel overeen, zij worden horizontaal op elkander gezet, hol en dol in elkander sluitend en na plaatsing worden die insluitingen met gips volgegoten, waarvoor kanalen zijn gespaard; vooraf worden de voegen dichtgezet, dat geen onnnoodig specie verbruik gevorderd wordt, en wanneer op die wijze alle kanalen zijn gevuld is er een stevig verband verkregen. Tevens zijn in de platen luchtkanalen gespaard die medewerken tot geluiddemping en isoleering. Daar alle platen elkander gelijk zijn, is een vlakke en strakke bewerking mogelijk en geeft de vlakte het aanzien van een gestucadoorde muur. Aan deuren of raamkozijnen worden de platen met hoekankers verbonden, bij aansluiting van muren worden zij daarin gekast. De maten zijn 66 × 50 c. m., de dikte 6.2 c. m., 1 M2. weegt 42 K. G. Bewerking is gemakkelijk, men kan ze zagen, hakken en spijkeren, terwijl in de doorloopende kanalen ook ijzeren versterkingen kunnen worden aangebracht, een waarborg die altijd raadzaam is, daar gips alleen, aan breking door trilling onderhevig is.

In Braband vond de toepassing reeds met succes plaats en zullen ook deze platen zich aansluiten bij al hetgeen op dit gebied reeds bestaat.

Woonhuis te Hannover.

Gevels waarin wel naar afwisseling gezocht is, leveren de beide aaneengesloten woonhuizen in de omgeving van Hannover geplaatst. Het landelijke deel dat daar zoo fraai is, heeft velen van die soort woningen, die zoowel door bouw als kleurschakeering der materialen de aandacht trekken. Deze beiden zijn ontwerpen van de bouwmeesters Thotehrn en Jagielski. Het plan geeft van een der huizen de verdeeling aan.

Uitbreiding onzer Steden en Dorpen.

Wanneer men de geschiedenis raadpleegt, den aanleg onzer oude steden en dorpen bestudeert, dan valt daarbij op te merken de groote kennis, die bij dien aanleg heeft voorgezeten. In de meesten onzer steden, is getracht door een wentelenden vorm afwisseling aan den weg te geven, en op die wijze steeds nieuwe en verrassende gezichtspunten op te leveren. Op dit punt is de hoofdstad in haar innerlijk een eenig geheel. Gaat waar ge wilt naar Londen, Parijs, Weenen, Dresden enz., overal zult ge stadsgedeelten aantreffen, die imponeeren, maar hun aantal is gering, komt in de hoofdstad en er zijn haast geen plekjes te bedenken, die niet door hoogst pitoreske ligging zich aanmelden.

In hoofdzaak door den loop van den weg, die niet zooals in het buitenland onafzienbare boulevards aanbiedt; neen de weg ontsluit zich langzaam voor ons oog en hoevele jaren wij het ook aanschouwd hebben het is alsof het eeuwig nieuw blijft.

Daar zit het groote geheim, dat hij, die deze wegen ontwierp, gevoel had voor het schoone, dat hij in zijne verbeelding zag, dat, waar wij reeds zoovele eeuwen van hebben genoten en zullen blijven genieten want het goede is onvergankelijk. Niet alleen de

richting maar ook de indeeling dier richting was een punt van nauwgezette studie.

Hoe ligt de Munttoren aan den Singel en tegenover de Reguliersbreestraat als eene afsluiting die wanneer zij niet bestond, alle aantrekkelijkheid daardoor aan die wegen gegeven zou ontnemen, hoe ligt de Zuiderkerkstoren voor Groenburgwal, Breestraat enz. evenzoo en zoo zijn er talrijke punten aan te wijzen die wedijveren in het geven van een verrassend geheel. Geen wonder dat de prentbriefkaarten, die een kijkje op die

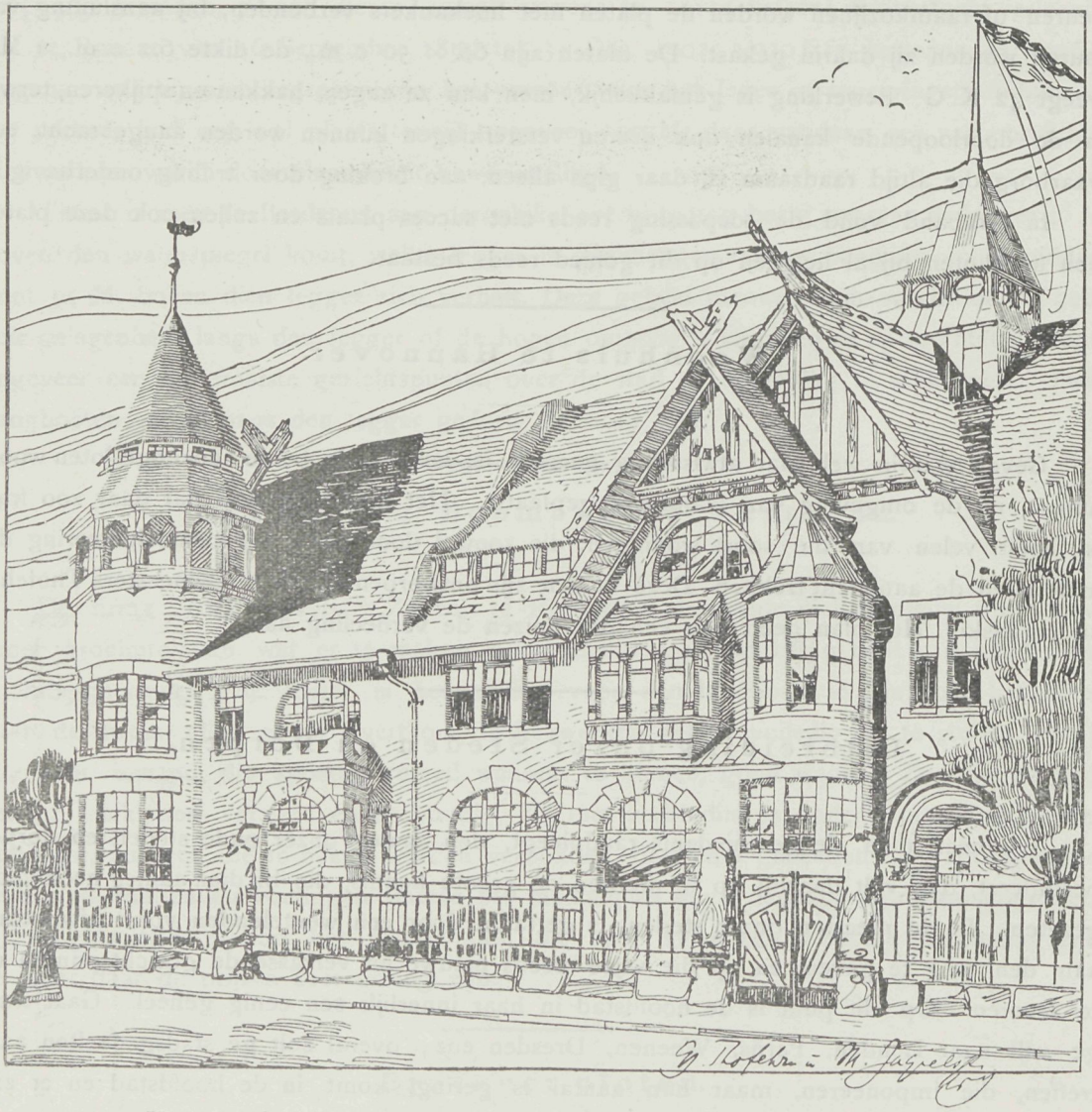

Voorgevel van twee woonhuizen in de voorstad van Hannover.

punten geven, naar heinde en verre gezocht zijn, en bij den vreemdeling den indruk vestigen, dat een zoo ingedeelde stad werkelijk fraai moet zijn. Dat is ook zoo en dat is niet alleen de hoofdstad maar zijn vele onzer Hollandsche steden al hebben zij allen niet die uitbreiding die de hoofdstad verkreeg.

Wanneer zoo nu en dan de moker gniepig ingrijpt om het oude voor het moderne

te verjagen kan het ons wel eens leed doen, omdat na voltooiing blijkt, dat wij meer verloren dan terug ontvingen. Maar waar dat geschiedt in de hartader van de stad, daar moeten wij daarop het zwijgen bewaren. De tijd stelt andere eischen, vooral ten opzichte van het verkeer. Die eischen moeten zich doen gelden, willen wij niet achterlijk blijven bij den algemeenen vooruitgang, en dan is het billijk, dat wij ons daarvoor getroosten dat verdwijnt, waaraan wij voor ons gehecht waren, waarde aan hadden toegekend. Maar daar zijn nog zoo vele wegen die onder dat verkeer nooit kunnen worden opgenomen, die stil en rustig de sieraad vormen van onze binnenstad, dat hun bestaan nog lang verzekerd moge blijven. Zoo had ook ieder dorp in vroegere jaren een verdeeling die met oordeel was saamgesteld. De kom der gemeente bevatte dikwerf raadhuis, kerk en andere hoofdgebouwen bijeen, en van daar liepen in allerlei richtingen de wegen, maar zoo dat men meestal tot dat hoofdpunt terugkeerde. En juist dat maakte zelfs het kleinste dorp behagelijk, daar zit gang in de situatie en overal waar het geriefelijk is zijn de menschen gaarne. Wij mogen met het oude in vele opzichten gebroken hebben, die eer echter kunnen wij daaraan niet onthouden, dat daarin groote verdiensten verborgen lag. Onze laatste vijftig jaren brachten ons in een geheel andere periode. Om tot de hoofdstad terug te keeren, want die is het stiefkind in dit opzicht geweest, is het treurig wat onze mannen van het vak daarvan hebben gemaakt. Het is een raadsel hoe men in het bezit van het goede tot zulke slechte tegenstellingen kwam. De teekenhaak was het willige instrument, dat

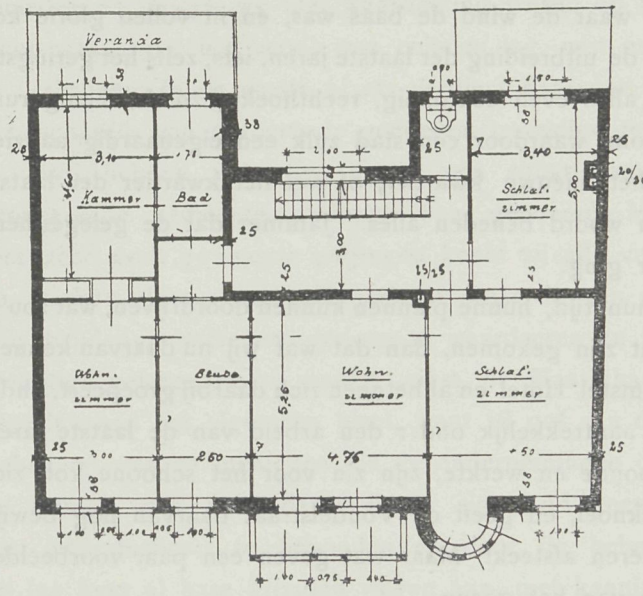

Eerste verdieping.

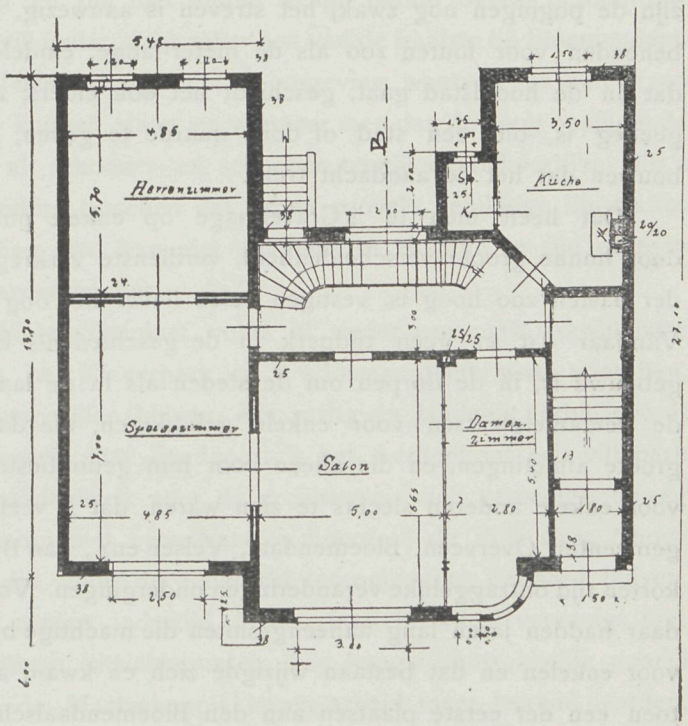

Beganen grond.

de stadsverdeeling voor de nieuwe wijken moest vaststellen, en evenals zij zelf, werden de wegen lang, recht en daardoor schraal.

Het werden ongelukkige kanalen waar de wind de baas was, en in vollen glorie kon regeeren. Er zal niemand zijn die in de uitbreiding der laatste jaren, iets, zelfs het geringste, opmerkt dat verdienste heeft; het is alles even eentoonig, rechthoekig zonder eenig rustpunt en meestal zonder gracht of boom, waardoor een stad zulk een eigenaardig aanzien verkrijgt. Zooals de hoofdstad in het nieuwe kwartier, of wel het kwartier der laatste dertig jaren is aangelegd, is in een woord beneden alles. Jammer dat de gelegenheid, die zoo gunstig was, voor ons te loor ging.

Had Oudshoorn en Sarphati in hun tijd, hunne plannen kunnen doordrijven, wat zou er van de Amstel-omgeving meer terecht zijn gekomen, dan dat wat wij nu daarvan kennen, en blijft het Paleis voor Volksvlijt, Amstel Hotel en al hetgeen zich daarbij groepeert, onder hunne leiding verkregen, toch altijd aantrekkelijk onder den arbeid van de laatste jaren. Zoo ook daar waar Dr. Cuypers woonde en werkte, zijn zin voor het schoone kon zich moeilijk vereenigen met dergelijk geknoei, en geeft de Vondelstraat daarvan nog bewijs, waardoor zij zoo geheel bij hare zusteren afsteekt. Maar wat geven een paar voorbeelden tegen zoovele honderde miskenningen van het goede.

Gelukkig zijn wij thans weder gekomen in een tijdperk waarin men gevoelt dat dergelijk steden-bederf niet mag, en komt men er steeds meer op terug, door den aanleg meer te bestudeeren en er uit te halen wat mogelijk is, om de stad in aanzien te verbeteren. Al zijn de pogingen nog zwak, het streven is aanwezig, dat is reeds te waardeeren en zal ons behoeden voor fouten zoo als de meter-lange, eindelooze wegen, ons opleveren. Zoo als dat in de hoofdstad gaat, geschiedt het ook elders; men begrijpt dat bouwen alleen niet genoeg is, om een stad of dorp waarde te geven, maar juist met oordeel bouwen, zóó bouwen dat het de aandacht trekt.

Dat heeft men te 's Gravenhage op enkele punten in acht genomen, die werkelijk door hunne groote verscheidenheid, verdienste verkregen. In onzen tijd vooral, nu de druk der lasten zoo hoog is, vestigen velen liever het oog naar buiten dan binnen in de stad. Vandaar dat er geen tijdperk in de geschiedenis kan genoemd worden waarin zooveel gebouwd is, in de dorpen om de steden als in de laatste jaren. Waren vroeger de dorpen de verzamelplaatsen voor enkele gelukkigen, die daar bezittingen hadden van kolossaal groote afmetingen, en die alleen voor hun genot bestemd; bij uitzondering of onder geleide voor enkele anderen slechts te zien waren, dat is veel gewijzigd. Wij denken daarbij aan de gemeenten Overveen, Bloemendaal, Velsen enz., aan Bussum en Hilversum, welke plaatsen in korten tijd ontzaggelijke veranderingen ondergingen. Vooral is dat het geval bij Overveen enz., daar hadden jaren lang aaneengesloten die machtige buitenplaatsen gestaan, slechts bestemd voor enkelen en dat bestaan wijzigde zich en kwam aan het algemeen ten goede Zoodra toen een der eerste plaatsen aan den Bloemendaalschen weg in andere handen overging, zag menigeen met angst vervuld daarna op, men zag in gedachte de boomen gekapt, en de plaats van het oude aristocratische gebouw ingenomen met woonhuizen van allerlei slag gevuld, zooals dat gebruikelijk was in den laatsten tijd en welke bouw een navolger

was van de zoo weinig waarde hebbende stedenbouw. Het fraaie aan de dorpen eigen, zou eveneens verloren gaan, tenzij een machtige hand tot bescherming optrad. Dat geschiedde en mogen wij met waardeering wijzen op het vele goede dat daaruit is verkregen want wat boven het bereik van enkelen lag, wist men door maatschappelijke vereeniging te verkrijgen. In de eerste plaats verdient daarvoor allen lof de Binnenlandsche Exploitatie Maatschappij van onroerende goederen, gevestigd te Haarlem.

Wij hebben voor ons liggen een situatiekaart van Haarlem en de daarom zich groeperende gemeenten. Overal waar genoemde Maatschappij voet kon krijgen, dikwerf met zeer stout gewaagde pogingen kocht zij alle vrijkomende groote uitgestrektheden op en stichtte daarin een villapark of waar dit aan de stad grensde een woonhuizen wijk. Die handeling valt niet genoeg te waardeeren en is daarbij natuurlijk het eerst het oog gevestigd geweest op te maken winst, de Maatschappij deed dit echter zoo, dat die winst eigenlijk aan het algemeen bleef, want zij gaf aan duizenden te genieten wat hun volkomen onbekend was en menigeen die de ondernemingen door hun gesticht doorwandelt ontglipt de uitroep, zoo fraai dacht ik in eigenland geen plekje te bestaan. De Maatschappij wist natuurschoon te behouden en door de bebouwing de waarde te doen verhoogen. Zij lag over al hare gronden wegen aan, met kennis en oordeel zoodat het uitzicht overal nieuwe afwisseling bood, de geest onzer oude steden bouwers zetelde onder hen en bracht iets goeds tot stand. Wij herinneren daarbij om den weg van Overveen tot Santpoort te volgen, aan het villapark *Kweekduin* met de ontzaggelijke fraaie duingezichten waardoor de wegen zich aangenaam kruisen en die met hunne welige natuur overal beschutting aanbieden. Dan het zoo uitgebreide villapark, maar zeker een van de fraaiste bij Bloemendaal. Met de waterpartij bij Duin en Daal heeft men gezicht op omgeving, waarvan ons land er zoo weinig aanbied die daarmede gelijk kunnen staan en wanneer men dan de hoog opstijgende wegen vervolgt wordt de natuur al schooner en schooner terwijl de bekoorlijke villa's ontwerpen van bekwame bouwmeesters tusschen dat groen zoovele gelukkige illustraties vormen. Die het ziet en bij herhaling ziet, kan niet gelooven in Holland te zijn en toch hoe weinigen weten, kennen en waardeeren het.

Meer naar Santpoort achter Hotel Duinlust volgt al weder een park, terwijl naar Haarlem de weg aan de Kleverlaan, het Kleverpark en 't Klooster geeft, waar voor hen, die in de nabijheid van het stadsleven willen blijven, een rustig en landelijk verblijf wordt aangeboden. De andere kant uit, opweg naar Zandvoort is het Aerdenhout een villapark waarin veel schoons en veel dat waarde heeft voor de architectuur zich vereenigt, opweg naar Hillegom heeft men de Hertekamp met overplaats en boerderij de Villa Casa Nuova te Vogelenzang, uitgestrektheden die voor de toekomst tot omzetting bewaard blijven. Het is geen wonder, dat al die punten indertijd in een fraai boekdeel vereenigt met talrijke autotypen van de voornaamste uitzichtspunten, een hoogst aantrekkelijk geheel hebben gevormd. Daardoor deed de Maatschappij haren arbeid meer bekend worden, maar wanneer wij klagen over het vele slechte en wanstaltige dat onze steden uit den laatsten tijd kenmerkt, dan verdient het evenzoo een woord van erkenning aan een Maatschappij die op deze wijze optredende, het meest nuttige werk van allen deed.

Wanneer overleg de arbeid kroont, dan is het resultaat gunstig en dat is hier wel het geval. Ook in andere gemeenten valt dat op te merken. Thans komt Zeist zoo lang vergeten, ook weder eenigermate aan de beurt. Het Schaerweijde Park wacht op villa-bebouwing. Ook dat park van geheel andere natuur echter met een eigenaardig schoon, geeft een aanleg die met oordeel gekozen is, en zal zeker in de toekomst de ondernemingsgeest van menigeen opwekken, want het verdient door ligging en verdeeling dat men het aandacht schenkt De heeren Gebr. Pijper & Co. te Zeist hebben de exploitatie in handen en worden terreinen ter breedte van 20 Meter in afwisselende prijs van *f* 1.— tot *f* 5.— per M2 aangeboden. Daarbij is de bepaling gemaakt dat aan den Hoofdweg niet minder dan 2000 M2 voor eene villa kan gekocht, wat opeenhooping voorkomt. Zooals dat met den aanleg der tegenwoordige villaparken wordt betracht, is voor avondverlichting gezorgd. Inderdaad, wanneer men over het algemeen een blik slaat over wat op het platte land of eigenlijk gezegd buiten de stad geschiedt, dan mag men daarvan getuigen, dat daarbij veel goeden zin bestaat en dat daardoor de natuur in waarde wordt behouden, waardoor het te beleggen bouwkapitaal voor meenigeen niet angstvallig behoeft te geschieden. In dit opzicht zijn wij vooruitgegaan, jammer maar, dat het tijdperk van onkunde in velen onzer steden zoo lang ongestoord heeft kunnen regeeren, waarvoor sterke handen noodig zullen zijn om ongedaan te maken wat daar door iedereen als ontweken staat.

De Beurs verkreeg een gedenkplaat.

De Nieuwe Beurs moest op een gedenkplaat opnemen wat voor den bouw belangrijk wordt geacht en naar de mededeelingen is de inhoud: »Deze beurs werd den 27e Mei 1904 voor den handel geopend door Wilhelmina Koningin der Nederlanden.

Burgemeester tijdens de voorbereiding van den bouw was Mr. S. A. Vening Meinesz.

Bij de voltooiing Mr. W. F. van Leeuwen.

Bouwmeester was H. P. Berlage Nzn.

Beeldende kunstenaars wier werken het gebouw versieren zijn A. J. der Kinderen, B. N. Roland Holst, J. Toorop, L. Zijl en J. Mendes da Costa.

Toen wij die mededeeling lazen kwam onwillekeurig de vraag op, was de steen niet groot genoeg om ook daarbij op te kunnen nemen. Aannemers waren Cerlijn & de Haan. Bij zulk een werk is de werkkring van den aannemer nu wel niet die om maar liefst te vergeten, en het aandeel dat enkelen der genoemde kunstenaars er aan hadden kan zeker niet in verdienste gesteld worden, tegenover de werkkracht en ondernemingsgeest van de aannemers. Wij veronderstellen dat er wat van de copie is verloren gegaan, die de letterschrijver zijn taak bepaalde, het is anders wat al te modern.

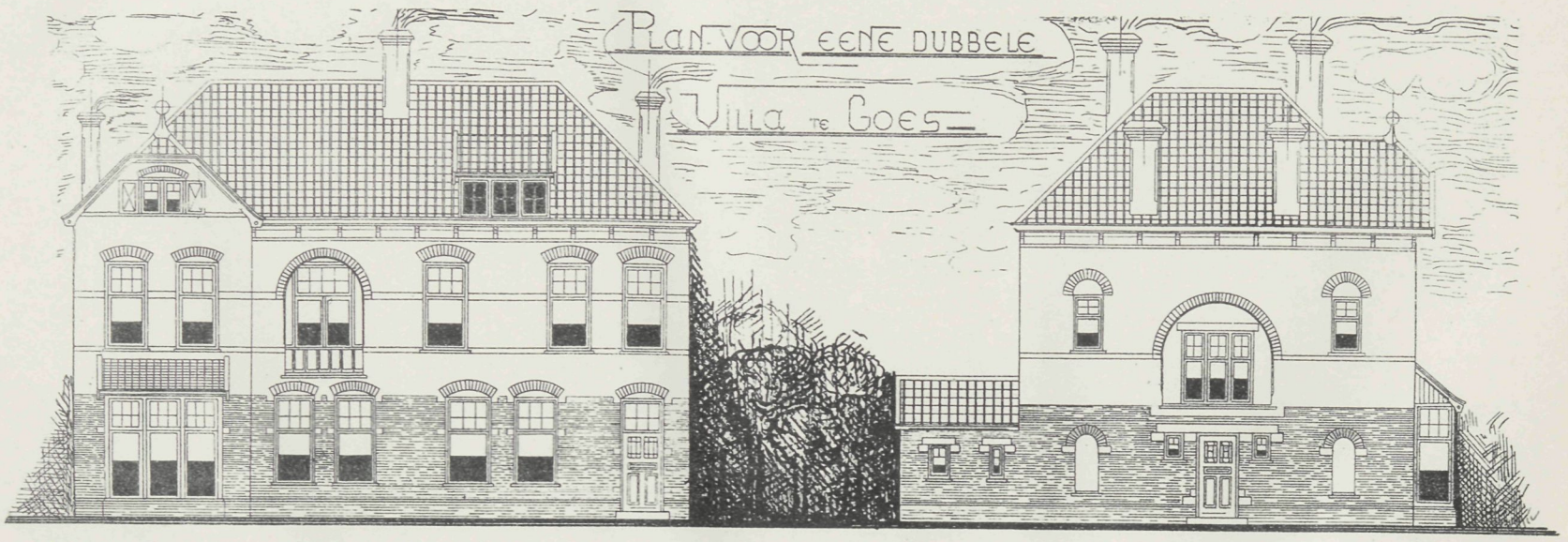

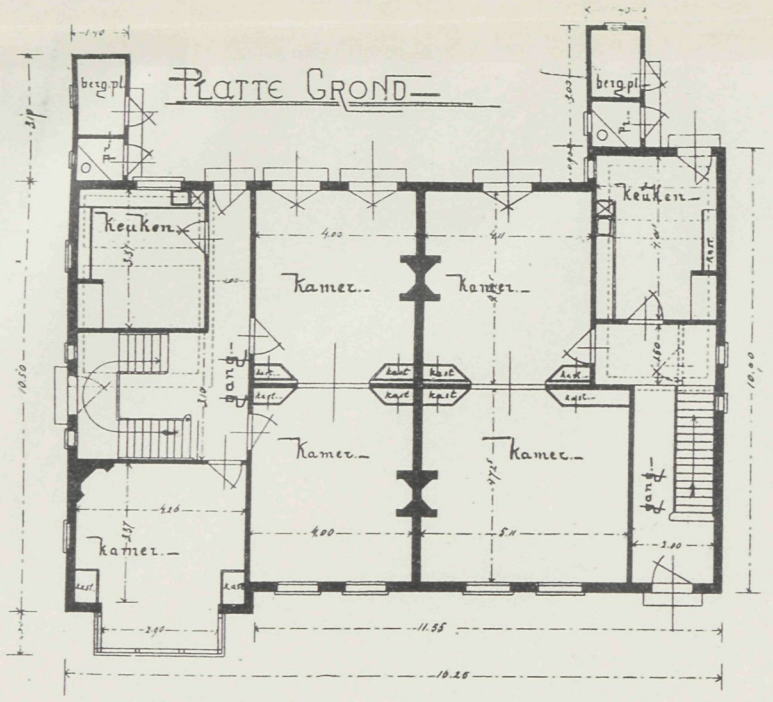

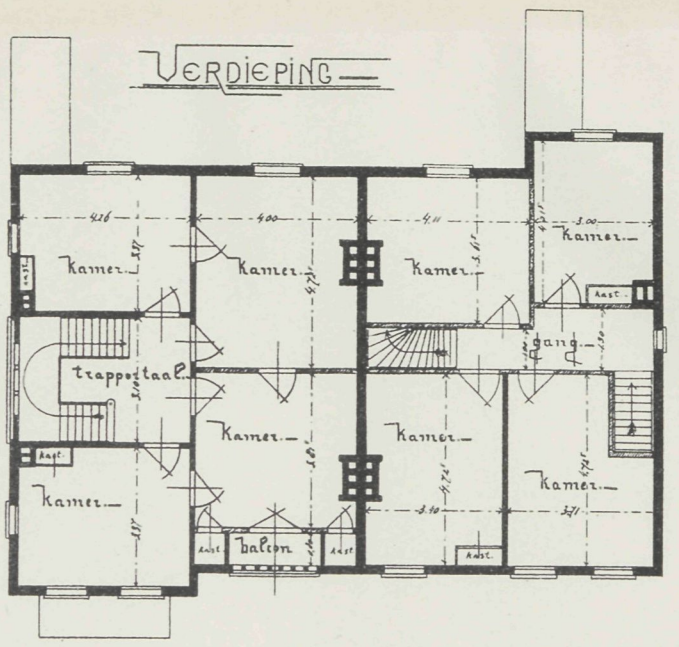

Geteekend door:
L.W. Hoekstra.

Goes, Nov. 1903.
De Architect,
F.G. Rothuizen

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

23 Juni 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 13.

Bij de Platen.

Ontwerp eener kleine villa

door Th. VAN ELMPT, bouwmeester te Groningen.

Deze villa is gebouwd van rooden metselsteen met banden, hoek en sluitstukken in zandsteen. De kap is afgedekt met verglaasde pannen. De indeeling is geriefelijk en praktisch en is het uiterlijk in behagelijken eenvoud.

Amsterdam's uitbreiding.

Zooals overal in de groote steden een zeer spoedige uitbreiding valt waar te nemen, waardoor terreinen die heden braak liggen, of als weiland dienst doen, over twee jaar reeds bewoonde stadskwartieren te zien geven, valt dit ook in de hoofdstad op te merken en laat het zich aanzien, dat het einde daarvan nog niet nabij is. Wij hebben het reeds in onze vorige aflevering gezegd, Amsterdam is er slecht afgekomen met hare ombouwing. Het is een naargeestig stratenplan zonder meer. Nu staan wij voor een belangrijke wellicht de belangrijkste, vergrooting, dat is, dat namelijk alle gronden tusschen den Schinkel, Kalfjeslaan en Amstel tot een algemeen bebouwings- en uitbreidingsplan zullen worden gevormd, waarvoor de gemeente zich het bezit van het meerendeel dier gronden verzekerde. In zeker opzicht bekruipt ons den angst bij het vernemen dier tijding, die lang voorbereid, eindelijk meer vasten vorm verkreeg. Men ziet al het gemodder voortzetten, en de stad hoe langer hoe meer onmogelijk maken, alleen met behoud van een ten minste gewaardeerden kern. Toch is die vrees overbodig, er is thans bekwame leiding, want al mogen wij in den Beursbouw niet met den bouwmeester Berlage medegaan, overigens is hij juist den man, die, met zooveel kennis begaafd, de gemeente kan voorlichten, wat met

de uitbreiding gedaan moet worden, en dat heeft hij op werkelijk verdienstelijke wijze opgevat — daarmede heeft hij de toekomst voor Amsterdam ontsloten, en ons gevrijwaard voor het ongelukkige stelsel dat helaas te lang aan de gemeente werd opgedrongen, om zich steeds rechthoekig en rechtlijnig te schikken, in eene verdeeling die alle aantrekkelijkheid mist.

De Gemeente kocht voor *f* 3.500.000.— kapitaal van die gronden aan, en is dus een groot gedeelte daarvan in haar bezit. Wij zouden de geschiedenis, hoe dat kapitaaltje is omgezet wel eens willen lezen, maar dat zal wel tot de vrome wenschen blijven behooren, echter hoe ook, het plan is aanwezig en dat is voor het oogenblik te waardeeren. De heer Berlage, die dit plan ontwierp, heeft op zeer gelukkige wijze partij getrokken van waterpartijen en natuur, waardoor ons hier iets afwisselends en verdienstelijks wordt aangeboden.

In zijn toelichting zegt hij:

Het scheen mij een eisch, om in de eerste plaats het nog bestaande natuurschoon zooveel mogelijk te behouden, zooals den Amsteloever, den Amstelveenschenweg en den Schinkeloever hetgeen dus zeggen wil, aan deze zelf niets te veranderen en vooral daar langs geen huizen te bouwen, met inkijken in lange dwarsstraten, maar parkterrein aan te leggen met spaarzaam villa-terrein; en in de tweede plaats in het plan zooveel mogelijk wandelterrein te ontwerpen, want het is dit laatste, hetgeen Amsterdam nagenoeg geheel mist."

Ook over de verdeeling van de straten het volgende:

„Een stadsgezicht moet een afgesloten beeld vormen, en dit kan alleen worden verkregen, wanneer straten of grachten, hetzij rechte of kromme niet te lang zijn en wat bijna van zelf spreekt, eene groote afwisseling bieden, en dat wel te meer nu van zelf de wijze van bebouwing aan veel strenger bepalingen dan vroeger, men denke slechts aan de rooilijnen is gebonden.

Het geheele plan werd beheerscht door de te maken zuidelijke verbindingsgracht. Deze gracht moest wel zoo kort mogelijk zijn, maar kon om begrijpelijke aesthetische redenen niet lijnrecht worden getrokken.

Er werd daarom voor de richting een willekeurige, ten deele hoekige, ten deele kromme lijn genomen. Behalve dit water werden nog twee waterwegen geprojecteerd, een ten Noorden en een ten Zuiden van den gracht, met eenige vertakkingen die zich op één plaats met de verbindingsgracht vereenigen en daar ter plaatse een breed watervlak vormen.

Deze waterwegen zijn gedeeltelijk van steenen kaden voorzien; waar ze echter door park- of villaterrein loopen, zijn de oevers begroeid. Mocht het wenschelijk blijken op sommige plaatsen dier begroeide oevers aanlegplaatsen voor schepen te maken, dan kunnen die gedeelten van een steenen wal worden voorzien.

Het scheen mij in de eerste plaats noodzakelijk een wandelweg te ontwerpen tusschen Amstelveenscheweg, respectievelijk Vondelpark en Amstel.

Er is toch tegenwoordig bij Amsterdam eigenlijk maar eene wandeling mogelijk en die is „het Kalfje om". Meestal is men echter genoodzaakt die wandeling te bekorten, omdat ze te ver is. Nu is de bedoeling van den nieuwen wandelweg eene kortere wandelweg mogelijk te maken, waarvan men langs alle mogelijke punten in de stad kan terugkeeren.

Deze wandelweg moet breed zijn en zooveel mogelijk natuurschoon bieden.

Hij is ontworpen als laan met dubbele rijen boomen, beginnende bij het Vondelpark en Amstelveenscheweg en verder volgende met eenige onderbrekingen, den loop van het kanaal.

Hij begint ook dáár, waar ten zuiden van het Willemspark is geprojecteerd een groot open terrein.

Het valt toch moeielijk te ontkennen, dat eene stad van meer dan een half millioen inwoners, een terrein voor het houden van tentoonstellingen, sport en excertiën noodzakelijk beschikbaar moet hebben, en Amsterdam heeft zulk een terrein niet meer nu het Museumterrein wordt bebouwd.

Het nieuwe terrein is ontworpen in de as van den toegang van uit Willems- en Vondelpark, hetgeen voor eene monumentale bebouwing bij tentoonstellingen gunstig is.

Het ligt verder tusschen twee waterwegen en aan het reeds bovengenoemd breede watervlak, zoodat daar ter plaatse eene zeer schoone gelegenheid is voor den bouw van een paviljoen met café-restaurant, hetgeen ook voor de roeisport, die nu alleen tot den Amstel beperkt is een uitgezocht doel en verzamelpunt oplevert.

Langs den wandelweg is verder onregelmatig villa en parkterrein aangelegd, waardoor deze weg rijk aan afwisseling wordt. De mooiste laan toch wordt ook eentonig, wanneer niet het aangrenzende terrein afwisseling geeft in diepte van groen, min of meer dichte bebouwing enz.

Daardoor wordt de villabouw, die men op deze wijze verspreid, ook het mooist lijkt, zeer zeker het meest bevorderd.

Er is veel afwisseling in de ligging der huizen. Deze zijn niet te dicht op elkaar gebouwd, zooals in de meestal zg. villa-kwartieren, maar als een krans om de stad gegroepeerd, waarbij de aanwezigheid van het water de schoonheid verdubbelt.

Bij de Amstel sluit de wandelweg zich aan de brug, die in verbinding met de nieuwe sluis daar gebouwd zal moeten worden. Daardoor wordt de verbinding met den Ringdijk verkregen, zoodat op deze wijze eene 2e Ceintuurbaan wordt gevormd noodzakelijk geworden, wanneer de stad zich tot daar zal hebben uitgebreid.

Mocht wat misschien niet wenschelijk is, brug en sluis niet samen één bouwwerk kunnen worden, dan zou de sluis wat zuidelijker kunnen worden gelegd.

Uit deze gegevens valt op te merken, dat de ontwerper met breeden blik het terrein heeft overzien. Wanneer men nu maar vasthoud aan het door hem aangegeven beginsel dan kan Amsterdam zich belangrijk verbeteren. Te meer, daar bij het te vormen tentoonstellingsterrein de ontwerper zich een groot park denkt, dat door de Schinkel begrensd wordt. Inderdaad daar ligt zeer veel goeds in.

Arbeiders- en fabrieksterreinen zijn in de omgeving van de Schinkel ontworpen ook aan den Amstelkant, met volksbadhuis, speeltuin, enz. Terrein voor markt, gasthuizen, kazernebouw, is bovendien aangewezen. Terwijl de toelichting tegelijker tijd eenige financieele berekeningen aan de hand doet, waarover de toekomst alleen kan beslissen, spreken wij den wensch uit, dat het voorgelegde denkbeeld wordt aangenomen om onverminkt te worden uitgevoerd. Want juist dat is het groote euvel, de gedurige besnoeiingen en wijzigingen, die, van wat goed is maken, iets, dat slecht is en niet voldoet.

Dat de geschiedde aankoop daarvoor den weg wijst is in zeker opzicht gelukkig, of de Gemeente daarbij wel den verstandigsten en meest voordeeligen weg is ingeslagen, wij zouden het betwijfelen, maar zonder opofferingen komt men tot niets en door dit inderdaad verdienstelijke plan, kan Amsterdam een goed vooruitzicht zich openen.

Woonhuis te Bielefeld.

In de omgeving van Bielefeld werd in het jaar 1900 het woonhuis voltooid, waarvan de tekstfiguren, plannen, gevel en doorsnede aanbieden. De bouwkosten bedroegen ruim een ton. Zijn de gevels niet van buitengewonen vorm, het innerlijke echter is zeer breed opgevat en doet de doorsnede, genomen over de hal, waarin ook de trappen zijn opgesteld, zien, hoe gezellig en rijk de inrichting is uitgevoerd. Het gebouw is in een fraaien tuinaanleg geplaatst, met hoog opgaand hout, zoodat de heldere witte gepleisterde gevel, op den donkergroenen achtergrond goed uitkomt. Het portiek alleen met de vele beeldhouwwerken is van natuurlijken steen. Het dak is met leien gedekt. Verschillende erkers zijn aan den op het zuiden gelegen gevel aangebracht.

Om de hal groepeeren zich alle vertrekken, waardoor die ruimte het middenpunt van

het gezellig verkeer der woning vormt. Het plan is hoogst regelmatig. Bouwmeester is de heer Karl Moritz, te Keulen, die daar in de omgeving, onder zijne leiding, vele belangrijke bouwwerken heeft daargesteld.

Gevaarlijke bouwconstructies.

Amsterdam mag er zich op beroemen, in tegenstelling met een vijftiental jaren geleden door bouwrampen vrijwel ontzien te zijn geworden.

Dat een huis in elkander schuift, was vroeger geen zeldzaamheid, op onvoldoende

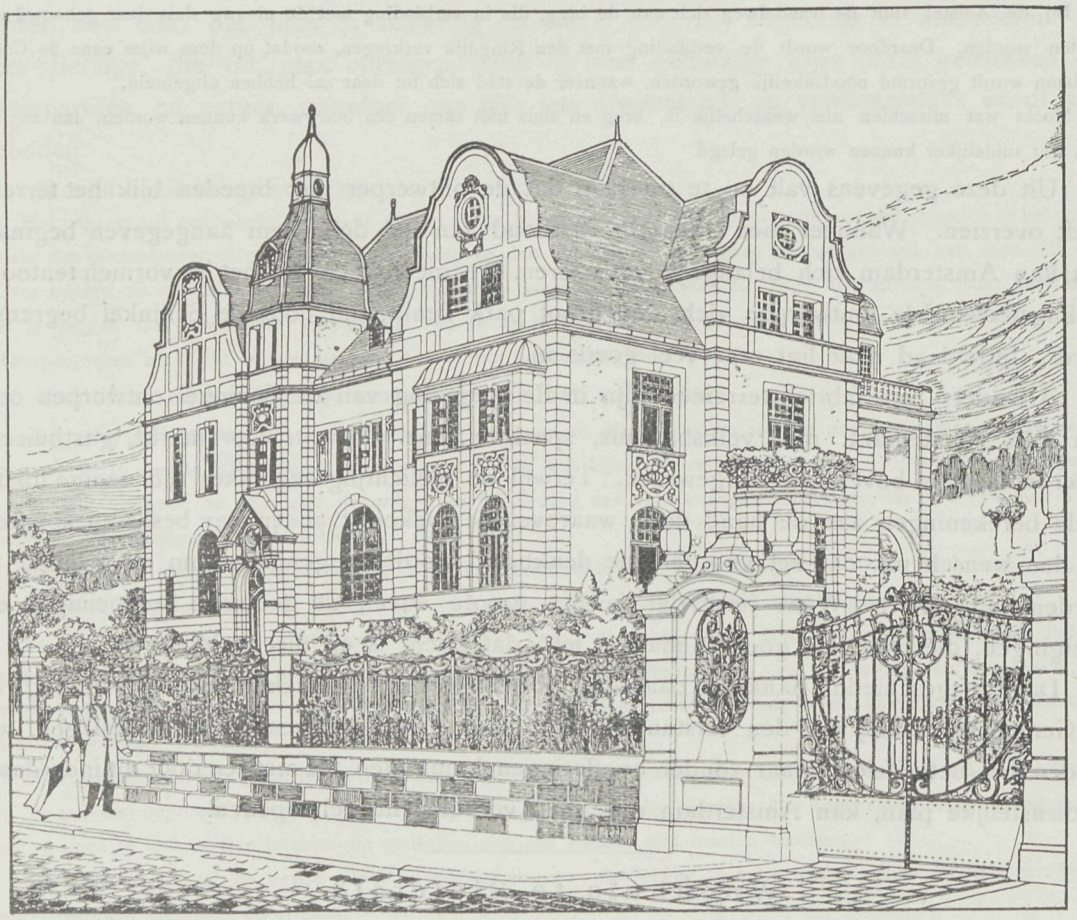

Villa Osthoff te Bielefeld.

palen aangelegd, met een grondslag van steenen, die meer klei dan steen vertoonden, werd alles wat in den bodem ging een zwakke massa, waarop het bovendeel dreef en waarvan het wonder is, dat zoo velen bleven in den vorm waarin zij overeind gezet zijn. Daar is heel wat geknoeid, maar er kwam keering. Het bouwtoezicht werd scherper en dank die zorgen, werd alles meer vertrouwbaar, zoowel uiterlijk als innerlijk verkregen de huizen meer het karakter van met goede materialen te zijn saamgesteld, en het zich plotseling ter aarde storten, van wat met zooveel arbeid was omhoog getrokken, behoorde gelukkig tot de zeldzaamheden.

Toch heeft er in de afgeloopen week zich weder een dergelijk geval voorgedaan.

Aan de Da Costakade worden een vijftal huizen gebouwd, een bleef, twee en drie vielen er tusschen uit, vier en vijf bleven weder ongedeerd. Wanneer men de geheele massa ziet liggen, wij kwamen er juist op aan toen het ongeval geschiedt was, dan ligt het feit voor de hand, dat de binnenmuur tusschen twee en drie bezweek; de zolderingen en balklagen werden daardoor in elk perceel schuin tegen de overblijvende binnenmuren opgesteld.

Het neervouwen van die houtmassa was het werk van een oogenblik, en onbegrijpelijk



Hal in villa Osthoff.

is het, dat daarbij de ongelukken niet grooter in aantal zijn geweest, wat in hoofdzaak komt doordien het werkvolk hoog aan de kappen bezig was en beneden zich weinigen bevonden. Daardoor bleef het gevaarlijkste punt, dat de bezweken binnenmuur vormde van personen vrij. Ware dat het geval niet geweest, de ramp zou grooteren omvang verkregen hebben. Dat die binnenmuur bezweek, moet gelegen hebben aan het feit, dat daar òf doorgangen in waren die bezweken, omdat zij geen weerstand konden bieden aan het bovenwicht, òf wel moet aan die muur de noodige kracht ontnomen zijn, door verandering na den aanvankelijken aanleg. In het laatste geval is het bouwtoezicht

volkomen vrij te pleiten, in het eerste geval echter, is het een hoogst bedenkelijk feit, dat de gemeente haar goedkeuring hecht aan constructies, die niet tot blijven bestemd zijn en is het noodig, dat daarop met ernst gewezen wordt, want wat nu nog onbewoond was, kan bij bewoning hetzelfde ervaren. Het onderzoek dat in gang is zal dit wel uitwijzen. Wat echter ter dadelijke beoordeeling staat, dat is het zonderlinge geval, dat alle balklagen zonder een enkele verankering zijn neergeslagen. In een blok van vijf woonhuizen, mag men veronderstellen, dat de balken hetzij onderling, of wel ieder op zichzelf, goed aan het muurwerk zijn verbonden. Juist die gemeenschappelijke bouw geeft aanleiding om het onderling verband van het geheel goed te maken, en van alles wat er ligt is daarvan niets te bespeuren. De balken die een zeer zuinige dracht hebben, liggen slechts zooveel in de muur dat de koppen geborgen zijn, daarbij is het balkhout van zwaarte, die trilling niet buiten sluit en geeft dat te denken wanneer de woningen betrokken zijn.

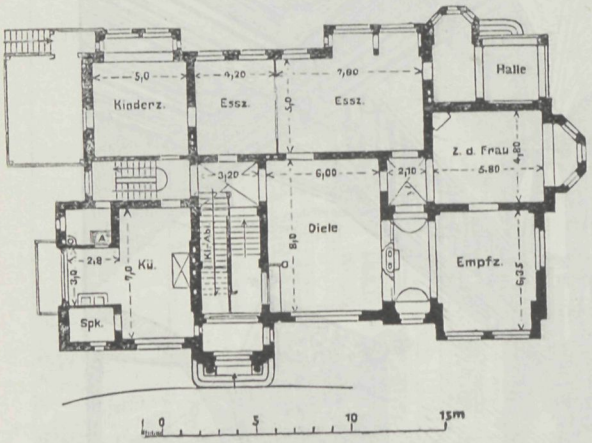

Beganen grond.

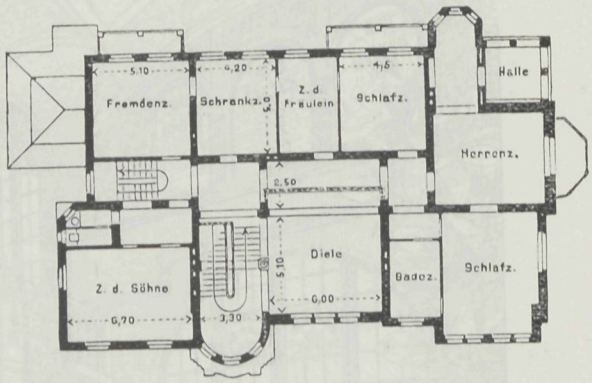

Eerste verdieping.

Wat heeft er dan weinig te gebeuren, een vroolijke verjaardag maar, en het uitzetten van de balklaag is mogelijk.

Dat de steenen zuinig in de specie zijn, en die specie bij de minste storing gelegenheid geeft dat het verband verbreekt, is een slecht teeken. Toch geneest de tijd daar veel aan, en wanneer er goede drooging intreed en alles verhard, verdwijnt het kwaad. Zuinige balken en onverankerd, worden door den tijd niet beter, en wat de neergevallen massa laat zien, is een waarlijk stiefmoederlijk bedeeld geheel. Had alles meer onderling verbonden geweest, het geval zou niet voorkomen, toch zeker meer beperkt zijn geworden, want geeft het bandelooze gelegenheid om bij de minste wijziging de ramp te vergrooten.

Met de groote spoed die het bouwen eigen is, zijn dikwerf de muren nog weinig gezet, of reeds worden de vloeren op de balklagen aangebracht, dikwerf worden daarbij de laatste deelen niet losgelegd om later te kunnen aanwerken, maar worden die er tusschen gedreven en opgesloten, waardoor de nog niet bestorven massa verzet. Deze gevallen zijn niet zeldzaam en wanneer dan de draagkracht zoo luttel is, timmert men de steen onder zich weg.

Wenschelijk ware het dat het bouwtoezicht hierop vooral lette dat de vloeren werden opgesloten wanneer de specie meer tot zijn recht gekomen is en bovenal dat geene balk-

lagen gelegd mochten worden zonder behoorlijke verankering — en dat liet hier zeer veel te wenschen over. Het laat zich aanzien dat van het niet omgevallen deel de drie nog bestaande perceelen zullen worden behouden dat kan ook wanneer er behoorlijke voorziening komt, waaronder wij in de eerste plaats rekenen te behooren het versterken der balklagen en de onderlinge verbinding daarvan. Maar voor het bouwtoezicht moge het een vingerwijzing zijn hierop al is het een onderdeel meer de aandacht te vestigen.

Verfraaiïng onzer Steden.

Rotterdam geeft een navolgingswaardig voorbeeld. Even als te Haarlem heeft men daar een gevel-wedstrijd ingezet voor den fraaist gebouwden gevel. Op die wijze komen de steden tot hun recht en genieten daarvan de kunst en het publiek. Aangespoord toch door de verkregene erkenning van verdiensten zullen velen zich beijveren, hunne gebouwen in een passend gewaad te steken om bij volgende gelegenheden ook daarvoor in aanmerking te kunnen komen.

GEVELWEDSTRIJD TE ROTTERDAM.

Het Bestuur der »Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam en tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer« heeft besloten om, op het voetspoor van verschillende steden in het buitenland, hetwelk kortelings ook is geschied door de gemeente Haarlem, ook voor Rotterdam *Gevelwedstrijden* uit te schrijven

De ervaring leerde toch, dat dergelijke wedstrijden bevorderlijk kunnen zijn aan den kunstsmaak van het publiek, tot aanmoediging strekken der beoefenaars van het bouwvak en niet het minst het uiterlijk aanzien van de stad verhoogen.

Het bestuur voornoemd vertrouwt, dat het in zijn streven zal worden gesteund, door een zoo ruim mogelijke deelname der betrokken bouwmeesters en deelt voorts mede dat het voor dezen wedstrijd heeft vastgesteld de volgende

BEPALINGEN. Art. 1. De deelneming aan den wedstrijd staat open voor alle beoefenaars der bouwkunst met die gevels welke te Rotterdam in het tijdvak van 1 Januari 1900 tot 1 Juni 1904 door hen ontworpen en onder hunne leiding uitgevoerd zijn.

Art. 2. De wedstrijd zal omvatten twee rubrieken en wel:

a. Gebouwen voor bewoning (woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen societeiten en koffiehuizen). *b.* Utiliteitsgebouwen (kantoren, pakhuizen, fabrieken, enz.)

Voor ditmaal worden openbare gebouwen van den wedstrijd uitgesloten.

Aan de na te noemen jury wordt het recht toegekend om de voor mededinging opgegeven gevels onder een der beide genoemde rubrieken te brengen.

Art. 3. De beoordeeling van elken gevel zal geschieden naar zijn bouwkunstige waarde, in verband met de bestemming van het gebouw waarvan hij deel uitmaakt en met de omgeving waarin het gebouw is geplaatst. Beoordeeling van het inwendige is uitgesloten.

Art. 4. Voor of op den 1 October 1904 hebben de deelnemers bij den *Secretaris der »Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam en tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer, Leuvehaven 10,* in te zenden een verzegeld couvert op welks buitenzijde behalve het adres, alleen het motto »Gevelwedstrijd« wordt vermeld.

Het couvert heeft in te houden: *a.* het naamkaartje van den mededinger.

b. een door hem onderteekende verklaring, dat hij is de ontwerper van den door hem ter beoordeeling aangeboden gevel en dat de uitvoering onder zijne leiding heeft plaats gehad. *c.* een duidelijke opgaaf der ligging en van het nummer van het gebouw, met welks gevel hij wenscht mee te dingen. *d.* een opgave van de bestemming van het gebouw en van den datum der voltooiing van den gevel. *e.* den naam van de firma of van den persoon die met de uitvoering van den gevel is belast geweest.

Het daarbij insluiten van eenvoudig behandelde teekeningen verdient aanbeveling.

Art. 5. Het Bestuur der Vereeniging zal, behalve aan de jury, aan niemand mededeeling doen van de namen der mededingers noch de ter beoordeeling ingezonden gevels bekend maken.

Art. 6. Het Bestuur der Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam heeft de volgende heeren architecten uitgenoodigd en bereid bevonden deel uit te maken van de jury: Prof. Henri Evers te Delft, oud lid der Vereeniging, Eere-Voorzitter der Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« en Eere-lid van de Vereeniging U. N. I.; J. C. van Dorssen, Hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen alhier; A. Salm G.Bzn., Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam; C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage en J. Verheul Dzn., Bestuurslid der Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam enz.

Art. 7. Het Bestuur der Vereeniging stelt voor dezen wedstrijd voor elken der in Art. 2 genoemde rubrieken beschikbaar een verguld zilveren en een zilveren medaille geslagen op den stempel der Vereeniging, benevens een diploma.

Art. 8. De jury zal zoo spoedig mogelijk na sluiting van den termijn van inschrijving overgaan tot beoordeeling van de voor mededinging opgegeven gevels.

Haar uitspraak zal worden bekend gemaakt op de wijze, die aan het Bestuur der Vereeniging het meest doelmatig zal voorkomen.

Art. 9. In verband met het bepaalde in Art. 5 zullen alleen de namen van de bekroonden en de ligging van het bekroonde werk worden gepubliceerd.

Art. 10. De jury kan zich het recht voorbehouden, de uitgeloofde medailles niet toe te kennen. Ook kan zij loffelijke vermeldingen verstrekken aan hen, die met de uitvoering van de bekroonde gevels waren belast.

Art. 11. De uitreiking der prijzen zal plaats hebben op de wijze die aan het Bestuur der Vereeniging het meest geschikt zal voorkomen.

Art. 12. Bij welslagen zullen de gevelwedstrijden om de twee jaar worden herhaald

Het Bestuur voornoemd,

Mr. D. Fock, Voorzitter; H. J. Klüssener, Vice-Voorzitter; A. Voogd, 1e Secret.; Mr. W. Tabingh Suermondt, 2e Secretaris; A. Robertson W.Azn., Penningmeester; O. Andriessen; W. Brandsma Johz.; Mr. G Bicker Caarten; E. Gans; P. L. M. Hoogeweegen; Jhr. C R. T. Krayenhoff; Dr. D. Neurdenburg; W. H. van der Toorn Wz.; J. Verheul Dz.

Opgem. en gek. door

K. Siekman.

KLEINE VILLA

VOORGEVEL

SCHAAL

SCHAAL V.D. PLANNEN

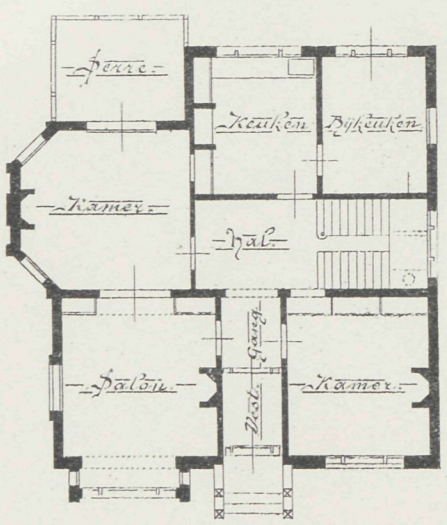

BEGANE GROND

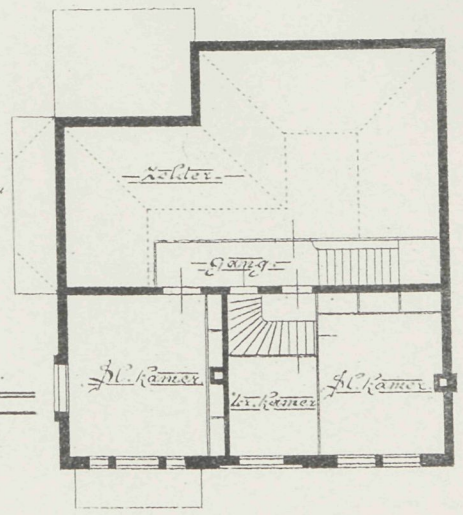

VERDIEPING

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

7 Juli 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 14.

Bij de Platen.

Ontwerp kleine villa,

door P. SIEKMAN.

De villa is opgetrokken van gele verblindsteen, plinten en raamdorpels zijn van hardsteen, het fries onder de gootlijst is van tegels, de pannen zijn zilverkleurige toulet-pannen, het houtwerk is in twee kleuren blauw geschilderd, hier en daar met rood afgezet. Aangenaam van uiterlijk; is de indeeling van het plan zoo, dat elke gevel afwisselend is.

Het Binnenhof te 's Gravenhage.

Hebben alle bouwkundigen met voldoening gezien, dat het Binnenhof in zijn hoogst karaktervollen vorm blijft behouden, en dat groote sommen worden besteed om wat oud is, in verband te houden en waar dit niet meer mogelijk was, dan tenminste dien toestand te herstellen, opdat de indruk bleef, alsof het uit het verledene ons was overgebleven; op dit oogenblik echter bekruipt ons de vrees dat er wijziging op handen is. Het nieuwe verkeersmiddel, de electrische wagen zal zijn weg over het Binnenhof nemen en daarbij behooren geleidingen om den wagen het verkeer mogelijk te maken. Nu is er sprake van om die geleidingen te maken bovengronds en zullen de trekstangen gekoppeld van paal tot gevel het karakter dat op dat statige plein heerscht verbreken, daarbij zeer storend werken op het algeheele overzicht dat werkelijk een eenig stuk onzer historie doet voortleven. De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst evenals hare afdeeling te 's Gravenhage heeft op dit gevaar gewezen en zoowel de Minister van Waterstaat Handel en Nijverheid als de Gemeenteraad van 's Gravenhage verzocht op het nadeel dat hierdoor

ontstaat te letten, en tevens de leiding daar ondergronds te maken, waardoor dit voorkomen wordt.

Is de poging door de Maatschappij gedaan zeer te waardeeren, het is te wenschen dat nog meerderen zich zullen aansluiten bij het verzoek, om den toestand daar onveranderd te laten. Het ware wenschelijk geweest, dat de stilte op het Binnenhof nimmer gestoord werd door het electrisch vervoer, kan dat echter niet, dan toch is het zaak dat de nadeelen daarvan zoo beperkt mogelijk worden gemaakt en een omzetting van den stroom is dan hier in zeker opzicht gebiedend. Anders ware het beter geweest den ouden toestand niet met zoovele opoffering te bestendigen. Te wenschen is het, dat de Minister gehoor gevende aan de vraag, in dien zin toestemming verleent.

De zetel voor het Hof van Arbitrage.

Het gaat moeielijk voor Carnegie's stichting een geschikte plaats te vinden. 's Gravenhage dat zoowel door omgeving als indeeling vele goede punten daarvoor aanbiedt, heeft bij de keuze nog geen rust gevonden, en zal het terrein aan den Scheveningschen weg wellicht den doorslag geven. Maar bij de gedurig wisselende gedachtengang, die altijd aan bij-omstandigheden getoetst wordt, kan ook dit zich nog wijzigen. Het ware te wenschen dat het een einde nam, en de prijsvraag eindelijk de wereld intrad. wij zouden daardoor het bewijs leveren, het voorrecht van die stichting op prijs te stellen. Want niet alleen door het bouwkapitaal dat natuurlijk in Hollandsche krachten zal worden omgezet, maar ook door het blijvend nut der stichting is het een opkomst voor de residentie die daardoor jaarlijks talrijke vreemdelingen zich binnen hare muren ziet vereenigen. Zonderling mag het genoemd worden dat er zoo langzaam in deze gehandeld wordt, dat de tijd van voorbereiding zoo ruim wordt genomen, waardoor intusschen de volkeren de gelegenheid vinden, het doel steeds meer uit het oog te verliezen. Evenzoo is het een vreemd feit dat bij velen het denkbeeld gevestigd is, dat de vraag tot levering van een ontwerp, eene is, die alleen ons Nederlanders betreft. Waar doel en schenking beiden zoo internationaal zijn zou het een onvergeeflijke daad zijn, wanneer het verkrijgen van het project binnen te enge grenzen bleef. Het moet even als de zaak zelf, een internationale arbeid zijn en vertrouwen wij, dat het die kant ook alleen moge uitgaan, nu de mannen die de zaak moeten voorbereiden, meer voltallig tot den arbeid zijn geroepen.

Ieder werk van eenigen grooten omvang, heeft bij de daarstelling eerst eene geheele lijdensgeschiedenis moeten doorloopen dat schijnt bij ons zoo de gewoonte te zijn, het is te wenschen, dat wij met die gewoonte ditmaal breken, en dat een ruimen blik de beantwoording der vraag doe blijven op den weg die haar toekomt. Wij hebben het gezien bij het Rijks-Museum, bij de Beurs en andere gebouwen, dat, toen de prijsvraag had gesproken, het lieve leventje eerst begon en daardoor ons verre van het oorspronkelijke afvoerde. Dat heeft een tijd gevorderd van zoeken en harrewarren, die eindigde bovendien met teleurstellingen. Wanneer het vrede paleis dat lot moet deelen, dan kunnen er nog jaren verloopen, alvorens de eerste zitting daar wordt gehouden. Toch is het in het

belang van den wereldvrede wenschelijk dat doortastend en spoedig gehandeld worde opda de zaak beslissing krijge en de voltooiing naderbij komt. Moeten er nog zoovele jaren over verloopen dat het te huis gereed is, dan kunnen de bewoners er wel geen liefde meer voor hebben en was Carnegie's zoo ruime gave ondoelmatig.

Nu de winter in het vooruitzicht is, nu ieder tijd en gelegenheid heeft zijn gedachten aan het onderwerp te kunnen wijden is het te wenschen dat de zaak haar beslag krijgt en dat het voorjaar een oordeel vestigt, waarbij de genomen beslissing tot dadelijke uitvoering wordt bestemd.

Versieringsmiddelen.

Wij zijn reeds jaren lang gewoon aan het gebruik van gipsornamenten. Heeft de stucadoor het plafond in het ruig gezet en gaat hij aan het opwerken, dan komen de kisten met de versieringstukken, en de vlakke massa is in korten tijd begroeid met de weligste rozen of andere versieringen die in de stijl van het interieur passen. Veelal echter zijn die stukken alhoewel dikwerf uit denzelfden vorm gegoten zeer ongelijkmatig, en worden enkelen tegen elkander gepast, dan blijkt dat ongerief doordien de geheele verdeeling verloopt. Dan moet de stucadoor uit de hand aanvullen wat de gietvorm hem niet leverde. Die bezwaren, zoo lezen wij in een der vakbladen, had de beeldhouwer Albert Lauermann op het denkbeeld gebracht een materiaal te vinden dat die gebreken miste en het papierstuc nabij kwam. Hij vond toen het Gipsoxylinstuc uit dat in dien vorm veel aftrek gevonden heeft, echter bleef daarbij het bezwaar dat het ornament op den fond moest worden bevestigd waardoor het gewicht aanzienlijk bleef. Zijn voortdurend zoeken was een materiaal te vinden waaruit de versieringen alleen gemaakt werden, die dan op vlakken zouden kunnen worden aangebracht, volkomen vrij. Dit bracht hem tot het Stuccolin dat thans in een zeer groote afname mag verheugen. Het is licht, buigzaam en goed aaneengesloten.

De Detmolder stucfabriek verkreeg dan ook de opdracht het regeeringsgebouw voor Duitschland op de Tentoonstelling te St. Louis van deze versieringen te mogen voorzien. Het groote voordeel ervan is ook dat het droog op het te bewerken vlak wordt aangebracht daardoor kan het dadelijk beschilderd worden zonder gevaar van te vlekken.

Doordien het een materiaal is dat geen kalk-afval of zoo heeft, maar zeer zindelijk is, kan het in elk vertrek worden aangebracht zonder de tapijten te beschadigen, ook is het gemakkelijk los te krijgen, wat noodig kan zijn bij het aanleggen van gas- of electrische leiding. Dit is ook een voordeel bij gebouwen van tijdelijken aard daar men de nu gebezigde versieringen kan los nemen en weder elders toepassen. Volgens de mededeeling vindt het stuccolin in Duitschland een groote afname en betrekt het buitenland daarvan reeds groote hoeveelheden.

Daarbij heeft de uitvinder van het materiaal rekening gehouden met den modernen vooruitgang en zijne keuze in de ornamentiek hierop gebaseerd, zoodat wat geleverd wordt zich kenmerkt door fraai gekozen vorm. Wij vinden het niet ongeschikt ook op deze vinding te wijzen, die in vele opzichten nuttig kan zijn. Wel is waar is het verkrijgen

van versieringen, hoewel gemakkelijk; voor het kunstleven niet wenschelijk en komt men daarbij in de zonderlingste verhoudingen, doordat de een toepast dat wat de ander daar nooit zou gedacht hebben, maar dat euvel bestaat nu eenmaal in de nijverheid, en zal wel altijd zoo blijven omdat niet ieder een ruime kas vindt, om naar eigen denkbeelden tot in de kleinste bizonderheden te kunnen werken. Dan zijn goede vormen nuttig en komt het er hier voornamelijk opaan dat het een materiaal is bruikbaar en doeltreffend.

Magazijn van de firma Franz. Fischer & Zoon te München.

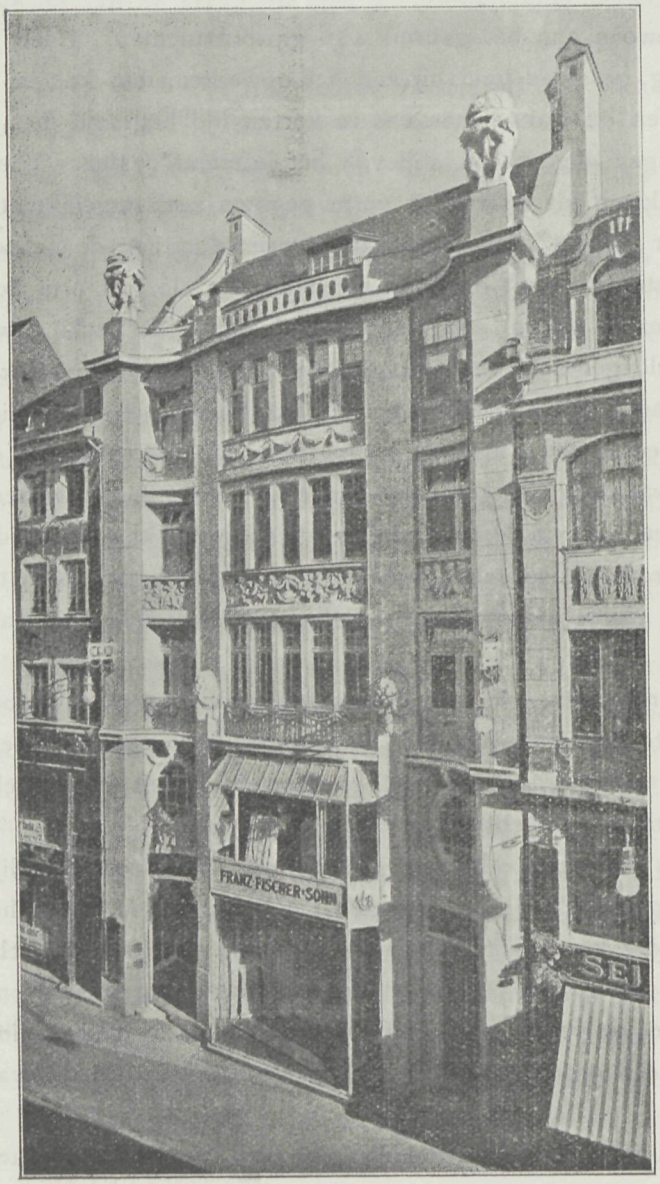

Winkelgebouw in de Theatinerstrasse te Munchen.

Ons tegenwoordig streven kenmerkt zich door het zoeken naar nieuwe vormen, niet alleen in de versiering, maar in de geheele indeeling van hetgeen, dat men wenscht te bouwen. Daardoor ontstaan dikwerf zeer eigenaardige denkbeelden, die lang niet allen gelukkig zijn, waaronder echter toch velen die de aandacht verdienen. Dat is ook het geval met den bouw voor een magazijn in de Theatinerstrasse te Munchen.

Het is een ontwerp van Prof. Littmann, uitgevoerd met medewerking van den bouwmeester E. Göbel. Het gevelvlak is niet volgens gewoonte onder de rooilijn gebleven, maar ingesloten tusschen twee hoog opgaande pilasters, verliep dat cirkelgewijze naar het middendeel dat onder die rooilijn bleef. Op deze wijze verkreeg de gevel een geheel nieuwen vorm. Zooals de plannen doen zien is rechts de toegang tot het winkeldeel, waarbij ook de eerste verdieping behoort, en gaat links de toegang tot de bovenverdiepingen, waarvoor de trap achteraan gelegen is. Een achter- en binnenplaats brengen licht in het gebouw. De gevel die op passende wijze met beeld-

houwwerk is gesierd, doet zich zeer gunstig voor. Het denkbeeld om de etalagekast op die wijze geheel uit te bouwen is zeker nieuw, en brengt de etalage wel tot haar recht, geeft tevens gelegenheid om bij mogelijke verandering van bestemming, dien gevel met weinig middelen in overeenstemming te brengen, wat de te lichte uitbouw nu eenigermate verbreekt. Het denkbeeld om aan de winkelgoederen het meest mogelijke licht voor een goede beschouwing te geven is echter goed gevonden en maakt alles te zaam een geheel, waarin vele verdiensten zit.

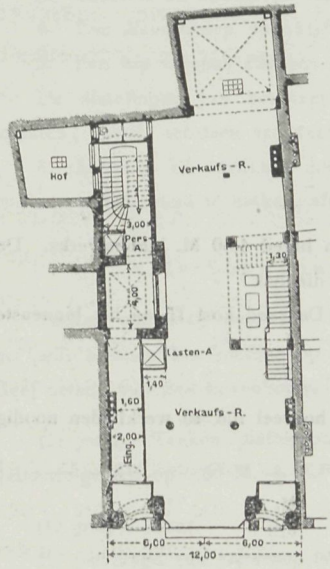

Beganen grond.

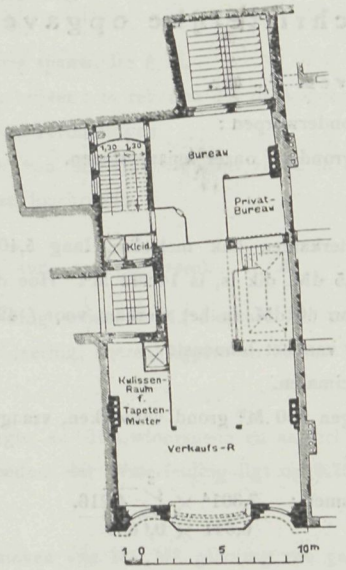

1ste verdieping.



2de, 3de en 4de verdieping.

Examen Polderopzichter.

Dit examen werd door den Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland, op Febr. of Maart 1905 gesteld. Het duurt twee dagen. Examinatoren zijn de Heeren H. Koole te Ellewoutsdijk; M. C. Koole, te Vlissingen; A. J. Louwers, te Cats; J. Nieuwdorp, te Sas van Gent; A. van Rooyen, te St. Philipsland en J. v. d. Velde, te Scherpenisse en tot plaatsvervangers de Heeren J. Blok Sr., te Waarde; M. Ferdinandusse, te Biezelinge en W. Nieuwdorp te Wissenkerke.

Aan de geslaagden zal een diploma als een bewijs van voldoend afgelegd examen worden uitgereikt,

Ter bestrijding der te maken kosten wordt den Bond door iederen candidaat een bedrag van *f* 5.— en door ieder gediplomeerde bovendien *f* 10.— uitgekeerd.

Programma's à *f* 0.25 en nadere inlichtingen worden verschaft door den Heer P. S. Bolier, Secretaris van genoemden Bond te Westkapelle (Walcheren), terwijl ook de Voorzitter, de Heer H. Koole voornoemd, bereid is de verlangde gegevens te verstrekken.

Zij die aan het examen wenschen deel te nemen, zullen zich hiertoe voor 1 Januari 1905 bij den Voorzitter van den Bond dienen aan te melden.

Het programma bevat het navolgende:

Schriftelijke opgaven.

Ned. Taal en Schrijven. $^1/_2$ uur.

Maak een opstel over de volgende onderwerpen:
Onze duinen. De Meimaand. De grondstof onzer huismeubelen.

Rekenkunde. $^3/_4$ uur.

1. Iemand laat een langwerpig vierkanten bak metselen, lang 5,40 M. en breed 4,50 M. binnenwerks. De kubieke inhoud van 't metselwerk, dat 1,5 dM. dik is, is 14,202 M³. Hoe diep is die bak?

2. Iemand koopt een vloerkleed van 60 dM. in het vierkant voor ƒ 424,80. De rand kost 15 en het binnenste 10 cent per dM². Hoe groot is de zijde van het binnenste?

3. Bereken $\sqrt{3,09056}$ tot in 4 decimalen.

4. Indien 27 werklieden in 14 dagen 350 M³ grond verwerken, vraagt men hoeveel tijd 40 werklieden noodig hebben, om 200 M³ grond te verwerken.

5 Bereken met behulp van logarithmen: $\dfrac{7,301^4 \times \sqrt[3]{4,216}}{6,341 \times 0,\!689}$.

Algebra. $^3/_4$ uur.

1. *Bereken* $\dfrac{2x^4 - 5x^3 - 4x^2 + 10x - 3}{x^2 - 5x + 1}$

2. Als een rechthoek 4 M. langer en 5 M. breeder was, zou zijn oppervlak 116 M² meer bedragen; als echter de lengte 5 M. en de breedte 2 M. meer was, dan zou het oppervlak 113 M² grooter zijn.
Bereken de lengte en breedte van den rechthoek.

3. *Herleid* tot een product van twee tweetermen: $p^2 + 2pq + q^2$.

4. *Herleid* tot een enkele breuk $\dfrac{a}{b} + \dfrac{a}{b} - 2$.

5. *Bereken* x uit de vergelijking $x^2 + 6x = 7$.

Meetkunde. $^3/_4$ uur.

1. In driehoek ABC is $\angle A = 43^0 27' 12''$; indien de lijn, die dezen hoek middendoor deelt, met de loodlijn die uit het hoekpunt A op de overstaande zijde wordt neergelaten, een hoek van $12^0 26' 8''$ maakt, vraagt men naar de grootte der hoeken B en C.

2. Een ruit is 216 M², een der diagonalen is 18 M. hoe groot is de afstand van twee evenwijdige zijden?

3. In een cirkel van 25 cM. middellijn is uit een der uiteinden van de middellijn een koorde getrokken van 1 dM. lengte. Hoe lang is de projectie der koorde op de middellijn?

4. Van eene afgeknotte pyramide is het grondvlak 9 M², het bovenvlak 4 M² en de inhoud 9,5 M³. Bereken de hoogte van die pyramide.

5. Van een regenbak is de lengte 5 M., de breedte 2 M. en de hoogte der rechtstandsmuren 1,5 M. binnenwerks. Over den bak is een halfcirkelvormig gewelf geslagen.
Hoeveel bedraagt de inhoud van den bak?

Conio- en Trigonometrie. $^3/_4$ uur.

1. Bewijs den tangensregel.

2. Van een driehoek ABC zijn gegeven: BC = 24,3105. $\angle A = 45^0 18' 2''$. $\angle B = 22^0 11' 10''$.
Bereken de zijde AB.

3. Bewijs de formules $\sin a = \pm\sqrt{^1/_2 (1 - \cos a)}$ $tg (a + b = \dfrac{tg\ a + tg\ b}{1 - tg\ a.\ tg\ b}$

Burgerlijke Bouwkunde. 1 uur. Teeken

1. Een muur in staand verband en een in kruisverband, aanzicht en lagen.
2. Aanzicht van een vlechting, tot afsluiting van een vleugelmuur, hoog 2 M., lang 2,5 M
3. Aanzicht en doorsnede van een ezelsrug.
4. Een *Mansardekap*, spanwijdte 6,5 M.
5. Een *kap* volgens *Philibert de l'Orme* spanwijdte 6 M.

De afmetingen van het kaphout inschrijven; te rekenen dat de kapconstructiën, het maken van zolderkamertjes toelaten; details schetsen van verschillende verbindingen.

6. Aanzicht en vertikale doorsnede van een *lichtkozijn met raam*, in den dag wijd 1,10 M., hoog 2,30 M., het onderraam schuivend te maken, afmetingen inschrijven.

Waterbouwkunde. 1 uur. (1e *groep*). A.

Teeken een *brug* over een waterleiding wijdte 6 M., diepte 1 M., beneden- en bovenkant dek 1,50 M. boven het peil. Steenen landhoofden op poolfundeering, ijzeren liggers en ijzeren leuningen. Lengte der landhoofden 5 M. Geef details van den bovenbouw.

(2e *groep*). Teeken plattegrond, lengte en dwarsdoorsnede en aanzicht van een *duiker*, lang 15 M., wijd 2 M., geboorte-gewelf op 0,60 M. + Z.P., de bodem der Waterleiding ligt op 0,75 M. — Z.P. Afmetingen inschrijven.

(1e *groep*). 1 uur. B.

1. Gevraagd een *begrooting* tot het maken van 100 M². glooiing van gesorteerden Doornikschen steen op nieuwe waalpuin, bij gereed zijnd grondprofiel, waartoe benoodigd: 100 M² glooiing van nieuwen gesorteerden Doornikschen steen op nieuwe waalpuin. 10 M² Doornikschen steenglooiing te herzetten. 12 M². steenstrook te herzetten. 113 stuks dennen perkoenpalen, lang 1 60 M., (doortrokken met 300 L. creosootolie per M³); met bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen, transport tot Stavenisse, arbeids- en voerloonen en 10% voor winst, enz.

Bij een *grondboring*, aanvangende op 1,20 M. — N.A.P., werd gevonden:

1°. boring tot op 1,75 M. — N.A.P. bruine klei vermengd met puin; 2°. boring tot op 3 M. — N.A.P. blauwe specie vermengd met zand; 3°. boring tot op 4,10 M. — N.A.P. losse veengrond; 4°. boring tot op 4.60 M — N.A.P. slap zand; 5°. boring tot op 5,15 M. — N.A.P. vet zand vermengd met schelpgrint.

Gevraagd een teekening dezer boring, schaal voor de diepte 1 à 25.

3. Gevraagd eene beschrijving van enkele middelen om aan de fabriek en op de werken na te gaan met welk succes, het creosoteeren van eenig houtwerk heeft plaats gehad.

(2e *groep*). Bij een *doorpeiling* werden de volgende uitkomsten gevonden:

a. Afstanden uit het beginpunt: 160, 200, 245, 295, 320, 385, 466, 512, 558, 592, 687, 788, 911 en 1025 M.

b. Gepeilde diepten in dM.: 0, 12, 28, 76, 97, 121, 134, 167, 199, 212, 225, 230, 232 en 241.

De waterstand was: bij den aanvang = 0,25 M + L.W., bij de 5e peiling = = L W., bij de 10e peiling = 0,10 — L.W. en op het eind = 0,25 — L.W.

Gevraagd een profiel dezer peiling betrekkelijk Laagwater.

Schaal voor de lengte 1 à 1000 Schaal voor de diepte 1 à 200.

2. Gevraagd een *beschrijving van een bestek* voor een *zinkwerk* met *steenbestorting* en bijzonder waartoe een bestek dient, hoofdindeelingen en bepalingen, waarmede bij dergelijke werken rekening dient gehouden te worden en voor de uitvoering gewenscht zijn.

PRIJSVRAGEN

De firma Van der Burg en Thomas te Rotterdam, schrijft de navolgende prijsvraag uit:

Ontwerp eener teekening voor den omslag hunner in bewerking zijnde geïllustreerde prijscourant 1904—1905.

A. De deelneming staat voor ieder Nederlander open.

B. De ontwerpen moeten zijn, oorspronkelijk en geteekend op formaat 23 × 14 of 46 × 28 c.M. worden uitgevoerd in twee of drie kleuren en moeten dezen tekst bevatten:

GEILLUSTREERDE PRIJSCOURANT
van
VAN DER BURG & THOMAS, ROTTERDAM.

C. Inzenders zijn geheel vrij in de opvatting van het ontwerp, mits het zij neutraal of betrekking heeft op den aard der firma of haar artikelen.

D. De ontwerpen moeten zijn ingezonden voor 1 Augustus a.s. voorzien van motto en vergezeld van gesloten couvert, waarin motto, correspondentie-adres, benevens naam en woonplaats van den inzender, beiden eerste moeten bovendien op het couvert zijn vermeld.

E. De jury zal bestaan uit drie deskundigen en uitspraak doen voor 1 September a.s.

F. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der firma, terwijl de niet bekroonde met ongeopend couvert franco worden teruggezonden.

G. Aan de bekroonde zal worden uitgekeerd een prijs van *f* 150.— in contanten, terwijl bovendien een premie van *f* 50.— wordt uitgeloofd, voor het door de firma aan te wijzen meest origineele ontwerp, dat betrekking heeft op den aard der firma of haar artikelen, bij dit laatste geldt slechts »het idee« en blijft de wijze van uitvoering geheel buiten beschouwing. Een exemplaar der tegenwoordige prijscourant wordt hiertoe op verzoek aan ieder deelnemer toegezonden.

Op verzoek heeft het hoofdbestuur van den Nederlandschen Schildersbond bereidwillig op zich genomen eene jury aan te wij en en verklaarden op uitnoodiging van dit college onderstaande heeren zich welwillend bereid de functie van jury-lid te aanvaarden.

G. H. Botje, Schilder-decorateur, leeraar aan de avondteekenschool voor handwerkslieden te Amsterdam; M. Hendriks, Schilder-decorateur te Amsterdam, lid van de firma J. Hendriks en Zn.; C. Immig Jr. te Rotterdam, lid der firma Corn. Immig en Zn., Kon. Kunst en Boekdrukkerij.

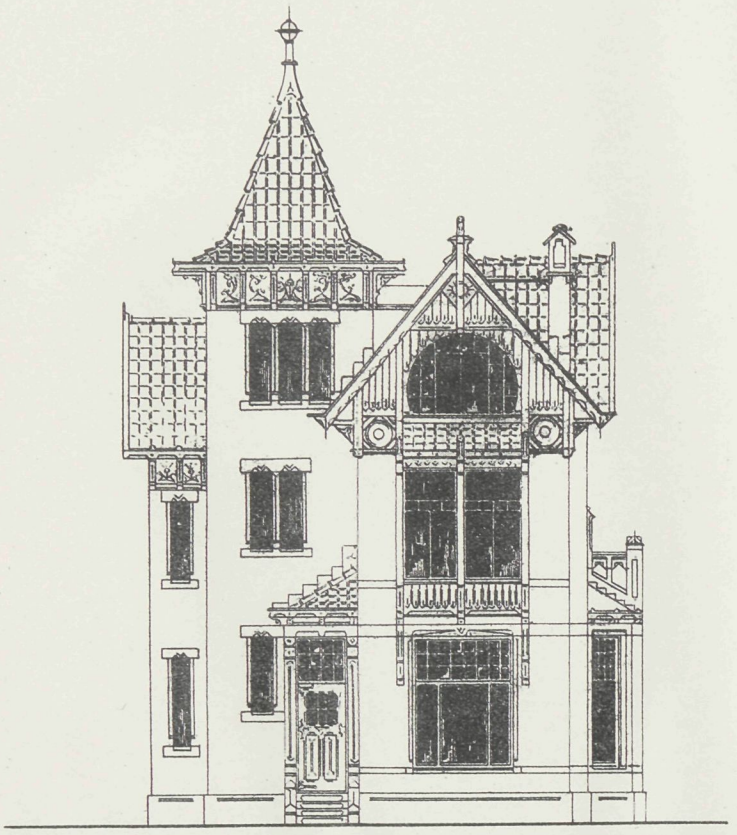

VOORGEVEL

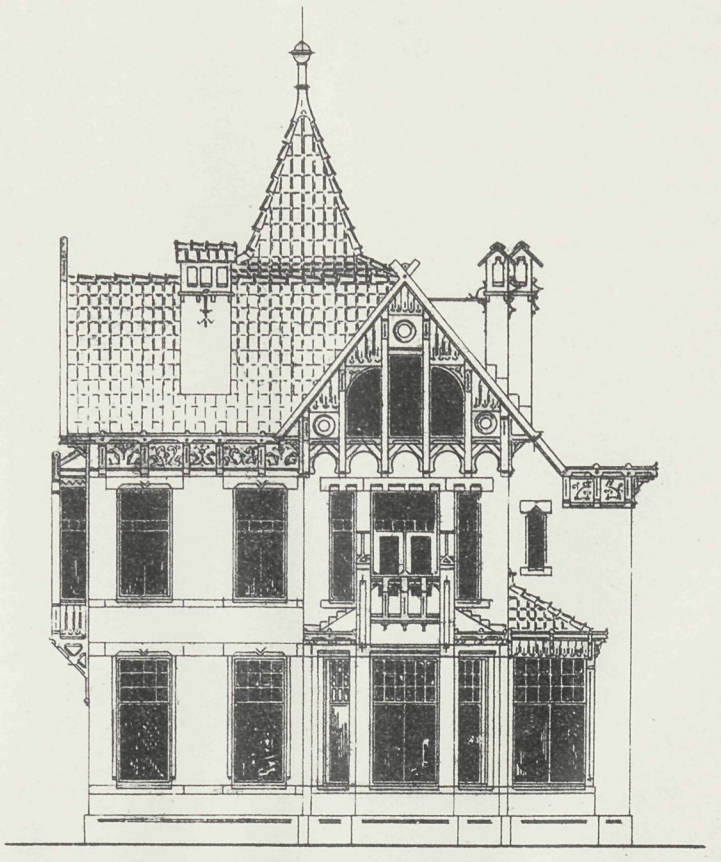

ZIJGEVEL

ONTWERP KLEINE VILLA

DOOR F. SIELKMAN.

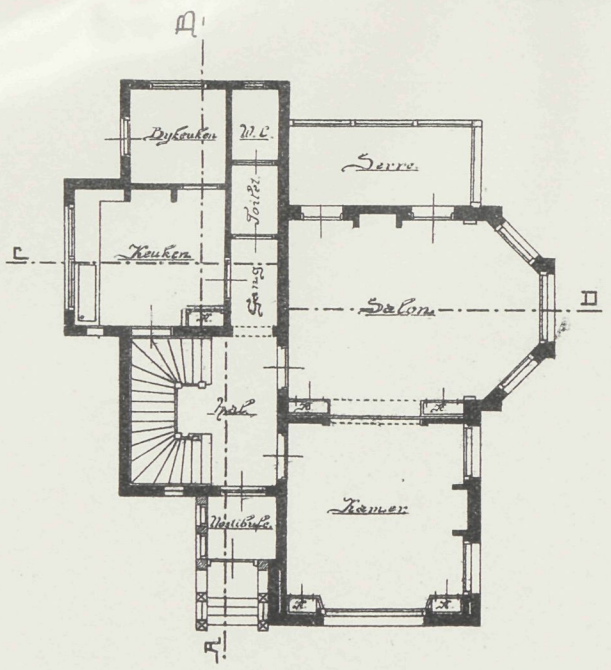

BEGANE-GROND

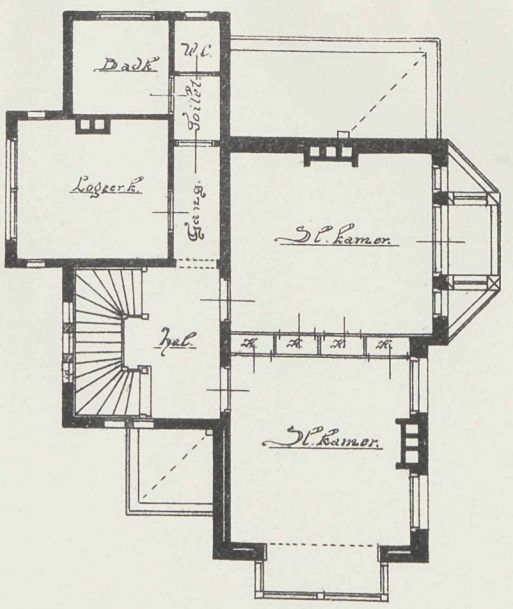

VERDIEPING

SCHAAL

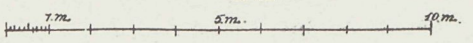

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

21 Juli 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 15.

Bij de Platen.

Drie Heerenhuizen aan de Jan Luykenstraat te Amsterdam,

H. BONDA Bzn., Bouwmeester.

De gevel en plattegronden behooren tot een drietal heerenhuizen in de nieuwe wijken van Amsterdam gebouwd. Zij staan op den hoek van twee straten, de Jan Luyken- en

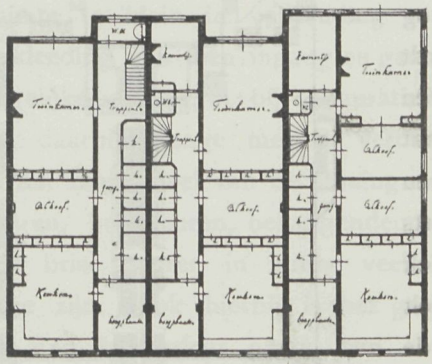

Plan Souterrain.

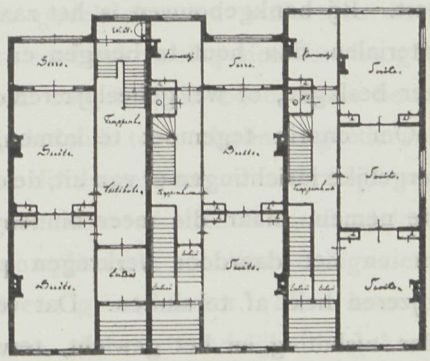

Plan Bel-Etage.

Van der Veldestraat. De flinke gevel doet zich met de eigenaardige afwisseling zeer gunstig voor en geeft de indeeling eveneens hoogst geriefelijke woningen.

Iets over deuren.

Geen gebouw is denkbaar zonder behoorlijken ingang want zonder dien zou de bestemming doelloos zijn. Waar een ingang is dient sluiting te zijn, en moet dus een deur die functie vervullen. Nu komt het er op aan, die deuren, niet alleen zoo behagelijk

mogelijk van vorm te maken, opdat ons de uitnoodiging tot binnentreden daaruit tegenlacht, maar bovendien is het een hoofdvoorwaarde dat die deur zich gemakkelijk beweegt en zich voor ons ontsluit.

Het materiaal moet daarom zoo gekozen worden, dat onnoodige zwaarte vermeden wordt, want waar dat niet het geval is moet het hang- en sluitwerk naar evenredigheid zijn, en wij eindigen met een gevaarte te verkrijgen, dat niet dan met groote moeite in beweging

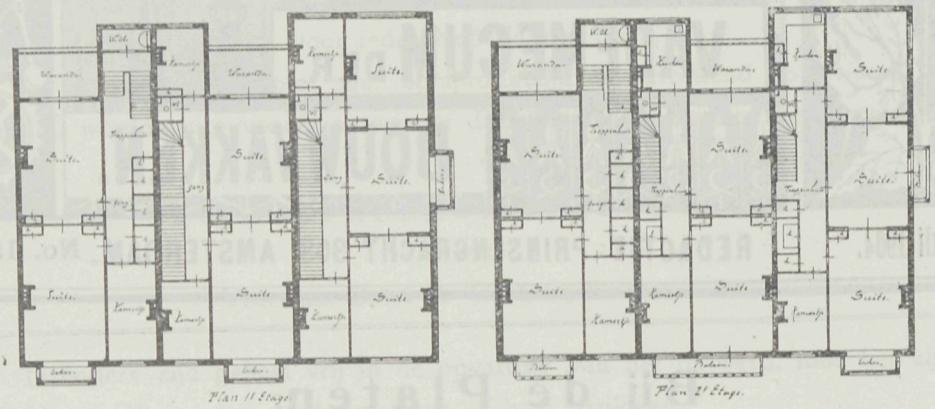

Plan II Etage. Plan 1e Etage.

is te brengen. Daarom is hout het meest gewilde materiaal. Maar ook in de houtsoorten bestaat een ontzaggelijk gewichtsverschil, wordt daarmede geen rekening gehouden, dan vervalt men in het euvel dat de deur boven onze krachten staat om te kunnen verplaatsen. Dikwerf wordt hieraan niet gedacht en verkrijgt men dan deuren, die zooveel zwaarte hebben dat men tegen het in- of uitgaan met zorg opziet. Daar zijn echter gevallen dat hout alleen geen voldoende afsluiting oplevert. Bij bankgebouwen is het zaak nog solider materialen dan hout te bezigen en wordt dit met ijzer beslagen, of wel geheel ijzeren deuren gemaakt. Om daarin tegemoet te komen, gaat men bij dergelijke inrichtingen er van uit, de deuren van hout te nemen, maar die meer binnenwaarts te plaatsen en het daardoor verkregen portiek met een ijzeren hek af te sluiten. Dat verdeelt het nut der afsluiting en het gewicht, terwijl de zekerheid bevorderd wordt. Het ijzeren gedeelte kan dan des daags ontsloten blijven, waardoor het publiek van de beschermingsmaatregelen geen last heeft. Vordert dus gerief en zekerheid reeds van de constructie der deuren veel overleg; nog meer is dat het geval bij den vorm die de bestemming vereischt. Een deur voor een dagloonerswoning of die eener villa zijn zeer uiteenloopend, en geheel verschillend van vorm en constructie, een deur voor een woning of die eener stalling hebben beiden weder geheel andere eischen, en deuren in de inrit bij velen onzer boerenwoningen, hebben bovendien, een geheel bizondere zamenstelling waardoor zij geheel op

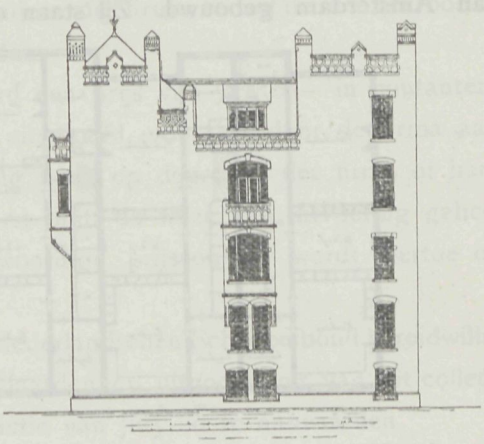

Zijgevel.

zichzelf staan, want gewoonlijk is daarbij alles kleppend en draaiend terwijl het eene deel in het andere is afgehangen.

Deuren dienen over het algemeen, volkomen in de verhouding van den gevel te zijn zij moeten met de opgaande lijnen medeleven en hun uiterlijk moet te kennen geven of zij tot het voornaamste gedeelte der woning dan wel tot een onderdeel daarvan toegang geven. Die een deur zooals de toegang tot een sousterrein vordert, bestemd tot hoofdingang zal een fout maken, want de wanverhouding in het gevelvlak zal zich ieder oogenblik uiten. Er moet dus wel degelijk rekening gehouden worden met den vorm. Hoogte en breedte moeten daarbij zich aanpassen en is het bezigen van verkeerde verhoudingen, oorzaak dat de geheele gevelverdeeling zonder harmonie is. Voor onze woningen neme men de deuren in geene afmetingen, die het verkeer belemmeren, geen kleine verhoudingen zelfs nog daar waar dikwerf twee deuren bij vele burgerhuizen aaneengekoppeld huis en bovenwoning vereenigen dan 0.70 M. bij 1.90 M. voor ieder. Hoe dikwerf gebeurt het niet, dat de maat tot 0 60 M. krimpt en dat de deur van het bovenhuis in drie afdeelingen zich dan nog wringt voor den bezoeker, dat zijn van die noodzakelijkheids constructies, die noodig verdwijnen moeten. Een deur moet flink van verhouding zijn en ons niet als een slak tot de woning toegang verleenen. Deuren voor rijtuigverkeer moeten minstens 2.40 M. breed en 2.70 M. hoog zijn. De koetsier moet zonder het rijtuig te verlaten kunnen binnenrijden en is de hoogte dan van 3.50 M. gevorderd.

Op die afmeting loopt de bestuurder geen gevaar om met het deurkozijn kennis te maken. Het gebeurt veelal dat de ruimte, die voor den ingang gespaard is in het metselwerk te groot is voor de enkele deur. Dan wordt het bovendeel bestemd tot bovenlicht of snijraam, en de deur tot den gewenschten vorm terug gebracht. Is daarentegen de toegangruimte te klein in verhouding tot het gevelvlak, dan vulle men dit aan door buiten omkleeding van dien ingang en geve door eene bekrooning meerdere hoogte daaraan. Doch dergelijke maatregel bij restauratiewerken mogelijk, is bij nieuwen bouw minder gewenscht, daarbij brenge men de verdeeling dadelijk tot onderlinge goede verhouding. Vooral in het binnendeel van de woning nemen de deuren ook allerlei vorm aan, kamer- of kastdeuren, brisedeuren, behangendeuren, glasdeuren elk hunner heeft andere eischen, waarbij de brise deuren in hunne veelal gecompliceerde schuifbeweging niet de minst bewerkelijke zijn. Ook hierbij is het gewicht een groote factor. Maar bovenal ook de plaatsing. Een kamerdeur neme men liefst zoo, dat niet dadelijk het geheele vertrek kan worden overzien en men als met de deur in huis valt, dat geeft aanleiding tot tocht en ontsnapping van warmte gedurende de winterdagen.

Men hange de deur zoo af, dat deze na het sluiten ons eigenlijk eerst het vertrek doet overzien. Op nauwe gangen of portalen, laten men de deur draaien naar de grootstmogelijke ruimte, niets is onaangenamer, dan dat men zich in eigen woning naar de deur moet schikken en die eerst behoorlijk stellen, voor eigen persoon kan voortgaan, dat zijn lastige bezwaren, die dikwerf over het hoofd worden gezien en de bewoning bemoeilijken. Zoo laat men veelal de kast tegen de kamerdeuren aanslaan, waardoor de een den ander in de weg staat. Draaiden beiden den goeden weg op, van elkander af, dan zou

dat veel meer gerief, geven en gebeurt het dan wel, dat men op die wijze zich den toegang zelf verspert. Het is niet altijd mogelijk schuifdeuren te maken, toch leert de ervaring, dat deze in het gebruik het meeste gerief bezorgen, daarbij ook de beste sluiting geven. De deur springt veelal uit het slot en is het een schuifdeur, deze blijft tusschen de riggels opgesloten. Wanneer hierop met den bouw wat meer gelet werd, zou er veel gemak verkregen zijn, waar nu de deur bij velen een eindeloos gemopper geeft.

De deur is van menig vertrek het glanspunt. Met zorg beschilderd, dikwerf met fraaie versieringen, of wel van kostbare houtsoorten en met glanzend beslag is de deur een voorname factor in het huis. Daarom juist is het noodig dat de materialen van de zaamstelling met zorg worden gekozen, dat wil zeggen goed droog, opdat niet na korten tijd de deur scheluw in de sponning hangt, of weigert te schuiven of wel dat de verstekken zoo open staan dat men van het eene vertrek in het andere kan gluren. Deuren hout neme men voor alles droog. Dat een balk nat is zal den bouw van het huis weinig schaden, die droogt wel op zijn rustplaats, en wordt aan het oog onttrokken, zijn werken sticht geen kwaad, maar bij deurhout is dat anders. Alle kostbare bearbeiding gaat daardoor verloren en gaat de deur sleepen, of wel geheel buiten de sponning staan het mooi is er af, zoodat de keuze van het materiaal geschiedde met zorg en overleg. Daarbij werkt de vocht door het schilderwerk heen, en is het verfje hoe fraai ook gekozen tot weinig blijvend nut. Maar ook de onderlinge deelen van de deur blijven in verhouding, die een kamerdeur aan zwaar ijzer beslag afhangt, doet denken aan de celdeur, terwijl de celdeur aan gewone kamerdeur-scharnieren evenmin voldoet. Hoe schijnbaar eenvoudig houde men dat in het oog. De goede overeenstemming, de vorm in verhouding tot omgeving en doel maakt de deur tot waarde en daardoor tot een hoofdelement van studie bij den bouw onzer woningen of groote gebouwen, en dan is er wellicht geen onderdeel denkbaar, waarin het karakter zoo weggelegd is, als dat bij de deur het geval is. De deur voor kerk of klooster, of die voor schouwburg of café chantant hebben beiden een karakter, dat, wanneer men ze bij de slooper ziet opgesteld zonder meer, de bestemming, die beiden hadden daaruit af te leiden valt en dat is bij weinig onderdeelen van het gebouw zoo op te merken. Daarom blijven de deuren een onderwerp van groote studie. Door de deur wordt de woning ontsloten, en is zij dus het voornaamste, waarachter vele wenschen en toekomsten verborgen liggen, zij blijve daarom een gewaardeerd en op prijsgesteld fragment onzer architectuur.

Vereeniging tot veredeling van het Ambacht.

Onder voorzitterschap van den heer dr. H. F. R. Hubrecht, voorzitter van den Uitvoerenden Raad, werd 18 Juli in den Werkenden Stand gehouden de jaarvergadering der »Vereeniging tot veredeling van het ambacht.«

Het zesde jaarverslag, uitgebracht door den algemeenen secretaris, den heer H. L. Boersma, zegt het volgende:

In het ledental kwam weinig verandering, het bedraagt thans 225. Werden vroeger reeds een tweetal brochures uitgegeven, thans is daaraan een derde toegevoegd, getiteld:

»Het ambacht,« III. De kunst en het ambacht, door A. J. Derkinderen. De uitgaven bedroegen *f* 3242.82½.

Wil de vereeniging geregeld elk jaar de gelegenheid blijven bieden voor het afleggen van proeven van bekwaamheid, dan moest naast de subsidiën meer steun van andere zijden komen dan tot dusver der Vereeniging gewerd.

Met groote waardeering wordt herinnerd aan den stoffelijken steun van de Maatschappij van Nijverheid en het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, die telkenjare elk *f* 100 bijdragen; van verscheidene Vereenigingen, die jaarlijks tenminste *f* 10 à *f* 25 contribueeren.

Een niet geregelde jaarlijksche herhaling der proefafnemingen met de daaraan verbonden toekenningen der graden van Meester en Gezel in het ambacht, zou vooral met 't oog op de toenemende waardeering hiervan bij den ambachtsman te betreuren zijn, getuige de vele na- en aanvragen, welke deswege voortdurend bij het Algem. Secretariaat inkomen; getuige vooral de moeite en kosten, welke vele candidaten zich getroosten, om de onderscheiding te verwerven.

En nog een feit spoort aan, om op den ingeslagen weg voort te gaan. Men weet uit het ontwerp Arbeidswet, dat de Minister van Binnenl. Zaken daarbij een regeling van vakopleiding beoogt, welke tevens leiden moet tot de instelling van permanente commissies voor proefafneming met toekenning van den Gezellengraad. Waar alzoo het uitzicht is geopend, dat de Vereeniging zich niet blijvend de geldelijke offers behoeft te getroosten, die op den duur wellicht haar te zwaar zouden vallen, — daar zou het voor belangstellenden en belanghebbenden beiden dubbel teleurstellend zijn, indien de Vereeniging niet, totdat van Rijkswege de gewenschte regeling zal zijn getroffen, de vrijwillig op zich genomen taak naar behooren kon vervullen.

Tot leden van het hoofdcomité werden gekozen voor Drenthe, Overijsel en Noord-Holland respectievelijk de heeren Du Croix, ingenieur b. d Rijkswaterstaat te Assen; Deking Dura, hoofd-ingenieur van den Prov. Waterstaat te Zwolle en Th. Schill, architect te Amsterdam, en in de plaats des heeren G. L. v. Lennep, die voor een op hem uitgebrachte benoeming had bedankt, de heer mr. M. de Pinto, voorzitter der »Vereeniging tot bevordering van ambachten onder de Israëlieten,« te Den Haag.

De vacature, ontstaan door het overlijden des heeren Westerouen van Meeteren, die zitting had voor de »Maatschappij Nijverheid,« werd voorloopig niet aangevuld. Het hoofdbestuur werd gemachtigd over deze vacature met het hoofdbestuur der »Maatschappij van Nijverheid« te overleggen.

Het verslag der technische commissie omtrent de proeven van bekwaamheid, ter verkrijging van den graad van meester en gezel, afgelegd te Utrecht in December 1903, toont, dat zich voor de proefaflegging aanmeldden 84 candidaten, waarvan 68 zich lieten inschrijven en 39 slaagden. De graad van meester werd verleend aan 11, die van gezel aan 28 der candidaten, t. w. timmerlieden, smeden, metselaars, steenhouwers, meubelmakers en huisschilders.

Op advies der technische commissie werd besloten, dat de proefafleggingen voortaan niet meer zullen plaats hebben op ééne plaats in het land, doch dat de practische

proefaflegging zal plaats hebben te Arnhem, Groningen en Den Haag, het technische gedeelte te Arnhem. De heeren P. van Vliet, jhr. mr. D. R. de Marees van Swinderen en G. E. V. L. v. Zuylen zullen in genoemde plaatsen de regeling der proefafleggingen voorbereiden. Daarna werd door den onder-voorzitter, den heer dr. P. J. H. Cuypers, ingeleid de bespreking van het Ontwerp Arbeidswet.

Dit ontwerp besprekende, wees spr. er op dat het reeds van verschillende zijden in de pers is bestreden en vooral het plan om het gildewezen weder in te voeren, scherp bestreden werd. Spr. is van oordeel, dat men bij die bestrijding het vele goede van het gildewezen heeft voorbijgezien, zich blind staarde op de fouten in het ontwerp en al het goede ervan geheel voorbij zag. De spr. deed daarna uitkomen, hoe hoog het ambacht destijds door de gilden stond; hoe juist door die instellingen de grootste gebouwen verrezen, die wij nog hebben en vele gemeenten hun opkomst juist aan de gilden hadden te danken. De heer Cuypers, de bepalingen in het ontwerp de gilden betreffende nagaande, legde er vooral den nadruk op, dat men het woord *meester* zal behouden tegenover den *leerling*, omdat het hoofd of de bestuurder eener onderneming vaak volstrekt geen deskundigen in het vak is, dat hij door anderen laat beoefenen. Verder dienen z. i. deskundigen aan te wijzen, wien men als meester zal kunnen toestaan leerlingen aan te nemen, dit mag volstrekt niet aan den burgemeester of Ged. Staten worden overgelaten.

De spr. maakte nog een aantal opmerkingen aangaande het aannemen der leerlingen, aangaande de onder-verdeeling der vakken.

De heer De Klerk maakte de opmerking, dat het gilde-wezen feitelijk niet meer van onzen tijd is; hij zou de opleiding bij bazen slechts daar wenschen, waar opleiding aan de ambachtsschool onmogelijk is gebleken, deze inrichting is van het grootste belang. De macht toegekend aan den burgemeester en Ged. Staten acht spr. juist, als deze voorgelicht worden door deskundigen, vooral omdat de concurrentie-geest van onze dagen allicht ten gevolge kan hebben dat de meesters een ander daarom onbekwaam gingen noemen, om naast hen plaats te nemen. Verder meende deze spreker dat hetgeen de wet verlangt, ook dient te gelden voor Rijks-werkinrichtingen.

De heer Nieukerken gelooft dat aan de wet een en ander ontbreekt, nl. dat men wel wettelijke bepalingen wil maken voor de leerlingen en niet voor de meesters. Hij durft gerust zeggen dat dikwerf nog meer aan hen ontbreekt dan aan de werklieden. Wie zal uitmaken wie meester zal mogen zijn? De commissie — welke? Men wil wetten maken voor den leerling en den onderwijzer, den gezel, maar den hoofdonderwijzer, den meester, heeft men niet. Is dat zoo, dan dient men voor hen een wet te maken, niet voor de ambachtslieden. De heer Van Es (Schildersbond) is het met de meeste opmerkingen des heeren Cuypers eens; hij gelooft dat er meer waardeering moet komen tusschen arbeider en patroon; laat men dezerzijds dus adresseeren tot de Regeering, gelijk de Schildersbond dit reeds deed.

Mr. Smeenge meende dat het niet onjuist is gezien den burgemeester of Ged. Staten aan te wijzen om het meester-diploma uit te reiken, op de gronden door den heer De Klerk genoemd. Wat overigens betreft de meester-wet, zeker die is er niet, doch de

meesters zullen vanzelf komen en onder contrôle van deskundigen en leerlingen zelven moeten toonen of zij inderdaad meester zijn. Hij meende verder dat deze vergadering in elk geval den Minister kan vragen deze vereeniging krachtig te steunen, zoolang de wet er niet is, opdat voor dien reeds zooveel mogelijk getoond kan worden, wat reeds gedaan kan worden tegenover de opmerkingen des heeren Nieukerken.

De Voorzitter stelde nu voor den Uitvoerenden Raad te machtigen na te gaan of vanwege deze Vereeniging nog een adres aan de Regeering dient gezonden of een buitengewone vergadering moet worden belegd.

De vergadering keurde dit voorstel goed; daarna werd de bijeenkomst opgeheven.

Een kerkschip.

De scheepvaart wordt meer en meer dienstig gemaakt voor verschillende bestemmingen die wij alleen op den vasten wal zagen vertegenwoordigt. Een hospitaalschip wij hebben de goede diensten ervan leeren waardeeren nu is het weder een tentoonstellingsschip waarvan in ons land het bestaan is gevormd, terwijl ook in het buitenland de bestemming van schepen tot dergelijke doeleinden is tot uitvoering gekomen. Te Berlijn bestaat thans eene vereeniging die een kerkschip heeft gesticht. Het doel is de verschillende schippers alle mogelijken bijstand te verleenen tot het waarnemen hunner kerkelijke plichten, zij zorgt tevens dat de scheepvarenden goede lectuur kunnen bekomen en worden boeken, tijdschriften, dagbladen, enz. daarvoor op bepaalde punten aan de sluizen afgegeven die bij het weder vertrekken worden ingewisseld. Zoo heeft zij voor de kinderen eene uitgebreide collectie lectuur tot oefening in het lezen omdat het schoolonderricht de schipperskinderen veelal ontbreekt, en wordt er tevens op andere wijze in voorzien dat de kinderen gedurende de maanden dat de scheepvaart veelal gesloten is, een geregeld onderwijs kunnen ontvangen in daarvoor bizonder ingerichte scholen waardoor zij veel in korten tijd kunnen aanleeren.

Men verkreeg door onderzoek het resultaat, dat slechts weinig kinderen het eerste onderricht in lezen en schrijven hadden genoten en daardoor zeer achterlijk opgroeiden, daarin moesten de hiervoor op die tijden ingerichte scholen voorzien; die dan ook de gunstigde resultaten reeds kunnen aantoonen. Het eigenaardige en juist goed getroffen doel is, dat die scholen in verschillende steden opgericht, allen hetzelfde onderwijs verleenen, zoodat, wanneer de schippersbevolking zich verplaatst zij overal in steden van eenig aanbelang in de gelegenheid is, de studie uit dezelfde boeken en met gelijke leiding te kunnen vervolgen. Op die wijze wordt het onderwijs niet onderbroken, maar met succes voleindigd.

Ook de godsdienst kon slecht dikwerf worden waargenomen en daarvoor dient thans het kerkschip, waarvoor men een groote boot aanschafte, die op de Elbe tot opslag of lichter gediend had. In het ruim werden de banken opgesteld en een groot gedeelte tot kerk bestemd, terwijl verschillende andere afdeelingen dienen tot onderwijs of oefening in lezen en schrijven. Op het dek van de boot is een verhooging getimmerd waarin talrijke ramen, zoodat het licht, evenals in de kerk naar binnen valt. Het spreekgestoelte staat aan het einde en is het looppad op het midden, de banken ter wederzijden. Het groote

gerief is, dat het schip zich overal kan bewegen en zich begeven naar de plaatsen waar de schepen hunne ligplaats hebben, dat maakt dat het nut ervan groot is, terwijl elke erkende godsdienst gelegenheid tot vereering vind. Om het kerkschip tot voltooiing te brengen is de hulp van velen ingeroepen doch was daarvoor alles in groote bedragen spoedig bijeen, en gaven de groote magazijnen onbekrompen hunne bijdragen voor alles wat de inrichting en mobilair betreft.

Inbrasit.

Onder deze benaming heeft men in Duitschland weder een artikel aan de markt gebracht, dat dienst moet doen tot bescherming tegen brand, enz. De firma F. von Buchka te Frankenforst bij Bensberg, Rheinland is met den verkoop belast. Het is een zout dat zich gemakkelijk met water oplost en door de drooge geaardheid voor verzending zeer geschikt is. Op verschillende wijze, met andere artikelen vermengd, komt het voor als Inbrasit-gips, asphalt, vulmateriaal of verpakkingstof. Inbrasit-gips wordt vooral gebruikt tot bestrijking van hout, wat hierdoor brandvrij wordt, terwijl het evenzoo ondoordringbaar is voor ongedierte en vocht. Voor houtwerk dat in den bodem wordt gelegd, is het dus nuttig. Men vermengd daartoe 1 deel inbrasit met 2 deelen gips en na deze drooge massa goed door elkander geroerd te hebben, wordt daar koud water bijgevoegd en onder de bewerking steeds geroerd en geschud. Met een kwast wordt dit mengsel tweemaal over het te behandelen voorwerp gestreken tot de laag een dikte van 2 of 3 m.m. verkrijgt. Om het afbrokkelen van de laag te voorkomen is het raadzaam aan het mengsel een vebindingsmiddel toe te voegen, hetzij dunne lijm of andere kleefstof of ook wel koehaar.

Het mengsel droogt spoedig wanneer men 1/6 K.g. Inbrasit, 2/6 K.g. gips en 3/6 K.g. water dooreenmengt, dan krijgt men 1 K.g. mengsel, dat ongeveer *f* 0.25 kost, daarmede kan men een vlak van 4 M². bestrijken, zoodat 1 M². op ongeveer 6¼ cent zou komen. De kosten voor dergelijke bestrijking zijn dus niet hoog. Met asphalt vereenigt verkrijgt men Inbrasit-asphalt, wat tegen brand en vocht beschermt. De fijne poeder-asphalt zooals die in den handel voorkomt, moet dan 20 pCt. Inbrasit toegevoegd worden. Dit mengsel wordt dan met warme ijzers op de voorwerpen aangebracht, vooral voor chemische fabrieken, waar tegen water en vuur moet gewaakt worden, is het in dien vorm zeer doelmatig. Dakpapier met 3 deelen gesmolten asphalt en 1 deel fijne bruine Inbracit bestreken, wordt daardoor onbrandbaar. Ook als vullingsmateriaal heeft het beteekenis. Zaagsel of krullen daarmede gedrenkt, leveren een goed vullingsmateriaal dat brandvrij is. 10—15 K.g. Inbrasit vermengd met 90—100 L. koud water geeft een bad, waarin zaagsel of krullen gestort en goed mede doordrongen, bruikbare materialen oplevert. Het is noodig dat voor het gebruik zij echter goed droog zijn. Voor vullingsmateriaal dat tegelijk beschermend werkt voor brand, vocht of andere gebreken is het dan uitstekend geschikt. Ook voor verpakking van stoffen, daar deze hiermede doortrokken zeer beschermend werken, evenzoo voor vulling bij verpakking als houtwol enz. Ook voor schouwburgen tot bescherming van tooneel-decoratiën, kleederen enz. heeft Inbrasit zeer vele aanbevelenswaardige hoedanigheden.



Vademecum der Bouwvakken

19e Jaargang 1904

VOORGEVEL DRIE WOONHUIZEN.

Afl. 15 Plaat 15

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

4 Augustus 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 16.

Bij de Platen.

Villa

door F. L. VAN HOUTE.

De villa is gedacht aan een rustigen hoofdweg buiten eene gemeente.

De gevels zijn opgetrokken in nageperste gele siersteen die donker worden afgevoegd. Alle natuurlijke steen is hardsteen. Aan het terras zijn twee spuwers aangebracht waardoor het balconwater afgeloosd wordt, evenals bij den uitzichttoren.

De ingang links dient in hoofdzaak voor het personeel, souterrain is onder de keuken.

Herstelling van Torens.

Wanneer men in de hoofdstad eene wandeling doet, dan ziet men enkele der voornaamste torenspitsen verborgen achter een scheepslading hout; noodig om tot dringend herstel van vele door den tijd vernietigde deelen over te gaan. Zoo zijn de Oude kerkstoren het bovendeel, de Westertoren, van af den grond omsteigerd. Hetzelfde geschiedt op vele plaatsen in ons land en met erkenning mag men daarop terugzien, want het strekt tot behoud van velen onzer schoonste monumenten. Ook in het buitenland is de zorg voor het behoud groot en achten wij het niet ongeschikt door onze tekstfiguren te laten zien op welke eigenaardige wijze daar gesteigerd wordt. Het betreft hier eene herstelling der Katholieke hofkerk te Dresden, waarvan de toren dringende reparatie behoefde. Bij velen zal die toren niet onbekend zijn, in massieven steen opgetrokken met die donker

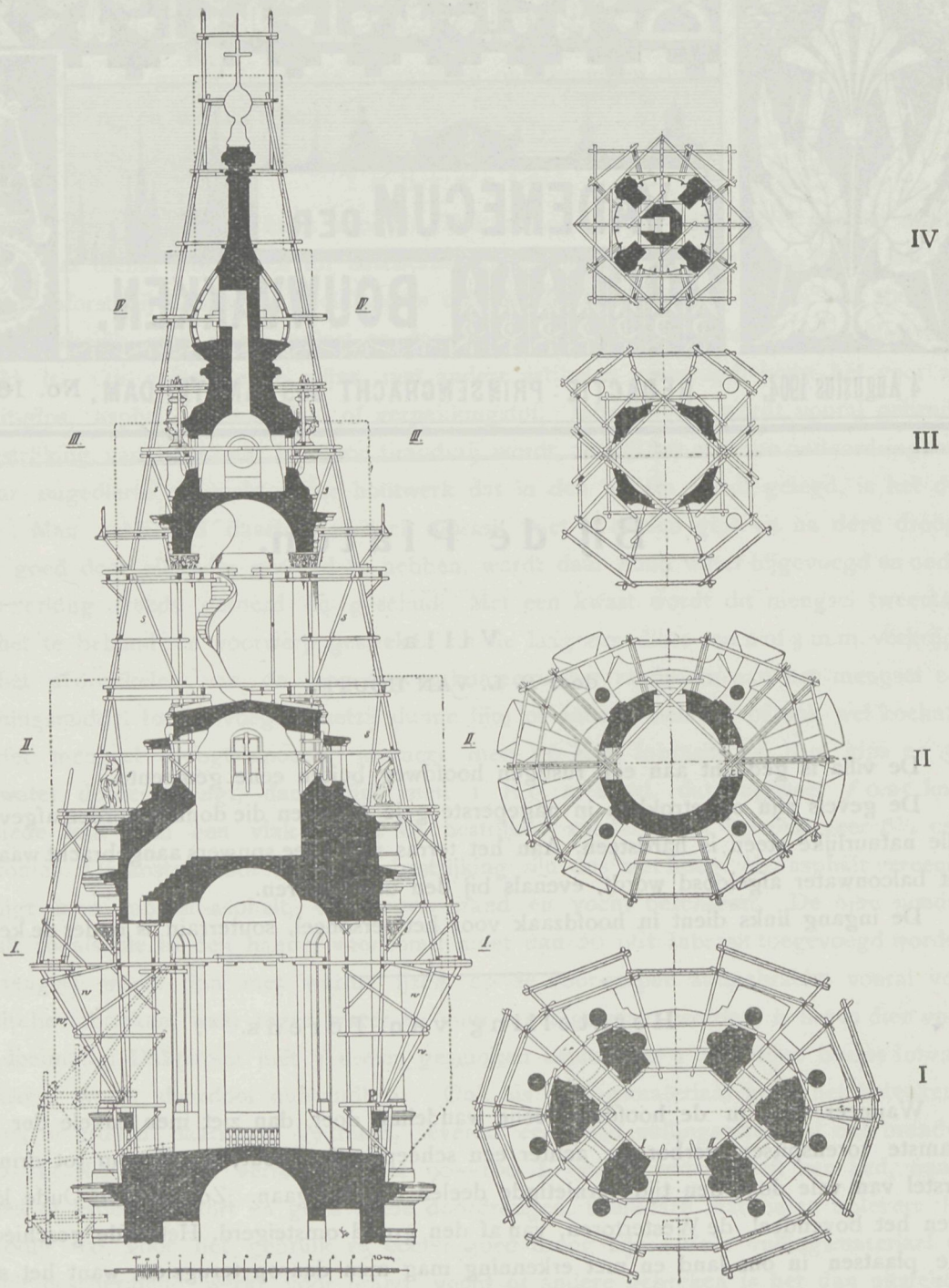

Doorsnede en verschillende plannen steigerwerken Hofkerk te Dresden.

vaal grijze kleur maar die toch zulk een eigenaardigen indruk oplevert. Het gedurig verbrokkelen van de steen vereischte hulp. Een steiger te maken van beneden af was moeilijk, de ombouw leverde daarvoor bezwaar, deze moest dus geplaatst op den bovenbouw en daaraan geheel verbonden worden. Met het oog op de kolossale benoodigde houtmassa was dit een constructie-vraagstuk, hoogstbelangrijk om op te lossen, wat echter zeer goed geslaagd is.

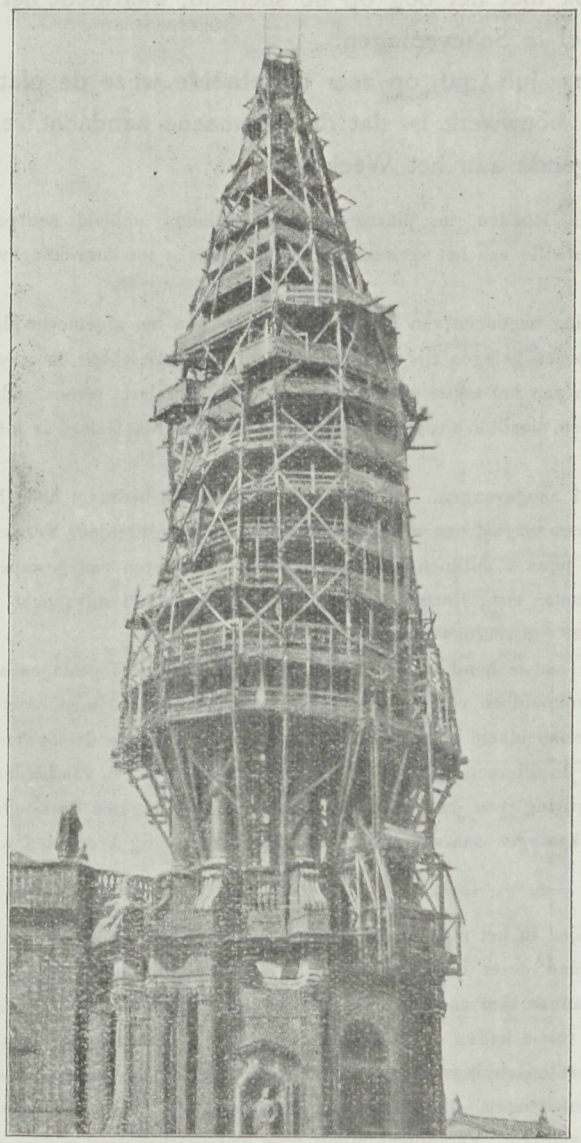

Aanzicht steigerwerken Katholieke Hofkerk te Dresden.

De kroonlijst ter hoogte van de eerste balustrade werd met een hangend steigerwerk hersteld, dat op de tekstfiguur te zien is, en dat al naar de werkzaamheden dit vorderden werd verplaatst. In het jaar 1903 werd de toren in het geheele steigerwerk opgenomen. De geheele draagkracht werd daarbij op het massieve deel van den toren teruggebracht en heeft geenerlei bezwaar opgeleverd. Bij de opstelling der steigerwerken aan den Westertoren te Amsterdam zagen wij dit steigerhout op de daken van den aangrenzenden ombouw berustend, en kwam de vraag bij ons op, of deze kappen wel geeigend zijn, zulk een gewicht eenigen tijd goed te kunnen schragen. Een steiger in den geest als die te Dresden had de draagkracht op den torenmuur kunnen overbrengen en dien ombouw daarvan vrij kunnen houden. Wij vertrouwen echter dat de sterkte wel behoorlijk zal zijn onderzocht.

De steigerombouw te Dresden gaat pyramidaal opwaarts en geven de verschillende plannen de samenkoppeling op de punten I – II—III en IV te zien. In het geheel zijn daarvoor benoodigd geweest 6170 steigerhouten. De kosten bedroegen ongeveer *f* 4800.— Groot was de vrees dat de geheele houtmassa bij sterken winddruk zich zou begeven en op het punt P verbroken worden wat echter niet het geval was, zelfs bij den sterksten winddruk bleef het gevaarte ineen, dat oogenschijnlijk als voor het ineenstorten als geboren schijnt. De onderlinge samenvoeging der opgaande en dwars-

regels, bewijzen daardoor op oordeelkundige wijze te zijn geconstrueerd en een bijna onverbreekbaar verband te hebben gevormd.

Het Palace-Hotel te Scheveningen.

Een der belangrijkste bouwwerken, ook met het oog op de snelheid, waarmede het is daargesteld, is ongetwijfeld het Palace-Hotel te Scheveningen.

Het »Bouwkundig Weekblad« van 23 Juli gaf op zeer uitgebreide wijze de platte gronden en omschrijving, en daar het een bouwwerk is, dat de algemeene aandacht trekt en verdient, ontleenen wij gaarne het volgende aan het Weekblad:

Op het terrein waar het Palace-hotel verrezen is, stonden, ter plaatse waar de duinenrij ophield, een paar villa's die in het laatst van 1902 werden afgebroken, terwille van het verwezenlijken der plannen tot uitbreiding van Scheveningen.

Reeds in het begin van 1903 werd met de uitvoering begonnen van het eerste gedeelte van het algemeene plan, namelijk het bouwen der Oranje-Galerij en de daarboven gelegen rij- en wandelwegen. Dit moest den bouw van het Hotel voorafgaan, omdat verschillende onderdeelen van het eerste gedeelte van de Oranje-Galerij, tevens onderdeelen van het Palace-Hotel zijn. Beide werken kunnen moeilijk afzonderlijk genoemd worden: de Galerij is als 't ware het basement van het Hotel.

De bouw van het Hotel is op 12 October 1903 aangevangen. De bebouwde oppervlakte bedraagt 5850 M². Gemiddeld werd gewerkt met 270 man per week, die een uitgaaf aan arbeidsloon van ƒ 135.000 vorderden. Verwerkt werden o.a 300 M³ hardsteen en 130 M³ zandsteen, bijna 2 millioen baksteenen, 8.500 M² vloeren van gewapend beton, 2.950 M² van hetzelfde materiaal voor steunpunten enz., 100.000 K.G. getrokken ijzer, 1660 stuks licht- en deurkozijnen. Reeds die cijfers toonen aan, dat het hier een reuzenwerk geldt.

Bedenkt men daarbij, dat den 14den Juli j.l. de laatste hand in het gereed zijnde gebouw werd geslagen aan de meubileering, en het hotel dus in 8 maanden voltooid en voor bewoning is afgeleverd, dan zal men beseffen welk een arbeid is verricht, met welk een lust en onvermoeidheid zij gewerkt moeten hebben, aan wie de tot standkoming van het gebouw verschuldigd is, waaronder in de allereerste plaats de architect, de heer W. B. van Liefland.

Wij zullen thans overgaan tot een korte beschrijving van het gebouw, waarvan de tekstfiguren de noodige inlichtingen omtrent de inrichting zullen geven. De teekeningen daarvoor waren aan het Bouwkundig Weekblad welwillend aangeboden door den heer Van Liefland.

Gelijkvloers onderscheidt men terstond vier partijen in het plan van het Hotel; namelijk een hoofdgebouw en een middengebouw, benevens twee vleugels. De reden dezer indeeling is een hotel, alwaar de gasten het ideaal verwezenlijkt vinden, om uit elke kamer op zee te kunnen zien en direct de zeelucht te kunnen genieten. Dit kan alleen worden verkregen door een hoofdgebouw met ruime hallen en zalen, en vooruitspringende vleugelgebouwen.

Tot toegang voor rij- en wandelweg boven de Oranje-Galerij moest een oprit worden gevonden, die van af een der drukste verkeerswegen naar den bovenweg moest voeren. Hij moest dus aan den Zuid-West gevel komen, loopende van af den straatweg langs zee naar den bovenweg. Vervolgens moest één aaneenschakeling van ruimte aan de zeezijde zijn gelegen, om als eetzalen te worden ingericht, en deze in goede verbinding worden gebracht met de keuken.

De hoofdingang aan de landzijde ingaande, komt men door eene vestibule in de centrale hal, waarin de hoofdtrappen zich bevinden, die van de rez-de-chaussée naar de verschillende verdiepingen toegang verschaffen. Op iedere verdieping komen deze trappen dus in de centrale hal uit.

Links van de vestibule bevinden zich de portiersloge en de kamer voor den chef de réception, rechts de cassa en het administratie-lokaal, waaraan een safe-inrichting is toegevoegd.

Bij de kamer van den chef de réception bevindt zich een bagage-lift, die met de straat in verbinding is

gebracht, zoodat de bagage van daar af naar de plaats van bestemming kan gebracht worden, zonder dat dit stoornis in de centrale hal teweegbrengt. Rechts heeft men de personen-lift, die de gasten naar de verschillende étages voert.

Tegenover de vestibule is eene vestiaire of ontvangzaal, links hiervan de leeszaal, in Vlaamsche renaissance, en rechts de correspondentie-zaal, in Hollandsche renaissance bewerkt.

Aan elke zijde van de groote hal heeft men eene ruimte als salle des pas perdus, waarop verschillende vertrekken uitmonden, zooals: een telefoon-station met cellen, een kamer voor typewriting, een kamer voor den kapper, een kapsalon voor dames, een directeurskamer, een rookkamer, enz.

In deze salle des pas perdus loopen de hoofdcorridors van het Hotel uit. Die ter rechterzijde geeft toegang tot de logeerkamers, en een gedeelte van het gebouw dat voor het bestuur en de administratie der Exploitatie Maatschappij Scheveningen is ingericht, en vervolgens naar de vestibule zeezijde. Die ter linkerzijde geeft voornamelijk toegang tot dat gedeelte, bestemd voor de groote keukens, offices en magazijnen en een afzonderlijk te

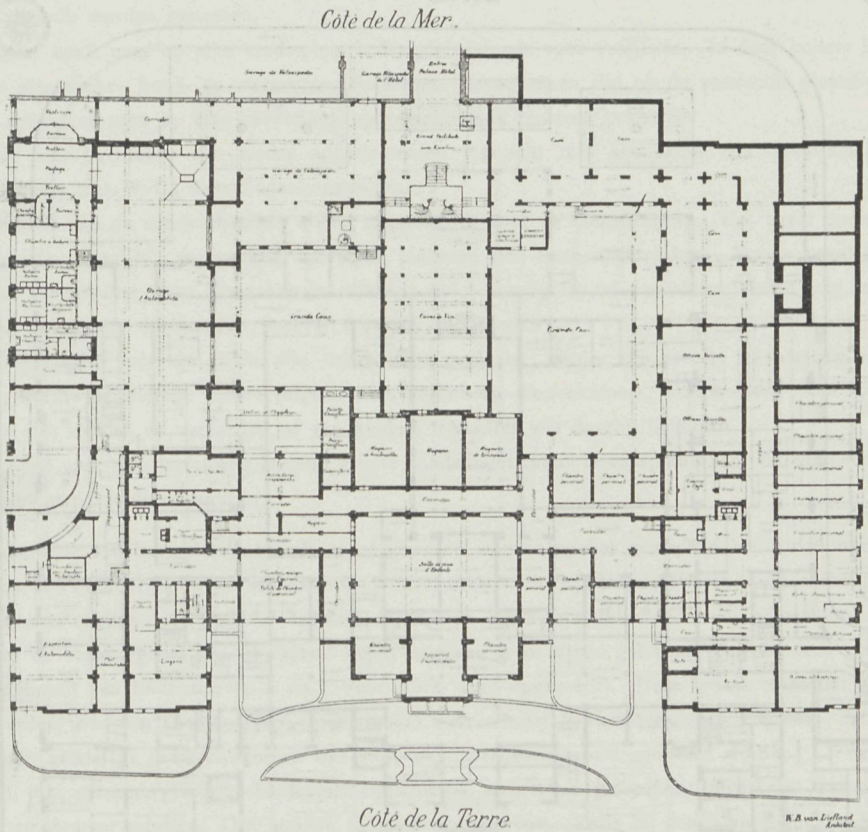

Sousterrain.

bereiken woning die, van keuken en verdere gemakken voorzien, ook des winters kan worden bewoond. In het badseizoen is dit eene afzonderlijke woning, geheel vrij te bewonen, die naar keuze wel of niet van uit het Hotel kan worden bediend.

Elke vleugel bevat nog de W.C.'s, badkamers, larabo's, dienstvertrekken enz., meest aan de binnenplaatsen gelegen.

De vestiaire doorgaande, komt men in den middenbouw, die hoofdzakelijk wordt ingenomen door een feestzaal en die haar licht ontvangt van twee binnenplaatsen, die tevens lichthoven zijn om de lokalen in het souterrain van licht en lucht te voorzien. De feesthal doorgaande, komt men in eene vestibule, waarin de trappen die door een tunnel toegang geven tot den Zeeboulevard. Deze vestibule is door een ruime gang verbonden met de vestibule zeezijde; deze gang en eerstgenoemde vestibule geven toegang tot de verschillende eetzalen, gelegen aan het terras zeezijde, tot een muziekkamer, verschillende gemakken voor dames, en heerentoiletten, vestiaires, enz.

De eetzalen bestaan allereerst uit een groote en een kleinere eetzaal in stijl Louis XVI uitgevoerd, drie kleine

gereserveerde, eetzalen, in Louis XIV, XIII en Henri II bewerkt benevens een boudoir in stijl Louis XV. Deze zalen staan met de keukens door een dienstgang in verbinding.

Ook de keukens zijn naar de laatste eischen ingericht. De takken van spijsbereiding zijn van elkander gescheiden door eene afscheiding bestaande uit stijlwerk met metal-déployé voorzien. Elke afdeeling heeft hare ovens en garde-mangers, en zoodoende is deze groote ruimte in een aantal kleinere verdeeld die goed zijn te overzien, hetgeen de controle vergemakkelijkt en aan de hygiëne ten goede komt. Langs deze afdeeling loopt een gang voor de tafelbedienden. Daar deze de koks niet in den weg kunnen loopen, wordt de bediening bespoedigd en de controle doeltreffender.

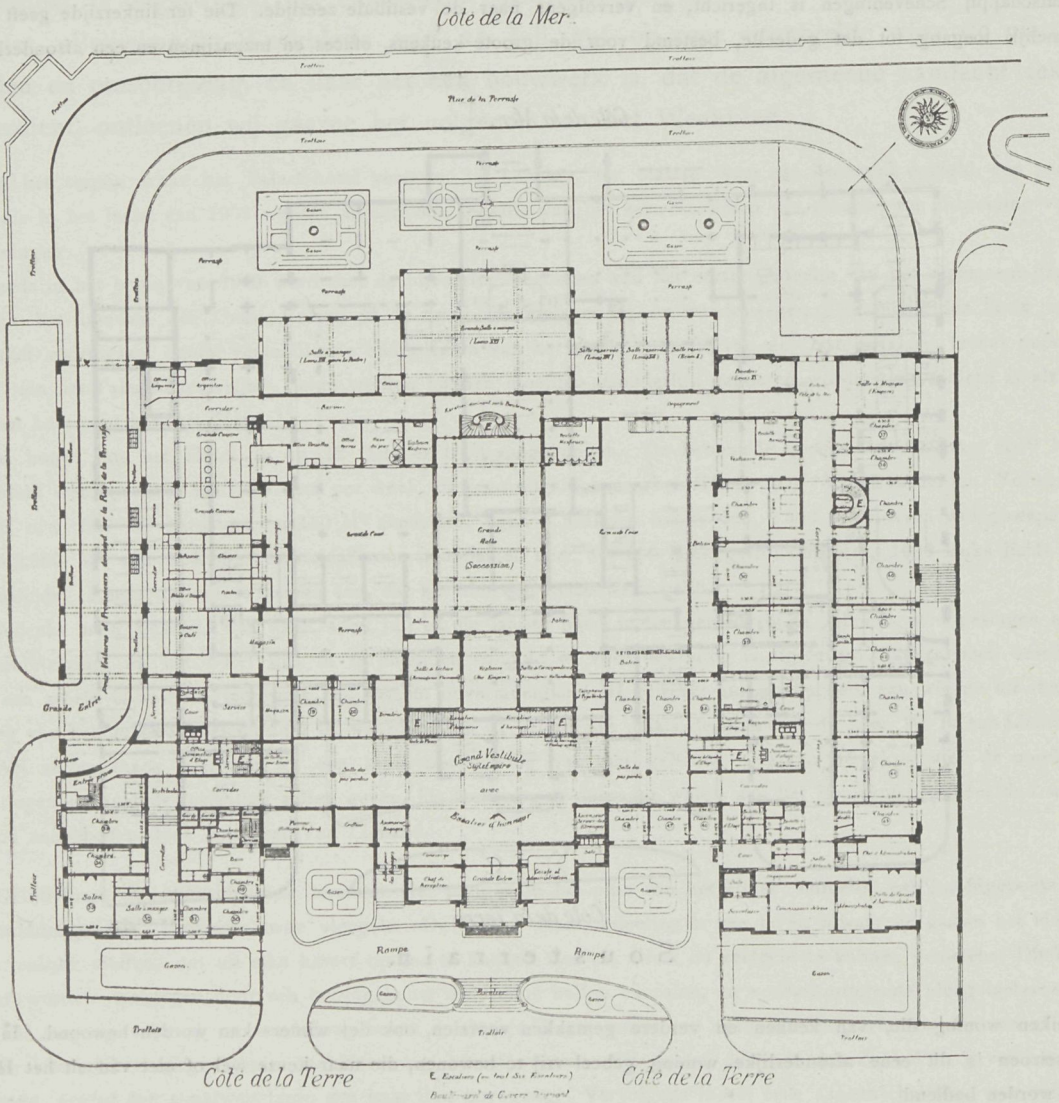

Beganen grond.

In de dienstgang achter de eetsalons bevinden zich de spoelkamers, zoodat het gebruikte tafelservies niet eerder de keukens kan bereiken dan na gereinigd te zijn.

Aan de zijde der vestibule zeezijde ligt een muziekzaal in Empire-stijl bewerkt, en ruime garde-robes en toilet-inrichtingen voor dames en heeren.

De verdiepingen zijn van indeeling ongeveer gelijk, maar hun verdiepingshoogte verminderdt, naarmate zij hooger gelegen zijn. Behalve deze hoofdtrap, is in iedere vleugel nog eene trap gelegen, die van de 1e naar de hoogere

verdiepingen voert, met het oog op de veiligheid niet alleen, doch ook om afzonderlijke groepen kamers te bewonen en deze geheel vrij te kunnen bereiken.

In het hart van de hal liggen de salons, begrensd aan beide zijden door slaapkamers, waarbij een badkamer en kamers voor kameniers en dienstboden. Dit gedeelte bestaat dus uit appartementen, die in hun geheel gehuurd kunnen worden en waaraan men desnoods zooveel kamers kan toevoegen als men verkiest.

Op de eerste verdieping heeft men van de kamers, die op de groote lichthoven uitkomen, toegang tot het terras, dat zich boven de eetzalen en de feesthal bevindt. De kamers, die op de buitenwegen uitzien, zijn allen voorzien van balcons of loggia's, zoodat bij brandgevaar elke kamer een uitgang heeft; buitendien zijn er 6 trappen om in geval van gevaar te kunnen gebruiken. De gewone kamers zijn zoo ingedeeld, dat de bedden in een zoogenaamden uitbouw of alkoof staan, die van de kamers door een gordijn wordt gescheiden, zoodat de kamers als salon kunnen worden ingericht; de alkoven zijn van uit de gang bereikbaar, waardoor het in orde brengen der slaapgelegenheden kan geschieden, zonder dat dit stoornis in het vertrek geeft; kamers van verschillende grootten kunnen naar keuze bij elkander in gebruik worden genomen.

In de gangen heeft men op elke verdieping verlangde plafonds voor ventilatie. In deze kokers loopen tevens de verschillende electrische-, koud- en warmwatergeleidingen. Brandkranen zijn op de vereischte plaatsen aangebracht warm en koud water kan men op elke verdieping op verschillende plaatsen bekomen.

In de beide eind-paviljoens zijn weder appartementen ingericht met een salon, een aantal slaapkamers naar verkiezing, badkamers met W. C., dienstbodenkamers, enz.

Het souterrain is van de rez-de-chaussée alleen toegankelijk door de diensttrappen. Het bevat onder de centrale hal, een speelplaats, waar bij regenachtig weder de kinderen zich kunnen vermaken. Voorts bevat het alles, wat voor den dienst en goeden loop der zaken in zulk een hotel noodig is; tal van slaapplaatsen aan de rechterzijde, voor de mannen, links, voor de vrouwen, met W. C., badkamers, enz.

De krachtwerktuigen voor de liften zijn onder deze geplaatst; verder zijn er alle machineriën aanwezig voor verwarming en warmwaterleiding, en vervolgens koerierskamers, linnenkamers, slaapkamers voor het personeel, technisch bureau met archief, en natuurlijk tal van kelders met alles wat daarbij behoort.

Onder den oprit naar den bovenweg is eene groote ruimte ingericht tot bewaarplaats voor automobielen behoorende bij een daar ingericht particulier magazijn.

Wat de constructie van het gebouw betreft, moet gewezen worden op het gewapend beton dat in ruime mate is toegepast, wegens zijn brandvrijheid, soliditeit, lichtheid, onverwoestbaarheid, zijn geluidwerende eigenschappen, maar ook omdat het toeliet met snelheid een hotel te bouwen, dat in den kortst mogelijken tijd droog en bewoonbaar moest zijn.

Hoewel voor de brandvrijheid van gewapend beton bewijzen te over zijn geleverd, verdient toch vermelding wat na den grooten brand van Baltimore op 6 en 7 Febr. 1904 werd opgemerkt. Deze brand, waardoor $2^1/_2$ K.M² der stad verwoest werden, was een vuurproef op groote schaal voor allerlei bouwmaterialen, en bewees, dat geen enkele constructie die niet geheel in gewapend beton was uitgevoerd, brandvrij mocht genoemd worden.

Uit het feit, dat steenen, granietblokken, ijzer-constructies, enz. totaal gesmolten of verkalkt waren, werd opgemaakt dat de temperatuur minstens 1100 graden C. moet zijn geweest. Zelfs bij een 5 verdiepingen hoog gebouw, waarvan de omtrek muren uit het metselwerk waren opgetrokken, doch de geheele binnenbouw uit zuilen, balken en vloeren van gewapend beton bestond, zooals de hal in het Hotel, stortte alle metselwerk in een, doch de muren en het zuilengeraamte bleef ongestoord.

Op den 3en November werd door de Firma Stulemeyer en Co. met het stellen, vlechten en storten der vloeren van gewapend beton voor de rez-de-chaussée aangevangen, terwijl op den 5en December de geheele vloer van de rez-de-chaussée met inbegrip der daaraan voorkomende zuilen en constructiebalken gereed was, met uitzondering van den oprit, waaruit blijkt, dat in een maand tijds ruim 4000 M². vloeren geheel gereed waren, terwijl in datzelfde tijdsverloop nog ruim 700 M². vloeren met balken en zuilen in de Electrische Centrale door die zelfde Firma werden vervaardigd. Het zal wel tot de hooge zeldzaamheden behooren, dat dergelijke hoeveelheden gewapend beton in zoo'n korten tijd worden gemaakt; toch is hier het maximum van werkkracht niet bereikt.

Het zal in het oog springen, dat bij het toepassen van gewapend beton de gelegenheid bestaat eene lichte, en toch zeer sterke constructie te maken, en dit zal iedere bouwkundige, die ook maar eenigszins bekend is met de hooge weerstandscijfers van het beton tegen druk en van het ijzer tegen trek, volledig beamen.

De groote trappenhal in het Palace-Hotel geeft er een sprekend bewijs van, daar immers de 4 middenzuilen met eene afmeting van 32 × 32 cM. ruimschoots voldoende zijn, om alle daarboven gelegen hallen en de kap met hunne toevallige belastingen te dragen. Diezelfde hal toont in haar geheel hoe licht men met gewapend beton kan construeeren hetgeen behalve de aesthetische voordeelen, nog met zich meebrengt het geringere hoogteverlies, dan bij gebruik van houten- of ijzeren balken.

Een zeer belangrijk gedeelte van de constructie is de zuilenrij in de bergplaats voor automobielen. De eerste zuil, bij den ingang, is berekend op eene belasting van niet minder dan 150.000 K. G. De overige zuilen vervullen geen ondergeschiktere rol; op een afstand van $6^1/_2$ M. uit elkander staande, dragen zij van twee verdiepingen de vloeren in gewapend beton, waarvan de moerbinten een spanning van 7 M. hebben. Neemt men hierbij in aanmerking dat die zuilen bovendien nog 2 verdiepingen dragen, waarop niet alleen de buiten-balklaag, doch ook de separatie muren en het dak rusten, voegt men hierbij de groote belasting van den keukenvloer door zware fornuizen enz. veroorzaakt, en het feit dat een der belvédères op een dezer zuilen draagt, dan zal het duidelijk worden, dat deze zuilenrij een voornaam constructie-deel van het Hotel vormt.

Wanneer men het Hotel van af het souterrain doorwandelt, blijkt al zeer spoedig, dat de verschillende doeleinden waartoe de 10 lokalen aldaar moeten dienen, het noodzakelijk maakten vele groote vrije ruimten te hebben, terwijl het hooger gelegen eigenlijke Hotel, uit den aard der zaak eene indeeling in een groot aantal kleinere vertrekken noodzakelijk maakte. Het gevolg hiervan is geweest, dat een groot deel der gewapende beton balken niet alleen dienst moet doen voor het dragen der vloeren, doch op verscheidene plaatsen ook de opgaande muren en de door die muren weder gedragen vloeren met hunne belasting ten laste der binten in de rez-de-chaussee komen.

Een gedeelte der vloerbalken van de rez-de-chaussée, tot een totale lengte van 200 M., heeft behalve de daaraan verbonden vloeren, ook muren te dragen. Onder die balken zijn er, die bij een spanning van 6 M. met een blijvend gewicht, van 50.000 K. G. aan muurwerk belast zijn; dit zijn de balken boven de reparatie-inrichting voor automobielen, en de eerste balk in de overdekking van den oprit aan de landzijde, de muren dragen, welke tot onder den kap zijn opgemetseld

Het plafond boven den oprit is de moeite eener meer nauwkeurige beschouwing zeer waard. Aanvankelijk bestond het plan om de overspanning van den oprit tusschen buiten- en binnenvleugel te verkleinen door het plaatsen van twee rijen gegoten ijzeren kolommen op den trottoirband in den oprit. Uit een aesthetisch oogpunt en om redenen van practischen aard, bovendien aangemoedigd door de schoone uitkomsten der werken in gewapend beton, besloot de heer van Liefland deze kolommen te doen vervallen; slechts werd door een paar consoles en penanten de spanning tot op 7 M. teruggebracht.

De functie, welke in deze constructie de moerbinten te vervullen hebben, is gemakkelijk te zien, in aanmerking nemende, dat de onderlinge afstand tusschen die moerbinten 6.50 M. bedraagt. Het tweede en derde moerbint boven den oprit, hebben behalve de vloeren met hunne toevallige belasting en de scheidingswanden, nog bovendien de geheele beton-ijzeren ronde trap te dragen, die van af de 1e tot op de 3e verdieping doorgaat, en waarvan de tot luchtkoker dienende binnenwand tot onder het dak opgaat. Met het oog op gevaar bij brand, is het zeer practisch gezien, alle trappen in het hotel van gewapend beton te maken.

De heer Van Liefland acht het onverantwoordelijk, zich te waarborgen tegen brandgevaar door toepassing van stalen balken, die intusschen bij de constructie van Palace-Hotel een aanhoudend bezwaar zouden zijn geweest. Dit geldt ook voor de toepassing van balken van gewapend beton onder de vloeren der 2e en 3e verdieping in den vleugel van het Hotel aan de zijde van het Kurhaus.

Het spreekt van zelf, dat door 2 zulke groote ruimten als oprit en keukens naast elkander, die bijna den geheelen vleugel in beslag nemen, het onderling verband in het gebouw eenigszins was verbroken, terwijl toch voor de op de verdiepingen gemaakte kamer-indeeling een innig verband meer dan noodzakelijk was. Door verankeringen in gewapend beton aan de moerbinten werden deze van zoodanige constructie, dat zij geheel binnen de muren werden geborgen, welke tegelijkertijd dienen tot stevige verankering van het gebouw en tot dracht der vloeren en bintlagen der verdiepingen, terwijl zij bovendien het groote voordeel hebben van geen geluid voort te planten. Waren hier echter stalen balken toegepast, dan zou bij den geringsten binnenbrand reeds het instorten van het gebouw te duchten zijn.

(Slot volgt.)

Villa Antwerp

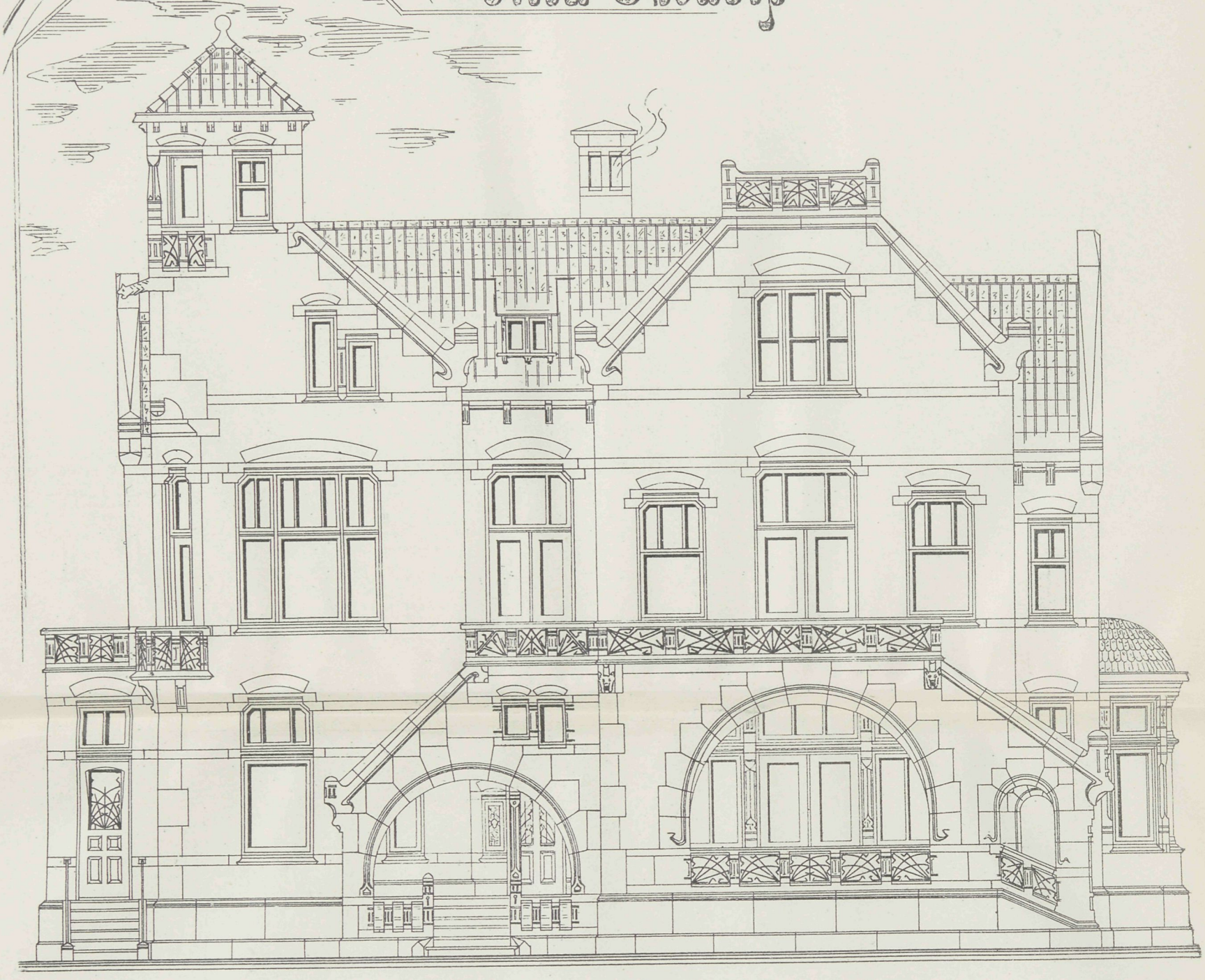

Schaal.

begane grond.

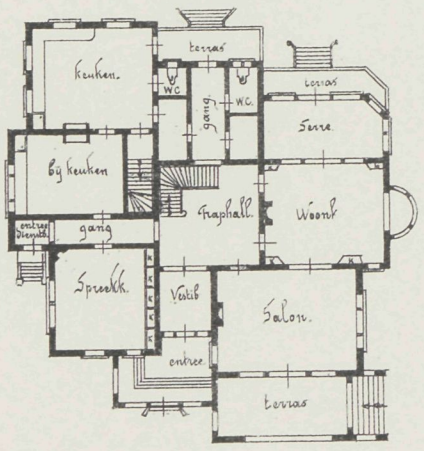

Schaal.

Verdieping.

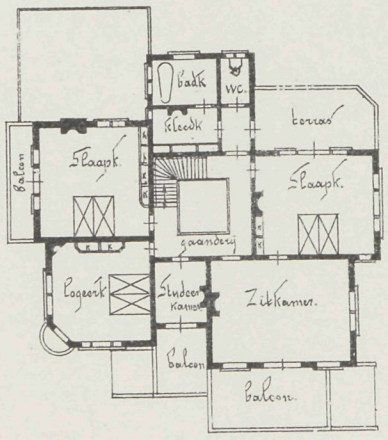

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

18 Augustus 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 17.

Bij de Platen.

Woonhuis

door DE HERDER en HELLENDOORN.

Bouwmeesters te Hengelo.

Een inderdaad geriefelijke woning vormt het woonhuis dat in gevel, plannen en doorsnede op de plaat is opgenomen. Het voorgedeelte van het huis gaat hooger op dan het achterdeel. De gevel zooals die in onze kleine steden daartoe gelegenheid vinden, heeft een eenigszins landelijk aanzien met de kap-overdekking, en geeft bij de verschillende raam- en sprongverdeelingen een aangenaam geheel.

Gemeente-Electriciteitswerken te Amsterdam.

Een in zeer fraaien druk uitgevoerde toelichting doet de gemeente Amsterdam verspreiden, om de aandacht te vestigen op het belang der door haar daargestelde Electriciteitswerken.

Zijn die werken noodig voor eigen bedrijf, men heeft gemeend daarvan meer partij te kunnen trekken, door de nijverheid, ook in de baten daarvan te kunnen doen deelen en wel door de electriciteit beschikbaar te stellen voor de kleine industrie, die niet in de gelegenheid is, zich door eigen middelen beweegkracht te kunnen aanschaffen. Dat is ongetwijfeld goed gezien, en zal dan ook binnen een niet groot tijdsverloop, de electriciteit in menig bedrijf daardoor worden opgenomen. De inrichting is in staat om aan allen te kunnen voldoen.

In November 1900, werd door den Gemeenteraad besloten, eene Electrische Centrale te stichten, die thans de voltooiing is genaderd. Op de plaats waar vroeger het Entrepot,

aan de Hoogte Kadijk was, ongeveer tegenover de kazerne »Oranje-Nassau«, verrees het kolossale gebouw daarvoor noodig. Nadat reeds in April 1903, 12 stoomketels waren geplaatst was men in Augustus daarna zoover gevorderd, dat met de opstelling der machines kon begonnen worden.

Voorloopig werden opgesteld 5 machines, elk van 1000 effectieve paardekracht, terwijl nog plaats bleef voor drie gelijke, desnoods grootere machines, zonder dat daarbij het gebouw moest worden vergroot. Eerst dan wanneer 8 à 10.000 P. K. ontoereikend is, kan worden overgegaan tot bijbouw waarvoor nog zooveel terrein aanwezig is, dat dit tot 25.000 P. K. kan worden opgevoerd. Voor de kabels tot stroomlevering der beweegkracht voor de tram en voor de verlichting, werd met April 1903 met het leggen aangevangen, dat met den winter gereed was, en waarvoor toen ruim 280 kilometer kabel was gelegd dat sinds dien tijd gedurig is uitgebreid.

In Januari 1904 was de stroomlevering voor verlichting en vervoer gereed en heeft Amsterdam thans eene inrichting in haar bezit, die onder de besten van dien aard mag genoemd worden. Nu is het algemeen bekend tot welk groot gerief de electrische beweegkracht ons heeft gebracht, waardoor het vervoer niet alleen bespoedigd, maar in hooge mate vergemakkelijkt is.

De in ons oog thans kleine paardentrams, leveren een kolossaal onderscheid met tal van gemakken, die wij in de electrische tram waardeeren, evenzoo het licht, dat door die uitbreiding, op de prijs een grooten invloed had en thans veel billijker onder het bereik van ieder valt. Maar bovenal de toepassing voor de nijverheid kan groot worden. Door de gemakkelijke verbinding met het werktuig, hetzij boor-, stempel-, druk-, naaimachine of wat ook kan ieder in eigen woning beweegkracht krijgen, wat vroeger totaal onmogelijk was. Door kabels wordt de electriciteit naar de plaatsen van verbruik geleid en daar door electromotoren in drijfkracht omgezet. De electro-motor, is het eenvoudigste krachtwerktuig, dat denkbaar is, en bestaat hoofdzakelijk uit twee deelen, een vastgedeelte, den stator en een draaiend gedeelte, den rotor. Zij hebben weinig gewicht en nemen nagenoeg geen ruimte in vergeleken bij andere werktuigen.

Daarbij kan de electro-motor overal worden aangebracht op den vloer, of ook wel tegen den zolder, aan den muur, of waar men daartoe plaats vindt. De bediening is eenvoudig en eischt weinig tijd en kennis, het smeren geschiedt automatisch, zoodat alleen moet gezorgd worden af en toe wat olie te geven. Daardoor kan een ieder zich met de behandeling spoedig vertrouwd maken. Zoo behoeft de aanleg geen machinekamer, of fundatie wat groote kosten bespaart.

Electro motoren van elk vermogen zijn verkrijgbaar van $\frac{1}{25}$ P. K. en zelfs kleiner, tot 1000 P. K. en meer, terwijl bij stoommachines, gasmotoren, enz. het moeielijk gaat de kracht der motor te splitsen, daarbij is de slijtage zeer gering en gevaar voor brand zoo goed als onmogelijk.

Bovendien geeft het gebruik geen zwart af, zooals bij de verbrandingsproducten, alles blijft dus zindelijk, en bedragen de kosten van aanschaffen $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{3}$ van die van stoommachines enz., terwijl de bedrijfskosten billijk zijn. Een paardekracht kost met electro-motor

aan stroom 8 à 9 cent, (stroomprijs voor kracht 10, 9 en 8 cent per kilowattuur,) bij gegarandeerd groot jaarlijks verbruik slechts 5 à 6 cent (stroomprijs lager dan 5 cent per kilowattuur.)

Neemt men in aanmerking, dat het stroomverbruik van den electro-motor nagenoeg evenredig is met de kracht, die hij afgeeft, voorts dat men den electro-motor ieder oogenblik kan stoppen en aanzetten, dan blijken hieruit de groote voordeelen.

Het zal dan ook daardoor mogelijk zijn, dat de deelname voor de verschillende bedrijven groot is, en heeft de inrichting op deze wijze voor Amsterdam groote waarde. De wijze waarop de gemeente het ter algemeener kennis bracht in een keurig uitgevoerd verslag verdient waardeering en zal zeker strekken om de inrichting bij velen tot nuttige samenwerking te doen strekken.

Villa te Kirchrade.

Het ontwerp dezer villa is van de bouwmeesters Thofern en Jagielski. Wij nemen deze op om de eigenaardige verdeeling, die zich in het uiterlijk kenmerkt. Ieder hoekje is vol afwisseling en daardoor geeft elken gevel iets nieuws te zien. Het is een ontwerp dat de aandacht trekt, en al zijn niet alle vormen met onze opvattingen in overeenstemming, toch is er zeer veel in, dat navolging verdient.

Het Palace-Hotel te Scheveningen.

(Slot.)

Bij de toegepaste constructie echter zullen, al brandt het Hotel van binnen geheel uit, de gevels althans moeten blijven staan. Ook zoude met stalen balken, niet datgene bereikt zijn geworden waaraan bij den bouw van het Hotel zoo bijzonder veel zorg werd besteed, namelijk om te verhinderen, dat het geluid uit de gangen naar de kamers, en van het eene vertrek naar het andere wordt voortgeplant.

Thans nog enkele opmerkingen over het inwendige van het gebouw.

Een hotel geschikt te maken voor de eischen, gewoonten en gebruiken van personen van verschillende nationaliteit is niet gemakkelijk; toch is dit hier na ernstige studie en arbeid gelukt. Ruimte, licht, lucht, vrijheid zijn alle factoren die bij de inrichting van een hotel een belangrijke plaats innemen; doch bovendien spelen de mogelijkheid van vlugge bediening en zuinige exploitatie een gewichtige rol. Wil men aan die eischen voldoen, dan is een goede ligging en verdeeling der lokaliteiten allereerst hoog noodig. Eveneens is het een der eerste vereischten, dat een bezoeker van een hotel zich onmiddellijk kan orienteeren door gemakkelijke en duidelijke aanwijzing der lokaliteiten; men moet als het ware alles zelf kunnen opmerken zonder iets te vragen, en daarom is centralisatie der lokalen zeer gewenscht.

Bij het ontwerpen van het plan is gezorgd, dat alle vertrekken en corridors meer dan voldoende licht en lucht ontvangen, de kamers ruim van afmetingen en afwisselend zijn door telkenmale twee grootere en twee kleinere naast elkander te plaatsen, met dubbele deuren tegen het geluid in verbinding gebracht en afgesloten, en daarboven van de gangzijde met portalen afgescheiden. In de hoofdpartijen zijn de salons ontworpen met slaap- en badkamers daaraangrenzende. Voor het dienstpersoneel van de gasten zijn eveneens goede slaapkamers en bergplaatsen voor koffers en bagage bestemd. De hoofdtrappen zijn gemakkelijk en veilig. In de beide hoekruimten op het kruispunt der beide corridors bevinden zich de offices en dienstlokalen met afzonderlijke trappen, liften en alles wat daarbij behoort; deze liggen dus juist in het centrum der kamers, waardoor op doelmatige en vlugge wijze de bediening kan plaats vinden.

De lees-, correspondentie-, rook-, feest-, eet- en muziekzalen zijn door de firma Mutters in de aangegeven stijlen op artistieke wijze uitgevoerd en gemeubeld.

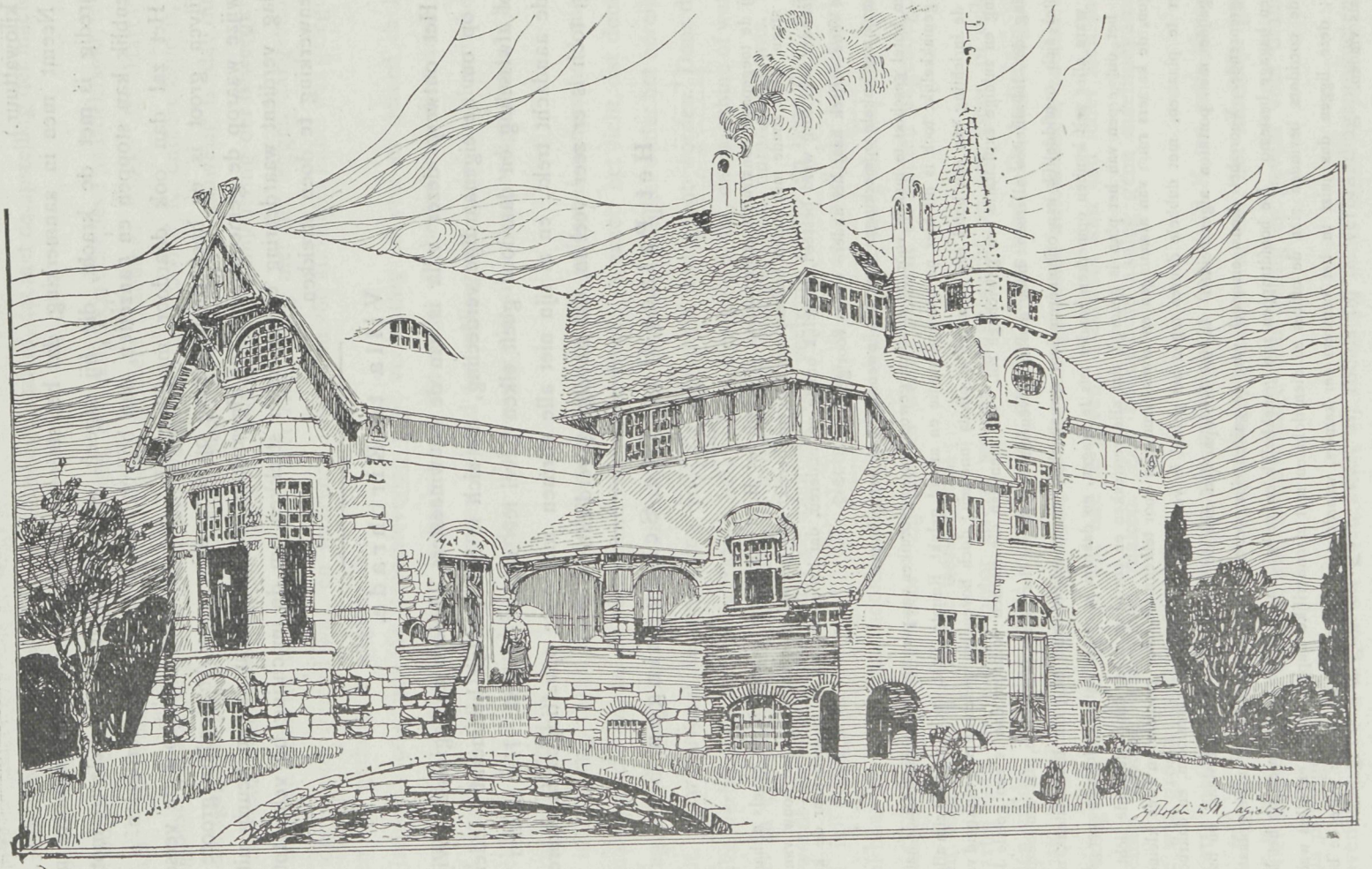

Villa te Kirchrade. — Duitschland.

De verlichting geschiedt gedeeltelijk indirect, en gedeeltelijk door kroonlusters welke naar teekening op deugdelijke wijze door de Sächsische Broncewaarenfabrik en de Firma A. M. de Blauw & Co., geleverd zijn.

De parketvloeren in feest- en muziekzaal gelegd, zijn door de Gebr van Malsen uitgevoerd. Van de rijk bewerkte ramen van glas in lood gevat, is een groot gedeelte beschilderd en gebrand door den heer E. Kerling; een mooi effect is daardoor o. a. verkregen in de feestzaal.

In het algemeen zijn op afwisselende wijzen de verschillende stucadoorwerken keurig door den heer De Moet vervaardigd, en de ornamenten zooveel mogelijk naar de stijlen der zalen en kamers ontworpen, geboetseerd en bewerkt Eene practische toepassing heeft ook het steenharde fabrikaat der Detmolder fabriek gehad

De werken voor de badinrichtingen, de closets, enz. zijn uitgevoerd door de Firma Voltz & Wittmer te Straatsburg.

De vloeren zijn in marmer, in terrazzo of in torgamentmateriaal uitgevoerd Dit laatste materiaal, door de Leipziger Torgamentwaaren-fabrik geleverd, is hard en mooi van kleur; bij de vloeren behooren hol afgewerkte plintstukken die uit een oogpunt van reinheid zeer zijn aan te bevelen.

Onder de loopers in de corridors, alsmede onder de tapijten zijn zoogenaamde estrich ondervloeren gemaakt, welke bestaan uit kurk en houtvezel, welk materiaal de goede eigenschap bezit om het geluid te dempen.

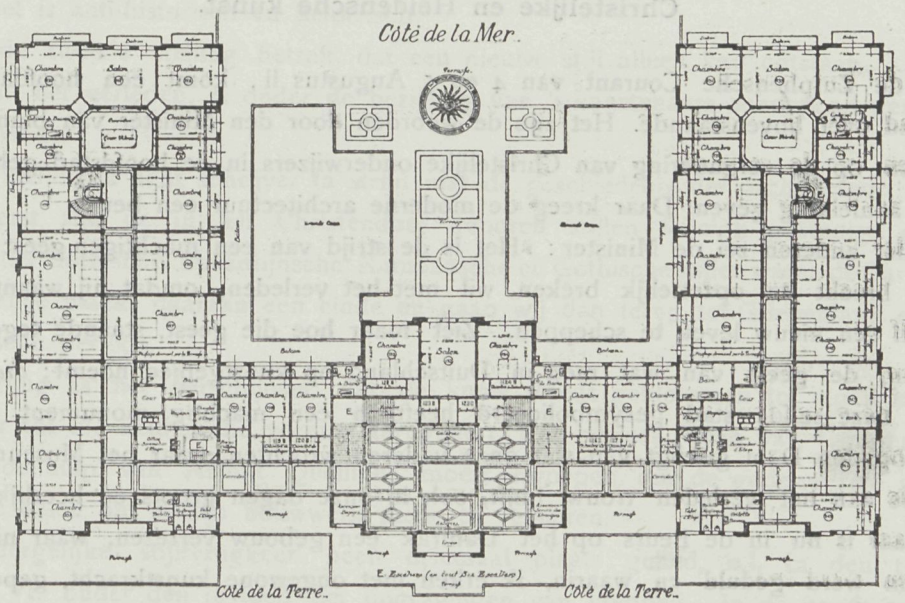

Palace-Hôtel. 1e étage.

De marmerwerken zijn door de firma Te Poel & Stoltefus uitgevoerd.

De trappen zijn van gesmeed ijzeren balustraden en koperen leuningen voorzien, door de Schiedamsche IJzerfabriek, voorheen Vincent & Co, en de firma Van Wijk & Zoon vervaardigd. De gegoten ijzerwerken zijn alle door de fabriek van Spoor & Wijnvoort geleverd.

De salons en kamers, behalve de reeds genoemde, zijn door de firma Pfaff, uit Berlijn, in Empire of in modernen stijl gemeubeld. De meubels zijn van mahonie- of van eikenhout, dat voor verschillende vertrekken in andere tinten is gebeitst; hun vormen zijn eenvoudig, en de bewerking is deugdelijk.

Het tapijtwerk, met mooie tinten en patronen, werd geleverd door de Leipziger firma Röper.

De electrische aanleg is gemaakt volgens de plannen van den ingenieur J. C. van Doorn, door het electrische Installatie-bureau van B. L Vogels Dolhain.

Na deze opsomming mag niet nagelaten worden te vermelden, dat het uitnemend bewerkte enorme keukenfornuis wegende 6000 K.G, een sieraad van de keuken, geleverd werd door den heer Meys te Scheveningen.

Was de heer Van Liefland de onvermoeide man die alles zelve bestierde, — zonder goede samenwerkers zou het goede resultaat niet zijn verkregen. Die medewerking vond de architect bij den hoofdaannemer, den heer J. van

den Elshout, diens broeders en verder personeel, dat onder hoofdleiding werkte van de heeren M. J. van der Schilden en J. Leyse, waarbij zich aansloten de heeren Van Doorn en Van Basten. Het leeuwenaandeel is het tot stand komen van het werk wat het teekendepartement betreft, hebben allereerst gehad de heeren Diongre, Fikkert en Looyen.

Wij mogen deze mededeelingen echter niet eindigen zonder een woord van bewondering uit te spreken voor de verbazende werkkracht en energie van den architect van dit gebouw, die in den tijd van 8 maanden een reuzenwerk heeft weten tot stand te brengen. Waar zooveel aandacht moest worden geschonken aan het ontwerpen en aan de richtige uitvoering van nog nieuwe constructiën, waar zooveel moeielijkheden te overwinnen waren, wat betreft bouwplaats en jaargetijde, zou het niet te verwonderen zijn geweest, indien het aesthetiesche van het inwendige daaronder geleden zou hebben. Dit is echter geenszins het geval; al es blijkt met zorg bestudeerd en overwogen te zijn Aangename verhoudingen, goede kleurverdeeling en versiering, doen den bezoeker weldadig aan. Zonder overdadige weelde is een rijk en deftig geheel verkregen.

Een terugblik werpende over hetgeen op het gebied van het groot-hotelwezen in de laatste jaren hoofdzakelijk in Frankrijk en Duitschland is tot stand gekomen, kan gerust verklaard worden, dat het Palace-Hotel, wat doelmatige inrichting en sierlijk inwendig aspect betreft, allerminst voor een dier buitenlandsche scheppingen behoeft onder te doen.

Christelijke en Heidensche kunst.

In de Zutphensche Courant van 4 en 5 Augustus ll., komt een hoofdartikel voor handelend over bovenstaande. Het zijn de woorden door den Minister van binnenl. zaken gesproken, op de vergadering van Christelijke onderwijzers in de hoofdstad gehouden, die daartoe aanleiding geven. Daar kreeg de moderne architectuur een beurt.

Onder anderen zei de Minister: »Het is de strijd van een machtigen geest die breekt, »geheel breekt en opzettelijk breken wil met het verleden, omdat hij waant macht te »zijn zelf een nieuw leven te scheppen. Ziet maar hoe die geest, staande tegenover ons »verleden, de geest van wat men in Duitschland op kunstgebied noemt: *die Secession*, »zich in deze zelfde stad gesymboliceerd heeft in een machtig monument. Waar het »Paleis op den Dam getuigt van wat onze vaderen wrochten, waar het Museum ons zegt, »dat, wie aan het verleden trouw blijft, ook in onze dagen groots en heerlijks tooveren »kan, daar is nu in de Beurs op het Damrak een gebouw verrezen, waar niets uit het »verleden werd geduld en waarin, ik erken met ongewone kunstkracht, gepoogd is uit »eigen middelen een fonkelnieuw modern kunstmonument te scheppen. Maar waarop liep »dit pogen anders uit dan op een tragische mislukking?

»En hoe kon dat anders. Een nieuwe stijl komt niet op dan in aansluiting aan het »verleden en onder de bezieling van het uit God ontvangen genie. Hoe zou dan een »tijdgeest die als van God vervreemd, een nieuwen stijl voortbrengen? Een alleenheer»schende kunstgedachte komt alleen uit God, het is de Geest die haar inspireert, die zulk »een grootsche gedachte ingeeft en die aan den kunstenaar bij Gods genade het talent »schenkt, om zulk eene gedachte te realiseeren, in vorm, lijn en tint.

»Maar natuurlijk zulk een geest grijpt dan ook van zelf op elk terrein van het leven »altoos weer terug naar verleden om van daaruit verder te bouwen.«

De Zutphensche wenscht aan te toonen:

1e. dat de eerste stelling voor de helft onlogisch en in haar geheel onjuist is;

2e. dat de tweede stelling van begin tot eind in strijd is met de feitelijke gegevens der kunstgeschiedenis.

Uit dit alles zou de conclusie zijn, dat de redeneering valsch is.

Wat het Rijksmuseum aanbelangt, waarbij de schrijver niets wil afdingen op Dr. Cuypers verdienste, acht hij dit echter geen zelfstandige stijluiting, maar een bloemlezing uit de Romaansche-, Gothische en Renaisancestijlen. Blijft het Paleis op den Dam door Jacob van Campen ontworpen. Dat gebouw echter was in 1655 evengoed het modernste van wat men zich toen denken kon en zelfs nog meer los van het verleden dan de Nieuwe Beurs thans. Van Campen liet vele eeuwen achter zich en koos zijn voorbeelden uit het Heidensche tijdperk, de bloeitijd der Grieken en Romeinen. Die handeling gaf aan de zich juist ontwikkelende renaissance, die ten minste een oorspronkelijk kunst te zien gaf, een groot tegenstander. Wat de renaissance vermocht, laat de Westerkerk nog zien. Het is dus onjuist om sprekende van Van Campen's bouwwerk, dat aan te wijzen als voortgesproten uit de geschiedenis onzer bouwstijlen, als een gevolg der Christelijke kunst. Want dit is het niet, het is anti-historisch en heidensch.

Wat de tweede stelling betreft, dat een nieuwe stijl alleen kan ontstaan, *a.* in aansluiting aan het verleden, *b.* onder de bezieling van 's kunstenaars scheppend genie door den geest Gods.

Beide stellingen acht schrijver in strijd met de geschiedenis der architectuur.

Vooreerst zijn de in het Christendom geboren stijlen feitelijk geëindigd met den ondergang der Gothische. Byzantijnsche, Romaansche en Gothische stijlen waren de Christelijke. De renaissance maakt daaraan een einde en gaan wij dan terug tot Griekenland en Rome de Heidensche periode.

Zonderling is het verschijnsel, dat de kunst steeds geklommen tot eigen karakter, steeds meer tot die heidensche vormen terugkeert. Dat bewees Jacob van Campen in het Paleis, die de hulp van Arthur Quellinus moest inroepen om de godenwereld van den Olympus te halen om er zijn bouwwerk mede te versieren.

Een dergelijke stijlterugkeer heeft driemaal plaats gehad, n.l. in den tijd van Lodewijk XVI, onder den invloed der opgravingen van Pompeji. In de eerste republiek toen Napoleon Egypte doorkruiste en de empire stijl de vormen in zich opnam, en later in Duitschland, toen de klassieke stijl daar in groote kracht opleefde en ook in ons land terugkeerde in den toenmaligen beursbouw en andere gebouwen.

Uit een en ander kan volkomen als weerlegd worden beschouwd, dat een nieuwe Christelijke stijl zich alleen kan vormen in aansluiting der geschiedenis.

Nu komt Berlage's Beurs aan de orde. Daarvan wordt betoogd, dat het ontwerp sierlijkheid mist, wellicht fouten heeft, maar allerminst is het onchristelijk of heidensch. Berlage wenscht zich een nationale stijl, eenvoudig en waar en daarmede tracht hij een nieuwe kunst te vormen. Zijn gebruik van materialen als de metselsteen brengt hem zelfs veel dichter bij de Gothiek en Renaissance dan de klassieke bouwstijl van Van Campen doet. Is Berlage's streven dus nationaal, men kan gerust verklaren dat dit het meest christelijke is, dat sinds de Gothiek bestond. Zoo de redeneering van de Zutphensche waaraan de herinnering niet ongeschikt is, het is tenminste een goed teeken, dat daar aan de woorden van den Ministerie aandacht is geschonken. Of de gevolgtrekking juist

is, betwijfelen wij. In Berlage's schepping wordt het oorspronkelijke gezien, het geheel eigen ik. Maar hebben niet de talrijke voorbeelden aangetoond, dat de bouwvormen geheel inheemsch in Amerika zijn, dat zelfs de tweeling-beurs, daar in uiterlijk wordt terug gevonden. Hoe ontstonden die opvattingen in Amerika, door gemis aan geschiedenis ook dikwerf aan kennis waardoor die armoedige vormen geboren werden. Dat behoefde Berlage niet, die wat kennis aanbelangt, zijn overige werken hebben het bewezen de man van talent is en die zeker nuttiger had kunnen arbeiden door die talenten te geven dan terug te houden.

Het Raadhuis op den Dam moge dan al Heidensch zijn van afstamming maar het laat ons vrij wat meer zien, leert en spreekt vrij wat beter tot ons dan die zwijgende nationale steenmassa, hoe christelijk ook aan de Gothiek verwant. Dan liever de Goden van de Olympus beschouwd, dan de wandelaars in het Paradijs. De Minister heeft zijn gevoelen uitgesproken niet met de kennis van een Bouwmeester toegerust. Hij kan moeilijk alles zijn, maar als mensch, hij heeft zich teleurgesteld gezien in de eenvoudige massa, waar het oog zich niet in kan verlustigen, en dat gaf tot zijn weinige sympathie aanleiding. Zooals de Minister dacht, zijn er velen die het betreuren dat voor dergelijke proefneming zulk een schoon stuk Amsterdam moest dienen.

Dat is nu eenmaal zoo, maar om nu bovendien dit te verheffen tot het ideaal van zelfschepping gaat niet aan, waar Amerika en Engeland zoovelen van die motieven aanbieden. Wij moeten terug naar den tijd die iets te zien geeft, en dan tegelijker tijd, iets te werken geeft, dat strekt tot bevordering van ons welzijn. De ervaring nu leert, dat er meer zien naar den Dam, dan naar het Damrak, moge daarom voor het algemeen de weg zich richten tusschen die beiden in, dan zal ongetwijfeld onze kunst er baat bij vinden. Het komt er maar op aan, dat wij onze bekwame krachten niet door verkeerde toepassingen op het dwaalspoor brengen.

Beknopte handleiding voor het landmeten en waterpassen.

De firma de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam deed bovengenoemde uitgave verschijnen. Een zeer compact werk, door den Heer L. Zwiers saamgesteld.

Het zijn de eenvoudige werkstukken, die iedereen van dienst kunnen zijn bij het opmeten van terreinen, daarbij de toelichting over de behandeling der instrumenten, het in kaart brengen enz. Goed uitgevoerd is het zeer begrijpelijk gesteld en met talrijke figuren toegelicht. Het is een werkje, dat voor velen van groot nut is, omdat op dat gebied nog niet zooveel verschenen is en daarbij heeft het dit voor, dat het door de oordeelkundige wijze van saamstelling voor elk bouwkundige inderdaad van praktisch nut is. De prijs is *f* 2.—, dus niet hoog en vertrouwen wij, dat het spoedig bij velen zijn intrek zal genomen hebben, het verdient het inderdaad.

Ontwerp van een Woonhuis voor den Heer H. Stroeve.

Gevel.

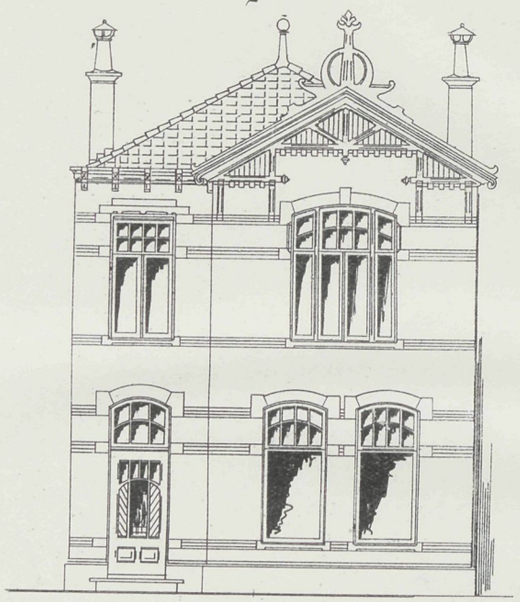

Doorsnede A.B.

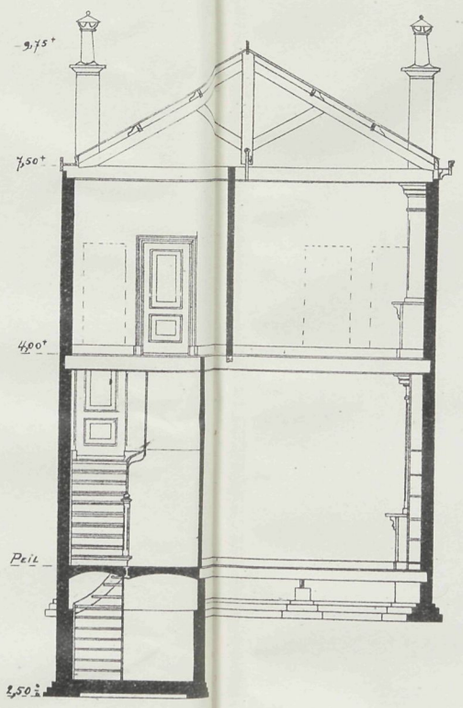

Doorsnede C.D.

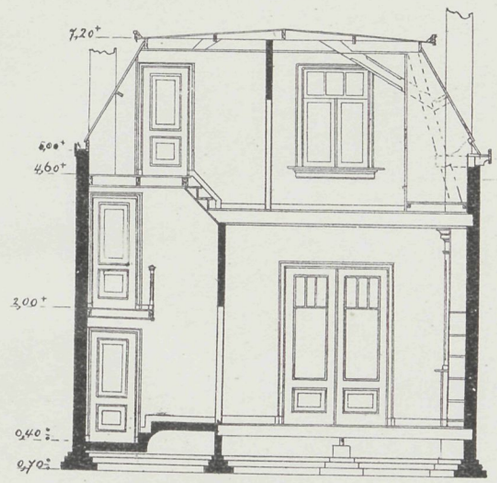

Grondplan.

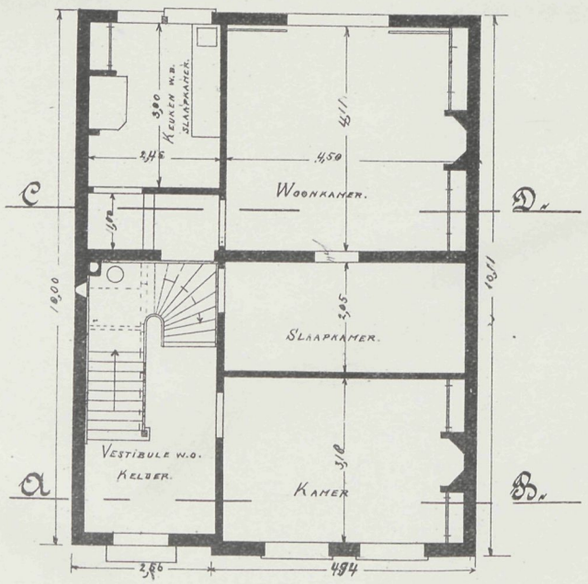

Verdieping.

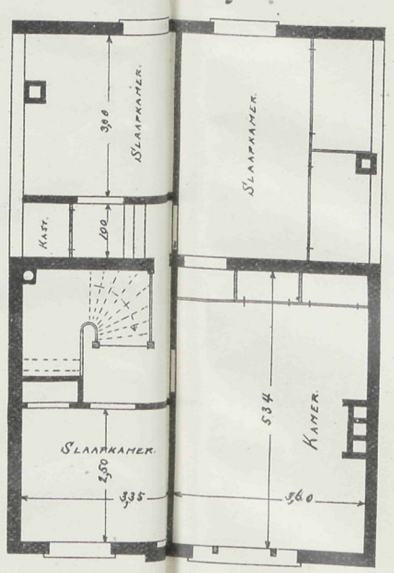

Kap- en Balkgrond.

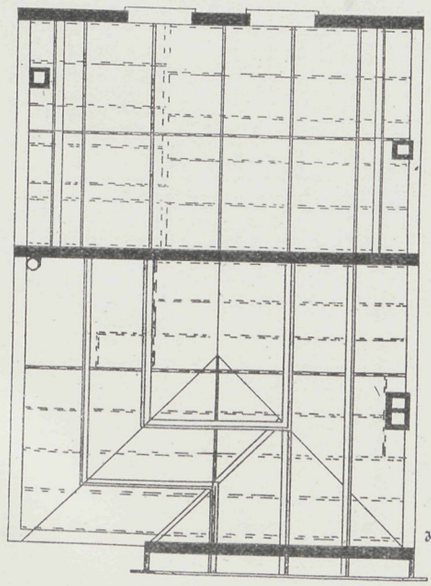

Hengelo(O) Juni 1903

de Architecten

De Herder en Hellenroon

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

1 September 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 18.

Bij de Platen.

Confectie-magazijn met bovenwoning,

door H. VAN DEN HOF.

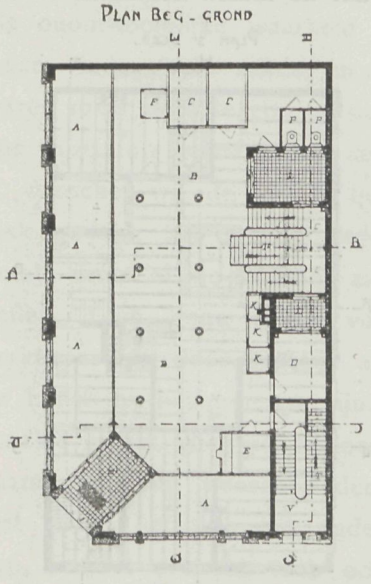

No. 1.

De plaat en de verschillende tekstfiguren geven de gevels, planverdeeling en doorsneden van een confectie-magazijn. In modernen geest opgevat, maakt het geheel een goeden indruk. De gevels der benedenverdieping zijn van natuurlijken, die der bovenverdiepingen van gebakken steen opgetrokken.

Onze daken.

Wanneer men de nieuwe stadsgedeelten doorwandelt, dan is een der belangrijkste verschijnselen daarbij op te merken, dat de nieuwere huizen meest allen dakloos zijn, dat wil zeggen niet beschermd door een hoog opgaand vlak door pannen gedekt. Wat de constructie aanbelangt, geeft dit voor den vervaardiger vrij wat minder bezwaren. Die op een scheefhoekig grondvlak een huis moet oprichten en tot het kapvlak nadert, vervalt dan in velerlei moeielijkheden. De killetjes en kepers vereischen hoofdbreken, en dergelijk vraagstuk in de

studiejaren voorgelegd, was zelden het onbelangrijkste en het gemakkelijkste te beantwoorden. De vlakke afdekking neemt al die bezwaren weg, men brengt zijn leggers en het dek aan en daarmede is voldaan aan de afscheiding van huis en lucht heeft de woning zelfs een fraaie vierkante ruimte door aangewonnen. Roept men dan de hulp van de firma J. A. Smits & Zoon in, om met de ware Haeuslersche cement te dekken, dan heeft men in een woord een puikje van een zolder, die bij de meesten tot kamer wordt ingericht. Uitwendig ziet het huis er uit alsof het niet af is, er ontbreekt iets aan, maar omdat wij al zoovele van die voorstellingen zien, beginnen wij er frère compagnon mede te worden en te gelooven, dat het tot de goede eigenaardigheden van het huis behoort, zoo aan zijn einde te komen. Onze voorouders dachten er anders over, en wonderbaarlijk was het, wat zij dikwerf in de zwaarste afmetingen aan deugdzaam eikenhout naar boven transporteerden, om als kaphout te dienen en dikwerf zoo hoog, dat kap en huis bij vele gebouwen gelijk van hoogte was. Dat was een overdadige weelde, en een belasting op de bouwmuren door niets gerechtvaardigd.

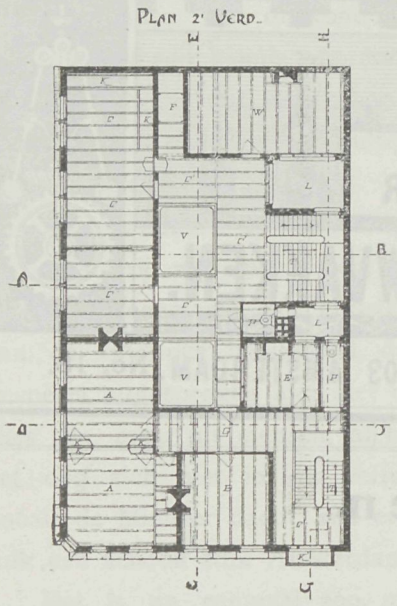

No. 2.

In dit opzicht is onze tijd te loven. Maar men ging te ver, wanneer eenmaal onze stad en wij gaan er knapjes naar toe, zal zijn een stad met huizen zonder kappen, dan zullen wij ons ergeren aan dat eensluidende rechtlijnige dat de massa kenmerkt en wij zullen oog krijgen voor het goede, dat de ouden tijd gaf. Men zal de kap weder gaan eeren en terugkeeren tot zijn lijnen. Zonder eenige afbreuk te willen doen aan de industrie die ons van vlakke daken voorziet, zelfs groote voorstanders van dergelijke constructies, waar het onze volksbuurten aanbelangt en waar de zolders dikwerf de broeinesten van groote onzuiverheid zijn, zoo is het toch daar waar de beurs wat beter gevuld is, waar de betere architectuur tot zijn recht komt, te betreuren dat de meesten zich er zoo zonder kapje afmaken. De kap verleent zulk een eigenaardige verhooging aan het perceel, de grillige vormen hierdoor verkregen, doen zooveel afwisseling ontstaan, geven overal iets nieuws, dat de kap inderdaad een hoofdelement onzer architectuur uitmaakt.

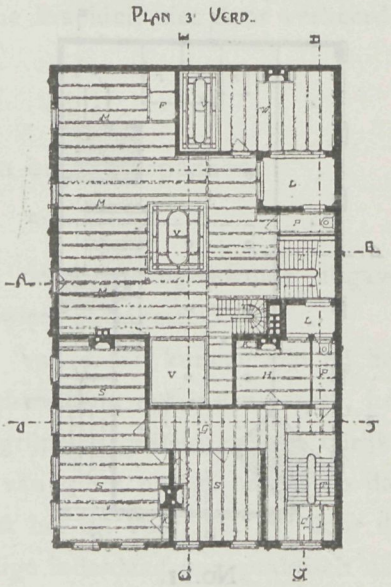

No. 3.

Hier overhangend, daar stijl opgaand, ginds met glanzende pannen, daar weer met leien, maken zij zulke bonte verscheidenheid, en wanneer hier en daar een dakkapelletje er doorheen is geplaatst, dan hebben die gekapte

huizen toch waarlijk wel iets dat trekt, voldoen zij beter dan de platgezakte. Toch laat het zich aanzien, dat er sterk zal moeten gestreden worden om het behoud van de kap waar wij zelfs velen onzer bekwaamste bouwmeesters het vlakke dak zien toepassen.

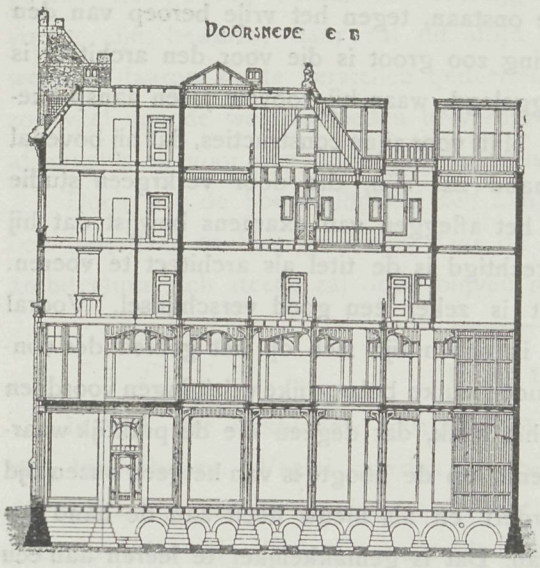

No. 4.

Hoe zou een Raadhuis te Middelburg er wel uitzien als daar een vlak dak den gevel afsloot, het is alsof het een bij het ander behoort en bij gemis zou alle waarde verloren zijn. Daarom is het noodig het vak niet van al zijn bezwaren te ontdoen en al is het in de constructie gemakkelijk, dikwerf in den bouw voordeeliger, toch zou het wenschelijk zijn, dat onze bekwame krachten voorgingen met de kap in eere te houden. Juist nu in de laatste jaren de pannen zoo verbeterd en verfraaid zijn, maakt de kap een nog sierlijker geheel van het gebouw uit. Gaan de goede krachten voor, de minder goeden volgen, want zij zijn gewoonlijk de gedienstige navolgers van wat zij gelooven dat door hun meerderen als geijkt is gemerkt. Wij hebben nu huizen zonder kappen, torens zonder spitsen, maar eerlijk beantwoord, geeft dat op den duur vrede aan het kunstgevoel, toont alles niet als onvoltooid alsof de stormen er in hebben gewoed. Het is toch alles maar mode, alles wat zoo gedacht wordt, is dikwerf bij velen het gevolg eener gril en die eindelijk als onomstootelijke waarheid wordt geboekstaafd. Op die wijze vinden vele zaken en opvattingen ingang die beter waren maar nooit te zijn ontstaan die allen nu zij er zijn, ons wijzen op hunne groote armoede. Waar het dus mogelijk is, wenschen wij de kap te behouden, de villa zonder kap, vlak gedekt, het is of zij tegen de omgeving in opstand komt, waar al de boomen zich majestueus ten hemel verheffen. Toch, gaan wij zoo voort, dan komen de villa's en kerken er nog door den tijd zonder kap af, dat zou voor de kunst te bejammeren zijn. Mochten wij hiervoor een spaakje in het vliegwiel kunnen steken, het zou ons aangenaam zijn. Wij wenschen den tijd van de reuzen-kappen niet terug, het was het andere uiterste maar zoo zonder kap, zie dat druischt toch ook tegen ons gevoel in, daar de kap zoo dikwerf het gebouw tot zijn recht brengt.

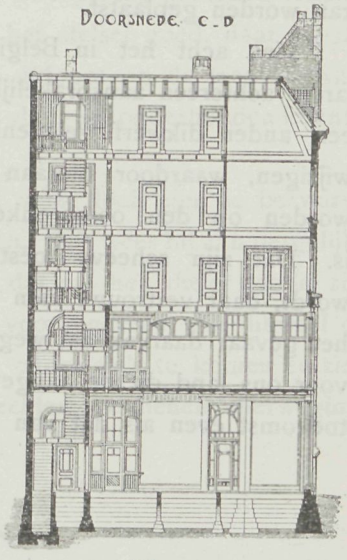

No. 5.

Het beroep van den Architect.

In België begint een sterke tegenkanting te onstaan, tegen het vrije beroep van den architect. Men wenscht waar de verantwoording zoo groot is die voor den architect is weggelegd, waar hij zoovele jaren aansprakelijk blijft voor zijne constructies, dat hij bovenal iemand zal zijn, die door verkrgeen studie en het afleggen van examens bewijst dat hij gerechtigd is de titel als architect te voeren. Dat is zeker een goed verschijnsel. Vooral nu in onzen tijd zich op het gebied der constructie zulke belangrijke wijzigingen voordoen is het zaak, dat degeen die de praktijk waarneemt, op de hoogte is van hetgeen onzen tijd vordert en als nieuw heeft aan de hand gedaan. Dat is gemakkelijker te leeren aan een inrichting waar de hulpmiddelen voor het onderwijs, op ruime schaal aanwezig zijn, wat het particulier initiatief niet toelaat en is het ook voor ons land gewenscht, dat de betrekking van bouwmeester voor het aankomend geslacht, in betere overeenstemming wordt gebracht met ons heden, en dat tegenover de aansprakelijkheid een evenredige erkende bekwaamheid kan worden geplaatst.

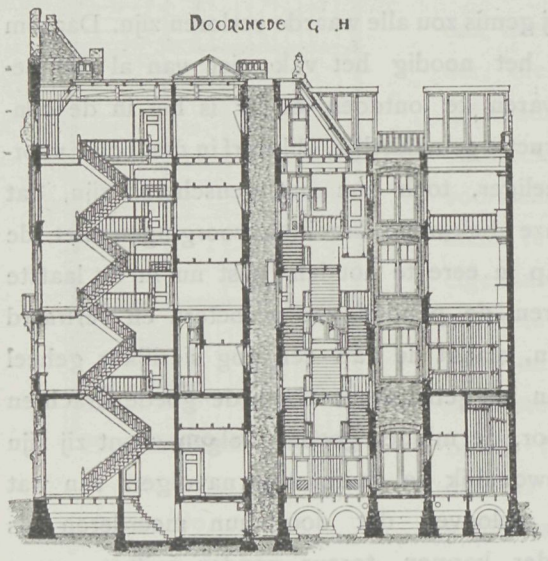

No. 6.

Men acht het in België een onverantwoordelijke daad dat een bouwmeester zoovele jaren achtereen aansprakelijk blijft voor zijn werk, en dat wanneer hij het voltooid heeft, een ander dikwerf gelegenheid vindt, in dat bouwwerk of in de omgeving daarvan te wijzigen, waardoor hieraan schade ontstaat en de gevolgen toch nog kunnen verhaald worden op den oorspronkelijken bouwmeester zonder dat deze zich daarvan iets bewust is. Dat zijn scheeve toestanden en waar nu een diploma van bekwaamheid gevorderd wordt, daar vertrouwt men dat die gevallen minder zullen worden en eensluidende kennis het gevaar daarvan zal wegnemen. Hiervoor valt veel te zeggen, en gelooven wij dat ook voor ons land dit de aangewezen weg zal zijn en het bedrijf van den bouwmeester in de toekomst even als dat van advocaten en doctoren enz. zal worden geregeld.

De Dom te Keulen.

In verschillende dagbladen, die in Duitschland uitkomen, wordt de aandacht gevestigd op het verval der Dom te Keulen. Het onderzoek echter van staatswege ingesteld, heeft

aangetoond dat dit volstrekt geen onrustbarend aanzien heeft, er moet veel hersteld zelfs meer dan het aanwezige fonds van ruim een millioen gulden toelaat, maar er is daarom nog juist geen gevaar in aantocht. Het betreft vooral het verweren van de versierde gedeelten en waar het gebouw hieraan zoo ontzaggelijk rijk is, waar tevens die versieringen zeer uitvoerig zijn bewerkt, daar zal dit altijd een punt van groote zorg zijn en blijven. Men wenscht daarom de te herstellen gedeelten van een deugdzamen steen te maken, die niet zoo veel van de weersinvloeden te verduren heeft als de trachyt, die uit het Zevengebergte afkomstig en voor den bouw grootendeels gebezigd is, en die spoedig verweert.

Doch wat de bouwvalligheid zelf aanbelangt kan dit tegengesproken worden, het zou ook inderdaad te betreuren zijn, daar de Dom als een der schoonste scheppingen in onze architectuur zich steeds zal doen blijven gelden.

Bibliotheken.

In een der vakbladen wijst Prof. A. Serafini te Padua op het belang der inrichting van bibliotheken. Veelal worden de boeken opgeborgen in gebouwen, waar de noodige dagverlichting en de ventilatie ontbreekt. Het gevolg is niet alleen dat zich een onaangename lucht in de zaal verspreidt maar gebeurt het, dat bezoekers om het verlangde boek te vinden een lucifer aansteken om de donkerte te verlichten, wat aanleiding tot brand geeft. Naar zijne meening is het noodig, dat bibliotheken worden ingericht evenals de hospitalen en wel met verschillende rechthoekig uitgebouwde vleugels, die allen op een middengang uitloopen. Daardoor is het gemakkelijk de verschillende boeken te classioneeren elk in hun soort in een der vleugels, geeft het tevens gelegenheid wanneer er terreinruimte is, vleugelsgewijze bij te bouwen en de geheele inrichting gaandeweg te vergrooten. Ook bij brand levert het minder gevaar, daar de opening tusschen iederen vleugel de brand verdeelt en vooral voor licht en lucht is het stelsel goed, daar op die wijze beiden dan overal kunnen intreden. Wanneer de gang uitloopt op de leeszaal waar het publiek vertoeft, zou de gemeenschap met den gang en vleugels onderhouden kunnen worden met een klein spoor, zoodat de afstand kort wordt.

Zeker is het denkbeeld alleszins aan te bevelen, op die wijze toch zijn de bezwaren waaraan blijken de meeste bibliotheken euvel te gaan, verholpen. Ook wees hij aan dergelijke inrichtingen te plaatsen, aan den buitenrand der gemeenten, dat zal hen die er noodig zijn niet afschrikken te komen en de gelegenheid ontnemen voor anderen, die dikwerf de openbare bibliotheek als een toevluchtsoord beschouwen, om onder dak te komen en zich in de gure jaargetijden te verwarmen. Dergelijke denkbeelden verdienen overweging, omdat zij uit ervaring en veelvuldig onderzoek voortspruiten.

PRIJSVRAGEN.

Het is opmerkelijk zoo stil als het op dit gebied is. Het jaar verstrijkt en geen enkele prijsvraag van eenig aanbelang meldt zich aan. Het is alsof alle krachten bijeen gegaard moeten blijven voor de groote prijsvraag van het Vredepaleis, waarmede men thans ijverig bezig is, elkander de geschikte plaats te betwisten, en waarin eindelijk eenige

rust schijnt te komen. Zouden de prijsvragen uit de mode gaan. Alleen datgene wat de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst doet, en enkele zustervereenigingen doet ons er aan herinneren, dat prijsvragen een deel is, dat tot de beoefening van ons vak behoort. Dat is ook zoo. Wanneer de prijsvragen de wereld uitgingen, zou ons vak een groot deel der aantrekkelijkheid verliezen. Als alles zoo zijn gewonen gang gaat, rustig, zonder dat men er iets van weet, dan opent zich het terrein der concurrentie, ieder voor zich zet zijn beste beentje voor, om de patroon over te halen hem het werk op te dragen en hij, die veel werk heeft, is bezitter van een goede reclame en loopt de meeste kans te slagen. Zoo hoopt het werk zich op een punt op, waar dit voor velen een uitkomst had kunnen zijn, of men doet zulke gunstige voorwaarden stellen, dat de patroon hierdoor gevangen wordt. Zoo blijft het vak grootendeels aan de concurrentie onderworpen. Dat was vroeger wel wat anders en juist niet slechter. Werd een bouwwerk van eenig aanbelang gevorderd, dan beraamde de bouwer, hetzij vereeniging, commissie of particulier, plannen om daarvoor een prijsvraag uit te schrijven en zie dat denkbeeld riep tal van krachten aan het werk. De ouderen, zij dongen mede, om het terrein te behouden en hunne groote ervaring gaf hun niet alleen goede kans, maar maakte de strijd belangrijk, omdat de kennis aan het woord kwam. De jongeren, zij sloten zich aan, het was voor hen niet alleen een middel om zich te bekwamen, maar men kon niet weten; hoe sluimerende kennis bij hun werd opgewekt, en hunne inspanning zich zag bevredigd met een onverwacht succes. Dan was dat feit, de afbakening van den weg door het leven, dan was men tot heden vergeten of onbekend, opgenomen onder hen, die gerekend worden het te weten.

Zoo zag menigeen zich den weg door het leven aangewezen. Maar al die niet in aanmerking kwamen en hun leger was groot, zij hadden hoewel niet de eerepalm verkregen, toch een groot voorrecht in de prijsvraag gevonden. Zij hadden leeren denken, wikken en wegen en toen eindelijk de werken der verschillende kampioenen in een of ander groote zaal langs de wanden waren opgehangen, toen was het hun moeielijk een vergelijk te maken tusschen anderer en eigen arbeid. Die dan zijn hart op de rechte plaats droeg, die, eerlijk zag, die leerde uit dat vergelijk ontzaggelijk veel, die voelde zijn eigen tekortkomingen, en waar hij achter gesloten vizier streed, dus een onbekend ridder was, daar deed de veroordeeling van zijn werk zijn naam geen schade, was voor hem zelf een der uitstekendste lessen, die hij ooit waargenomen had. Juist de beantwoording van een gelijkluidend onderwerp, geeft een groote kracht uit het vergelijk voordeel te putten en daarom zijn prijsvragen altijd een uitstekend middel geweest tot vorming; vooral tot zelfvorming.

Maar, zoo wordt ons toegeroepen, het onderwijs is thans zooveel beter dan vroeger, toen waren er geen mannen, die een goede leerschool hadden doorloopen, die het brevet van bekwaamheid in den zak droegen, dat is thans geheel anders, men heeft thans een geheel andere maatschappij, waarin mannen met groote bekwaamheden toebedeeld, die hun titels op de scholen verkregen. Dat is zoo, er is ontzaggelijk veel vooruitgang dank te weten. maar zou het juist onder die door den vooruitgang geijkte mannen niet eveneens een

welkom levensdoel zijn, zich onderling te blijven meten in een strijd, die zeker het vak tot bevordering strekt, waar velen hunner, niettegenstaande alle studie thans als vergeten zijn. Komen niet dikwerf uit de Zangwedstrijden de schoonste krachten te voorschijn, dat kan eveneens waar in het bouwvak de verdienstelijkste krachten zich tegenover elkander stellen. Daarom vooral zij een opwekking om het bestaan der prijsvragen in eere te houden, niet onnoodig.

Wat de prijsvragen in waarde heeft doen dalen dat is de wijze vooral waarop het resultaat werd tot uitvoering gebracht. Men bekroone nimmer wanneer het antwoord niet voldoet aan de gestelde vraag, dan ook is een wijzigen van het verkregen ontwerp niet te duchten maar is er bekroond men houde strikt de hand er aan om wat verkregen is, volkomen voor de uitvoering te bestemmen. Dat is het juist wat velen afschrikt, wanneer de prijsvraag bekroond was, dacht de bekroonde zich op het toppunt van geluk, maar zie dan begon de strijd eerst opnieuw met een geheel ander dikwerf onwaardig karakter. Men knabbelde zoo aan het bekroonde ontwerp, dat de tweede jury het onmogelijk maakte en de schrik velen zoo op het lijf sloeg, dat aan uitvoering van het bekroonde niet meer gedacht werd, alleen aan verandering en wijziging, waaronder het oorspronkelijke te gronde ging. Zoo is het beste werk van vele verdienstelijke mannen tot onwaarde geraakt, omdat zij hunne aanvankelijke scheppingen hebben moeten hervormen, tot hun een door de publieke opinie opgedrongen misvormde gedachte. Hoe menig monumentaal gebouw zou er anders uitgezien hebben, wanneer men het eerste denkbeeld van den bouwmeester had opgevolgd. Juist die strijd heeft zijn onaangename zijde, hij verlamt de krachten van de medewerkers, en doet de lust voor prijsvragen bij het publiek verloren gaan, die daarin een eindeloos geharrewar ziet en dan is het resultaat geen voldoening. Zou, wanneer de Beurs-prijsvraag royaal was afgehandeld, het resultaat voor alles niet beter zijn geweest, zeker wel.

Daarom vooral is het zaak, dat niet alleen het program gewaarborgd is, dat dit volkomen in orde en door bekwame mannen is opgesteld, maar evenzoo blijve alle verdere loop der prijsvraag onder de bescherming opgenomen van de jury, die zich daartoe de eer liet welgevallen. Wanneer op die wijze de prijsvragen weder kracht zouden kunnen verkrijgen zouden zij, medewerken tot instandhouding van een werkkring, die ten allen tijde hoogst nuttig voor het bouwvak is geweest.

Middel tot bescherming van hout bij Werktuigen.

Bij stoomwerktuigen zijn dikwerf nog enkele gedeelten van hout. Hoewel zeldzaam daar het metaal dit verdringt, geschiedt het niettemin. Dat hout gedurig aan een vochtigen atmospheer blootgesteld, werkt sterk, scheurt en valt af. Nu geeft de Genie-civil een middel aan de hand tot bewaring. In een ijzeren kuip wordt dooreen gesmolten 375 gram kolophonium, 500 gram zwavelbloed, 75 gram vischtraan, waarbij voegt men de gewenschte kleurstof, gele oker met lijnolie vermengd, en werkt dit alles dooreen tot het een bruikbaar gemakkelijk aan te strijken mengsel is. Warm op het hout gebracht twee maal, altijd wanneer de eerste maal goed droog is, verkrijgt het hout hierdoor een bizondere geslotenheid en is voor de nadeelen gevrijwaard.

Zonderlinge reclame.

Dezer dagen deed het bericht de ronde dat een aanvrage aan het gemeente bestuur van Amsterdam was gezonden door den Heer van Holk om de opgaande gedeelten van de Nieuwe Beurs voor reclame te bestemmen en daarvoor *f* 10.— per Meter vergoeding te geven. Natuurlijk wordt dergelijke aanvrage met afwijzende beschikking beantwoord, maar hoe komt het in 's menschen brein op dergelijk voorstel te doen.

Grafelijke zalen.

De commissie van advies voor de Grafelijke zalen (de heeren C. Muysken, D. E. C. Knuttel, dr P. J. H. Cuypers, F. J Nieuwenhuis en C A Peters) heeft aan den minister van Waterstaat een rapport aangeboden omtrent de onderzoekingen en herstellingen tusschen Juli 1903 en Juli 1904;

Ditmaal moet het woord »herstellingen« zeer ruim worden opgevat, zegt zij Bepaalde de taak des commissie in vorige jaren zich tot het onderzoek en het daarna brengen van de gebouwen in een toestand, welke constructief naar behooren en historisch zooveel mogelijk juist zou moeten zijn, in het afgeloopen jaar werd haar tevens toevertrouwd de gebouwen geschikt te maken en in te richten voor de vastgestelde bestemming waaraan Hofzaal en aanbouwen met September 1904 voor het eerst zullen hebben te voldoen. Met dit doel voor oogen kregen de werkzaamheden een eenigszins andere richting Waar voor het Rolzaal-gebouw nog veel onderzoek en studie en ook veel herstellingsarbeid zou noodig zijn, zoodat er van het nog vóór September 1904 gereedmaken ook van dit deel der Grafelijke zalen geen kwestie zou kunnen zijn, werd besloten, dit eerst na September volledig in uitvoering te nemen en voorloopig de werkzaamheden te bepalen tot het vernieuwen van den bouwvalligen oostmuur en het tot verdiepingshoogte in orde brengen van den grooten toren, waarin de trap tot toegang voor de Kamerleden en Hooge Colleges is aangebracht. Deze trap voert in de toekomst tot de voor antichambre der leden bestemde Rolzaal, maar zal bij de a.s opening der Kamers de leden leiden naar de zaal van de Lairesse, welke kamer nu weer geheel in den stijl van 1688 is hersteld en, beschouwd in den geest van haar tijd, een fraaie zaal mag genoemd worden.

Langs de Oldenbarneveldtrap, waarvan het 15e-eeuwsche trappenhuis nu ook is hersteld, bereikt men de Groote Zaal, welke haar voltooiing nadert. De vloer is gelegd, de betimmeringen zijn aangebracht, het afhangen van deuren en luiken is onderhanden. Ook de tribune is geplaatst. Overeenkomstig hetgeen in het vorig verslag werd gezegd, is de tribune op zeer eenvoudige wijze behandeld en daarenboven wegneembaar gemaakt.

Tot toegang naar de tribune is de trap in den noordwestelijken toren hersteld en in den zuidwestelijken toren een nieuwe trap aangebracht.

Ook de aanbouwen zullen weldra gereed zijn. De anti-chambre van de Koningin en die in den zuidelijken aanbouw zijn afgetimmerd, de vloeren zijn gelegd. Voor deze vertrekken zijn meubelen, tapijten enz. in bewerking.

Eveneens nadert de toegang in 't Haagtorentje, met de uit de overdekte binnenplaats tusschen Hof- en Rolzaalgebouw verkregen antichambre, de voltooiing, en voor laatstgenoemd vertrek is ook de meubileering in voorbereiding.

Een punt van overweging heeft de vraag uitgemaakt, of de gebouwen zouden moeten verwarmd worden. Daar een niet geregeld gebruikt gebouw dikwijls kil kan zijn en daarenboven deze lokalen. naar de commissie vertrouwt, ook voor andere doeleinden dan de opening der Kamers zullen worden beschikbaar gesteld, vereenigde U.Exc. zich met de meening der commissie, dat een verwarmings-inrichting wel wenschelijk moest worden geacht. Een stoomverwarming is dan ook aangebracht, en wel op zoodanige wijze dat eensdeels zoo min mogelijk daartoe in de oude muren behoefde gebroken te worden, anderdeels de misstand, door de verwarmings-elementen in het leven geroepen, zoo gering mogelijk zou zijn.

Wat het uitwendige der gebouwen betreft, is over het afgeloopen tijdperk niet veel te vermelden. De gevels van het herhaaldelijk verbouwde Rolzaal-gebouw zijn in studie; de Hofzaal werd uitwendig voltooid door de herstelling van den voorgevel, waar in den top veel los metselwerk, stammende uit een vroegere restauratie, moest vervangen worden.

Was aanvankelijk de bedoeling, eerst later geschilderde ramen aan te brengen, daartoe kon reeds nu worden overgegaan. De ramen zijn in bewerking en zullen, naar de commissie vertrouwt, bij de opening der kamers het waardig uiterlijk der zaal helpen verhoogen.

Confectiemagazijn met Bovenwoning

Voorgevel A-straat



Voorgevel Z-straat

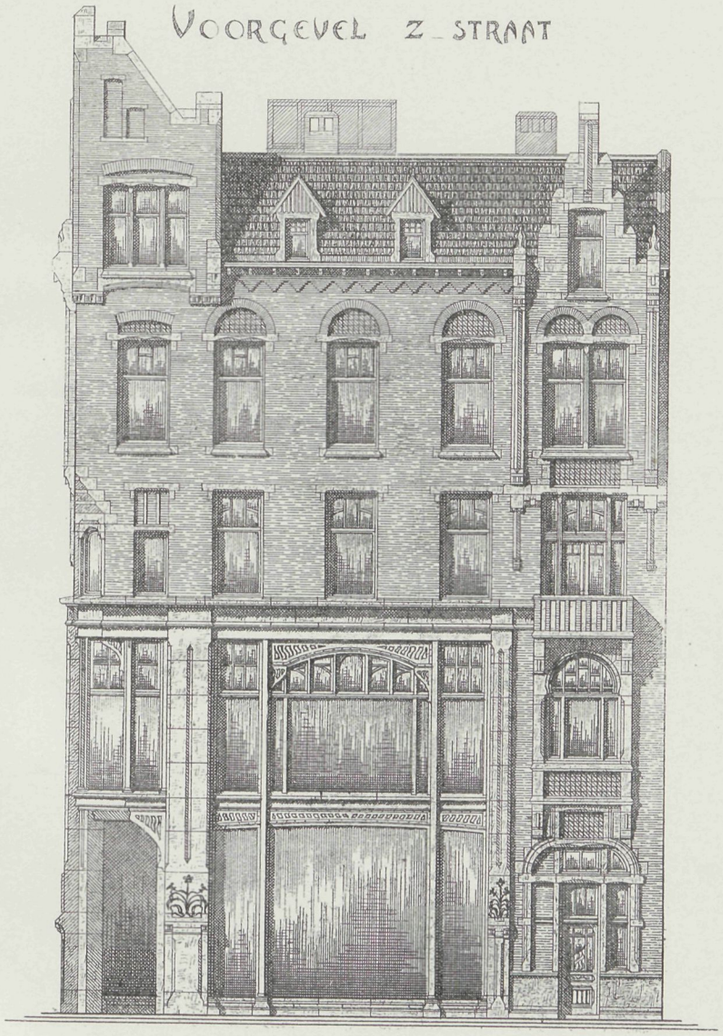

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

15 September 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 19.

Bij de Platen.

Ontwerp voor eene Villa,

door D. C. A. HOGENDOORN.

De beide plannen en gevel geven een villa van goede indeeling en moderne vormen. In baksteen uitgevoerd, maakt met de verschillende uitbouwingen, de gevel zich goed; is daarbij rustig en van goede verhoudingen.

Restauratie. Oude bouwwerken.

Wij hebben in een onzer laatste afleveringen er op gewezen, hoe in het buitenland de restauratie van stad- en kerktorens met zorg behartigd wordt, en daarbij aangehaald dat ook in ons land die zorg zich meer en meer uitbreidt. Wij herinneren aan de Domtoren te Utrecht, waarvan de herstelling een ware studie vormt, ook in de hoofdstad krijgen de torens een beurt. Onder die torens is de Wester wel de voornaamste. Vooral nu de Raadhuisstraat gelegenheid geeft dien toren op behoorlijken afstand te kunnen zien, die met de kerk een ongewoon fraai geheel vormt, en zeker wel tot het beste behoort, wat uit een voornaam bloeitijdperk in de bouwkunst ons overbleef. Zooals het met alles gaat, knaagde de tand des tijds aan den anders zoo solieden bouw, daar kwam zetting in enkele deelen, en was het dringend noodig dat verankering het bijeenblijven waarborgde. Toen dan ook de kolossale steiger tegen den toren opklom, zag menigeen dat met vol-

doening, op die wijze toch kon, wat algemeen gewaardeerd is, nog lang in aanzijn blijven. De steiger kwam gereed, de versterkingankers pakken het muurwerk weder met verjongde armen saam, en de steiger begon aan zijne afdaling te denken. Toen gebeurde er iets, waarop wij de aandacht wenschen te vestigen. Het middendeel van ieder torenvlak werd gespitst en behakt en de pleisterkunst die in ons moderne bestaan begint te herleven; werd in praktijk gebracht, men smeerde over bogen, sluit- en hoekstukken heen, en scherpkantig evenals een gebakje uit den vorm, kwam een groot deel te voorschijn. Zal dat zoo tot beneden aan toe gaan, maar dat is haast niet denkbaar, zal het bij een gedeelte blijven, dan is het even gek. Wie toch was zoo vernuftig om een onzer fraaiste monumenten zoo te gaan mishandelen.

Wie herinnert zich nog niet de krachtige taal van Dr. Cuypers die voor een twintigtal jaren geleden, met onvermoeiden ijver optrad, tegen die pleisteraars die een goed materiaal, dat wij in onze steenen hebben, vernietigen, en met hun besmeren, al menig stuk van waarde hadden weggemoffeld. Toen toog men aan het werk en bepleisterde muurvlakken van kerken en gebouwen, werden gerestaureerd en de eigenaardige bogen en versieringen werden als nieuw herboren. Op die wijze kwam menig overblijfsel weder tot waarde. Is de tijd dan nu zoo opeens veranderd dat men gaat besmeren wat goed en werkelijk aangenaam voor het oog is. Kan dat voldoen wanneer de steiger zakt en die in zonderling gele kleur gepleisterde vlakken komen te voorschijn. Wat zal het zijn wanneer de zon daarop hare stralen afzendt, en aan ons en elk vreemdeling, die zich met ons in het bezit van zooveel goeds vergenoegden laat zien, hoe in onzen tijd men weet te restaureeren of liever te vernietigen. Was dat metselwerk niet in eere te herstellen, zonder zulke overdekking en was dat noodig, was juist niet de toon van het benedendeel in overeenstemming met omgeving en bovendeel en wat is het nu, een totaal mismaakt geheel.

Dat zoo iets heeft kunnen gebeuren, maar wie had kunnen denken, dat er menschen leefden die den moed hadden zoo iets te doen. Had men er de lucht van gehad, een storm van verontwaardiging zou los gebroken zijn onder de mannen van het vak, die toch alleen eenparig van oordeel zijn, dat dien toren niet alleen belangrijk is als oudheid, maar bovendien als model om de hoogst fraaie verhoudingen. Het is gebeurd, wat gepleisterd wordt, moet geslacht, en zoo is de huid geheel vernietigd, het cachet weggenomen en moeielijk weer te herstellen. Toch is het een jammerlijk feit, wanneer wij zoo voortgaan, dan is na tien jaar geen enkel overblijfsel van ons verleden meer in eere gehouden, dan is niets van dien aard meer veilig. Zijn dan al die mannen zoo kortzichtig geweest, die die bouwwerken zoo verheerlijkten, heeft dan de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, altijd monnikenwerk verricht, door die gebouwen en torens in teekening te brengen als een herinnering aan ons roemvol verleden. Dat is toch moeielijk aan te nemen. Maar hoe komt men er dan toe zoo de hand te slaan aan een overblijfsel, waar menig vreemdeling en ik heb nog wel eens de gelegenheid dat op te merken voor staat en zijn bewondering uitspreekt. Wat moet men wel van ons denken. Zal de opwekking om dergelijke arbeid niet verder in praktijk te brengen gehoor vinden, de Wester is er het slachtoffer van geweest, en moeielijk is het ongedaan te maken, maar

zou het overweging verdienen, de naam van de uitvoerders dier voorbeeldige restauratie met groote letters op het pleisterwerk te schilderen.

Wester wat zijt ge te beklagen, zoo kranig en flink hebt ge jaren achtereen aan onze voorgeslachten en aan ons, van in en uit de stad gezien een lust der oogen geweest en zie nu wordt ge zoo mishandeld en als dank voor al dat goede, in een vieskleurig, effen pak gestoken dat het stille bont maakt en al de rustige harmonie die in u leeft vertoornd wanneer ge nu nog meer gaat zetten of bewegen, ge hebt gelijk, waar men zoo weinig achting voor u heeft, moogt ge wel medewerken, aan de volkomene vernietiging. Ongewijfeld zal menig vakman zich geroepen gevoelen ons oordeel te versterken laat dat de eenige troost voor u zijn, bij de grievende bejegening die u wordt aangedaan. Zoo krijgen wij dan een gemoderniseerde Wester spiksplinternieuw met de hulp van raapbord en troffel tot zijn plicht gebracht. Zonderlinge vooruitgang. Maar onze stad kent meer van die gevallen. Het Huis met de hoofden, waarvan zooals wij indertijd aanwezen de beeldhouwwerken eeuwen gespaard, moedwillig werden weggeslagen, is omsteigerd en staat nu reeds maanden lang, gevel en steiger gezamentlijk te verrotten. Is juist de plaatsing van zulk een steiger niet een middel om de vernietiging te bevorderen, daar de verbindingen en koppelingen het inwateren gelegenheid geven, wat bij een reeds ten deele vergaan geheel, het overige nog sneller doet verdwijnen. Toen de steiger kwam, hadden wij gehoopt spoedig krachtig de arbeid te zien aanvangen maar het bleef bij den steiger en niet meer. Zal men daar ook soms de pleisterkunst in toepassing brengen. Maar ligt de wereld dan onderste boven die zulke daden veroorlooft. Het is daarom te wenschen dat krachtdadige en met zaakkennis toegeruste restauratie dit gebouw spoedig beschermt en doe behouden want het is een der eigenaardigste kostbaarheden die ons het verleden achter liet. Wij hebben wel reden tot klagen, dat zulke dingen mogelijk zijn en het wordt tijd, dat het gruwelijk zwijgen der vakmannen een einde neemt om zich te verzetten tegen zulke door niets gerechtvaardigde handelingen. Men moet naar wat oud is in de hoofdstad met een zoeklicht gaan zoeken en dan vindt men nog bijna niets meer, het een na het ander verdwijnt, willen wij dan nog iets overhouden dan mag daarop wel spoedig de aandacht worden gevestigd en beter op het behoud toegezien. Wat wij thans zien gebeuren is inderdaad, merkwaardig, bedroevend.

Statica.

Naar het Duitsch van Karl Zillich bewerkte de Heer O. L. Veenstra Nzn., beambte bij den technischen dienst der afdeeling weg en werken van de H. IJ. S. M. eene uitgave waarvan het eerste gedeelte bij de firma de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam verschenen is, en wel handelende over de graphische statiek. Het tweede deel zal »de leer der vastheid« en het derde deel »grootere constructies« behandelen. In beknopt formaat is het een geriefelijke uitgave. De inhoud; de groote vraag in Duitschland bewees het, voldoet en is de uitgave voor de studeerende bouwkundige bizonder aan te bevelen. In

een tijd waar zooveel van het ijzer gevorderd wordt, is het zaak, dergelijke krachten te leeren kennen, waartoe dit werk op hoogst praktische wijze gelegenheid geeft.

De Katholieke kerk te Königshütte in Silezië.

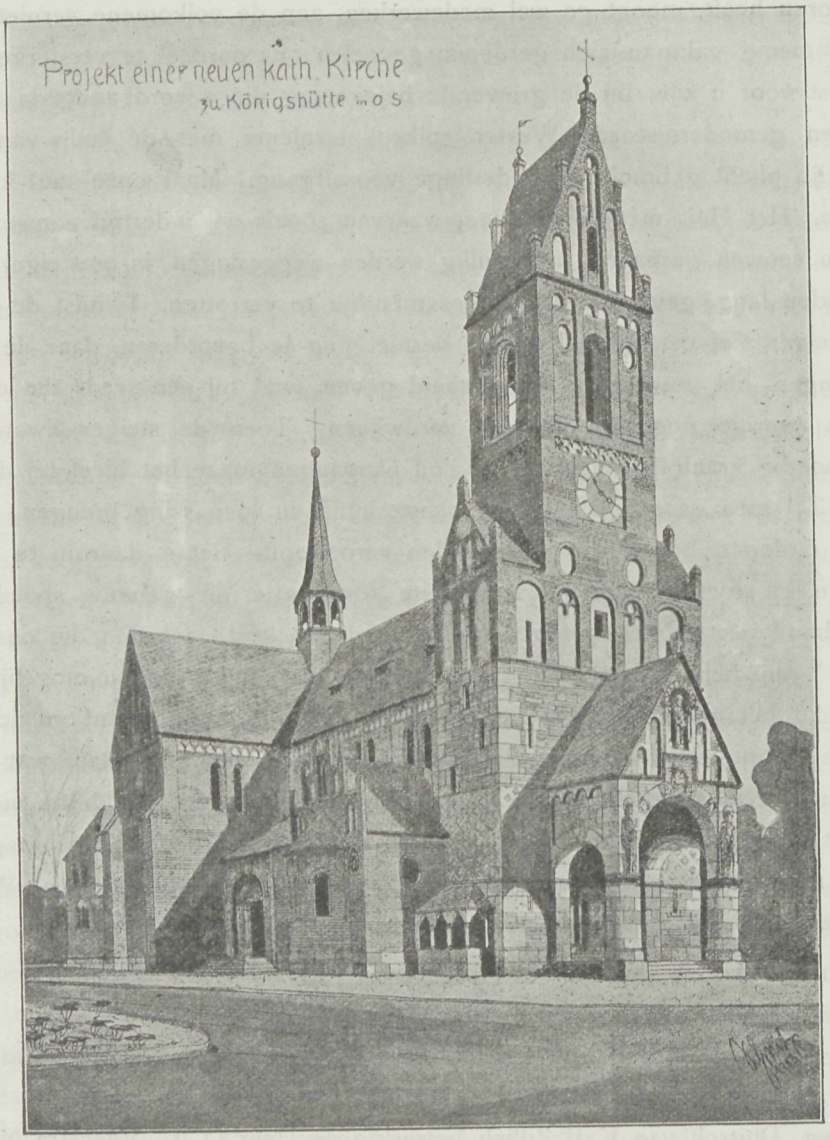

Door den grooten omvang die de ijzerproductie te Königshütte verkreeg, breidde zich deze stad aanmerkelijk uit, waardoor talrijke nieuwe gebouwen werden gesticht. Hieronder onderscheid zich de Katholieke kerk wegens den hoogst gunstigen bouwstijl. Het was voor den bouwmeester geen gemakkelijke taak een kerk te ontwerpen, die geplaatst moest worden tusschen een verzameling van hoog opgaande fabrieksschoorsteenen;

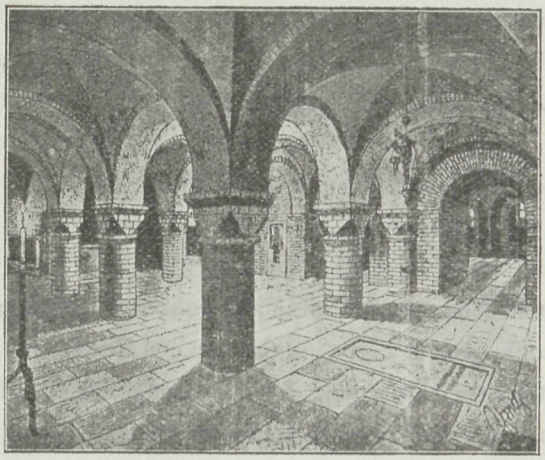

Krijpt.

wilde zijn werk daarbij niet in het niet verzinken, dan moest hij even hoog opgaande forsche bouwvormen toepassen en zooals het uiterlijk doet zien, slaagde de bouwmeester daarin uitstekend. De beide plannen doen de Kerk ter beganen grond en het gedeelte als krijpt daaronder gebouwd zien. Het materiaal is in hoofdzaak baksteen in afmetingen van $29 \times 14 \times 8\frac{1}{2}$ met voegen van $1\frac{1}{2}$ c.M. Wat in profiel of ronde vorm van de metselsteen noodig was, werd nog op de ouderwetsche wijze uit de hand behakt. Het vooruitspringend gedeelte van den hoofdingang benevens de plintlaag werd uit betonblokken gevormd. De bouwmeester

Plan beganen grond.

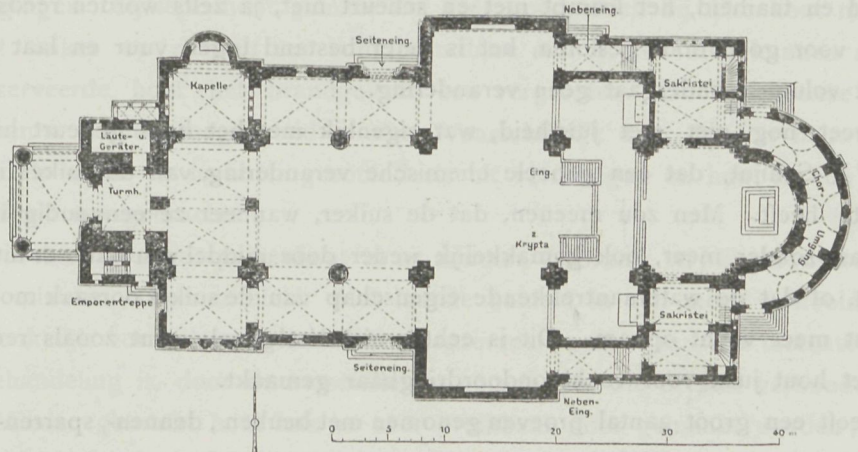

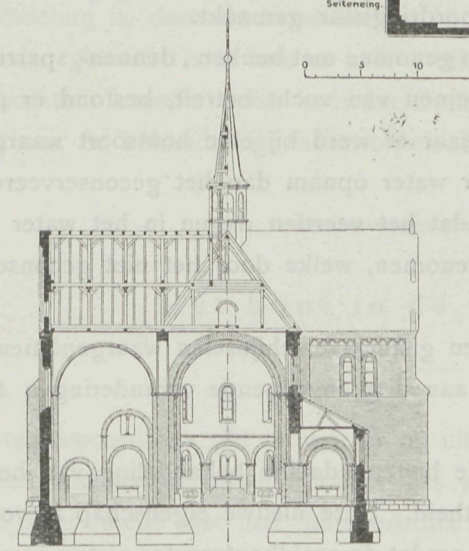

Doorsnede tegen het Koor.

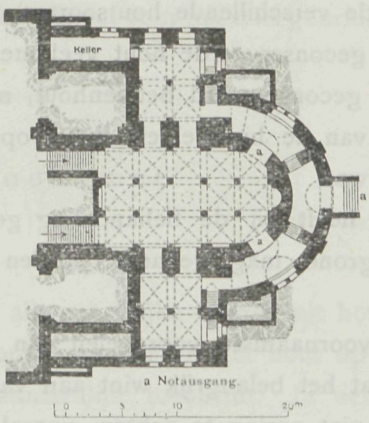

Plan Krijpt.

is Jozef Schmitz. Zeker is de geheele bouw zeer eigenaardig opgevat en levert de hoog opgaande massieve toren een monumentale massa, die een goeden indruk maakt, en overal rijzig is afgesloten.

Verbetering van hout door suiker.

»De Suikerindustrie« maakt melding van een nieuwe methode voor het verbeteren of tot op zekere hoogte conserveeren van hout. Het is een vinding van een Engelschman, W. Powell, en het resultaat van een aantal proefnemingen, die oorspronkelijk ten doel hadden het hout voor bederf te bewaren en een begin van verderf tot staan te brengen.

De bewerking bestaat daarin, dat het hout met een suikeroplossing wordt verzadigd. Het moet korter of langer tijd, afhankelijk van de houtsoort, in de verwarmde oplossing liggen, tot het er geheel van doortrokken is. Hierna wordt door droge warmte het vocht verdampt.

Het hout neemt door dit proces geheel andere eigenschappen aan. Het wint zeer aan vastheid en taaiheid, het krimpt niet en scheurt niet, ja zelfs worden reeds aanwezige scheuren er voor goed door gesloten, het is beter bestand tegen vuur en laat geen vocht door en het volumen ondergaat geen verandering.

Men weet nog niet met juistheid, wat eigenlijk met het hout gebeurt bij deze behandeling. 't Schijnt, dat een geheele chemische verandering van de suiker in de houtvezels plaats heeft. Men zou meenen, dat de suiker, wanneer ze eenvoudig in het hout gebracht was, zonder meer, ook gemakkelijk weder door middel van water er uit getrokken kon worden, of dat de wateraantrekkende eigenschap van de suiker oorzaak moest worden, dat het hout meer vocht opnam. Dit is echter niet het geval, want zooals reeds gezegd is, wordt het hout juist voor vocht ondoordringbaar gemaakt.

Men heeft een groot aantal proeven genomen met beuken, dennen-, sparren-, iepenhout en andere houtsoorten. Wat het opnemen van vocht betreft, bestond er groot verschil tusschen de verschillende houtsoorten, maar er werd bij elke houtsoort waargenomen, dat het niet geconserveerde hout veel meer water opnam dan het geconserveerde. Zoo was b.v. door geconserveerd beukenhout, nadat het veertien dagen in het water had gelegen, slechts $\frac{1}{2}$ van de hoeveelheid water opgenomen, welke door het niet geconserveerde hout verwerkt was.

Men heeft bij de behandeling geen gistingsverschijnselen waargenomen, zoodat met eenigen grond mag gedacht worden aan diep ingrijpende veranderingen tusschen hout en suiker.

De voornaamste voordeelen van de bovenbedoelde behandeling van het hout liggen daarin, dat het belangrijk wint aan vastheid. Deze nieuwe eigenschap is vooral voor het bouwvak niet gering te achten, vooral, omdat de naaldhoutsoorten niet in gewicht toenemen door de behandeling, maar zelfs iets lichter worden.

Met de lichte houtsoorten is het echter anders. Het gewicht van het populieren hout b.v. wordt verdubbeld, doch het krijgt daarvoor een dichtheid als het beukenhout Beukenhout werd 50% zwaarder, doch verloor de eigenschap van te scheuren en werd zoo hard als staal. Andere houtsoorten, als esschen-, eiken-, ahorn- en mahonihout werden ongeveer 12½% zwaarder.

Ook de omstandigheid, dat het gebrek van het scheuren voor een groot deel wordt weggenomen, is voor het bouwhout van zeer veel belang. Het houtplaveisel gaat hierdoor tevens een nieuwe periode tegemoet, want als het minder springt moet het daardoor veel duurzamer worden. Tegen het houtplaveisel zijn in den laatsten tijd hygiënische bedenkingen ingebracht. Het neemt namelijk veel vocht en daardoor dierlijke uitwerpselen op en het vormde daardoor een geschikten voedingsbodem voor de ontwikkeling van ziektekiemen. Kan nu dat opnemen van vocht verhinderd worden, dan is ook het genoemde bezwaar opgeheven. Volgens genomen proeven staat de hardheid van het geconserveerde houtplaveisel gelijk met die van graniet.

Er werd vastgesteld, dat door het drenken van het hout met suiker het gevaar van scheuren werd vermeden. Men heeft echter ook proeven genomen met reeds gescheurd hout. Het resultaat daarbij was, dat de meeste scheuren zich sloten en ook later niet meer opengingen. Bij iepenhout gelukte het zeer goed, doch bij eikenhout minder.

Omdat suiker op zichzelf een licht brandbare stof is, zou men kunnen meenen, dat het geconserveerde hout het brandgevaar zou vergrooten. Doch ook deze vrees bleek bij de genomen proeven ongegrond te zijn. Waarschijnlijk door de zeer nauwe verbinding der houtvezels wordt de lucht er grootendeels uit verdrongen en hout in een meer vuurvasten toestand overgebracht.

Zoo was b.v. gewone sparrenhout in 25 minuten verbrand, terwijl geconserveerd sparrehout het 7 minuten langer uithield. Het laatste behield in een meer verkoolden toestand zijn oorspronkelijk vorm, terwijl het niet geconserveerde hout in asch uiteenviel.

De behandeling is, door de verschillende voordeelen, die er aan verbonden zijn, niet te duur. Minder geschikt hout kan er zeer bruikbaar door gemaakt worden; goedkoope lichtere houtsoorten kunnen voor bouwdoeleinden in aanmerking komen; het hout kan versch geveld aan de behandeling onderworpen en kan direct voor het doel gebruikt worden.

Het hout in de toekomst.

In den tegenwoordigen tijd is men er op uit, alle mogelijke dingen uit hout te verkrijgen. Papier, kleederen, suiker, drank alles wordt getracht uit het hout op te lossen en werkt dit alles mede dat het houtverbruik aanzienlijk toeneemt. In een Fransch tijdschrift wijst de houtvester Melard op dit geval, en ziet daarin gevaar dat het hout eenmaal zoo schaarsch zal worden, dat men dan zal trachten, uit drank, suiker, kleederen

en papier weder hout te maken, dus in geheel tegenovergestelden zin zal arbeiden. Melard zegt, dat nog zeven rijken, hout kunnen opleveren, dat is Oostenrijk-Hongarije, Noorwegen, Zweden, Finland, Rusland, de Vereenigde Staten en Canada, en wanneer het verbruik zoo voortgaat, dan gelooft hij dat met 50 jaren zich al gebrek zal doen gevoelen. Zoo slim zal het echter wel niet loopen, zeker is het niettemin, dat de houtvoorraad ontzaggelijk krimpt en dat wanneer het gebruik zoo toeneemt, de aanwas niet kan voorzien in de vraag.

Als brandstof raakt het hout op den achtergrond, dat gebruik mindert sterk, maar voor den bouw wordt des te meer gevorderd. In landen waar weinig hout is, heeft het ijzer zich meer het voorrecht verworven, maar is dat nog lang niet overal het geval, zoodat er wel eenige waarde kan liggen in de waarschuwing van Melard, dat onze toekomst houtgebrek kan opleveren. Het uitzien naar andere materialen is dus wel zaak en zal zeker de kunstmatige houtvorming, waartoe zich in Duitschland reeds fabrieken hebben gevestigd, en die uit allerlei afval saamgeperst hout trachten te verkrijgen wellicht dit gebrek tegemoet komen. Ook kan de toepassing van nieuwere houtsoorten, de thans gebruikelijke een tijd van rust gunnen, waardoor deze weder kunnen aanwasschen. Daarom is belangrijk wat gezegd wordt van een tot nog toe onbekende houtsoort, die op de Tentoonstelling te St. Louis is opgesteld. Het is het catalpahout. Dat hout heeft een bizonderen langen duur, spoorliggers 32 jaar lang in gebruik, waren nog volkomen gaaf terwijl eiken-liggers reeds na zeven jaar weg zijn. Dat hout moet ook op Nederlandschen bodem kunnen groeien ten minste er zijn voorbeelden in ons land van het bestaan dier boomen. In dit geval is het zaak dat hierop bij aanplantingen gelet wordt. De groei is zeer voorspoedig. De zaden worden gepoot in goede tuinaarde en ontkiemen dan vlug. Binnen het jaar worden zij verspreid, want de wortels spreiden zich naar alle kanten uit, en de beste resultaten werden verkregen met spoedige verplanting. De boompjes worden gezet op afstanden van 8 Eng. voet. De groei in doorsnede is 1 duim per jaar. Na zes jaar wanneer de boomen 6 duim dik zijn, worden de rijen gedund, door om de andere er een uit te nemen. Doordat het hout weinig saprijk is, blijft het jaren lang goed. Boomen 18 jaar oud, zijn dikwerf 100 voet hoog en hebben dan 18 duim in doorsnede. Deze houtteelt wordt in Amerika sterk bevorderd en hoopt men daar op deze wijze te gemoet te komen, aan het steeds minder worden der oude bosschen en tegelijkertijd een duurzaam hout aan te winnen.

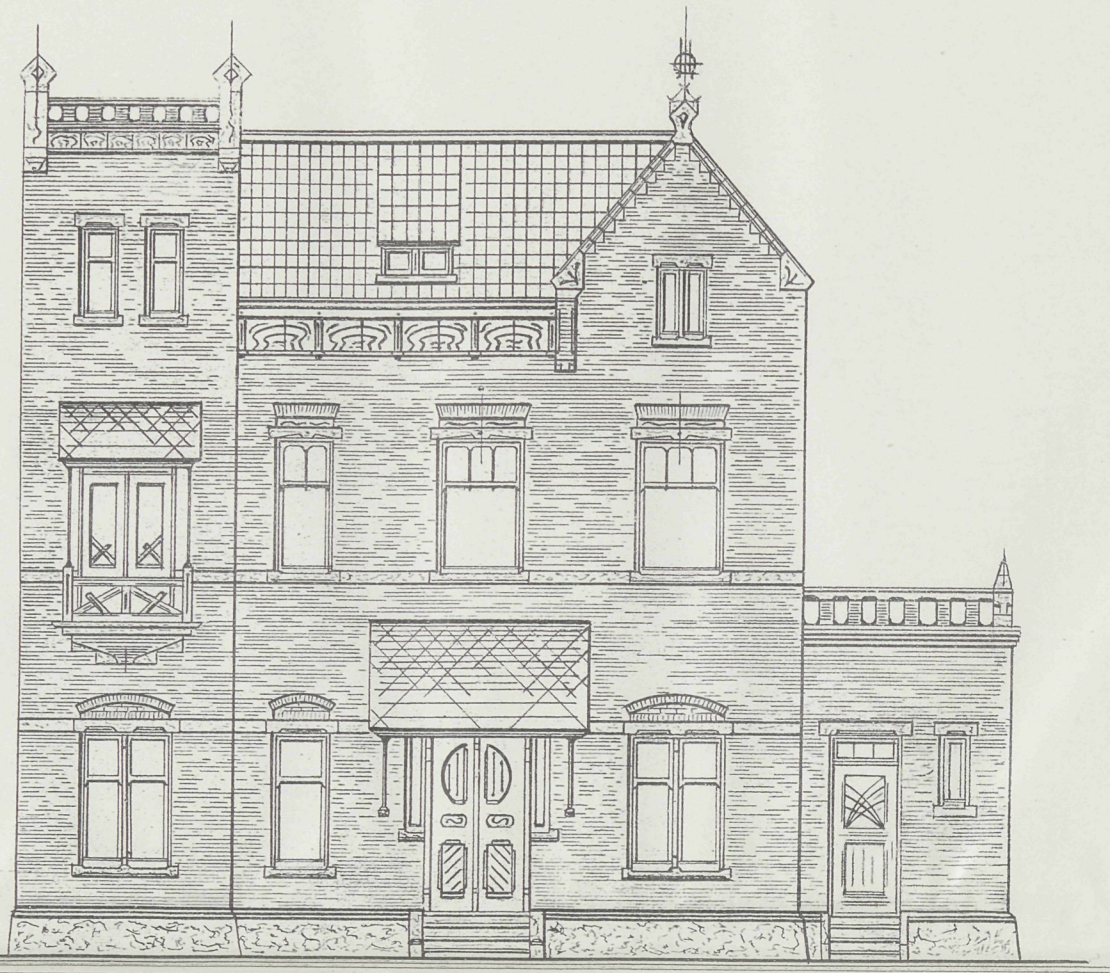

GRONDPLAN.

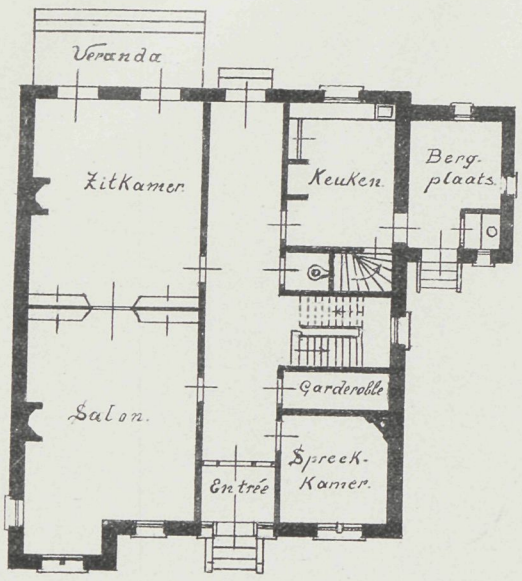

VERDIEPING.

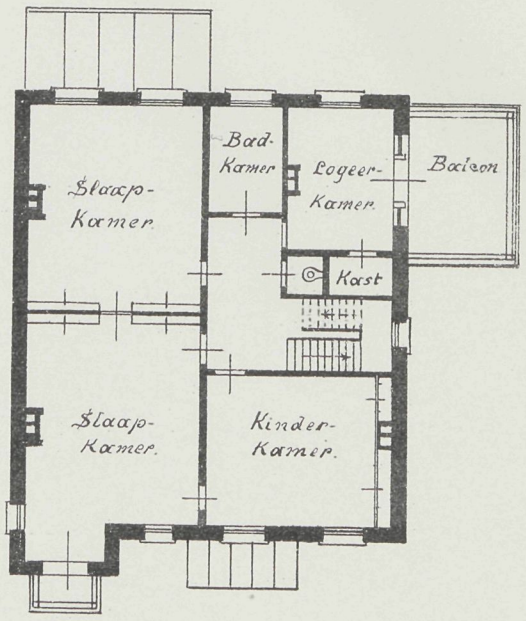

Ontwerp voor eene villa

Vademecum der Bouwvakken
19e Jaargang 1904

Afl. 19 Plaat 19

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

29 September 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 20.

Bij de Platen.

Ontwerp voor eene kleine Villa,

door L. W. A. DE BLINDE.

De plannen en gevels vormen onderling een aangenaam en tegelijkertijd flink geheel. Goed van licht voorzien, zijn de vertrekken, regelmatig, gangen en trappen goed van afmeting, waardoor dit alles een geriefelijke woning oplevert.

Nogmaals de Westertoren.

Het herstellen van den Westertoren, geeft aanleiding tot een vermakelijke discussie. Evenals ik in de vorige aflevering op dit werk de aandacht mocht vestigen, deed ik zulks door de Redactie van het Algemeen Handelsblad hierop te wijzen, en gaf ik daartoe in anderen vorm uitvoerig mijne zienswijze te kennen. In het avondblad van 13 September kwam naar aanleiding hiervan het volgende voor:

»Wij ontvangen een uitvoerig schrijven van den heer J. de Haan, architect alhier, »die het betreurt, dat men begonnen is den Westertoren te bepleisteren. De schrijver »ziet daarin een vernietiging van een onzer fraaiste monumenten. Hoe is het mogelijk, »dat men op het onbezonnen denkbeeld is gekomen dien fraaien Westertoren voor het »grootste deel over strekken en steenblokken te gaan bepleisteren in een kleur alsof de »toren de geling heeft. Juist in ons nationale materiaal in de baksteen, afgewisseld met »zandsteen, maakt die toren zich zoo goed en gaf het waas, dat de tijd er opgelegd had »er juist zoo iets gemoedelijks, iets eigendommelijks aan.«

Die woorden, die alleen de spijt uitdrukken, dat een goed geheel niet met zorg herstelt wordt, houden niets persoonlijks in, zij betroffen enkel den toren, en wie zal er niet om juichen, dat monument door goede behandeling te zien bewaard.

De Bouwwereld, No. 37, van 14 September 1904 dacht er anders over. Daar staat:

»De Westertoren te Amsterdam bevindt zich sedert eenigen tijd in herstelling. De »toestand van het bouwwerk is bij nader onderzoek niet medegevallen, en de werkzaam»heden zijn thans tot nadere beslissing geschorst. De voorstelling door den heer J. de Haan »in het Handelsblad gegeven, als zoude men begonnen wezen den toren te bepleisteren, »wil onjuiste denkbeelden wekken. De toren was reeds geheel geschilderd, waarbij tot »bij de bovenste blokken zandsteen toe, de schilder zich indertijd de noodelooze moeite »had gegeven zelfs den frijnslag te imiteeren. De vraag is nu: zal het herstel zich bepalen »tot hernieuwing dezer bestaande beschildering of wel zal eene kostbare restauratie onder»nomen worden.«

Tot zooverre de Bouwwereld. Naar aanleiding hiervan rekende ik mij tot een kort antwoord verplicht.

In het avondblad van het Algemeen Handelsblad van 17 September 1904 kwam dit voor als volgt:

Het allereerst moet ik u mijn dank betuigen voor de wijze, waarop u de aandacht gevestigd hebt op het feit dat volgens mijne zienswijze de Westertoren in ongelukkig herstel is gegaan. De zaak is ter sprake gebracht en dat zal den Westertoren ten goede komen. Daarom alleen is het te doen. Een aardigheid doet nu de ronde. De »Bouwwereld« een onzer vakbladen, achtte het noodig een poeder voor den schrik te geven aan allen, die den Westertoren nu zoo zonderling toegetakeld zien staan. En tot geruststelling zegt de redactie: de toren was daar boven toch reeds beschilderd: Natuurlijk is de »Bouwwereld« van dat feit overtuigd. Het hevig kloppen en spitsen op het muurwerk om grond voor de pleisterlaag te krijgen, heeft mijne meening echter anders gevestigd. De Westertoren is een onzer fraaiste monumenten. Wanneer men die in eere wil houden, wil restaureeren, dan moet dat niet met het raapbord geschieden; dan handele men als bij den St. Jan te 's Hertogenbosch en zooals bij den Domtoren te Utrecht. Hadden vroegere tijden van verval lapwerk aan den toren geleverd, dat is nog geen verschoonende reden voor ons, om dat lapwerk op nog grooter schaal in praktijk te brengen. De »Bouwwereld« moge dergelijke restauratie achten overeenkomstig de eischen, die zich dergelijk monument kan stellen, mijne meening is anders, en heb ik mis gezien, dan wensch ik nooit, beter helderziend te worden. Wat zou er van de Groote Kerk te Haarlem geworden zijn, als de bouwmeester Van der Steur, afgaande op het feit dat enkele pinakels met cement waren bijgewerkt, had besloten alle pinakels maar uit cement te laten maken? Dat was toch geen werk geweest. Natuurlijke materialen herstelden het bouwwerk in eere. Dat komt ook den Westertoren toe: verwijdering van gebreken, hernieuwing van den oorspronkelijken toestand. Wij moeten voor het behoud van wat goed is wat over hebben, en dan is dit de weg niet. Wanneer echter vakbladen dergelijke lapmiddelen in bescherming nemen, dan weet ik er geen eind meer aan vast te knoopen. Een troost

heb ik echter, ik sta lang niet alleen; maar er zijn er velen die denken als ik, en wier overtuiging het is, *dat herstel onzer monumenten op die wijze geen aanbeveling verdient.*"



Modern restaureeren.
De Westertoren te Amsterdam.
Zie pag. 158.

Op die beantwoording mijnerzijds, waarbij ik verwees op het feit dat de mededeeling in de Bouwwereld, mij niet ernstig toescheen, maar meer een *aardigheid* geleek, volgde een wederantwoord dat nu lang niet aardig meer, maar zelfs zeer *kwaadaardig* van vorm is. Om te kunnen beoordeelen hoe zij worden afgemaakt in de Bouwwereld, die het wagen te verdedigen datgene, waarvoor zij achting hebben, laten wij dit in zijn geheel als behoorende bij de geschiedenis volgen, en ik geloof dat ieder bouwkundige bij het lezen daarvan de schouders zal ophalen en de meening zich doen vestigen, dat het verwijzen op het feit gevoelig is neergekomen op hen, die de zorg voor dat herstel hebben, want in de woorden schuilt zooveel bitterheid en persoonlijks, wat geheel buiten mijne zienswijze lag, dat niet ten onrechte de vraag gesteld wordt, wie toch wel die goed gemaskerde strijder mag zijn, die zoo naamloos de verdediging op zich neemt, en met zulke pittige woorden het zwijgen op wil leggen.

Amsterdam. De Westertoren. De heer J. de Haan heeft het noodig geoordeeld om in het »Handelsblad« nader terug te komen op zijn alarmkreet over den Westertoren, en wel naar aanleiding van een als gerust-

stelling bedoeld bericht in »De Bouwwereld« van 14 September l.l. — De heer De Haan is evenwel in ieder opzicht abuis. Waar hij blijk geeft noch te kunnen lezen noch te kunnen zien, hadde hij verstandiger gedaan in onthouding zijne kracht te zoeken.

Hoe hij zich zelf heeft diets gemaakt, in »De Bouwwereld« te hebben gelezen dat dit vakblad het bepleisteren van den Westertoren zou willen verdedigen, zal hem vermoedelijk zelf een raadsel wezen, zoo hij met koel hoofd de zaak nog eens overweegt. »De Bouww.« heeft, objectief konstateerend, slechts bijtijds willen waarschuwen en voorkomen dat niet bij goedgeloovige Thomassen nog eens de legende zich vastzet, dat de Amsterdamsche deskundigen in 1904 »mir nichts dir nichts«, zonder blikken noch blozen, een hunner schoonste monumenten hadden willen verknoeien, als de heer De Haan niet ware tusschenbeide getreden.

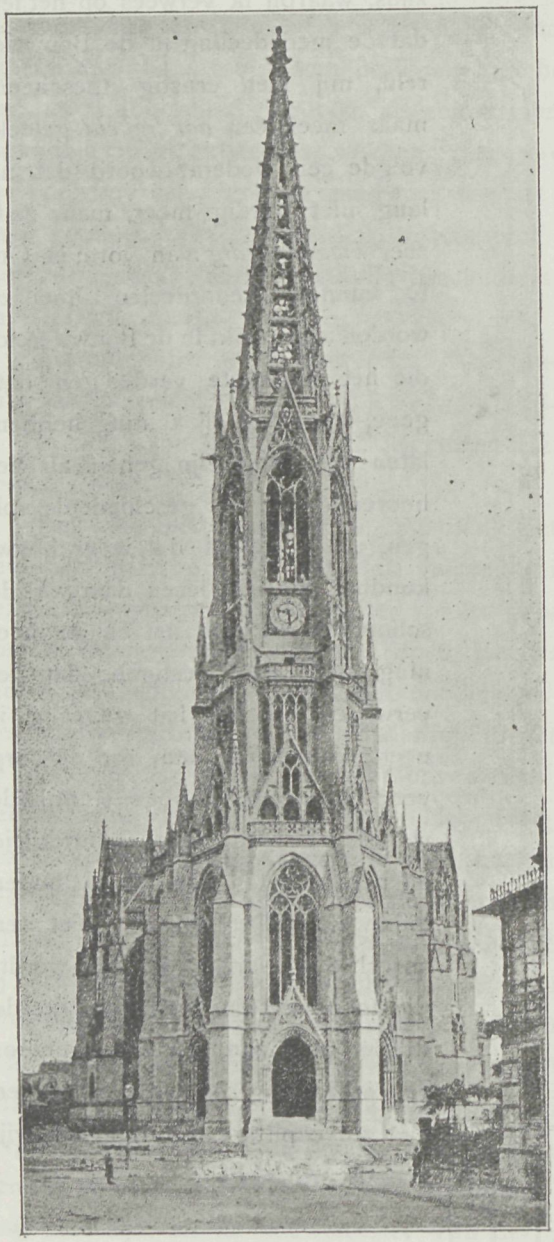

Voorgevel.
Gedachteniskerk te Speijer.

Bovendien is het een pertinente onjuistheid, dat er sprake van zou geweest zijn om den Westertoren door bepleistering of met het raapbord te herstellen. Er worden voegen opgehakt, nieuwe metselsteen waar noodig ingezet, ijzeren ankers, welke vergaan waren, vernieuwd en wat reeds sedert het einde der 18e eeuw geschilderd was, was men opnieuw begonnen bij te schilderen. Van op groote schaal aanbrengen van lapwerk, 't geen de heer De Haan meende waar te nemen, is hier geen sprake.

Men schijnt het vroeger noodig te hebben geacht het verweeren van den zandsteen te moeten tegengaan door het daarop aanbrengen van een verflaag. Enkele zandsteenen balusters op den eersten trans zijn in den loop der jaren door gegoten ijzeren vervangen die als zandsteen beschilderd waren. Dit heeft nooit iemand, en ook den heer de Haan niet, gestoord in zijne genietingen.

Reeds lang voor de heer de Haan zijn vermeende wijsheid in de dagbladen open-

baarde, heeft de dienst der Publieke Werken de aandacht op een en ander gevestigd en tevens om instructies gevraagd hoe het gemeentebestuur in deze wenschte gehandeld te zien.

De vergelijkingen die de heer J. de Haan ten slotte maakt tusschen den Westertoren de St. Jan en de St. Bavo zijn in dit verband niets dan »groote woorden« die in het gunstigst geval wellicht op de bovenste galerij eenige ontroering kunnen teweegbrengen.

Wij stappen hiermede van deze zaak af, die anders geleidelijk tot ongemotiveerd grooten omvang zou worden aangeblazen. Het ergerlijke er in blijft bij nader onderzoek uitsluitend wel de lichtvaardige wijze waarop de heer De Haan, die zich blijkbaar als een deskundige pleegt te beschouwen, in deze zijn onjuiste opmerkingen uitkraaide.

Dit kan trouwens volstaan om in elk geval te doen uitkomen dat »De Bouwwereld« niet, gelijk Mr. De Haan insinueert, »aardigheden« in de ronde brengt.

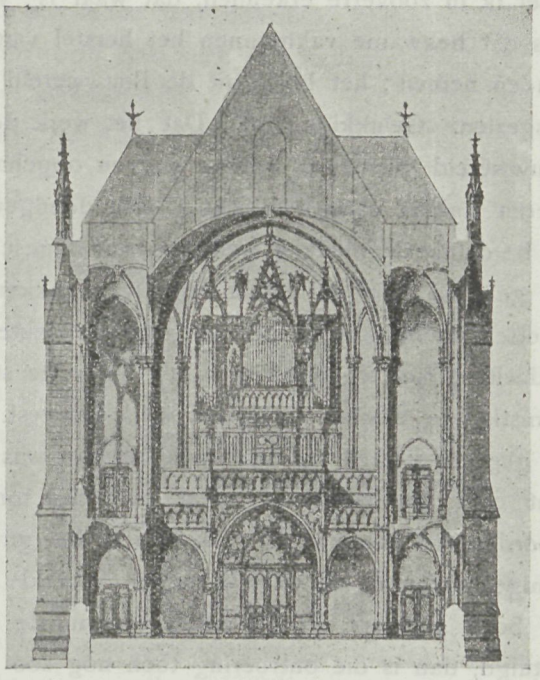

Doorsnede.

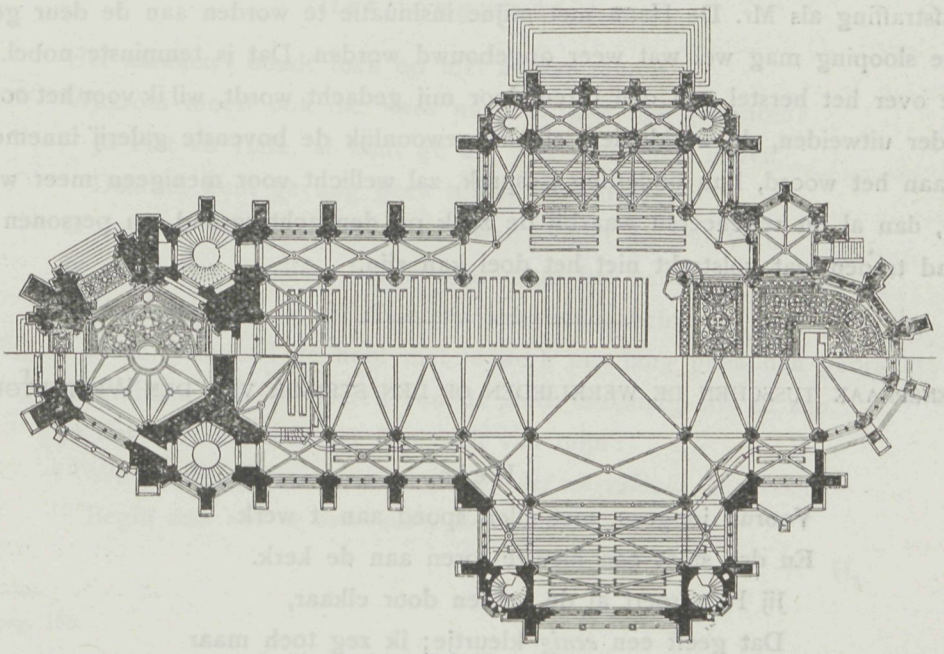

Plan.

Uit het bovenstaande spreekt ten duidelijkste, dat de Bouwwereld zeer ontstemd is, over den loop der geschiedenis, en heb ik dit dan ook moeten ontgelden met de gevoelige afstraffingen, die met goed gekozen woorden? daarin zijn opgenomen. Dat ik abuis was, moet ik in zooverre erkennen, dat waar is; waar ik voor mij geloofde, dat het onmogelijk was dat bekwame vakmannen het herstel van onze monumenten op die wijze in verdediging zouden nemen; het blijkt uit de Bouwwereld echter dat zulks mogelijk is en daarin heb ik misgezien. Gelukkige tijd. Dat het werk der herstelling niet schuldig is, blijkt waar de Bouwwereld pleit, »er worden voegen opgehakt, nieuwe metsel teen waar noodig ingezet, ijzeren ankers vernieuwd, enz « Een doodgewoon werk dus, en dan worden tegelijkertijd de beschilderde plekken weer opnieuw bijgeschilderd. Die het werk aan den toren beschouwd en gevolgd heeft en bijpleisteren van vakken meters hoog, voegen ophakken en steenen inzetten noemt, die is met een aardige ziekte behebt, waarom worden dan de beschilderde gedeelten, niet tegelijk van nieuw ingezette steenen voorzien, dat had toch beter overeenkomstig de eischen van goed werk geweest. Dat de balustrade niet uit zandsteen, maar uit gegoten ijzeren balusters zou bestaan was mij evengoed bekend, maar de kwestie loopt niet over de balustrade maar over den toren-onderbouw. Hetgeen door mij met grocte woorden zou aangewezen zijn, kon in het gunstigste geval wellicht op de bovenste galerij eenige ontroering te weeg brengen. Weet de Bouwwereld wel, dat juist op de bovenste galerij de beste kenners dikwerf zitten, ten minste ervaren tooneelspelers hebben dit menigmaal betuigd, dan is die ontroering toch nog zoo heel erg misplaatst niet.

De Bouwwereld stapt van de zaak af, zij mocht anders geleidelijk tot ongemotiveerd grooten omvang worden aangeblazen. In die woorden ligt veel te denken, *in den doofpot met het gevalletje*, men zou haast zeggen dat niet de Redactie van de Bouwwereld, maar een gemeente ambtenaar aan het woord was. Het deed mij echter genoegen na de verdiende afstraffing als Mr. De Haan met mijne insinuatie te worden aan de deur gezet, na zulk eene slooping mag wel wat weer opgebouwd worden. Dat is tenminste nobel.

Hoe over het herstel van den toren door mij gedacht wordt, wil ik voor het oogenblik niet verder uitweiden, de werklieden, zij die gewoonlijk de bovenste galerij innemen, laat ik zelf aan het woord, hun onderling gesprek, zal wellicht voor menigeen meer waarheid bevatten, dan al dit redeneeren waarbij de zaak op den achtergrond, en personen op den voorgrond treden wat volstrekt niet het doel kan zijn.

SAMENSPRAAK TUSSCHEN DE WERKLIEDEN OP DEN STEIGER VAN DEN WESTERTOREN.

Hein.

Vooruit jongens, met allen spoed aan 't werk
En dra staat een nieuwe toren aan de kerk.
Jij Piet, roert al de verven door elkaar,
Dat geeft een *eenig* kleurtje; ik zeg toch maar
Die deskundige heeren van de stad,

Die hebben het wel aan het rechte eind gehad.
Dat noem ik nog eens torens restaureeren,
Je hebt niet te hakken, je hebt enkel maar te smeren;
En als het af is, dan denkt een ieder daar beneden
Dat het eeuwen oud is; zoo wordt ons werk van heden
Tot in het verre nageslacht
Gehuldigd, en met *eer herdacht.*

Piet.

Dat zeg je Hein, zoo had het kunnen wezen,
Maar heb je dan geen krant gelezen?
Daar hebben ze al gaan zeggen, dat wij knoeien,
Zelfs de *Bouwwereld* moest zich er mee bemoeien
En dat sloeg in, ik geloof dat daardoor nog de kans bestaat,
Dat men ook de Oude, Zuider en de Munt, nog eens beschilderen gaat,
Zeg, hoor je daar die haan,[1]) daar boven op den toren,
Wat gaat dat beest te keer, een ieder kan hem hooren.
'k Wou dat die verwenschte haan, maar ophield met zijn kraaien;
Zat hij maar niet zoo hoog, 'k zou hem den nek omdraaien.
Want, door zijn schreeuwen, kijkt nu een elk omhoog
En valt natuurlijk, ook ons restauratiewerk in 't oog!
Nu is waarachtig, al de aardigheid er af;
Ik vind dat van die haan toch allemachtig laf.

Het jongmaatje.

Hei mannen! houdt toch op met al dat zeuren
Waarom moest ook dat werk nu juist door ons gebeuren?
Ja Piet en Hein, al kunt ge mij ook schilderen leeren,
Daarom kunt ge nog geen torens restaureeren!
Is dat een werk? 't is schande! wat pleister en wat verf,
Ik noem het knoeien, het is waarachtig het bederf
Van wat fraai is, en door een iedereen geacht,
Neen, vrinden! ge hebt met je werk ons lang geen heil gebracht;
Al hebben ook de heeren van de stad, *deskundig* als ze zijn,
Je dat bevolen, leer dat dan toch van mijn:
Wil je Amstel's *monumenten voor het nageslacht bewaren*?
Begin dan *met ze voor zoo'n herstel te sparen.*

H.

1) Zie pag. 155.

De gedachteniskerk te Speyer aan de Rijn.

Na tienjarigen bouw werd 31 Augustus van dit jaar de kerk voltooid waarvan de tekstfiguren plan, doorsnede en aanzicht te zien geven Voor den bouw werd in der tijd een prijsvraag uitgeschreven, waarna het uitgevoerde grootendeels is gevolgd. Bij de kerk was destijds in het program bepaald moest een voorhal of geheel op zich zelf staande ruimte zijn, waarin kunststukken van waarde betrekking hebbende op het ontstaan van het protestantisme zouden kunnen worden tentoongesteld en bewaard. Het bekroonde ontwerp was van de bouwmeesters Flugge en Nordmann te Essen aan de Ruhr. Het was in 1884 dat de prijsvraag werd uitgeschreven. In 1890 had men zooveel geld bijeen dat de bouw kon aanvangen. Het was noodig om een goeden grondslag te krijgen dat de bodem 8 M. diep werd uitgegraven en daar begonnen. In 1893 en 1894 lag de bouw stil. In 1895 werd begonnen met het optrekken der muurwerken, zoo werkte men langzaam voort opdat de gedurig op te zamelen gelden den bouw mogelijk zouden kunnen maken, daar het natuurlijk onder die omstandigheden niet ging het werk uit te besteden zoo werd het in eigen beheer ondernomen en kwam het nu tot voltooiïng. Zooals het plan aangeeft is de grondvorm een kruis waarvan de beide armen zeer kort zijn genomen. De voorhal heeft een breedte van 11 M. en gaat daarboven den toren omhoog tot 100 M. hoogte. Deze hal heeft een zeskantigen vorm, tusschen hal en kerk liggen de trappen. Tot de hal zijn drie toegangen twee van ter zijde en een op het midden. In de zijarmen zijn de opgangen tot de gaanderijen. Het is een model van fraaie gothische architectuur rijzig en van bizonder schoone lijnen. Het middenschip is 12.50 M. de zijschepen ieder 3.25 M. breed, de geheele lengte van het gebouw is 70 M. De hoogte onder het gewelf middenschip is 21 die der zijschepen 19 Meter. Het orgel staat hooger dan de gaanderijen, er zijn 1580 zitplaatsen in de kerk waarvan 1050 op den beganen grond en 530 op de gaanderijen. Het geheel is in zandsteen uitgevoerd, de plintlaag in rooden zandsteen uit de Pfalz, de opbouw van dien uit de Vogesen in tweeërlei toon grijs en rood De laatste tint is voor de versierde gedeelten. Op de ranke pijlers in het inwendige doet zich dit met de veelkleurige glasramen en het schilderwerk der muren zeer goed. De bouw kostte ongeveer 1.200.000 gulden. Een groot bedrag, maar waarvoor een waarlijk schoon geheel verkregen is dat den bouwmeesters alle eer aandoet.

Plan voor eene kleine villa

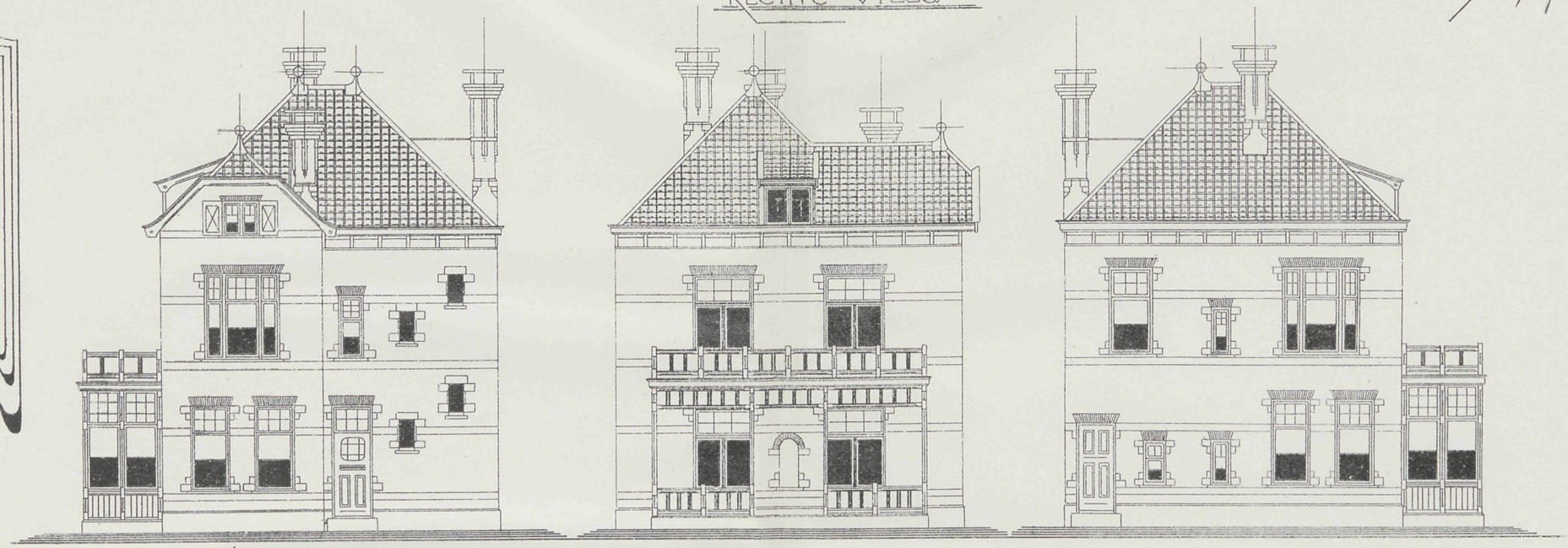

Begane Grond

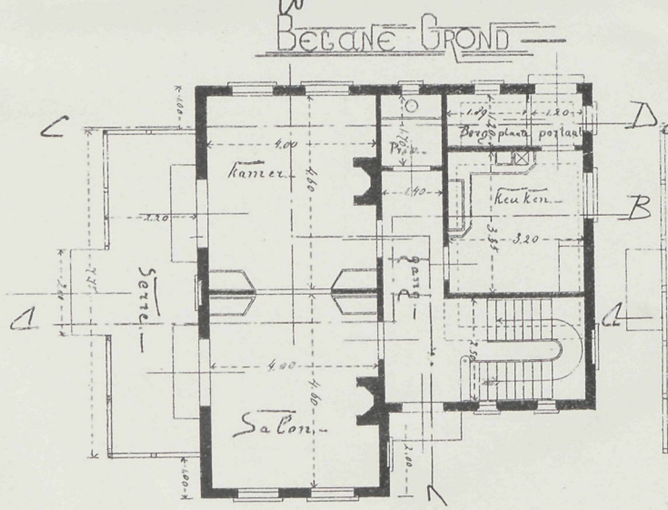

Verdieping

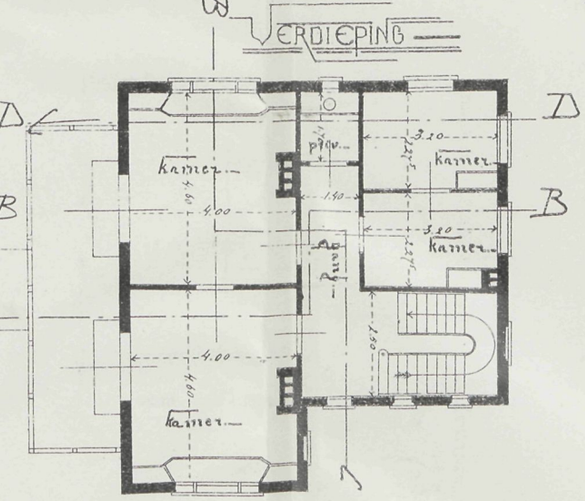

Kapgrond met balkkade

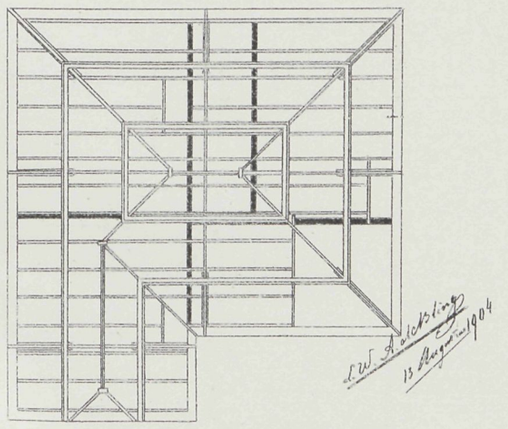

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

13 October 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 21.

Bij de Platen.

Ontwerp van een stalgebouw met koetsierswoning

door M. Kuyper Czn.

Een geriefelijk stalgebouw met een passenden gevel vormt het project, dat de plaat weergeeft. Daaraan is verbonden eene woning voor den koetsier. De stalling ligt rechts, de woning links. De woning heeft huiskamer, keuken en boven 2 slaapkamers, de stalling remise, tuigkamer, paardenstal en daarboven de hooizolders.

De tekstfiguur geeft een villa te Barmen, naar het ontwerp van de bouwmeesters Schutte en Volmer.

De Westertoren te Amsterdam.

De toren heeft ook in het hart van de deskundige raadsleden gegrepen, ten minste naar de N. R. Ct. hiervan mededeelt hebben de raadsleden van Arkel, Hendriks en Schut zich het zaakje aangetrokken. Goed zoo. Op die wijze komt alles tot zijn recht, en is het te hoopen dat dit door die leden met zorg wordt opgevat, dan kan de toren daarbij op een eerlijk herstel rekenen. Ook over het huis met de Hoofden moet het verschil loopen tusschen den directeur van P. W. en die raadsleden. Het zou toch ook wat al te bar zijn geweest, als bij dergelijke opvattingen maar het hoofd ter ruste werd gelegd.

Uitbreiding van Amsterdam.

De nieuwe uitbreiding heeft natuurlijk ook beoordeeling gevonden. Over het algemeen echter is die gunstig en mag men het dan ook loven, dat het plan ditmaal eens in goede

handen is gekomen De bouwmeester H. P. Berlage heeft het echter noodig geacht zijn ontwerp vooral met het oog op de richtingen. die het wegenplan der oude stad kenmerken, nader toe te lichten en ontleenen wij daaraan het volgende dat inderdaad overweging verdient.

„Het is bij de groote uitbreiding van Amsterdam in de laatste jaren dikwijls en zeker niet geheel ten onrechte betreurd" — schrijft hij — „dat daarbij niet het zoo prachtige plan van Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten is gevolgd, m.a.w. dat niet op dezelfde wijze is voortgegaan met eene uitbreiding in concentrische cirkels om de oude stad.

Het valt echter te betwijfelen of zulk eene uitbreiding zou hebben voldaan.

In 't algemeen toch kan een zekere vorm niet ongestraft steeds worden vergroot; een dergelijke uitbreiding nl. zou c.q. hebben geleid tot cirkellijnen van te groote lengte, waarvan eene dienovereenkomstige eentonigheid onvermijdelijk het gevolg zou zijn geweest, te meer, en dat is wel de voornaamste reden van het niet bevredigend resultaat, omdat heden ten dage het eigenlijk motief tot een dergelijk soort van uitbreiding ontbreekt. Dit motief toch was de bouw van rijen koopmanshuizen, met bestemming als zoodanig aan het water gelegen en allen verschillend van bouw, naar de behoeften van den bewoner.

Daardoor ontstond dat eigenaardig karakter, in aanleg monumentaal, in détail schilderachtig.

Denkt men zich nu die grachten veel langer en dichter bij elkaar, omdat het type woonhuis toen diep, met tuin, nu tot minstens de halve diepte is teruggebracht, of misschien tusschen de beide grachten eene straat, zooals tusschen Keizers- en Prinsengrachten in de oude stad ook reeds de Kerkstraat is gebouwd; de huizen aan die grachten niet alle verschillend, maar, dank zij de veranderde levensomstandigheden en den speculatie-bouw, in absoluut karakterlooze, ja weerzinwekkende architectuur van het bekende type, in eindelooze eenvormigheid — men zie slechts de eindelooze grachten in de nieuwe stad en daarbij niet het verkeer van vroeger — dan is zeker twijfel gewettigd aan de schoonheid van een stadsgedeelte, dat bestaat uit eentonige concentrische grachten van bijv. het type Da Costakade in eindelooze ronding, en daartusschen straten van bijv. het type Govert Flinckstraat in dezelfde ronding.

Het is deze overweging en dus niet alleen de moeilijkheid een concentrisch net op eenigszins natuurlijke wijze aan het bestaande stratennet aan te sluiten, die mij heeft doen besluiten de grachten in het nieuwe plan niet volgens bovengenoemde lijn te ontwerpen."

Reeds vroeger is met instemming gewezen op het streven van den heer Berlage om bij zijn ontwerp ook rekening te houden met de behoefte voor Amsterdam aan meer wandelomgeving, dan het thans bezit. „Ieder Amsterdammer weet" — lezen wij — „dat de stad, al heeft ze eene echt Hollandsche mooie omgeving, ten aanzien van die omgeving zeer zeker niet „veel" biedt. En juist de laatste uitbreiding, die begon met den mooien Buitensingel weg te nemen, is nu bezig de laatste schilderachtige overblijfsels van de mooie omgeving van Oud-Amsterdam weg te vagen.

Het scheen mij dus een eisch, om in de eerste plaats het nog bestaande natuurschoon zooveel mogelijk te behouden, zooals den Amsteloever, den Amstelveenschenweg en den Schinkeloever, hetgeen dus zeggen wil, aan deze zelf niets te veranderen en vooral daar langs geene huizenrijen te bouwen, met inkijken in lange dwarsstraten, maar parkterrein aan te leggen met spaarzaam villaterrein; en in de tweede plaats in het plan zooveel mogelijk wandelterrein te ontwerpen, want het is dit laatste, hetgeen Amsterdam nagenoeg geheel mist."

Verder ontleenen wij aan de toelichting het volgende, ter kenschetsing van de algemeene overwegingen, welke de hoofdlijnen van de stadswijk hebben bepaald. „Evenals in de oude steden steeds gezorgd werd voor pleinen, moet dit ook bij de nieuwe uitbreidingen het geval zijn.

Pleinen moeten eehter niet ontstaan als toevallige overblijfselen van een stratennet, zooals deze nu maar al te dikwijls blijken te zijn, maar als centrale „uitgangspunten" worden beschouwd. Ze moeten dus het allereerst worden geprojecteerd en worden bestemd voor openbare gebouwen, zooals dat vroeger gebeurde. Want een plein zonder openbaar gebouw is geen plein van beteekenis en een openbaar gebouw heeft in 't algemeen een plein noodig om tot zijn recht te komen. „Plein en gebouw zijn er om elkaar".

Daarom zijn, behalve eenige kleinere voor kerken en scholen, twee groote pleinen ontworpen.

Het eerste in dat stadsgedeelte, dat reeds volgens de tegenwoordige uitbreiding bestemd schijnt de woningen der gegoede burgerklasse te bevatten, namelijk ten zuid-oosten van het Concertgebouw. dus als middelpunt van de uitbreiding van museumterrein en Vondelkwartier. Dit plein zou bijvoorbeeld kunnen bevatten een gebouw voor

Gemeentedienst, verder een grooten bazaar, een soort van „Bon Marché". een badhuis en een post voor brandweer en politie.

Het tweede plein in het verlengde der Ferdinand Bolstraat, dus als middelpunt van de nieuwe Volksbuurt. Aan dit plein zou kunnen staan een volkshuis met schouwburg, concertzaal, zaal voor meeting, enz., in het midden, waarbij volkstuin en daaraangrenzende gebouwen voor vak- en coöperatieve vereenigingen, terwijl een groote volksbazaar het plein aan de 4de zijde zou kunnen afsluiten".

Eindelijk wordt ook rekening gehouden met de mogelijkheid van den bouw eener koninklijke villa, voor het geval het Paleis op den Dam weer Raadhuis zou worden. Wel is indertijd, reeds bij het ontwerp van het Museumterrein, daarvoor eene plaats aangewezen n.l. in de as van de Museumstraat eene plaats die zich daartoe voortreffelijk leent. „Mocht intusschen door omstandigheden die plaats daarvoor niet in aanmerking komen, dan zou in het nieuwe plan daarvoor ook eene zeer goede plaats zijn aan te wijzen, bijv. aan den Amstel, aan het begin der groote ringlaan of daar, waar villaterreinen zijn ontworpen."

Het laat zich aanzien dat men het plan Berlage vooral daar ook de directeur der gemeentewerken het steunt ziet aangenomen. Daarmede doet Amsterdam voor de toekomst een goede daad. Toch komt het ons voor, dat eene uitbreiding aan den overkant van het Y wenschelijker ware geweest. Alles verwijdert zich zoo van het centrum en daardoor ontstaat een Amsterdam zoo geheel vreemd aan het oude, dat inderdaad veel goeds in de verdeeling in zich sloot. Ook voor den handel en fabrieken was de Yzijde het gewenschte terrein en dat vindt nu eenigszints een concurrent in het nieuwe plan. Dit neemt echter niet weg dat de wijze om de uitbreiding aan te vatten de algemeene waardeering verdient.

Het Koninklijk Paleis te Brussel.

Volgens de plannen van den architect Henri Maquet zal binnenkort de aanbesteding plaats hebben van de verbouwing van het Koninklijk Paleis. Het model is daarvan in gips uitgevoerd. Moeielijk is het ontwerp, omdat het bij het bestaande moet aansluiten. De gekozene bouwstijl is klassiek. eenvoudig en monumentaal. De Belgen, die nog al eenige voorliefde hebben voor de Vlaamsche bouwstijl zijn niet erg ingenomen met die opvatting. Men wijst er dan ook op om voor het ontwerp te stemmen, hoe die met zoovele versieringen overladen Gothische en Renaissance gebouwen veel aan onderhoud kosten. Zoo kosten de kerk van Sablon te Brussel en het stadhuis te Leuven drie millioen aan restaureeren en dan moet weder begonnen worden als het eind bereikt is, doordat de verwering daar dan reeds weder ingetreden is. Het materiaal voor den nieuwen bouw zal bestaan uit steen van Euville, de blauwe steen uit Gobertange en berekent men dat er 8000 M3. natuurlijken steen noodig is. Van metselwerk blijft niets zichtbaar. De fundeering alleen vordert 30000 M3. metselwerk. Uit een en ander blijkt dat het gebouw een kolossaal geheel zal vormen.

Houtsoorten op de wereldtentoonstelling te St. Louis.

In de afdeeling houtaanplanting op de tentoonstelling gevormd, trekken vooral de houtsoorten uit Californië de aandacht. Er zijn daaronder soorten, die in doorsnede zoo groot zijn dat een daarvan afgezaagde plaat voldoende is voor een grooten tafel. Opmerkelijk zijn echter de fraaie tinten, die dat hout bevat. Het meeste valt dat op bij de



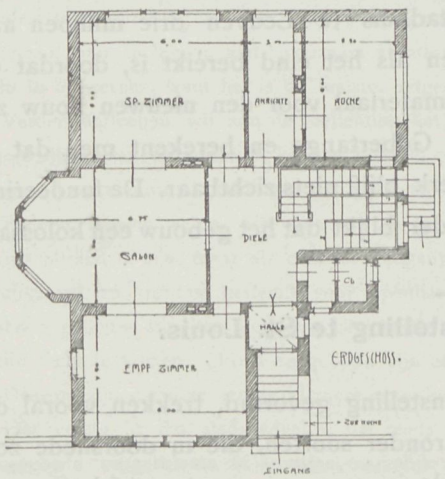

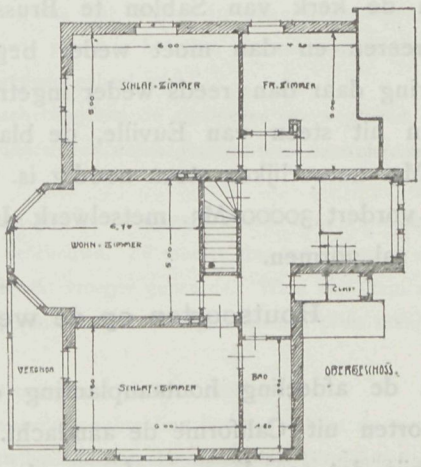

Villa te Barmen. — Bouwmeesters Schutte en Volmer.

Douglas dennenboom, waarvan het hout zich afwisselt van diep roodbruin tot goud. Het is alsof de rijkdom van den bodem zich in het hout weergeeft. Geplaatst onder glasafdekking is het alsof men het hout ziet schitteren. Ook in Lousiana en Kentucky is de afwisseling groot. Men heeft daar het donkere mahonie, de zwart geaderde geele esch en de violet roode ceder, die ook zulke fraaie schakering oplevert. Daar is in Amerika nog een rijkdom van afwisseling in het hout, die wij nog niet hebben leeren kennen. Wat de tentoonstelling zelf aan hout bij den bouw benoodigde, is ontzaggelijk. De werktuigengalerij, die 305 M lang en 160 M. breed is en die 2 millioen dollars gekost heeft, had 19000 M3. hout noodig en berekent men dat voor de zeven hoofdgebouwen ongeveer 00000 M3. hout is gebruikt. Het totale bouwkapitaal, dat 48 millioen gulden bedraagt, buiten den waarborg van den Staat is dan ook enorm hoog, Wanneer men met die sommen rekening houdt zal het te bezien staan of de kosten der exploitatie wel gedekt kunnen worden. Reeds doen zich hierover ongunstige berichten gelden.

Veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid.

De Uitvoerende Raad der Vereeniging ter veredeling van het ambacht maakt bekend, dat in December 1904 te Groningen, Den Haag en Arnhem gelegenheid zal worden gegeven tot verkrijging van den graad van Gezel of van Meester in het timmeren, smeden, meubelmaken, huisschilderen, metselen en steenhouwen, na voldoende daarin afgelegde proeven van bekwaamheid.

Deze proeven, afgenomen door commissiën van zaakkundigen, bestaan uit;

1. een of meer practische werkstukken, welke naar den aard van het vak één, twee of drie weken tijd vorderen;

2. mondeling, schriftelijk en teekenkunstig werk, gedurende één dag voor den Gezel en drie dagen voor den Meester.

Aan hen, die voldaan hebben aan de gestelde eischen, wordt een diploma uitgereikt, — worden reis- en verblijfkosten naar een vastgesteld tarief vergoed; terwijl aan hen, die geslaagd zijn, naar gelang van omstandigheden, nog een vergoeding kan worden toegekend voor het door hen tijdens de proefafneming gedorven loon.

De aangifte van deelnemers moet geschieden met nauwkeurige opgaaf van naam, woonplaats, ouderdom, beroep en tegenwoordigen werkkring, vóór 15 October a. s. aan het Algemeen Secretariaat der Vereeniging Visschersdijk 41, te 's Gravenhage, alwaar nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Elke aangifte moet gepaard gaan met toezending van *f* 2.50 per postwissel, welke som verbeurd wordt, ingeval de opgeroepen kandidaat niet verschijnt, en teruggegeven wordt na deelneming aan de proefaflegging. De Uitvoerende Raad:

Dr. H. F. R. HUBRECHT, *Algem. Voorz.*

S. J. H. TROOSTER B.HZN., *waarn. Alg. Secr.*

Inlichtingen geven ook Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijksmuseum-gebouwen, Voorzitter der Technische Commissie, te Roermond, en de Leden dier Commissie:

K. P. C. de Bazel, architect te Bussum; Jan Dunselman, schilder te Watergraafsmeer; A. J. der Kinderen, schilder te Laren, in het Gooi; J. A. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische School te Delft; J. J, van Nieukerken, architect te 's Gravenhage; S. J. L. Trooster, architect te Utrecht; D. Wisboom, ingenieur te Arnhem.

Algemeene Grondbeginselen.

De beginselen, welke aan elk ambachtswerk moeten ten grondslag liggen zijn: doelmatig, hechtheid, duurzaamheid en volmaaktheid in den vorm.

De werkman behoort in elk ambacht de doelmatigheid in den vorm duidelijk aan te toonen.

De vorm moet ondergeschikt zijn aan de behoefte, waaraan het voorwerp moet voldoen en tevens verband houden met de eigenschappen en hoedanigheden van de grondstof, welke gebezigd wordt.

Nimmer mag de vorm, het uiterlijk aanzien, in strijd zijn met den aard, de eigenschappen en hoedanigheden der gebruikte grondstof.

Het uiterlijk aanzien moet in overeenstemming zijn met de wijze van bewerking en de middelen, welke gebezigd zijn om het voorwerp tot stand te brengen. Nimmer mag het in strijd zijn met de voorschriften van het gezond verstand.

Niet alleen de hoofdvorm, maar ook de details en versieringen moeten in overeenstemming zijn met een doelmatige en hechte samenstelling, in verband met den aard, de hoedanigheid en de eigenschappen der gebezigde materialen.

De versiering, verre van de natuur en de hoedanigheden, der grondstoffen te bedekken of aan het gezicht te onttrekken, moet dienen om aan het voorwerp duidelijk te doen uitkomen de natuur, de bestemming, den aard der grondstof, waaruit het is vervaardigd zoowel in de doelmatigheid ter voldoening aan materieele behoeften, als in het aangename uiterlijk ter beantwoording aan de aesthetische eischen van den mensch.

Bij elke samenstelling moet het denkbeeld vooropstaan, dat de grondstof word aangewend in verband met haar eigenschappen en hoedanigheden en met toepassing van de eenvoudigste en redelijkste middelen om aan het te vervaardigen voorwerp het aanzien te geven van doelmatigheid, hechtheid en duurzaamheid, in vormen en verhoudingen, die onderworpen zijn aan zekere uit het gezond verstand en de traditie voortgekomen wetten.

De wijze van bewerking moet noodzakelijk gewijzigd worden naar gelang van de natuur der te bezigen grondstof, de middelen, waarover men beschikt en het midden, waarin men leeft. De schoonheid van een voorwerp is afhankelijk van de juistheid en de doelmatigheid van den vorm, in verband met de eigenschappen en hoedanigheden der grondstoffen, waaruit het is vervaardigd, het doel waarvoor het moet dienen en de middelen, die voor het tot stand komen zijn noodig geweest.

De grondstoffen, welke dienen tot het vervaardigen van een voorwerp, beheerschen den vorm en de wijze van bewerking.

Hout, dat min of meer hard, rechtlijnig van vezel, taai en elastisch is, en een groot weerstandsvermogen tegen trekking, buiging en samenpersing heeft, eischt bewerking en vormen, welke volkomen aan deze eigenschappen beantwoorden.

De metalen hebben andere eigenschappen en hoedanigheden, waarmede rekening moet gehouden worden met betrekking tot den vorm, de bewerking en het doel, waartoe het voorwerp wordt gemaakt. Het ijzer, taai rekbaar en zeer buigzaam in de bewerking, eischt andere vormen en andere wijze van bewerking dan het hout. Zelfs zal een voorwerp in ijzer veelal zeer moeten verschillen in vorm met een voorwerp in koper, aangezien de bewerking van beide metalen zeer verschillend is. Het ijzer is zeer taai en heeft een groot draagvermogen, het koper is veel zachter en zijn draagvermogen is geringer. Beide metalen hebben echter een groot weerstandsvermogen tegen samendrukking en beide bezitten de eigenschap van zich, bij met oordeel geleide bewerking met hamer en punt, te leenen tot de meeste verscheidenheid van voorwerpen van kunst en nijverheid, zonder dat de goede eigenschappen van het metaal verloren gaan.

Daar ijzer, blootgesteld aan vochtigen lucht, in sterke mate onderhevig is aan roesten, moeten daartegen behoedmiddelen worden aangewend.

IJzeren voorwerpen, verkregen door smelting en gieting moeten in vorm verschillen met door besmeding ontstane.

Steen, een stof van minerale herkomst, vast van samenstelling, niet buigzaam, onbrandbaar, ondergaat een geheel andere bewerking dan hout en metaal. Daarom zullen voorwerpen van steen ook een geheel ander aanzien moeten hebben dan houten en metalen.

Glas, bij gewone temperatuur hard en broos, met scherpe kanten berekend, wordt bij matige verhitting week en smelt in hooge hitte. Zijn voornaamste eigenschappen zijn doorschijnendheid, doorlaten der zonnewarmte, terwijl het den gloed van onze haarden keert.

Voorwerpen van aardewerk worden op geheel andere wijze verkregen dan de tot dusver beschrevene en hebben ook weder andere eigenschappen en hoedanigheden, waaraan vorm en bewerking dus weder hebben te beantwoorden.

Wanneer wij rekening houden met de groote verscheidenheid van eigenschappen, welke de verschillende ter onzer beschikking staande grondstoffen ons aanbieden, dan volgt daaruit, dat in al wat wij samenstellen ook de grootste verscheidenheid moet verkregen worden.

Een pijler, zuil of standvink van graniet of porfier kan vijfmaal meer gewicht torschen dan een van zachten zandsteen. Het zou dus bespotttelijk zijn een granieten pijler dezelfde afmetingen te geven, die zandsteen eischt, om dezelfde belasting te kunnen dragen, en de vorm der beide zuilen zal ook zeer verschillend moeten zijn, zal hij in overeenstemming zijn met het draagvermogen dat elk der beide steensoorten op zich zelf bezit.

Hetzelfde zal waar zijn voor het gebruik van hout tegenover ijzer voor een balk, die moet dienen om vloerribben te dragen. Het profiel en de afmetingen van den houten balk zullen veel grooter moeten zijn dan die van een ijzeren, die voor hetzelfde doel moet dienst doen.

De vorm, welke het meest beantwoordt aan de behoefte, waaraan moet worden voldaan, is de ware en eenige goede vorm. Het gezond verstand en de spaarzaamheid schrijven hier de wet voor, welke zegt, dat nimmer meer grondstof moet worden verbruikt, dan *hechtheid* en *duurzaamheid* redelijkerwijze eischen.

Een zuil van gegoten ijzer zal den vorm moeten hebben, die beantwooordt aan haar natuurlijke eischen, zij zal de uitdrukking moeten dragen van door smelting en gieting te zijn verkregen, zij mag volstrekt niet den schijn hebben van uit steen of hout te zijn vervaardigd; het voetstuk, de basis, zal breed moeten zijn, terwijl de top gevormd zal moeten zijn in evenredigheid met den last, die zij zal hebben te dragen.

Een kraagsteen of console in steen zal nimmer als model mogen dienen voor een console in hout of in gegoten ijzer. Deze grondstoffen eischen geheel verschillende vormen, omdat zij in aard en hoedanigheden ver uiteen loopen.

Alle menschelijke scheppingen en samenstellingen zijn niet anders dan toepassingen van grondbeginselen, buiten ons toedoen ontstaan, doch die wij toepassen naar aanleiding onzer waarnemingen en beschouwingen.

De meetkundige vormen maken deel uit van de universeele orde; de eigenschappen daaraan verbonden zijn van alle tijden: de cirkel, de driehoek, alle meetkundige figuren zijn door ons waargenomen; wij hebben er de eigenschappen van leeren kennen en passen ze nu toe op onze werken, nadat wij ze door studie hebben leeren doorgronden en begrijpen. Op dezelfde wijze moeten wij handelen met de eigenschappen en hoedanigheden van de grondstoffen, welke de natuur ons aanbiedt om te voldoen aan de behoeften, welke zich voordoen.

Wij kunnen tot op zekere hoogte de grondstoffen verkrachten; wij kunnen bijv. aan metalen willekeurige vormen geven, maar steen en hout moeten wel degelijk zoo gebruikt worden als de natuur ze heeft voortgebracht; wij moeten de wetten, die door hun eigenschappen zijn tot stand gebracht, eerbiedigen, willen wij werken voortbrengen, die hecht en duurzaam zijn. Goed en schoon werk kan alleen dan verkregen worden, wanneer — de grondstof bepaald zijnde — de kunstvorm niet anders is dan het gevolg, de harmonische consequentie van de eigenschappen, aan de grondstof verbonden en aan de bestemming pasgemaakt, in dien zin dat de aangewende grondstof in overeenstemming zij met het voorwerp dat gewenscht wordt.

De lijfspreuk van een timmerbaas uit het midden der negentiende eeuw luidde: »Behoudt de regels en de regels zullen U behouden.« Hij had daarmede vooral het oog op de indeeling der zuil met haar basis, kapiteel en kroonlijst in modullen en parten, volgens een of ander orderboek, onverschillig welk materiaal wordt aangewend.

Deze toepassing van een overigens zeer aanbevelenswaardige zinspreuk is verwerpelijk.

De verhoudingen zijn betrekkelijk, maar niet oppermachtig, niet onafhankelijk. Zij zijn niet betrekkelijk ten opzichte der getallen, maar ten opzichte van de grondstof, van het voorwerp en van zijn bestemming.

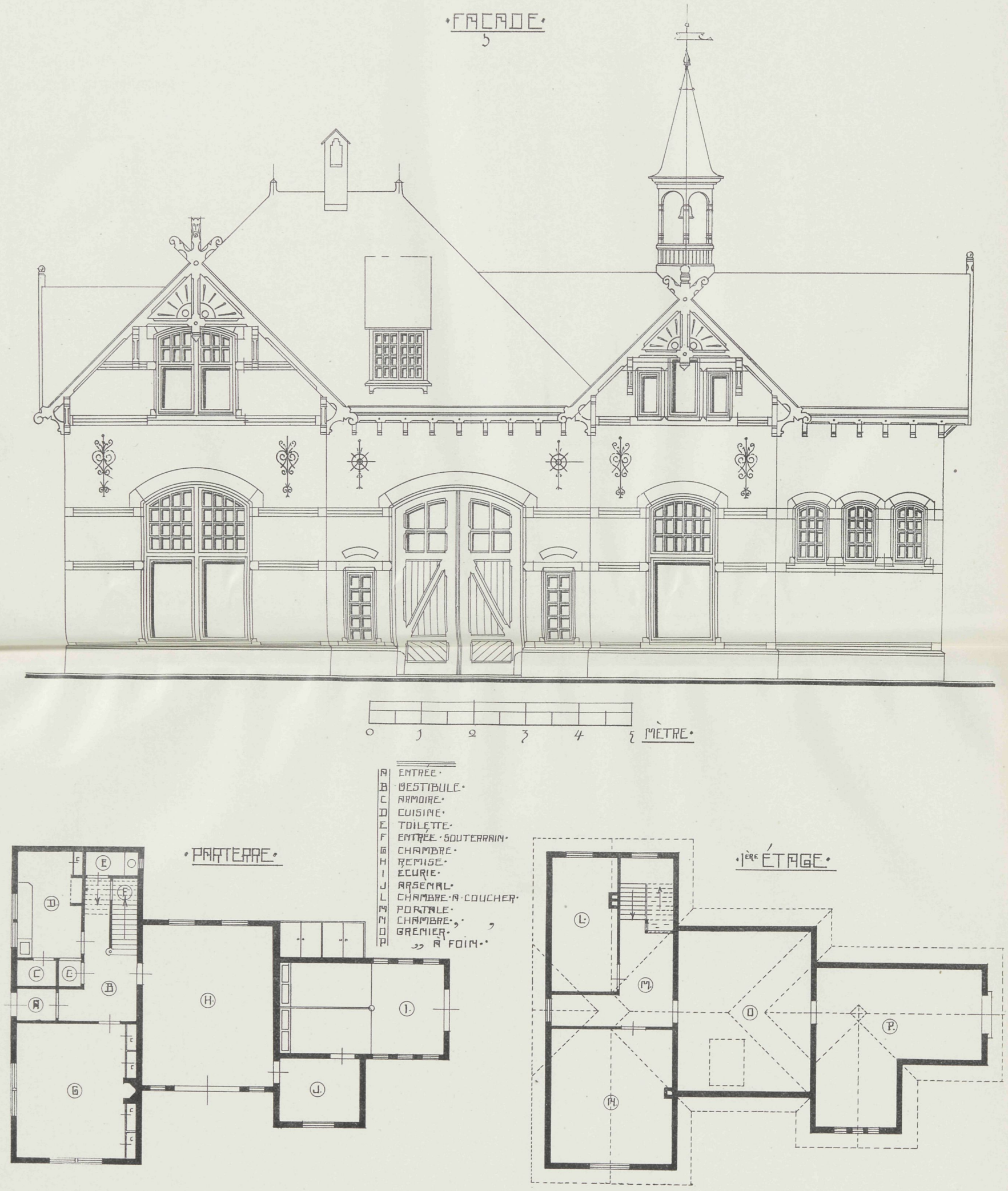

STALGEBOUW MET KOETSIERSWONING.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

27 October 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 22.

Bij de Platen.

Schets eener Villa,

door W. DE GRAAF.

Ditmaal geven wij een moderne opvatting eener villa, daarbij zijn aardige gedeelten vereenigd. Schetsender wijze saamgesteld is de bedoeling van den ontwerper eens wat anders te geven dan het gewone en daarin is hij geslaagd.

Eene herinnering aan de laatste dagen.

Het was in een der Amsterdamsche huizen in de laatste dagen feest. De bewoner had zijn zeventigsten jaar bereikt. Geen wonder dat dat feest opgemerkt werd, en vooral in onzen tijd waarin op zooveel gelet wordt. Nu is het bereiken van dien leeftijd een voorrecht, velen moeten dat geluk missen, maar het is een nog grooter voorrecht wanneer de begunstigde iemand is met een verleden, waaraan niet anders dan met waardeering kan gedacht worden. Dat nu was het geval met den zeventig-jarigen heer Jacob Olie Jacobszoon. Wie in Amsterdam leeft en bij het kader der bouwkundigen is ingelijfd, die kent Olie, en rekent zich het tot eer en genoegen hem te kennen. Zeldzaam eenvoudig in wandel en opvattingen paart hij daaraan een groote praktische, zoowel als theoretische kennis, is goed teekenaar, ontwerper, vakman, onderwijzer; kortom, iemand van alle markten te huis, en dat zegt veel en wel door eigen of zelfstudie tot die hoogte geklommen. Wat Olie timmerende in zijn jeugd leerde, was vooral door de liefde voor het vak, lust tot onderzoek, hij wilde alles weten en toen de teekenstift in zijn handen werkelijk meesterlijke schetsen van nieuwe en aquarellen van oude gebouwen tooverde, toen kreeg het onderwijs

de beurt, en door de allereerste examens opgeroepen en geslaagd, vormde hij de grondslag voor het ambachtsonderwijs in Amsterdam. En daar Amsterdam de voorganger was, kunnen wij gerust zeggen den grondslag voor Nederland. Al het moeilijke dat denkbaar is om een ambachtsschool te vormen en te regelen met bekrompen middelen heeft Olie doorloopen, hij wist met geringen steun veel te verkrijgen en wanneer wij nog eens terug denken aan de jaren onder Tetterode's bestuur, toen Olie het onderwijs leidde, dan moet het ons nog van het hart, wat heeft Olie toch veel gedaan. Toen de school leefde, toen ook anderen den gebaanden weg bewandelen gingen, toen kwamen als overal andere inzichten en wat moeielijk was geweest voor Olie werd nog moeilijker door hen, die gaarne den voorrang zichzelf schenken en daardoor wel eens de verschillende opvattingen tegenover elkander deden staan. Zoo zien wij Olie van zijn stichting gaan, waar hij van onberekenbaar nut was geweest.

Jaren verliepen, en zie, nu komt de waardeering, nu ziet men wat wij wel als de eenige in dien tijd onverholen in onze aflevering opnamen, hoe groot de verdiensten zijn geweest, en allerwegen werd de man herdacht, die op zijn hoogen leeftijd met zooveel tevredenheid mag terugzien op wat hij daarstelde. Al zijn er jaren verloopen, Olie bleef onveranderd, werkzaam en eenvoudig, en wanneer ons iets goed gedaan heeft, dan is het te zien dat velen zich zijner herinnerde op eene wijze die verdiend is.

Wanneer het ambachtsonderwijs genoemd wordt, zal Olie daarbij boven aan staan als den voorganger, die onvermoeid de regeling daarvoor tot een geheel samenstelde, de school tot school makende en aan de toekomst overlatende die te volmaken. Dat die school in aanzien klom, het is een voldoening voor Olie, want het bewijst dat zijn aanvangswerk goed is geweest.

Dat daarom Olie nog menig jaar dat genot mag blijven deelen, en de krachtige en werkzame natuur hem eigen, nog lang hem moge bijblijven. Oud en jong onder Amsterdam's bouwkundigen zullen dat gaarne zien.

Het Vredespaleis.

Eindelijk dan komt er rust, in den strijd om het plekje waar de stichting zal verrijzen, men kwam tot resultaat. Jammer dat dit voorspel van weinig vredelievendheid of eenstemmigheid moest voorafgaan, waardoor feitelijk den bouw vertraagde. Nu zal spoedig zeker de internationale prijsvraag aan de orde komen. De strijd tusschen de bouwkundigen of de prijsvraag nationaal of niet voor de medewerkers zal zijn, zal zeker wel vergeten zijn omdat ieder overtuigd is geworden, dat dergelijke combinatie die op en top internationaal is niet anders dan dat kan blijven. Eigenaardig is het te vernemen wat enkelen denken, zoo trok onze aandacht een hoofdartikel in het Nieuwsblad voor Nederland van 20 dezer, waarboven de woorden »Arm Nederland« en dat aan het Vredespaleis was gewijd. De geest van het schrijven was dat eigenlijk de belangrijke gift geweigerd moest zijn geworden, het huis ten Bosch had gebleken zoo goed geschikt geweest te zijn bij de eerste confe-

rentie, dat had men daarvoor maar moeten behouden en wij hadden geen geschenken van anderen noodig gehad.

Dat is nu eenmaal een afgedane zaak maar nu komt de prijsvraag ter sprake en lezen wij daarover het volgende.

Want waartoe is die gift bestemd?

Tot den laatsten cent moet het geld besteed worden aan den bouw en de inrichting van het Vredespaleis en de vorming eener bibliotheek.

Voor den bouw van dat Vredespaleis zal een internationale prijsvraag worden uitgeschreven. Nu het geld uit den vreemde gekomen is, schijnt het passend te zijn, dat tot deelneming aan dien wedstrijd ook buitenlandsche architecten worden uitgenoodigd. Dezen zullen er natuurlijk als de kippen bij zijn en tien tegen één gaat dan nu ook een vreemdeling met den prijs en de eer strijken.

Niet omdat buitenlandsche architecten zooveel knapper zijn dan de onzen; maar omdat onze Nederlandsche architectuur voor het oogenblik onder een ban ligt, waaraan zij zich niet schijnt te kunnen ontworstelen.

Dat is Berlage zijn schuld!

Onze groote Cuypers doet natuurlijk aan zoo'n wedstrijd niet meer mee. Hij heeft een standpunt bereikt, waarop men zijn werk „buiten mededinging" pleegt te houden. Na hem komt in de eerste plaats Berlage, wiens krachtige wil en groote talenten bezig zijn eene school te vormen, waarvan te zijner tijd waarschijnlijk een groote invloed zal uitgaan op het bouwvak, niet alleen in ons land, maar ook in den vreemde, doch waarvan de voortbrengselen op 't oogenblik nog niet in den smaak vallen De richting bekoort nog niet en toch weet aan die richting geen enkel Nederlandsch architect zich meer te on trekken, die nu een stem in het kapittel wil hebben.

Tegenover hen hebben de buitenlandsche architecten met hun onbevangen b'ik en hun veel behagelijker smaak een belangrijken voorsprong, zoodat wij er al geheel op voorbereid zijn, dat in een internationalen wedstrijd voor een plan van het Vredespaleis een vreemdeling de overwinnaar zal zijn.

Die bovenstaande redeneering achten wij zeer gewaagd, dat alle Nederlandsche architecten in de kunst van Berlage opgaan, is nog door niets bewezen, dat de school van Berlage volgelingen heeft, is nog verre er van, dat dit de algemeene opvatting is van alle bouwkundigen, en gelooven wij, dat bij de internationale wedstrijd dat feit zich ook wel in anderen geest zal beslissen. Toen de school Cuypers aan het woord was, waren lang niet allen nog Cuyperianen. Zoo zal het ook nu blijken te zijn. Voor alles is een tijd en de opvattingen wisselen al weder sterk. Niets is bestendig. Maar wanneer nu blijken mocht dat door middel der internationale krachten een werkelijk schoon monument werd verkregen, wat doet het er dan toe wie den maker is, als het geheel maar voldoet. Is niet het fraaiste wat wij nog op het gebied van architectuur bezitten een gevolg van de studie, die Hollandsche bouwmeesters in Italië maakten en zijn wij door die navolging minder geworden, integendeel. Men denke aan het Raadhuis thans Paleis te Amsterdam. Is de Berlage stichting zooals de Nieuwe Beurs oorspronkelijk? zijn het niet de volkomen teruggegeven denkbeelden van wat in Amerika uit een zoekende massa voortkwam, hebben niet reeds talrijke afbeeldingen de juistheid bevestigd, dat het oorspronkelijke maar denkbeeldig is. Zou zelfs Berlage zelf, die meer kan dien bouwstijl voortzetten, die in zijn gebouw aan het Damrak der Verzekering Maatschappij bewijst, uitnemend ook op meer voor allen bevredigende wijze te kunnen werken ons niet evengoed een vredespaleis kunnen leveren, waarbij dat zoogenaamd moderne zweeg, wij gelooven het zeker, een man als Berlage staat voor veel en zijn groot talent zal ook die bezwaren gering achten, wellicht zal het een ontspanning voor hem zijn op meer ruimeren voet te kunnen arbeiden. Zijn vroegeren

arbeid toch gaf steeds ook zooveel goeds te zien. Wij zouden het dus jammer vinden, wanneer onze bouwkundigen reeds afgemaakt werden voordat de strijd begon. Wij hebben nog groote, flinke en ook nog jeugdige krachten in ons bezit en wanneer de strijd ten gunste van het buitenland beslist, dan nog zal een goed gebouw hier meer leering brengen, dan een, dat spoedig vergeten daar staat, al is het dan ook uit eigen omgeving voortgekomen.

Schetsen van gebouwtjes op een bad- of herstellingsoord.

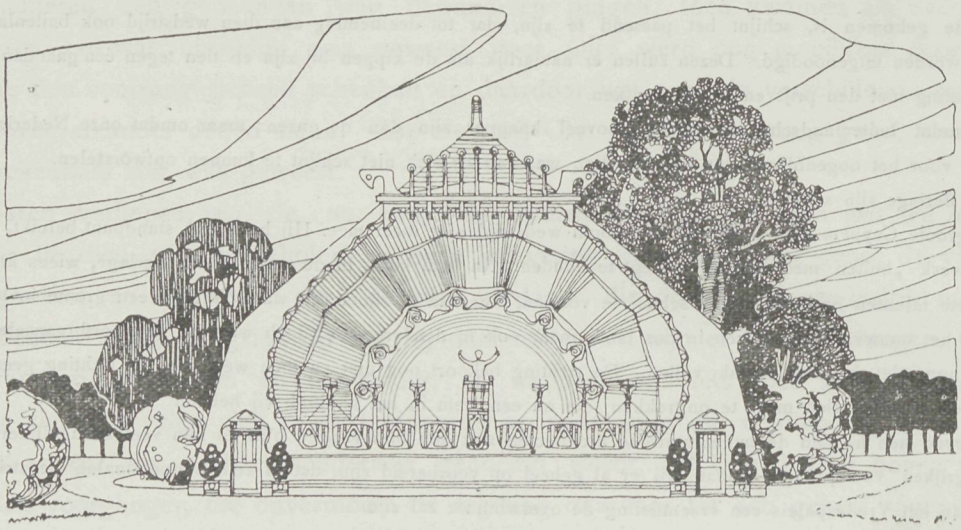

Muziektent.

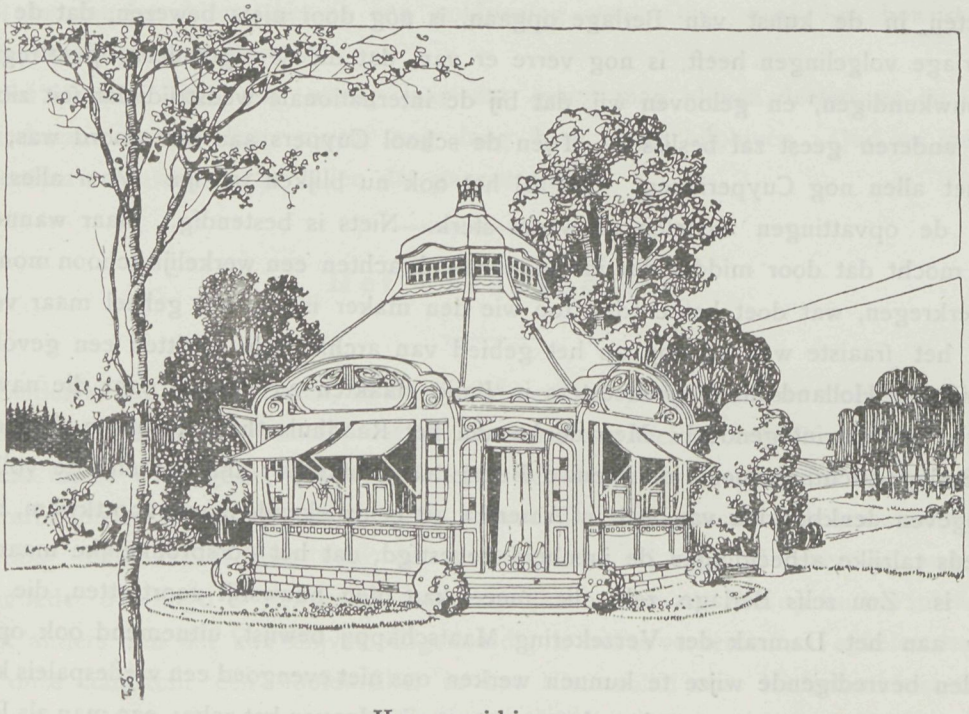

IJspaviljoen.

Aan een der buitenlandsche vakbladen ontleenen wij een drietal schetsen van houten getimmerten bestemd om op een herstellingsoord of badplaats te dienen. Zij zijn ont-

worpen door den architect L. Lony te Zurich. Wat er van hout al gezellig kan worden in elkander gestoken, valt daaruit te zien; het eerste is een muziekpaviljoen, het tweede een salon voor ijsverkoop en het derde een kiosk waar allerlei artikelen verkocht worden.

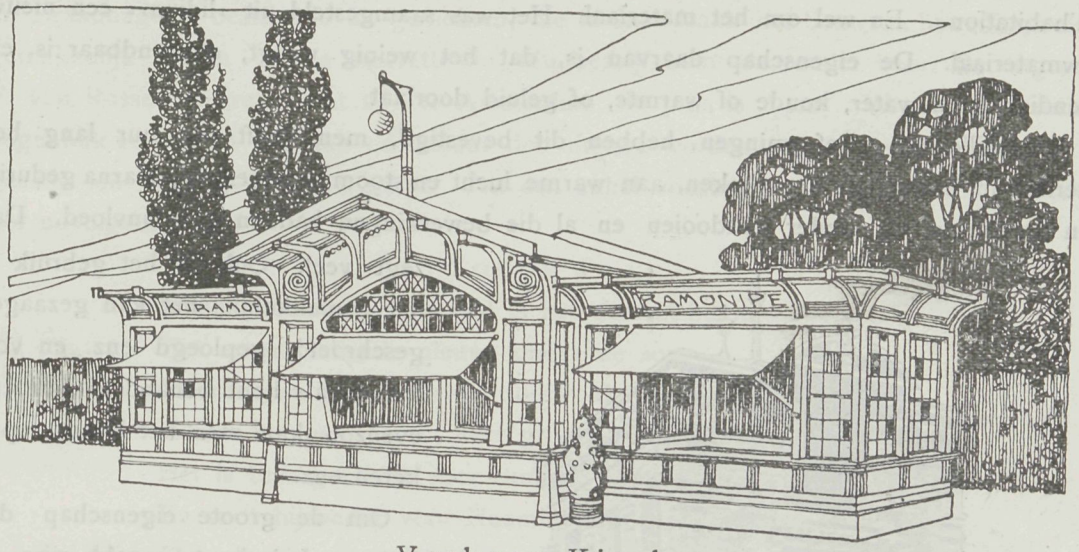

Verkoop Kiosk.

In elk is een geheel andere opvatting en hebben allen iets bevalligs en eigenaardigs waardoor zij de aandacht trekken.

Bestratingen.

Amsterdam is aan het proefnemen en wanneer men terug ziet op den tijd die achter ons ligt, dan wordt er ten opzichte der bestratingen waarlijk veel ten goede verricht. Een kostbare proef wordt thans genomen in de omgeving van de brug bij het Vondelpark, waar vroeger het Leidsche Bosch stond. Daar wordt een bestrating aangelegd die voor het nageslacht nog kan dienen, en is de aanleg kostbaar, deze zal bij gebleken praktische deugdzaamheid verder toegepast zeker bijdragen dat de modderwegen verminderen. De grond wordt daartoe ongeveer dertig c. M. uitgegraven, het verkregen vlak wordt met klinkers belegd en goed aaneengesloten. Daarop komt grof zand dat goed aangewaterd wordt. Daarover volgt een laag grint tien c. M. ongeveer dik, waarop weder zand komt, dat natuurlijk door water goed ingedreven wordt. Op die zandlaag volgen de keien. Zoo heeft men een vasten ondergrond verkregen, die, daar alles met zware rollen goed ingedreven is, weinig van verzakken weet. Zulk een weg rekent men wel vijftig jaar levenskracht toe. Dat gelooven wij gaarne, of echter zulk een kostbaren aanleg groote besparing beoogt, waar wij van anderen kant zoo hooren roepen »bezuinig waar gij kunt« betwijfelen wij, dus dat is wel jammer. De zorg van de wegen is voor de welvaart van een gemeente niet te verwerpen, want onbegaanbare paden worden ongaarne beloopen. Wat zal het echter zijn als het gedurig opbreken aan pijp *a* of *b* moet geschieden, wenschelijk ware het dat deze dan tevens meer zijwaarts gelegd werden.

Lidium.

De tekstfiguur is een gebouwtje dat indertijd dienst deed als reclame op de »Exposition de l'habitation«. En wel om het materiaal. Het was saamgesteld uit »lidium« een nieuw bouwmateriaal. De eigenschap daarvan is, dat het weinig weegt, onbrandbaar is, en bovendien geen water, koude of warmte, of geluid doorlaat.

Verschillende proefnemingen hebben dit bevestigd, men heeft zes uur lang het materiaal in het water laten koken, aan warme lucht en stoom blootgesteld, daarna gedurig laten bevriezen en weder ontdooien en al die bewerkingen hadden geen invloed. Dat zegt veel. Ook in het gebruik is het gemakkelijk, het kan gezaagd, geschroefd, geploegd enz. en volkomen als hout behandeld worden, evenzoo kan men het lijmen, spijkeren enz.

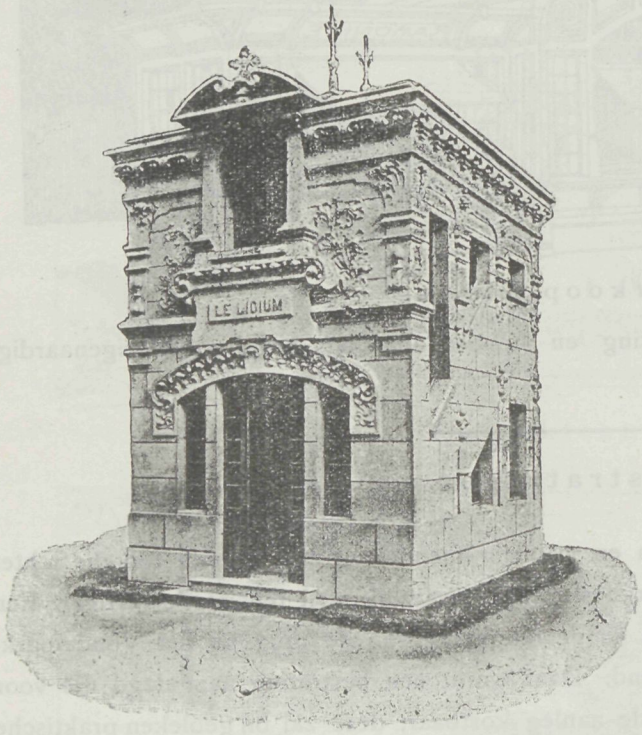

Om de groote eigenschap dat het goed isoleert, maakt men er van ijskasten en kelders, telephoon spreekcellen, geleidingen enz. Ook voor plafonds en bekleeding tegen dakvlakken is het geschikt, terwijl het, daar de vocht er geen invloed op heeft ook tot bedekking van vochtige wanden goed is, reddingsboeien worden er zelfs van gemaakt.

Voor de scheepvaart is het nuttig wanneer men daarin de waarden opborg en bij een zeeramp maar liet drijven, zinken doet het niet en ongeschonden komt de opgeborgen waarde aan land drijven.

In de vorm van parketvloer gelegd is het een goed bevloeringsmateriaal, het is veerkrachtig, warm en aangenaam in het beloopen, daarbij geruischloos, neemt weinig stof aan, heeft zeer geringe aansluitingen, waardoor het als bekleeding voor vloeren, trappen en gangen inderdaad een toekomstmateriaal belooft te worden.

Dat het slijten gering is, kan blijken uit de genomen proeven. Een steen met fijn zand 4000 maal op dezelfde plaats geschoven had slechts een dikte van 2 millimeter slijting veroorzaakt.

Uit een en ander blijkt dus, dat het materiaal deugdzaam en bruikbaar is. De Heeren Henri Huinck en Alex Imhofe Groote Draaisteeg Rotterdam, zijn de leveranciers van het artikel, wil men dus toepassing dan is het zaak daar even te rade te gaan. Het komt ons voor dat het vele deugden bezit die de toepassing billijken.

Spijkers en Draadnagels.

Joris Prop een rentenierend beunhaas heeft een aardig boekje gevuld, getiteld: »Spijkers en Draadnagels« bestaande uit gedichten, die in hoofdzaak het bouwvak betreffen, ook een gemakkelijk op te voeren operette in één bedrijf komt daaronder voor. De uitgever is F. van Rossen Heerengracht 281 te Amsterdam, de prijs is *f* 1.25. Wie zich werkelijk een oogenblik verpoozen wil, kan de lectuur der uitgave worden aangeraden, die dikwerf zeer geestig en bondig is ineen gezet. Als een enkel voorbeeld uit velen nemen wij hierbij het navolgende op.

GOEDE WAAR.

In de bouwkundige wereld is het cement-beton
Het meest bekende nieuws onder de zon.
Vooral met ijzeren staven doortrokken,
Wordt het geleverd in zeer groote brokken.
Het is zeer geschikt voor tunnels, vloeren en trappen
En in 't bijzonder voor Naamlooze Vennootschappen.

In deze dikwerf guitige wijze is het geheele boekje gesteld, dat duidelijk de vakman doet kennen, die eens wat anders dan een boek met theoretische en practische lessen wenscht te geven. Zijn lezers zal het boekje wel vinden, dat aan de gedichten van den Schoolmeester herinnert. Joris Prop's beeldtenis staat op den omslag, die met de moderne richting meegaande zijn lichaam als gevelversiering laat dienst doen.

Gevelwedstrijd te Rotterdam.

De Jury voor den eersten »Gevelwedstrijd« te Rotterdam heeft het volgende rapport ingediend.

Aan het Bestuur der Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam en tot Bevordering van het Vreemdelingen Verkeer,

De ondergeteekenden, door U uitgenoodigd zitting te nemen in de Jury ter beoordeeling van het uitgevoerde werk der deelnemers aan den door Uwe Vereeniging uitgeschreven eersten gevelwedstrijd te Rotterdam, hebben de eer U te rapporteeren, dat aan hun oordeel onderworpen werden 21 gevels, waarvan 17 door hun gerangschikt werden onder de rubriek *a.*, gebouwen voor bewoning (woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen, societeiten en koffiehuizen), en de overige 4 onder de rubriek *b.*, utiliteitsgebouwen (kantoren, pakhuizen, fabrieken, enz).

Al is de oogst bij deze eerste loffelijke poging Uwer Vereeniging in deze richting niet gering te noemen, de Jury betreurt het desniettemin, dat van de vele goede gebouwen, die in de laatste jaren in Rotterdam verrezen zijn, niet meer ontwerpers daarvan zich tot mededinging hebben aangemeld. Wellicht zal, na het eerste succes Uwer Vereeniging hiermede behaald, een volgend maal het aantal der mededingers wel grooter zijn. Het

zou dan ook misschien aanbeveling verdienen de twee rubrieken met een derde uit te breiden, n. l. met eene voor huurhuizen voor meer dan eene familie tot bewoning bestemd en die als »speculatiebouw« zijn aan te merken.

Na de verschillende gevels, elk voor zich ter plaatse met zorg te hebben beoordeeld en na gehouden onderlinge bespreking, hebben ondergeteekenden de eer U voor te stellen voor de rubriek *b.* slechts eene medaille toe te kennen, en voor de rubriek *a.* waarin de meeste gevels door hen waren gerangschikt, in plaats van twee-, vier medailles toe te staan.

Zij stellen vervolgens voor die onderscheidingen als volgt toe te kennen:

Rubriek *a.*

Verguld zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel van het gebouw »De Zwarte Ruiter,« gelegen aan den Glashaven hoek Scheepmakershaven.

Zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel van het dubbel woonhuis, Mathenesserlaan No. 262 en 264.

Zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel van het woonhuis, Esschenlaan No 66.

Zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel van het winkelhuis met kantoren Wijnhaven Z. Z. 110.

Rubriek *b.*

Verguld Zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel van het Kantoorgebouw der Badische Actiëngesellschaft, Maaskade.

was get. Prof. HENRI EVERS. was get. C. H. PETERS.
» » J. C. VAN DORSSEN. » » J. VERHEUL D.ZN.
» » A. SALM G.B ZN.

Rotterdam 15 October 1904.

Overeenkomstig vorenstaand rapport zijn als vervaardigers bekend van het gebouw »De Zwarte Ruiter« Glashaven, de heer Alb. Otten.

»Kantoorgebouw« Badische Actiëngesellschaft, Maaskade de heer I. P. Stok Wzn.

»Dubbel woonhuis« Mathenesserlaan de heer P. G. Buskens.

»Woonhuis« Esschenlaan de heer I. P. Stok Wzn.

»Winkelhuis« Wijnhaven Z. Z. 110 de heer W. Bruijnzeel Czn,

Prijsvragen.

Wij hebben er onlangs op gewezen, dat de prijsvragen in ons land niet welig tieren, wat in vele opzichten jammer is, omdat zij zoo volkomen geeigend zijn bij onderhouding der kennis, tevens voor velen een goede leerschool te vormen. In Duitschland is dat anders en vinden daardoor er vele vakmannen gelegenheid tot voortdurende loonende studie. De premiën, die men daar uitlooft zijn meestal velen in getal maar bovendien hoog in bedrag. Voor een plakkaat eener vereeniging voor volksbaden te Berlijn is thans een prijsvraag uitgeschreven enkel voor Duitschers met premiën van 600, 350 en 250 gulden ongeveer. Dat zijn inderdaad bedragen die tot mededinging aanmoedigen.



Schetsplan eener Villa.

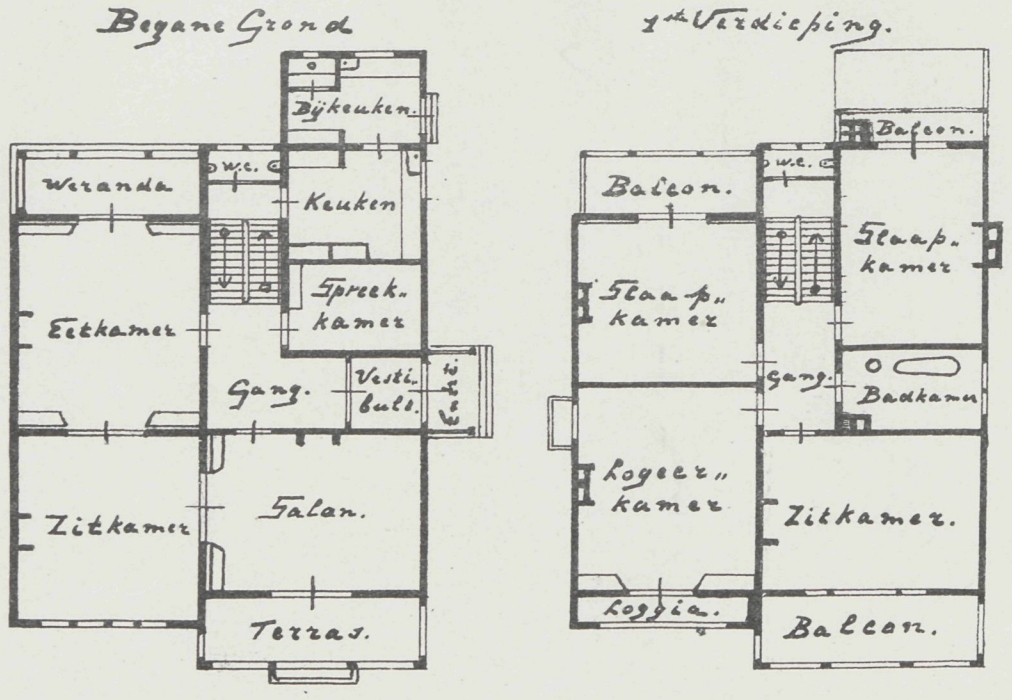

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

10 November 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 23.

Bij de Platen.

Gebouw voor den brandweer,

door M. KUYPER Cz.

De plaat geeft den voorgevel, de tekstfiguren de plannen, en blijkt uit alles duidelijk het geheele samenstel en bestemming der ruimten.

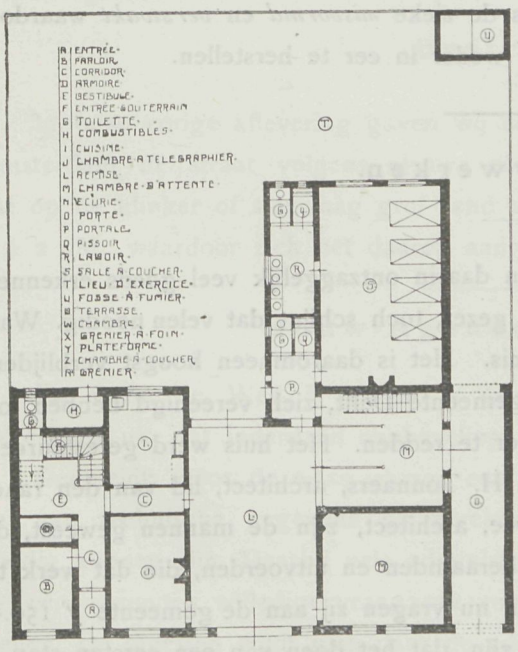

Beganen grond.

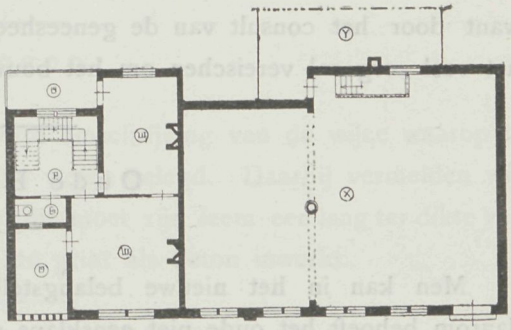

1ste Verdieping.

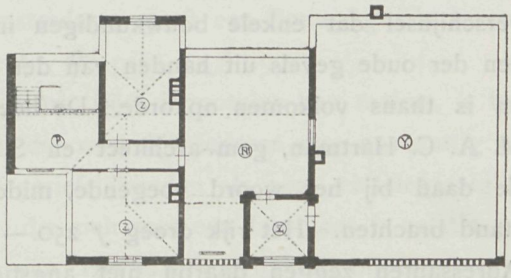

2de Verdieping.

De Westertoren te Amsterdam.

In verschillende dagbladen worden de herstellingswerken van den Westertoren besproken, een enkele daarvan willen wij in herinnering brengen. Het avondblad van 5 November l.l. Algemeen Handelsblad zegt:

»De Westertoren zit zooals men weet sedert eenigen tijd, in een reusachtig steiger»werk omkleed, noodig van wege de herstellingen, die het bouwwerk behoefden Men »was al aardig bezig het bouwwerk met verf te besmeren, doch daaraan is nu een einde »gemaakt, door het ingrijpen der bouwkundige leden der commissie van bijstand in het »beheer der Publieke Werken, de heeren van Arkel, Hendrix en Schut. De reeds geverfde »natuursteen moet nu weder van die laag worden ontdaan en de steen in de oude kleur »worden teruggebracht. De restauratie zal nu geschieden, zooveel die noodig is zonder »dat het oude, fraaie aanzien van den toren zal worden geschaad.«

Wij laten dit bericht in zijn waarde, het teekent, er is tenminste groote kentering gekomen in de wijze van handelen. Dat Amsterdammers die voor hunne oude bouwwerken respect hebben, de mishandeling met weerzien aanzagen is begrijpelijk, maar ook in Nederland zijn er velen die zich daaraan ergerden, en was het ons aangenaam daarvan deze week de bewijzen te mogen ontvangen waarin werd meegedeeld dat men zich verheugde over de aangevangen wijziging. Wij hebben onzerzijds daarvan genoeg gezegd, en zal ons niets liever zijn dan dat werkelijk de oude waarde terugkeert. Zal dat goed geschieden, dan zal na de ondergane bewerking dit de restauratie hoogst kostbaar doen zijn toch is het voor het bouwwerk te wenschen dat het daarheen moge loopen. Dat is zeker dat de Westertoren voor een jaar geleden inderdaad krachtiger was dan heden, want door het consult van de geneesheeren is de zieke *misvormd* en *verzwakt* waardoor het veel zorg zal vereischen om het bouwwerk weder in eer te herstellen.

Oude Bouwwerken.

Men kan in het nieuwe belangstellen en daarin ontzaggelijk veel goeds erkennen, daarom behoeft het oude niet eensklaps op zij gezet, toch schijnt dat velen noodig. Waar blijft op deze wijze het verleden, de geschiedenis. Het is daarom een hoogst verblijdend verschijnsel dat enkele bouwkundigen in de gemeente Delft, zich vereenigd hebben, om een der oude gevels uit handen van den slooper te redden. Het huis werd gerestaureerd en is thans volkomen op orde. De heeren J. H. Tonnaers, architect, lid van den raad; M. A. C. Hartman, gem.-architect en S. Couvee, architect, zijn de mannen geweest, die de daad bij het woord voegende, middelen beraamden en uitvoerden, die dat werk tot stand brachten. Het rijk droeg *f* 250.— bij en nu vragen zij aan de gemeente *f* 150.— Adressanten zeggen daarbij niet angstig te zijn, dat het doen van een eersten stap in deze richting de gemeente op niet te overziene kosten zal komen te staan. Zoo dikwijls

zal de herstelling van een ouden gevel niet voorkomen; onverwachts zal men voor het geval komen te staan, dat door snel ingrijpen nuttig gewerkt kan worden. De raad beoordeele alle aanvrage die inkomt op zichzelf en bepale het bedrag der subsidie naar omstandigheden. De gemeente-subsidie zal in vele gevallen eene aanmoediging moeten zijn, de eigenaars zelf moeten voelen wat hun plicht is en dat zal komen wanneer rijk en gemeente hunne bereidwilligheid toonen om te helpen.

Het verzoek wordt ook gesteund door hoogleeraren van de Polytechnische School en door de rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst.

Dat is ten minste nog eens eene herleving, die aangenaam aandoet, want wij zijn fraai op weg om al het oude naar de kachel te verwijzen en wat nog was verdwijnt, of wordt zeer schraal.

Waren er te Amsterdam ook maar zulke krachtige voorstanders, die het Huis met de hoofden in spoedige bescherming konden nemen, 't wordt tijd er zijn stukken, die afwijken en blijft de toestand zoo, ook spoedig zullen afvallen, en met het puin valt dan niets te restaureeren. Betreft het hier niet nagenoeg het fraaiste op dit gebied en zal dan eindelijk die Jan Saliegeest niet eens van ons gaan, en ons doen besluiten om werkelijk goede zaken door snel recht te behouden. Steigeren alleen maakt geen huis sterker en daar schijnt het bij te blijven. Noodig is spoedige hulp. Aardig is de legende die over het herstel van dit gebouw loopt, dat men het zou willen sloopen en van de oude materialen weder opbouwen, dat staat gelijk met het maken van een volkomen nieuw bouwwerk in gelijken trant. Wil men oude gebouwen hun aanzien doen behouden dan verbinde en herstelle men het hoogst noodige. Zet er de moker niet in, want elke slag die breekt, is schending van het geheel.

Bestratingen.

In onze vorige aflevering gaven wij eene korte omschrijving van de wijze waarop te Amsterdam de straat volgens nieuwe constructie wordt gelegd. Daarbij vermelden wij, dat op de klinker of steenlaag grof zand volgde, dit moet zijn leem een laag ter dikte van 1 à 2 cM., waardoor zich het daarop aangebrachte grint als beton inwerkt.

Bouw-Agenda en Adresboek.

De firma de Wed. J. Ahrend & Zoon Amsterdam, geeft een Bouw-Agenda tevens Adresboek uit, dat inderdaad aanbeveling verdient. De prijs is *f* 1.90.

Geriefelijk door de wijze waarop een ieder daarin zijn dagnotities kan maken, is het vol van technische gegevens en berekeningen, die werkelijk iederen dag ons nuttig en noodig kunnen zijn. Daarbij vele administratieve geriefelijkheden als post- en telegraafgids en een nagenoeg volledige vraagbaak voor hen, die zich met een fabrikant in relatie wil stellen. De meesten vindt men daar de adressen van. Het is een zorgvuldig bijeengebracht geheel, practisch en doelmatig, zoodat het spoedig overal zal te vinden zijn.

De nieuwe Synagoge te Dortmund.

De Synagoge te Dortmund werd voor de gedurig sterk aanwassende bevolking te klein, er was slechts voor 200 personen geschikte ruimte, waarom tot stichting eener nieuwe werd besloten. Begrensd door twee straten werd een terrein van 35 are oppervlakte daarvoor bestemd. Een prijsvraag werd uitgeschreven, waarbij de bepalingen door den vorm van het terrein aangegeven voor het grondplan moeielijk waren. De bouwmeester Furstenau, in dien wedstrijd bekroond, verkreeg ook de uitvoering die in 1900 voltooid werd. Er zijn in het gebouw 1270 zitplaatsen, 750 voor de mannen ter beganen grond, 450 voor de vrouwen op de gaanderijen en 70 zangersplaatsen op de orgelgaanderijen.

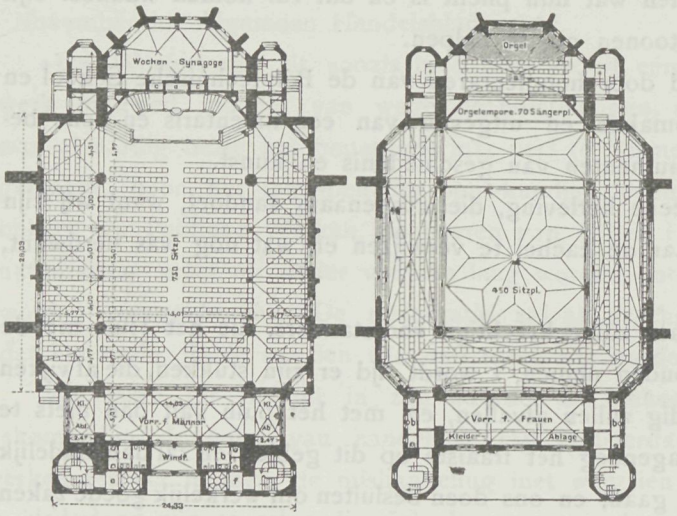

Plan Synagoge te Dortmund.

Zooals de doorsnede doet zien, rust de geheele koepelbouw op een viertal bogen die door zuilen worden gedragen. Deze zuilen van graniet hebben een groot gewicht te

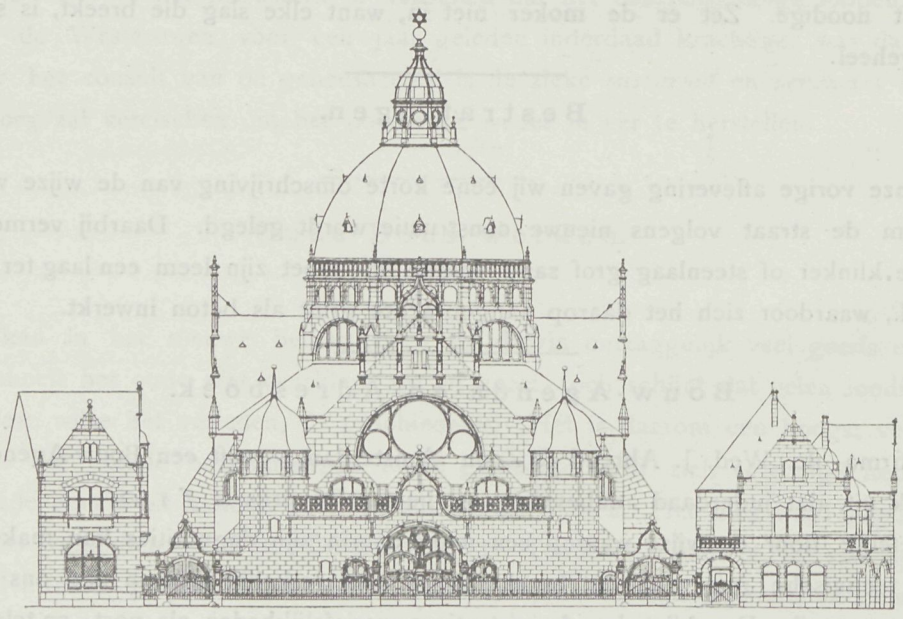

Voorgevel.

torschen. Het in den koepel aangebrachte licht valt aangenaam naar binnen, en maakt met de overige lichtramen een zeer goed effect, te meer daar de bogen grootendeels

decoratief zijn behandeld in warm rooden toon waardoor de kleuren goed uitkomen. De binnenhoogte onder den koepel is 22.50 M. De beide aangrenzende gebouwen zijn nog niet uitgevoerd zij zullen later aan den bouw worden toegevoegd. De gezamenlijke bouwkosten bedroegen ruim drie ton. Het geheel is inderdaad een zeer monumentalen arbeid, die den ontwerper eer aandoet, voor de stad Dortmund is het een bouwwerk dat het belangrijke der stad zeer verhoogt. Daar zijn in het uiterlijk zoovele fraai opgaande lijnen die in volkomen overeenstemming opgaan, dat het een zeer gunstigen indruk maakt terwijl ook het innerlijk door vorm, licht en kleur zich bijzonder gunstig voordoet. Het groote bouwcijfer gaf dan ook gelegenheid tot zaamstelling van een werkelijk goed geheel.

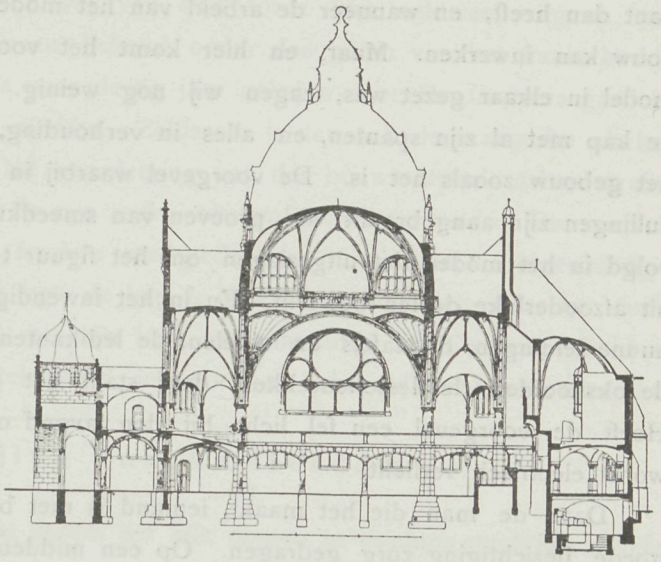

Doorsnede.

Model-bouw.

Wanneer wij het woord model-bouw aan het hoofd dezer plaatsen, dan heeft dat hier eene niet alledaagsche beteekenis. Modelbouwen kan alle dagen voorkomen, die iets goeds bouwt, bouwt een model voor anderen, men kan echter ook voordat men bouwt, eens duidelijk willen zien, hoe in de werkelijkheid zal staan, wat nu nog zielloos aan het papier is toevertrouwd, Dan is een model een middel om tot een goed resultaat te komen. Bij den scheepsbouw komt dat veelvuldig voor en legio zijn de modellen van stoombooten, schepen, sloepen enz. Bij den huisbouw echter geschiedt dat minder, alleen bij bouwwerken van kapitalen omvang, als het Paleis voor Volksvlijt waarvan indertijd een prachtmodel is gemaakt, van de Nieuwe Beurs en bij al dergelijke gebouwen komt men er toe. Zulk een model is dan hoogst nuttig, om een algemeen oordeel te verkrijgen. In vroegere dagen hadden de burgers bij den bouw van hun huis er wel wat voor over, om daar een model van te maken, en de fraaie modellen van dien aard nog aanwezig in het Rijks Museum bevestigen dit, alles is compleet, zelfs de goudsche pijp is op de vereischte grootte aanwezig, en bewonderden wij menigmaal het geduld, dat bij zulk een modelbouw vereischt wordt. In latere jaren verliep de modelkunst bijna geheel, men moet er dan ook juist de geschikte krachten voor vinden. En wat eenmaal vergeten raakt, herleeft niet spoedig. Toch maakt ons heden een uitzondering.

Wij werden dezer dagen verzocht, het model in hout te gaan zien, dat hier in omgekeerden vorm niet voor het huis, maar waarvoor het huis dienst gedaan heeft, en dat

toebehoort aan de welbekende wijnhandelaren Ferwerda & Tieman. Wat wij zagen heeft ons verrast en op deze wijze toegepast gelooven wij, dat dergelijk model maken een goede kant dan heeft, en wanneer de arbeid van het model voorafgaat, dit zeer gunstig op den bouw kan inwerken. Maar, en hier komt het vooral op aan, zoo conscientieus als dit model in elkaar gezet was, zagen wij nog weinig. De balklagen, met zijne ravelingen, de kap met al zijn spanten, en alles in verhouding, de trap met zijn balusters, kortom, het gebouw zooals het is. De voorgevel waarbij in de doorgangsbogen, gesmeed ijzeren vullingen zijn aangebracht die proeven van smeedkunst zijn, vindt men volkomen nagevolgd in het model niet uitgeslagen om het figuur te imiteeren maar even als het origineel uit afzonderlijke deelen bewerkt. En in het inwendige wordt niets gemist, de closets met hunne leidingen, de tafels en stoelen, de ledikanten, schilderijen, en in het wijnpakhuis, de okshoofden, de flesschenrekken, daar staat het geheele bedrijf in miniatuur te zien. Heeft de voorgevel een fel licht bij den avond ook de geheele inrichting in het klein wordt electrisch verlicht.

Daar de man die het maakt, iemand is met buitengewoon talent, is natuurlijk voor goede bezichtiging zorg gedragen. Op een middenpunt geplaatst draait het gebouw, en doen de gedeeltelijk afgebroken muren een kijkje in het inwendige geven, en zoo staat het kunststuk in een vitrine, een reclame die natuurlijk Ferwerda en Tieman's vele inrichtingen rondgaat en niet zal nalaten overal een belangrijke attractie te vormen. De vervaardiger is het Technisch bureau Singel 399 Amsterdam, van den Heer Cornelis Prince, waarvan een der leden den arbeid regelt en uitvoert, en daarvoor eene bizondere groote vaardigheid heeft niet alleen, maar tevens grondige kennis moet hebben om al de deelen van de juiste verhouding en op de juiste plaats te brengen. Het is de moeite waard dat model eens te gaan zien en goed te zien. Wanneer iemand met een goed gevulde beurs, (voor eigenbouwers gaat het moeielijk) een flink koopmanshuis of villa wil doen bouwen, dan geven wij in overweging het ontwerp van zijn bouwmeester, op die wijze zich te laten voorstellen, en hij kan zich een denkbeeld van de inrichting vormen, zooals die werkelijk er uitziet. In zulke gevallen kan de modelbouw nuttig zijn, en wanneer het Vredespaleis waarvan natuurlijk een model zal moeten komen, eenmaal in teekening is vastgesteld, dan zou het wellicht niet onraadzaam zijn dezen ervaren modelbouwer hierbij eens te raadplegen. Het kan niet anders als bevredigen.

De Vondelkerk.

Een der meest eigenaardige kerkgebouwen te Amsterdam, die gewijd aan het Allerheiligste Hart, ging Dinsdag 8 dezer in de vlammen op. Het reeds zoovele malen voorgekomen ongeluk, dat een loodgieter met zijn vuur, inplaats van repareert, sloopt, was ook hier de oorzaak. Zal men dan nooit er toe overgaan, voorzorgsmaatregelen te nemen, dat dergelijke ongevallen niet kunnen voorkomen. Het is niet de eerste maal dat de loodgieter daaraan schuld heeft, men denke aan de Wale kerk, Keizersgracht, en zoo zijn er nog meer te noemen. De brandweer mag dit punt wel eens in gedachten nemen,

want al is bij reparatie het gebouw gewoonlijk zonder kerkgangers, toch is het gevaar groot, wanneer dergelijke gebouwen met hunne hoogopgaande torens in het bebouwde deel der stad staan. Zoo leverde de val van den toren hier ook veel zorg op, wat gelukkig verkeerde. De kerk algemeen bekend onder den naam van het fraaie kerkje in de Vondelstraat of Vondelkerk, is voor dertig jaar geleden door Dr. Cuypers gesticht en een van zijn meest eigenaardige werken. Zeldzaam is dan ook de vraag die uit het groote publiek zich doet hooren, en tot waardeering van des bouwmeester's arbeid strekt. »*Het is maar te wenschen, dat het in zijn ouden toestand wordt hersteld.*« Die wensch koesteren ook wij, het is een der fraaiste stadsgedeelten, juist door die eigenaardige groepeering, en nu de toren ter neer legt, de kap is ingevallen, kent een ieder het oude plekje niet meer. In de Vondelstraat met zijn kerk vertoont altijd Dr. Cuypers arbeid al is het jaren geleden, dat het daargesteld werd, iets goeds en behagelijks dat velen aantrekt.

De uitbreiding van Amsterdam.

Berlage's plan tot uitbreiding, lokt zooals het alle dingen te wachten staat, ook enkele bemerkingen uit. Op het punt van conceptie, gaan weinig bouwkundigen eendrachtig zaam. Reeds is een adres in geboorte om rekening te willen houden met de wenken, der verschillende vakmannen, en het plan in handen te stellen eener commissie op gebied van architectuur en hygiëne te huis, om wijziging van het plan aan de hand te doen. Wij willen hopen dat die op enkele mogen uitloopen, is het aantal te groot, dan zou het wel eens kunnen gebeuren dat men tegen volkomen omzetting opzag, en dat zou in aller belang nadeelig zijn, daarbij zijn commissiën nog al eens langwijlig. Nu wij aan den vooravond staan van een tijdperk dat op het punt van stedenbouw werkelijk iets goeds belooft en waar wij waarlijk in Amsterdam niet op dit punt verwend zijn, is die groote verandering ten goede op prijs te stellen. Door te veel af te breken zou het geheel geschaad kunnen worden, daarom zou het ter beoordeeling van het geheel dat ook werkelijk verdiensten bevat, zaak zijn den weg te vergemakkelijken en niet te veel te bemoeielijken. Het wordt hoog tijd dat Amsterdam op het gebied van bouwen een beteren tijd tegemoet ga, het is er nu schraal met het werk en dan is een spoedige beslissing geld waard. Dat zou door al te ingrijpende wijzigingen kunnen verkeeren en de zaak op den langen baan kunnen geraken waardoor een tweede braakliggend Museumterrein zou geschapen worden. Wenschelijk is het daarom dat indiening der wenken spoedig moge geschieden.

Prijsvragen.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

Op de uitgeschreven prijsvragen zijn gezamenlijk 48 antwoorden ingekomen.

Schilderswoning met atelier.

Twee en twintig antwoorden onder de motto's: Rien sans peine, Time is money, Cirkelfiguur (geteekend), Porth Arthur, Moove, Hoog de arbeid, Rozenhof, Namquam contentus,

Hendrik de Keijzer, Rubens, Horis subsicivis, Klaverblad in cirkel (geteekend), Pictura I en II, Holland, Rust roest, Academie, Sylvette, Ars longa vita brevis, Iris, Woodside en kunstenaarswapen (geteekend).

Wachthuisje.

Twaalf antwoorden onder de motto's: Ad gustum, Bohre, Ironbuilding, Cirkel (geteekend), Nemo, Siena, Rust roest, Jacob van Kampen, Oude tijd Uitzicht, Pour passer le temps en B en V.

Raam van glas in lood.

Veertien antwoorden onder de motto's, drie kwadraat figuurtjes (geteekend), Decor, Elly, S.S. Scheepvaart, B. en V., Licht, Recht door Zee, Anker, Theo, Transparant, Ardjoens en Twee.

50-JARIGE HERDENKING DER VEREENIGING »ARCHITECTURA ET AMICITIA«.

Het jaar 1905 heeft een aardig feest in uitzicht gesteld. De Vereeniging »Architectura et Amicitia zal in dat jaar haar vijftigste bereikt hebben en daarbij behoort, gepaste herdenking. Het feestcomité bestaat uit de heeren Jan Ingenohl voorzitter, Jan Stuyt secretaris, H. van Hylckema Vlieg 2e secretaris, I. A. van der Sluys Veer penningmeester, A. J. Joling 2e penningmeester en H. Walenkamp toegevoegd lid.

Op het programma komt voor 1e Eene tentoonstelling, waarin een zoo getrouw mogelijk beeld zal gegeven worden van den tegenwoordigen stand der bouwkunst ontwikkeling. Het prospectus zal binnenkort bekend gemaakt worden. De plaats zal zijn het Stedelijk Museum en zal de tentoonstelling worden opgeluisterd door eene keuze tentoonstelling van schilderijen, etsen en aquarellen zooveel mogelijk betrekking hebbende op de architectuur.

2e. Een geïllustreerd feestnummer van het orgaan zal worden uitgegeven, met een kroniek van het 50-jarig verleden van het genootschap.

3e. Een feestvergadering, waarin conclusies genomen worden omtrent eenige hoofdvraagstukken der moderne bouwkunst, welke vraagstukken vooraf in vergadering en tijdschrift zullen besproken worden.

4e. Een feestmaaltijd gevolgd door een populair waterfeest op den Amstel.

Architectura heeft dus groote plannen, en zooals zij gewend is goed op te treden, belooft dit voor velen een werkelijk genot.

ONTWERP-OMSLAG.

De Nederlandsche Automobielclub heeft een prijsvraag uitgeschreven en wel voor een ontwerp-omslag voor haar orgaan »De Auto«. Het ontwerp dat het meest geschikt wordt geacht voor het doel, ontvangt een prijs van *f* 100.—.

De uitgever J. A. Boom Leidschevaart 138, Haarlem, geeft alle mogelijke inlichtingen voor formaat, tekst enz.

De ontwerpen moeten uiterlijk 1 December worden ingezonden bij den secretaris den Heer H. A. G. Venema, Nassauplein 1b, 's Gravenhage.

·FAÇADE·
5



VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

24 November 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 24.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene Zomerwoning.

door H. VAN ES Jr.

Plannen, gevels, doorsnede alles bijeen. Een echt geriefelijke woning met een hal, trappenruim en goed verdeelde vertrekken, tevens een uiterlijk in elke landelijke omgeving op zijn plaats.

Lava-, Grot- en Tufsteen.

Toen wij onlangs in de gelegenheid waren eene omschrijving te kunnen geven van het model waarin het bedrijf der firma Ferwerda & Tieman wordt uitgeoefend, sprak het van zelf, dat wij kennis moesten maken met den vervaardiger van het model om op die wijze het wetenswaardige er van niet uit het oog te verliezen. Die kennismaking nu gaf ons nog meer te zien. Dezelfde modelconstructeur is tevens vervaardiger van een specie waaruit het grotwerk wordt vervaardigd, maar dat tegelijk in alle mogelijke vormen, hetzij als platen, of als metselsteen, of rustiek, aan den wand wordt verbonden en daarop een bekleedsel levert, in een woord ijzersterk. In het woonhuis Singel 399 Amsterdam, waar de Naamlooze Vennootschap voorheen Cornelis Prince is gevestigd, bevindt zich een binnenplaats, die overdekt, als een model voor de bewerking dienst doet, zie fig. 1. De wanden zijn bekleed met de specie in den vorm van metselverband, en wanneer daarop de hamer zijn slagen doet neerkomen, is de klank gelijk aan dien van onze hardste klinkers. Die hardheid sluit de vochtige muur die zich daarachter kan bevinden

volkomen af, want is het materiaal ondoordringbaar er voor. Een goed redmiddel, waar wij zoo dikwerf tegenover ongeneeslijke vochtige muren geplaatst worden, waarop allerlei beschermmiddelen afstuiten.

Maar niet alleen dat, ook grotsteen vervaardigt de firma, geheel in het karakter en daarbij van gelijke onvergankelijke natuur. Er is een tijd geweest, dat men er wat voor over had, in zijn tuin een grot of kleine waterval te maken, en toen waren er werkelijk

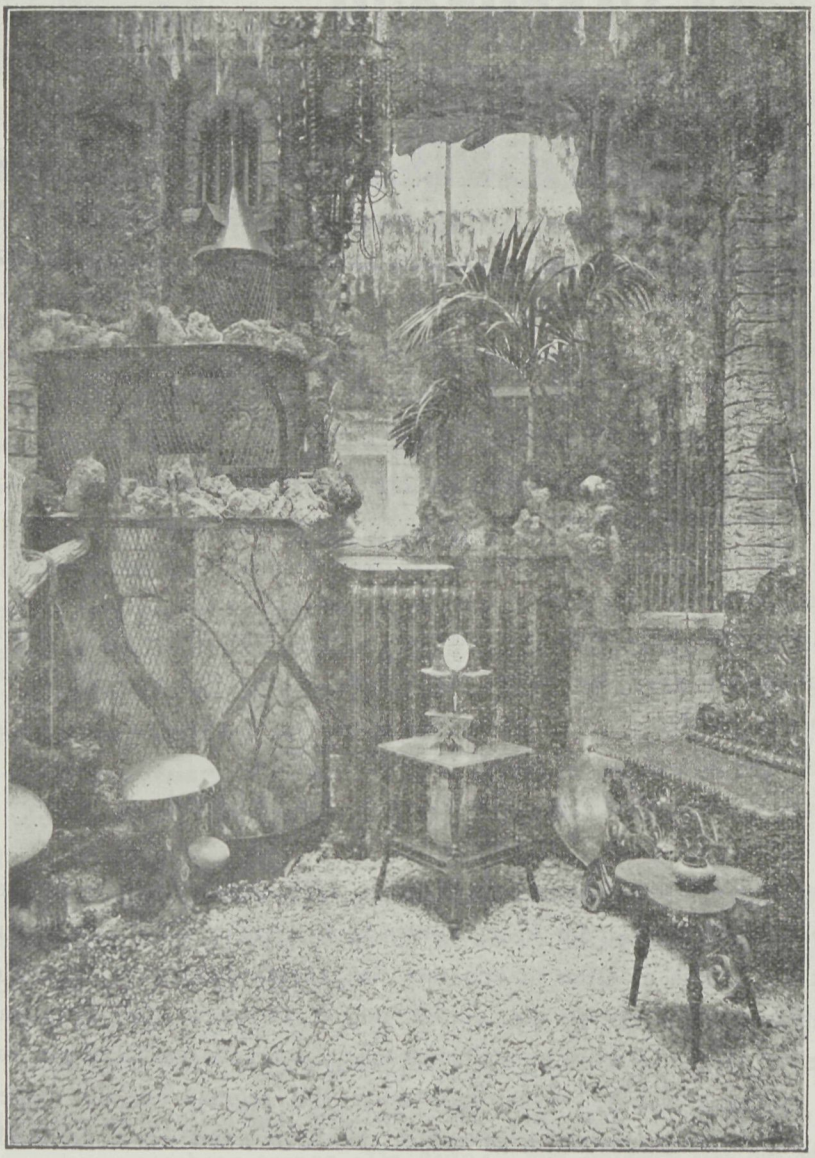

Fig. 1. Model Wintertuin in het perceel Singel 399, Amsterdam.

vindingrijke krachten die daarvoor iets wisten te leveren. Vooral op de groote en uitgestrekte villa terreinen, deed zich dat goed. Maar mindere toepassing deed de rustiekwerkers ook in aantal minderen en de kunst raakte vergeten. Die herleeft weder waar men de toepassing zoo met oordeel ziet geschieden, en waarbij het materiaal tevens een woordje medespreekt voor de soliditeit.

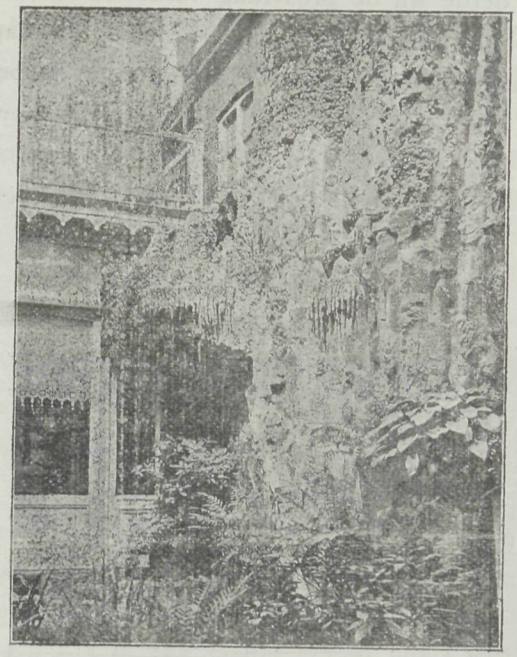

Fig. 2.

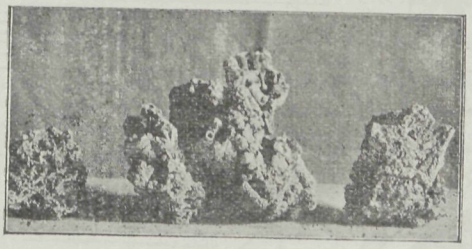

Fig. 3.

De firma Prince laat gaarne aan een ieder die er belang in stelt zien, wat zij daarvan fabriekt en wanneer een vakman geroepen is een wintertuin te scheppen, of in een zomertuin iets eigenaardigs te maken, dan raden wij een overleg met de firma Prince aan, de bouwstoffen zijn er aanwezig en bevredigen. Wanneer in onze volksparken, dergelijke constructiën worden opgericht, rotsgedeelten waarvan het water op gemakkelijke wijze is op te voeren, een weinig electriciteit en ge zijt klaar, dan zou het schoon daarvan ontzaggelijk winnen. Het oog heeft gaarne goede rustpunten en die worden op die wijze gevormd. Wij vestigen daarom de aandacht op een der grootste atracties bij onze tuin versieringen en gelooven, dat meerdere bekendheid spoedig tot meerdere toepassing zal aanleiding geven. De tekstfiguren No. 2 en 3, geven verder aan wat er van het materiaal gemaakt kan worden.

Nijverheids-tentoonstelling.

Men is weder een nationale tentoonstelling te wachten. De Maatschappij van Nijverheid besloot op hare algemeene vergadering 18 en 19 Juni van dit jaar gehouden tot benoeming eener commissie om te onderzoeken of het houden eener dergelijke tentoonstelling gewenscht is. De verschillende afdeelingen Amsterdam, Utrecht, Arnhem en Rotterdam kwamen overeen in die commissie zitting te nemen en was de samenstelling als volgt: H. A. van Beuningen, een der bestuurderen der Maatschappij, Voorzitter, H. v. d. Masch Spakler voor Amsterdam, W. C. M. van Eeten voor Utrecht, A. ten Bosch voor Rotterdam en B. P. de Waal voor Arnhem, waarvan de laatste als secretaris rapporteur optreedt. Deze commissie heeft onlangs te Utrecht vergaderd en zullen daarvan spoedig nadere mededeelingen betreffende de plannen kunnen worden tegemoet gezien.

Vrede-Paleis.

Nu de kwesties over de terreinen, zich vredelievend beginnen op te lossen, komen die over de prijsvraag aan de orde en hetzelfde gehaspel gaat daar op leven. De een wil alleen de Hollanders, de buit doen verdeelen, liefst nationaal, moet alles zijn, de ander

vindt het onbillijk, geeft internationaal aan, een derde wil de prijsvraag verdeelen in voor wedstrijden, en zoo gaat het voort. Zooveel hoofden, zooveel zinnen. De Beursprijsvraag wordt er bij gehaald en er op gewezen hoe moeielijk toen reeds de arbeid voor de be-

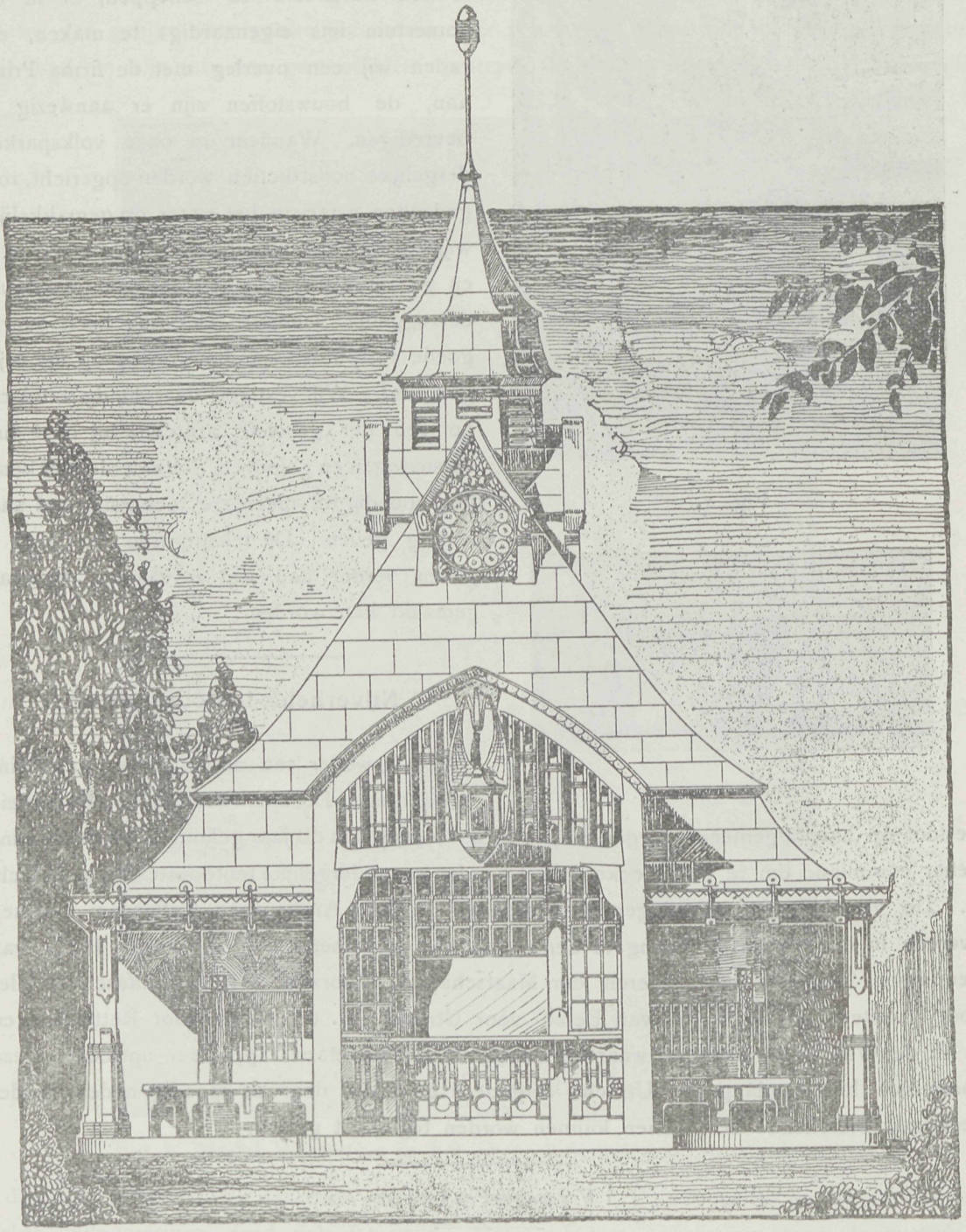

Voorgevel, Wachtkamer voor tramverkeer.

oordeelaars was, wat zal het hier zijn waar de prijzen zooveel aanlokkelijker gesteld kunnen worden. Let men echter op wat in het buitenland gebeurd, waar zooals de mededeeling

in deze aflevering voorkomende bericht, 231 inzenders kampten, om den voorrang dan ziet men daaruit dat een groote hoeveelheid daar geen zeldzaamheid is. Wij zijn nu eenmaal aan geen groote getallen gewoon, maar waar toch de inzendingen bij prijsvragen van eenig belang voor gemeente- of partikuliere gebouwen, dikwerf tot over de honderd stegen, daar kwam die arbeid toch ook gereed dikwerf op echt huiselijke manier. Wat kan het dan zijn waar de jury over zooveel grootere en ook bekwamere krachten beschikt. Gesteld de inzending klom tot 500 deelnemers is dan een vijfvoudige arbeid boven den gewonen zooveel grooter, valt niet op het eerste oogopslag veel dadelijk af te scheiden, want bij elke oogst is kaf onder het koren, dat is er spoedig uit en het aantal gedund. Wij gelooven dat het zaak is de loop der dingen die toch al reeds allerlei oponthoud ondervinden niet meer te belemmeren, dat het in het voordeel van alles, niet het minst voor onze nijvere werklieden is dat spoedige beslissing valt dan komt er weder wat te doen. 't Is noodig.

Wij zijn nu eenmaal gewoon lang over de dingen te redeneeren. 't Wordt tijd dit nu eens aan den kant te zetten. Een goed program, want dat is de basis, moet er zijn, en wanneer dat er is, dan kan het aantal al is het hier groot, ook zijn onderzoek tegemoet gaan, de jury kan bezoldigd worden en dan is wat werk te vorderen. Laat dan liever de jury een maand langer zitting houden, dan wij een half jaar kibbelen, hoe toch eigenlijk de loop moet geregeld worden. De oude gang van zaken is in dit geval de meest geeigende, en zal zeker de minste ontevredenheid scheppen. Daarom zullen wij het toejuichen, wanneer het program nu spoedig het daglicht mag zien, waarbij ook die pennenstrijd tot rust komt. Het schijnt dat het vrede-paleis of tempel weinig vrede vooraf mag gaan.

Halte voor tramverkeer.

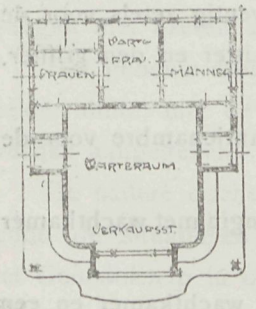

Plan.

Het paviljoen dat de tekstfiguren aanbied is bestemd tot wacht kamer voor een punt waar veel tramverkeer is. Daarbij is het voorgedeelte tevens ingericht tot verkoop van dagbladen. Het geheel heeft wel iets nieuws en eigenaardigs. De hoog opgaande kap met klok en torentje maken zich op een stadsplein goed en geeft aan alles veel aantrekkelijkheid. De ontwerper is de bouwmeester W. Frings te Hannover die daarmede iets leverde dat buiten het kader van het gewone ligt.

Italiaansche Marmersoorten.

De rijkdom der Italiaansche marmersoorten is weder vermeerderd met eene soort Cipolin, dat beter nog moet zijn dan dat wat in Grieken- en Zwitserland geexploiteerd wordt. Men heeft thans een blok getrokken waarvan de afmetingen zijn 4.83 × 1 93 × 0.80 meter ongeveer 7½ M3. en van een gewicht van 22.000 kilogrammen. Dat marmer heeft een bizonder fraaie speling, de grond is statuair met aderen, eenigermate groen en licht rood. Het geeft een fraaie nuanceering te zien. Daar de prijzen belangrijk lager kunnen zijn dan die van de andere marmersoorten zal ongetwijfeld, wanneer de exploitatie die in voorbereiding is, geregeld is, dit marmer veel toepassing vinden.

Prijsvragen,

Het Oostenrijksch Handelsministerie schreef in 1903 een prijsvraag uit voor een inrichting om schepen te lichten. Daarop kwamen niet minder dan 231 ontwerpen van verschillende landen in. De groote prijzen daarbij uitgeloofd, hadden hun doel niet gemist. De eerste prijs 100 000 kronen verwierf het ontwerp »Universell«, de tweede 75 000 kronen het ontwerp »Habsburg«, een derde prijs 50 000 kronen werd niet toegekend, wel werden verschillende ontwerpen tot aankoop voorgedragen en wel die onder de motto's: »Industria Austriaca«, »Securitas«, »Renaissance«, terwijl loffelijk vermeld werden de motto's: »Ohne maschine«, »Magnetkraft«, »Ziehet, ziehet hebt«, »Pourquoi vouloir faire aller les bateaux sur des rails« en »Labor improbus omnia vincit«. De verschillende vervaardigers hebben zich reeds aangemeld.

PROGRAMMA VAN DE EEREPRIJSVRAAG, uitgeschreven door het Genootschap »Architectura et Amicitia« te Amsterdam.

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan schrijft het Genootschap een prijsvraag uit voor het ontwerp van een Gouvernementsgebouw voor de provincie Noord-Holland, te Haarlem.

Het gebouw wordt gedacht rondom vrij te liggen, op een rechthoekig terrein, met den hoofdgevel aan een gracht en aan de overige zijden begrensd door straten.

Het kan bestaan uit een sousterrein, een bel-etage en een bovenverdieping, waarin de volgende localiteit:

1°. Ruime hoofdingang met vestibule, portierskamer en hoofdtrap;

2°. De vergaderzaal voor de Provinciale Staten, met zeven-en-zeventig zetels voor de leden, amphitheaters-gewijze gelegen en twee zetels voor den voorzitter en den griffier, voorts een tribune voor het publiek en een perstribune.

In onmiddellijke gemeenschap met de groote zaal een ruime antichambre voor de leden, 120 M2., met vestiaire en buffetkamer;

3°. Een kamer voor de audiënties van den Commissaris der Koningin met wachtkamer voor het publiek en vertrek voor den kamerbewaarder;

4°. Een kamer voor Gedeputeerde Staten (minstens 50 M2) met wachtkamer en een kamer voor hunne vergaderingen, deze laatste met een oppervlakte van minstens 55 M2.;

5°. Een kamer voor den griffier, ter grootte van minstens 40 M2., in directe gemeenschap met de vergaderzaal der Gedeputeerden.

Verder:

a. Twee kamers voor de afd. Algemeene Zaken, samen minstens 80 M2.;

b. Drie kamers voor de afd. Waterbouwkunde, samen minstens 120 M2,;

c. Twee kamers voor de afd. Financiën, samen minstens 80 M2.;

d. Drie kamers voor de afd. Militie en Schutterij, samen minstens 120 M2.;

e. Drie kamers voor den algemeenen dienst (schrijfkamers) te zamen minstens 90 M2, oppervlakte.

De vertrekken tot eenzelfde afdeeling behoorende, moeten met elkander in onmiddellijke gemeenschap zijn, terwijl voor iedere afdeeling een der vertrekken bestemd is voor bureau van den bij die afdeeling fungeerenden hoofdcommies;

6°. Zes vergaderkamers voor de Commissie uit de Staten, elk vertrek voor tien personen;

7°. Een kamer voor den hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, met drie daarbij behoorende vertrekken voor de ingenieurs of hoofdopzichters, voorts een teekenkamer, minstens 80 M2.;

8°. Drie ineenloopende vertrekken voor den archivaris, waarvan twee bestemd zijn voor depôt of tijdelijke opberging van archiefstukken en daarom brandvrij moeten geconstrueerd worden;

9°. Een keuringskamer voor de militie, waarin vier kleedvertrekjes en een donkere kamer voor het onderzoek der oogen.

Bij de keuringskamer een wachtkamer voor het publiek, minstens 50 M2. en een vertrekje voor de geneesheeren (vestiaire) minstens 20 M2.;

10°. Een kamer voor de expeditie, een bodenkamer voor den inwendigen dienst en een magazijn, dat zoo noodig op de zolderverdieping kan zijn gelegen;

11°. Een woning voor den concierge, tevens kamerbewaarder, met minstens twee vertrekken, groote keuken en bergruimte;

12°. De vereischte toiletkamers, privaten, bergplaatsen, diensttrappen, enz.;

13°. Een afzonderlijk archiefgebouw, geheel brandvrij geconstrueerd, bevattende minstens drie verdiepingen en groot in oppervlakte minstens 200 M2.

Dit gebouw, waarbij op latere uitbreiding moet worden gerekend, in verbinding te brengen met het hoofdgebouw (ook op de verdiepingen) door middel van brandvrije gangen met ijzeren afsluitdeuren.

Het gebouw moet van centrale verwarming worden voorzien; de daartoe benoodigde kelderruimte met de toestellen, kolenbergplaats, schoorsteen enz., moeten in het ontwerp worden aangegeven.

De nadere eischen waaraan het gebouw zooveel mogelijk zal moeten voldoen, betreffende de situatie en groepeering der verschillende lokalen, worden door het bestuur van het Genootschap in overleg met den Griffier der Staten van Noord-Holland vastgesteld en zullen zoo spoedig mogelijk worden bekend gemaakt.

Gevraagd worden de navolgende teekeningen:

a. een situatie van het geheele terrein op schaal van 1 : 500;

b. de platte gronden en minstens twee doorsneden op de schaal van 1 : 100;

c. een doorsnede over de Statenzaal (genoemd in sub 2) op de schaal van 1 : 20;

d. een perspectief van het uitwendige van het gebouw.

De teekeningen bedoeld in sub 6, moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, de doorsnede-vlakken der muren en verdere constructiën met zwart of met een tint worden gevuld. De behandeling der overige teekeningen is vrijgelaten.

Zij moeten op wit papier worden uitgevoerd, binnen een rand van 0.35 × 0.50, 0.50 × 0.70 of 0.70 × 0.98.

De namen der verschillende lokalen moeten in de plannen worden ingeschreven.

Indien een rekenkundig of meetkundig verhoudingsstelsel is toegepast en door den ontwerper wenscht te worden aangegeven, moet dit, voorzoover dit de verticale aanzichten van de uit- en inwendige conceptie van het gebouw betreft, op afzonderlijke teekeningen worden voorgesteld.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een som van vierhonderd gulden, als tweede prijs een som van tweehonderd gulden, als derde prijs een som van vijftig gulden, allen met het diploma van het Genootschap.

De medewerking aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlandsche bouwkunstenaars.

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag moeten vrachtvrij bezorgd zijn vóór of op den 1en Juni 1905, des namiddags ten vier uur, aan het adres van den 1sten secretaris van het Genootschap, café Parkzicht, te Amsterdam.

Alle stukken en teekeningen moeten in den bovenhoek aan de rechterhand voorzien zijn:

1°. van het motto, waaronder het ontwerp is ingezonden;

2°. van een nauwkeurige opgaaf van het jaartal, den datum van inzending, en van de soort der prijsvraag.

Zij moeten vergezeld gaan van een gesloten naambrief en een correspondentie-adres, om, zoo noodig, met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

De naam van den vervaardiger mag op de teekeningen niet voorkomen, noch op eenigerlei wijze voor de uitspraak der jury aan deze bekend gemaakt worden, het schrift op de teekeningen mag niet van zijn hand zijn.

Wanneer aan de bovenstaande bepalingen niet is voldaan, blijven zulke ontwerpen buiten beoordeeling.

De ingezonden ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit de heeren: K. de Bazel, H. P. Berlage Nz., Js. Ingenohl, A. Salm G.Bzn. en Jan Springer, architecten, en mr. A. A. Land, griffier der Staten van Noord-Holland.

De jury heeft het recht om ingeval geene bekroning kan worden toegekend, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen tusschen die ontwerpen, welke volgens haar oordeel recht hebben op belooning.

Alle ontwerpen blijven het eigendom der vervaardigers, de bekroonde ontwerpen moeten echter op de voorwaarden in de Genootschaps-statuten bepaald, beschikbaar gesteld worden voor reproductie in een der Genootschapsuitgaven.

De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

De ingekomen ontwerpen zullen voor zoover de gelegenheid dat toelaat, worden tentoongesteld op de kunsttentoonstelling, die ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Genootschap zal worden georganiseerd.

Het Bestuur:

H. P. Berlage Nz., *Voorz.*

L. H. E. v. Hylckama Vlieg, *Secr.*

ONTWERP. 1/e ZOMERWONING.

Zijgevel.

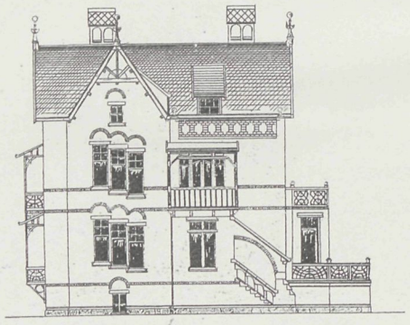

Voorgevel.



Zijgevel.



Doorsnede A B.

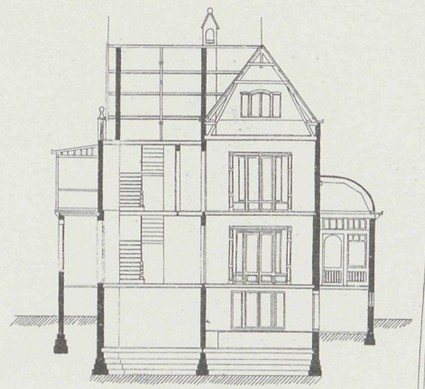

Kelderplan.

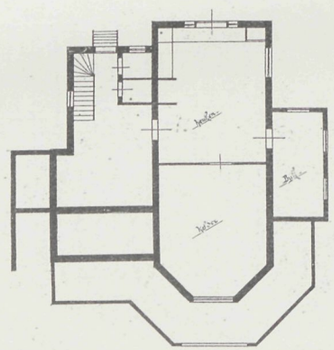

Begane grond.

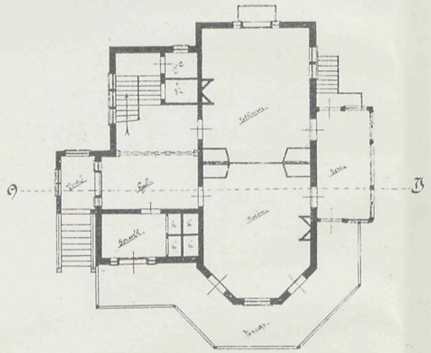

1ste Etage.

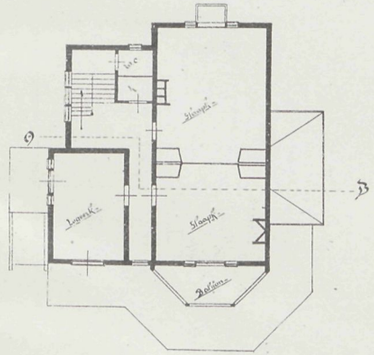

Kapplan.

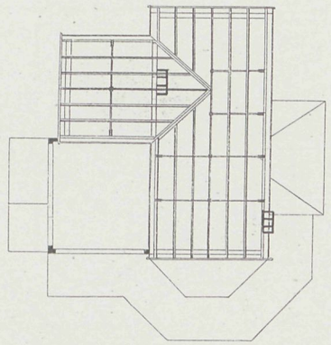

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

8 December 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 25.

Bij de Platen.

Ontwerp van een heerenhuis

door J. J. HELLENDOORN, Bouwmeester te Hengelo (O.)

De Heer J. J. Hellendoorn stond ons ter overname af een flinken gevel door hem uitgevoerd. Daar zijn zeer gelukkige combinaties in, en vormt alles een geheel dat groote aantrekkelijkheid heeft, zoowel door de afwisseling als de goedgekozen vormen.

De uitbreiding van Amsterdam.

De belangrijke vergrooting die Amsterdam te gemoet gaat, doet velen de vraag stellen of die uitbreiding wel gewettigd is tegenover het groote kapitaal daarvoor benoodigd Zal het tijdperk dat men zich voor mogelijke bebouwing voorstelt, soms een ideaal wezen dat nooit bereikt wordt, en is dan de aankoop van zoovele kostbare gronden voor de Gemeente niet een drukkende last, die heel wat nuttiger en noodzakelijker zaken in de uitvoering belemmert. Wie kan daar waarborg voor geven, niemand. In zekeren zin zou men echter eenige gevolgtrekkingen kunnen maken, in vergelijking met den bouw der Museum terreinen. Hoevele jaren zijn daar niet over verloopen, en wat ontbreekt er nog veel aan, voor dat men kan zeggen, die terreinen hebben hunne bestemming verkregen. Daarbij wat zal de krachtigste steun voor de bebouwing moeten uitmaken, gemakkelijk te verkrijgen kapitaal. Het zal dus een der eerste zorgen moeten zijn, dat het gemeente bestuur alle mogelijke faciliteiten gaat verleenen, om de bebouwing door ondernemende bouwers te doen geschieden. Kapitaal om te bouwen is niet zoo vlot meer te verkrijgen,

de hypotheek kantoren hebben leergeld gehad en vele perceelen zijn voor de hypotheekwaarde door hen ingekocht met de zekerheid, dat die waarde al zeer denkbeeldig is geworden. Daardoor wordt niet zoo willig meer crediet gegeven en dat toch is de eenige waarborg om spoedig een groot bouwterrein aan de bestemming te doen beantwoorden. Moet erfpacht daarbij een hoofdbepaling vormen dan zal ontegenzeggelijk hieruit bezwaren voortkomen niet gering te schatten, alleen door de ondernemingsgeest op te wekken, den weg tot voordeel mogelijk te maken, kan men medewerken om het uitbreidingsplan te bevorderen. Niet alleen fraai aangelegde wegen mogen het hoofddoel zijn ook wel degelijk een grondig welbestudeerd vrijgevig plan om de bebouwing kracht tot leven te geven. Op dit oogenblik ziet het in de hoofdstad er nu juist alles niet zoo rooskleurig uit, en blijven al die bezwarende bepalingen, dan kunnen de dertig jaren wel tot een menschenleven aangroeien, voor en alleer succes te wachten is.

Daarbij heeft Amsterdam een gemis, wat plaatsen als 's Gravenhage, Utrecht, Haarlem en vele andere steden niet hebben. De fraaie omgeving doet daar de welgestelden zich vestigen, de landelijke ligging trekt aan, dat is voor de nieuwe uitbreiding niet zoo spoedig te verwachten. Men is daar nog langen tijd geïsoleerd en niet minder gering te achten is de ijzeren druk van de belastingen, die in de hoofdstad zwaar wegen. Hoe fraai het plan ook opgezet moge zijn, wij zijn op dit punt wel wat zwaarmoedig gestemd en zien niet zooveel heil daarin, omdat de greep zoo ontzaggelijk groot genomen is voor zulk een kort tijdsbestek. Kleinere, elkander opvolgende uitbreidingen, zouden meer levensvatbaarheid hebben en het niet veel aan de markt brengen zou de spoedige volbouwing waarborgen. Wij bezitten in het Vondelpark een uitnemende schepping van Zocher daar was een bij uitstek goeden grond, daar waren gedeelten dicht begroeid die in het park werden opgenomen, maar van dit alles is op de landerijen, die in het uitbreidingsplan vallen, niets te bespeuren. Het moet dus alles gepoot worden en aanslaan, wat tijd vereischt, en is de aanleg der parken iets wat de allereerste hulp wacht, opdat deze tot hun recht komen, de lust tot bebouwing in de omgeving opwekken. Moet het dien weg uit, dan staat tegenover zulk een grooten omvang veel tegenspoed te verwachten. Er is over de inrichting van het uitbreidingsplan veel gesproken en er zal nog wel wat meer over geredeneerd worden, de indeeling volgens den ontwerper vindt niet de algemeene sympathie. Een vergelijk met het schoon der kronkelende stadsgrachten in de oude stad, stemt voor de nieuwe verdeeling, die meer rechthoekig is, niet gunstig. Dat is ook zoo en hoewel het nu moeilijk gaat de ronding, die Amsterdam in den kern heeft aangenomen, zooveel verder te vervolgen, waardoor veel te groote cirkelgangen zouden ontstaan, zoo had toch een meer wentelende beweging, geheel op zichzelf, het plan aangenamer en verrassender van gezichtspunten gevormd. Juist daarom beweren wij, dat het groote van de onderneming, de al te breede schaal, oorzaak is, dat ook de indeeling daarmede in verhouding gekozen is en het huiselijke mist.

Dat had niet het geval geweest wanneer het plan minder omvangrijk en kleiner ware gebleven, waardoor op dat kleinere terrein, meer de algemeene aandacht viel en de zorg om er iets goeds van te maken gemakkelijker was. Amsterdam heeft wanneer het

vergroot moet worden meer eischen naar de omgeving tusschen Sloterdijk en Amsterdam dan naar den Amstel. Wanneer eenmaal mocht besloten worden om de stadsbelt te verplaatsen dan is de weg dien kant uit geopend, en zal omdat zich daar een groot arbeiderskwartier heeft gevormd er groote vraag blijven tot uitbreiding meer aan dien kant dan naar den Amsteloever waar de weelde den toon moet aangeven, en die zoo als de ondervinding leert meer van, dan naar de hoofdstad gaat. Amsterdam zal binnen weinige jaren alle gronden waardoor heen zich de wel bekende Slatuintjes richten, zien veranderen in bouwterrein, daar zal omdat het noodig blijkt, de bouwer zich eerder wagen dan aan datgene wat het nieuwe uitbreidingsplan geeft. Waar die mogelijkheid bestaat zal dit van veel invloed zijn op de bebouwing van het laatstgenoemde. De aankoop van het Naardermeer behoort tot de mogelijkheden. Op een of andere wijze moet Amsterdam voorzien worden van een betere gelegenheid tot vernietiging der weg-te halen afvalstoffen, — geschiedt dat op die wijze dan komt door die verandering er een geheele ommekeer in dat stadgedeelte.

Waar is nu meer welslagen te verwachten daar waar de bevolking handeldrijvend opeen zit, of daar waar men door het afleggen van een grooten afstand liefst per tram eerst in de gelegenheid is naar geschikten bouwgrond te zoeken. Achter de zoogenaamde Jordaan te Amsterdam zal de toekomst veeleer het bouwterrein aanvullen dan aan den anderen kant van de stad en ware het daarom wenschelijker geweest onder de op kleinere schaal te beginnen uitbreidingsplannen vooral ook dat op te nemen, dit ware zeker doeltreffender in vele opzichten. Het plan-Berlage hoe veel goeds ook bevattende blijft voor de gemeente een gewaagde onderneming waar veel aan verbonden is.

Het Vrede-paleis.

Eindelijk schijnt de zaak een grondslag te krijgen. De aankoop van het bouwterrein heeft in de afdeelingen der Tweede Kamer velerlei besprekingen uitgelokt en is het resultaat dat men de zaak, op zoo breede en vrijgevige schaal aangevat, wenscht te bespoedigen en dit zal aanleiding geven tot aankoop van het bestemde terrein, en dit, alhoewel tegen veler wensch in, te accepteeren.

Eenige leden meenden dat er geen voldoende aanleiding bestaat om van rijkswege een terrein voor de stichting van dat gebouw beschikbaar te stellen, te meer daar uit de gift de bedoeling niet blijkt, dat de Staat het terrein om niet zou geven. Anderen weder vonden het maken van kosten boven het overeengekomene niet gerechtigd, te meer daar het niet verplichtend is dat de zittingen juist in den Haag zullen worden gehouden. Ook was men van meening dat de geschonken som groot genoeg was voor gebouw en aankoop terrein. Het aangaan echter van een voorloopig koopcontract had de Kamer echter voor feiten geplaatst die hierop van grooten invloed zijn, Ook het terrein had men beter geacht in den Maliebaan of in den Koekamp, waartoe, al was dit niet naar den zin van het gemeentebestuur, toch de weg open was om dit te kunnen gedaan krijgen, wegens de verbintenissen daarover loopend, en alzoo dit laatste terrein er voor bestemd

te houden. Omtrent de Maliebaan had men ook gaarne dit terrein er voor bestemd gezien en met het thans in koop genomen terrein verwisseld, van bestemming, wanneer hiertegen bij de verkoopster geene bezwaren waren, waaraan men echter twijfelde, omdat het onder uitdrukkelijke voorwaarden werd afgestaan het te bebouwen met het arbitragegebouw enz. In het algemeen was tegen alles veel bezwaar, doch meende men echter geene belemmeringen meer in de weg te mogen leggen, en wanneer geene wijzigingen mogelijk zijn voor den aankoop gunstig te adviseeren.

De drijvende Kerk.

Wij hebben er reeds vroeger opgewezen hoe te Berlijn het voornemen was opgevat een drijvend schip in te richten voor kerk ten dienste der in de omgeving liggende schippers, en wel van allerlei gezindten. Zoo wordt door eene eenvoudige inrichting van het innerlijk datgene gewijzigd, wat verschil van godsdienst voor de dienst niet benoodigd maakt. Een dezer dagen is het kerkschip dat van een oude ligger is gemaakt gereed gekomen en is door de Keizerin bezichtigd en voor het gebruik opengesteld. Niet alleen dat men

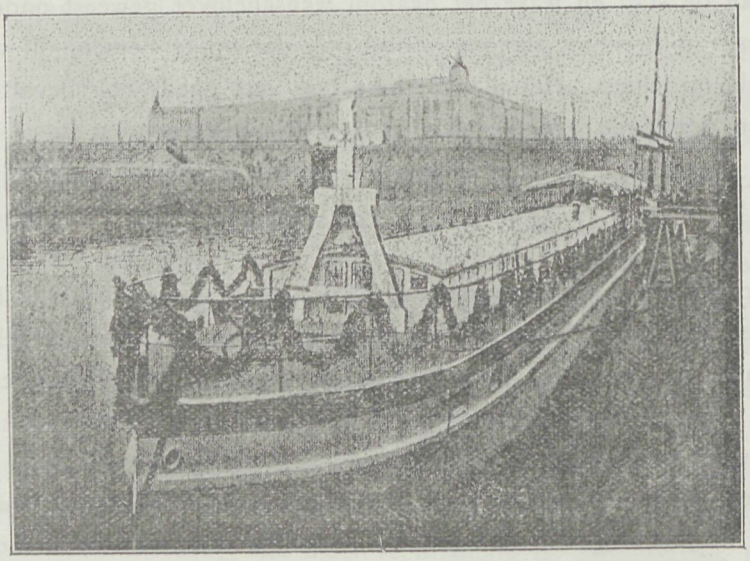

Drijvend Kerkschip.

er kerk kan houden, maar is de inrichting ook bestemd tot leeszaal en tot gezellige verpoozing der schippers op de binnenvaart. Deze die dikwerf van bewoonde plaatsen verre zijn gelegen met hunne schepen vinden daarin een werkelijk groote tegemoetkoming. Vooral in ons land, dat voor zulk een groot deel uit schippers bestaat zou dergelijke inrichting waarde hebben. Het kan dienen tot het opvolgen der kerkelijke plichten, tot het aanleeren van velerlei wetenswaardigheden, die wanneer de kerk tot leeszaal is ingericht aan de schippers kan worden onderwezen. Aan het onderwijs der schippers ontbreekt nog veel,

dit geeft aanleiding tot tegemoetkoming daarin en zooals de tekstfiguur doet zien zijn daarvoor niet zulke reusachtige plannen noodig. Nederland telt nog vele liggers die op deze wijze zouden kunnen worden herboren. 't Verdient overweging.

De Evangelische Kapel te Burgbrohl in het Brohldal.

Wie kent het Brohldal niet. Zoo eenig fraai gelegen. Ieder gebouw, hoe eenvoudig ook, verkrijgt door de omgeving iets aantrekkelijks en hoe weinig de versieringen ook zijn toegepast, als de hoofdlijnen slechts goed zijn, heeft alles iets overeenstemmends, dat

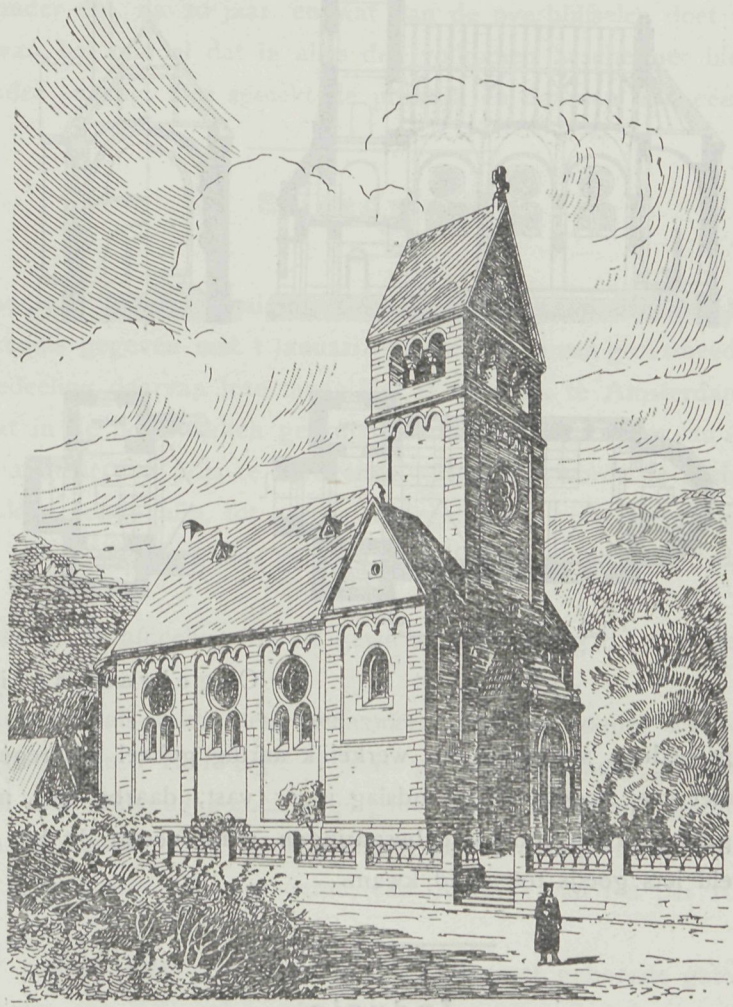

Evangelische Kapel te Burgbrohl.

behagelijk aandoet. De Evangelische Kapel kan daaronder gerekend worden. Wel zoo eenvoudig mogelijk en toch juist passend op de plaats daarvoor bestemd. Er zijn 140 à 150 zitplaatsen in met nog enkele staanplaatsen. De kerk is gebouwd van lava-steen, die daar in groote massa aanwezig is en die zich door de verschillende tinten die daarin voor-

komen leenen tot een aangename kleurschakering der verschillende gedeelten. De architectuur is romaansch en juist die bouwstijl maakt zich gewoonlijk langs den Rijn goed. De inrichting valt uit plan en doorsnede te zien. In den bovenbouw is het orgel opgenomen. De bouwkosten bedroegen zonder de binneninrichting van meubilair ongeveer

Doorsneden.

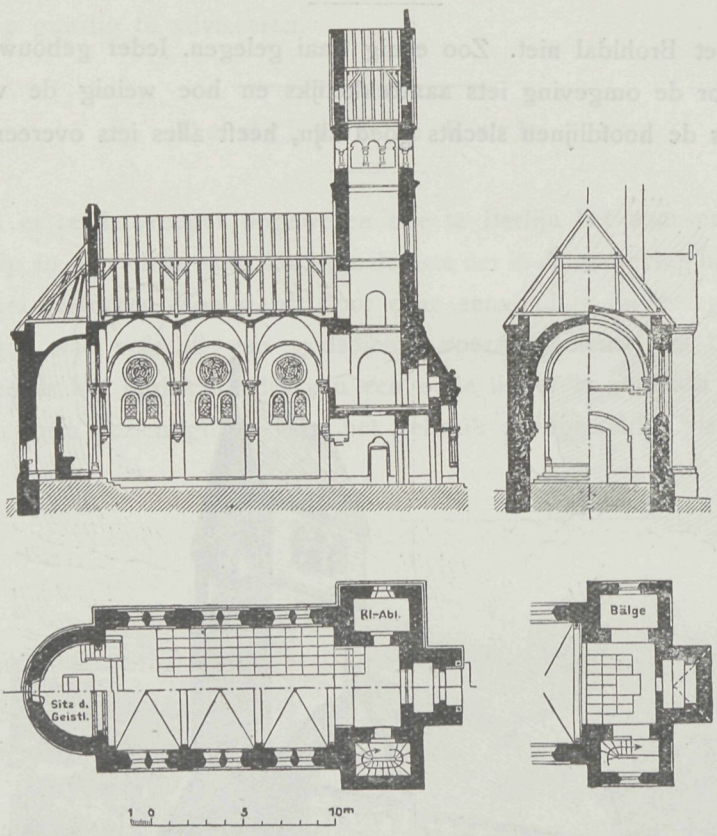

Plan. Orgelgaanderij.

ƒ 14.500, een klein bedrag, waarvoor een werkelijk aardig geheel verkregen is. Nu is daar voor fundeering niet veel noodig, de grondslag is er vast, daarbij het materiaal in de onmiddellijke omgeving, twee voorname besparingen, maar neemt dit het feit niet weg dat er voor weinig geld iets goeds tot stand kwam.

Indurin.

De heer P. A. Metzger, Wijnstraat 100 Rotterdam, vestigt de aandacht op een nieuwe verfstof Indurin genaamd, die gebruikt kan worden in plaats van olie of lijmverf. De prijs is billijker en is het aanmengen met koud water voldoende. De verf is reukeloos, geeft niet af en kan naar verkiezing gekleurd worden, verbindt zich goed op iederen

vasten ondergrond als hout, metaal, cement enz. Tevens is zij isolerend. De levering geschiedt in vaten van 50 tot 100 K. emballage vrij. De prijs is *f* 36.— per 100 kilo netto franco, boord of spoor Rotterdam. Alweder dus een artikel waarmede de proef genomen kan worden. Dat herinnert ons aan een ander artikel aan hetzelfde adres te bekomen. Het is de carbolineum Avenarius. Toen wij met onze uitgave begonnen voor twintig jaar geleden was dat artikel pas in gebruik en werd door ons besproken. Toen gaf de aanbeveling wel eens de vraag van velen, wat zal de tijd leeren. Die vraag heeft in zeker opzicht den heer P. A. Metzger beantwoord in een kleine brochure die hij verkrijgbaar stelt. Daar in staan afbeeldingen van de uitwerking die de natuur op het hout had, hetzij in droogen of in natten bodem. Hout met carbolineum Avenarius gedrenkt en zonder dat, na 20 jaar, en wat dan de overblijfselen doet zien spreekt zeer ten voordeele van het middel dat in alles den volkomen beschermer bleek. Dan is een aanbeveling minder angstig, hier spreekt de praktijk en daaraan kan een elk zich toetsen.

Smeedwerk.

De Nederlandsche Smidsvereeniging afdeeling Amsterdam van den bond van Smids Patroons heeft kennis gegeven met 1 Januari 1905 de prijzen van grof smeedwerk te wijzigen.

In de mededeeling daarvan leze men: Het is namelijk te Amsterdam gebruikelijk al het ijzerwerk, dat in de bouwvakken gebruikt wordt, met den naam van »grofsmeedwerk« te betitelen en daarnaar den prijs te berekenen. Hierdoor wordt de geringe winst die bij dit werk te maken zoude zijn, tot verlies teruggebracht. Het vele lichtere werk vergt, niettegenstaande zijn gering gewicht, gelijken of zelfs meerderen arbeid dan het werkelijk grove werk.

Daarom besloot de afdeeling bij de gewichts berekening de navolgende bepalingen vast te stellen:

1e dat ankerwerk als takbouten, steenankers, dooken, zonder schroefdraad enz. per stuk minder wegende dan 1 K.G. tegen 1 K.G. per stuk berekend zal worden;

2e dat tegen den overeengekomen prijs geen lichter ankerwerk gesmeed zal worden, dan hetgeen van ijzer zwaar $1^1/_2 \times {}^3/_8$, $^5/_8$ vierkant en $^5/_8$ rond gemaakt is:

dat voor lichtere maten als voornoemd, een overprijs van f 2 per 100 K.G. zal toegepast worden;

3e dat voor ankers met schroefdraad en ankers met geboorde gaten eveneens een overprijs van f 2 per 100 K.G. zal berekend worden;

4e dat ijzerwerk, waarin schroefgaten geboord moeten worden, als neusijzers, winkelhaken, volgplaten en dergelijke niet als gewoon ankerwerk zal worden beschouwd, maar daarvoor een prijs per stuk zal gevraagd worden;

5e dat onder ankerwerk alleen verstaan zal worden, werkstukken van ruwen vorm, die geheel in het vuur worden gereed gemaakt en niet aan eenigen versierenden vorm gebonden zijn;

b. dat bijgevolg alle deelen van constructie werk of deelen daarvan zoomede bewerkt profielijzer, niet als ankerwerk zal worden aangemerkt.

Wij gelooven dat de afdeeling hiermede een der bestaande grieven wegneemt die bovendien bij het afsluiten van rekeningen menigmaal tot verschil van meening aanleiding gaven. Hier was de verhouding verstoord en wordt op die wijze binnen de grenzen gebracht waar zij behoort. Werken zonder winst doen geen zaak opleven.

Prijsvragen.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

De uitslag der prijsvragen over 1904 is als volgt:

1e Ontwerp. *Schilderswoning met atelier* eersten prijs *zilveren medaille* met getuigschrift der Vereeniging benevens *f* 60 aan het motto: *Horis subsicenis* van den heer B. van Bilderdijk te Amsterdam; tweeden prijs *bronzen medaille* met getuigschrift en *f* 25 aan het motto: *Woodside* van denzelfden; derden prijs getuigschrift aan het motto: *Klaverblad in cirkel* van den heer I. C. van Epen te Vincennes.

2e Ontwerp. *Wachthuisje* eersten prijs *zilveren medaille* met getuigschrift en *f* 35 aan het motto: *Uitzicht* van den heer Jan Stuivinga te Rotterdam; tweede prijs niet toegekend en *eervolle vermeldingen* aan de motto's: ad gustum. B. en V. Pour passer le temps, ontwerpers de heeren W. S. Smit, P. J. Biesta beiden te Rotterdam en Corn. de Graaf te Hengelo.

3e Ontwerp *van een raam glas in lood* eersten prijs *bronzen medaille* met getuigschrift benevens *f* 15 aan het motto: Recht door zee, van den heer Herman Rosse te 's Gravenhage en den tweeden prijs *getuigschrift* aan het motto: Transparant, ontwerper Martinus Bles te Rotterdam.

Eere-prijsvraag »Architectura et Amicitia« te Amsterdam.

In het programma opgenomen in onze vorige aflevering geeft het bestuur der vereeniging in haar orgaan eenige wijzigingen en wel te lezen onder b:

»de platte gronden, minstens 2 gevels en 2 doorsneden op schaal 1 à 100.«

»de teekeningen moeten op wit papier worden uitgevoerd binnen een rand van 0.35 × 0.50, 0.50 × 0.70, 0.70 × 0.98 of *0.84 × 1.20*.

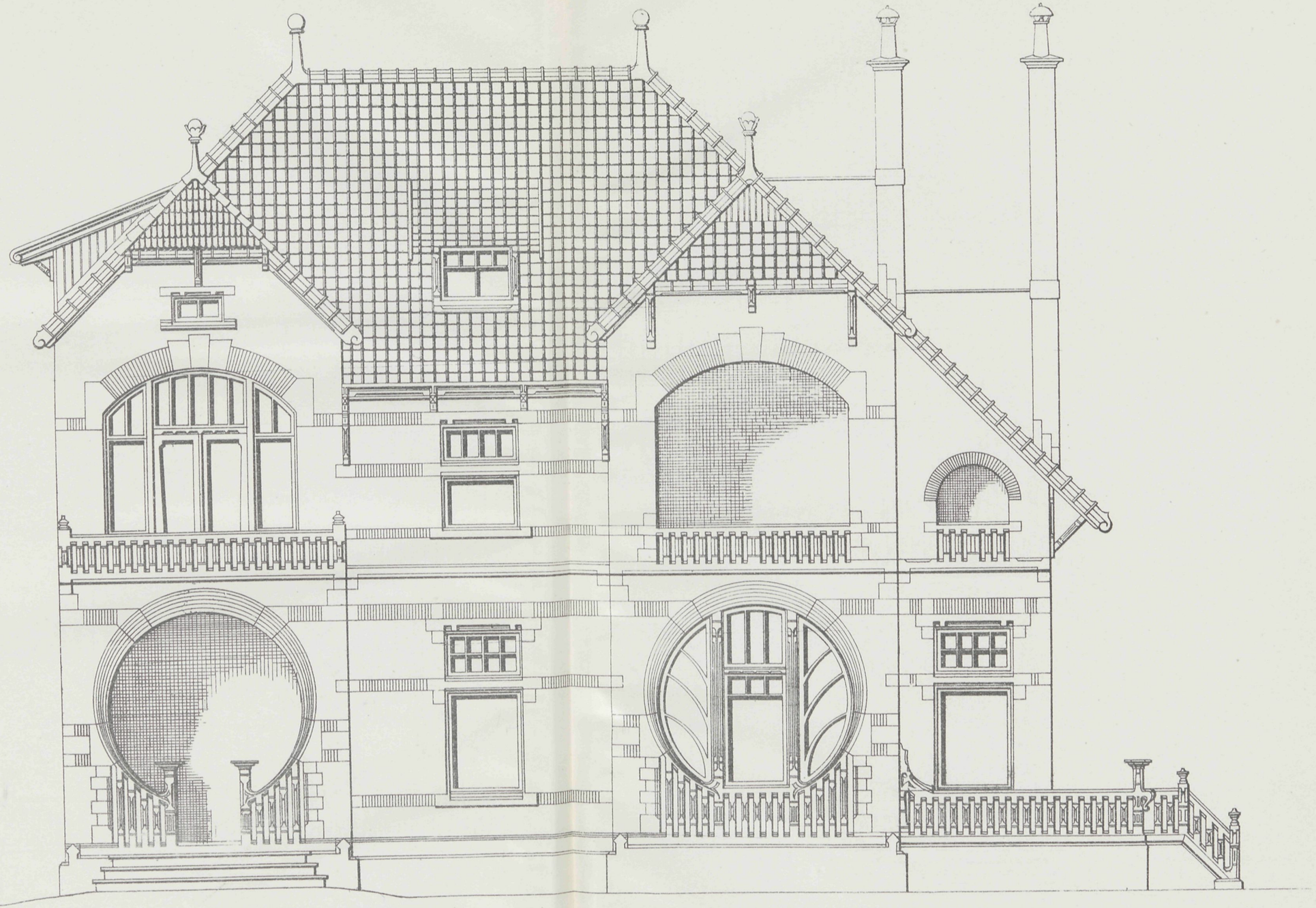

Ontwerp van een Heerenhuis.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

22 December 1904. REDACTIE: PRINSENGRACHT 303 AMSTERDAM. No. 26.

Bij de Platen.

Ontwerp van een villa,

door F. G. C. ROTHUIZEN.

Een breed opgevatte villa met een bizonder regelmatig verdeeld plan en flinke gevels biedt de plaat. De geheele samenstelling is daarop duidelijk te volgen.

Brand winkelgebouwen.

Een der onlangs te Amsterdam gebouwde magazijnen heeft den toegang aan de straatzijde verdeeld tusschen een groot winkelraam, zoo iets eigenlijk van glazen gevel en een zeer smalle winkelkast, waarin de tentoongestelde goederen alleen kunnen opgemerkt worden, door de bezoekers van dat magazijn. De bouwmeester trok partij van de gelegenheid en deed dit op bevredigende wijze. De gemeente oordeelde echter dat kleine uitstalraam niet brandvrij genoeg. Wat zou het kunnen zijn indien daarin werkelijk eens brand kwam, dan was de toegang versperd en gevaar niet te ontkomen. Daarom werd voorgeschreven dat door onbrandbaar glas daarin moest worden voorzien. Dat besluit is zeer te apprecieeren. Maar is die verhouding wel billijk genomen. Wij hebben het dezer dagen nog kunnen zien, hoe een klein ontstaan van vlam het speelgoederen magazijn van Strauss op de Reguliersbreestraat in lichte laaie zette. De inhoud is als geboren voor brandstof; droog, vol hars, en alle mogelijke gemakkelijk ontvlambare eigenschappen en gelukkig liep dat alles af in een kort tijdsbestek en wel zonder ongelukken.

Wij tellen onder de nieuwe magazijnen de Grand Bazar de la Bourse op den Nieuwendijk, de bazar, waar allen nagenoeg heen trekken. Geen wonder men vindt er ook van alles.

Maar ook niet gering is daar het gevaar te achten waar ook van alles opeengestapeld is zelfs zoo, dat er geen plekje haast overblijft en waarvan brandbaar het kenmerk is. Staat men voor het gebouw dan zijn er al de toegangen wijd geopend, zoodat in- en uitgaan bij gewonen toestand van zelf zich regelt. Maar voor en achter en in die doorgangen, hangen allerlei artikelen, wanneer een enkele vlam vatte, dan zijn juist de geopende doorgangen zoovele tochtkanalen die de vlam binnenwaarts doen trekken en wat zal daarvan het gevolg zijn indien ooit zoo iets voorviel. Naar de straat is geen ontkomen, inwendig is het overal brandvoedsel, en is dan wel het verlaten van het magazijn van de achterzijde wel zoo geriefelijk? dat bezoekers, en er zijn er altijd velen, die bovendien met de inrichting niet bekend zijn, weten waar heen zij zich moeten begeven. Hoe gemakkelijk er brand kan komen, is dezer dagen weer gebleken en waar nu de bazar-directie alle mogelijke voorzorgen neemt, daar zou het toch kunnen gebeuren, dat van de straatzijde waar zoo van allerlei hangt een onvoorzichtig voorbijganger, de aanleiding van een groote ramp zou kunnen vormen. Hoe goed het ook van de onderneming moge zijn aan den weg te timmeren zoo zouden wij toch wel in overweging willen geven de ingangen wat meer van dat alles te ontblooten men moet de gelegenheid niet scheppen maar voorkomen. Waar nu het gemeentebestuur zoo zorgvol optreedt voor een kleine uitstalkast waar het gevaar in geen verhouding staat tot dat waarop wij doelen, daar zou het wenschelijk zijn dat zich hierop de aandacht eens vestigde en er wat beperking in de groote uitstalling kwam, waardoor de mogelijke oorzaak tot gevaar wegvalt. Tot heden liep alles goed af dacht wellicht niemand er aan, toch is het dikwerf bij ons, in gedachte geweest, bij de beschouwing van het groot aantal bezoekers gedurende de St. Nicolaasweek, waarvan velen dikwerf met sigaar en pijp gewapend langs al die voorwerpen slenterden. Zorg voor het algemeen is voor een gemeente gebiedend, doch dan geschiede dit ook op eene voor allen gelijke wijze en daaraan ontbreekt nog wel het een en ander bij inrichtingen als de hier besprokene.

Het Raadhuis te Rotterdam.

Rotterdam zal het voorrecht erlangen wellicht een nieuw raadhuis te verkrijgen. Onderhandelingen loopen over het blok huizen in de Hoogstraat en het Achterklooster, hoek Oostpoort grenzende aan het krankzinnigengesticht. Het front zal naar het nieuwe Oostplein komen en het geheel van dien omvang zijn dat bevolking, belasting, onderwijs, militie en armbestuur er allen zouden kunnen worden onder dak gebragt. De verkoop der terreinen van het Oude Raadhuis. zouden een groot deel van de kosten dekken. Inderdaad eene verbetering die hoogst gewenscht zou zijn.

Toren te Oirschot.

Een belangrijk oud bouwwerk is tot puin vervallen. Het is de toren te Oirschot die nog uit de middeneeuwen dagteekent, en geheel uit metselsteen was opgetrokken. Om de zes lagen liepen er witte tufsteenen banden door. De toren had reeds veel van de weersinvloeden

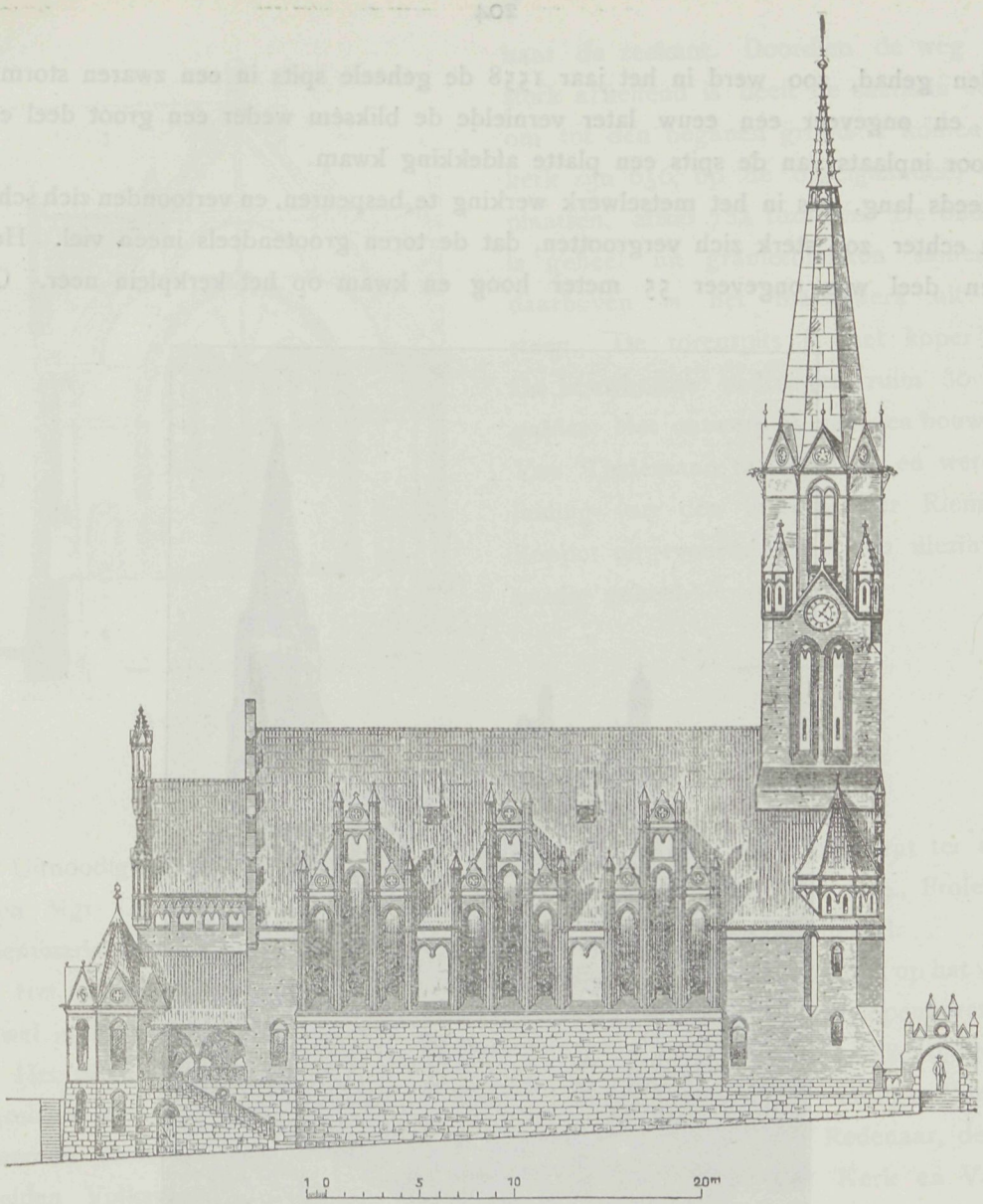

Zijgevel.

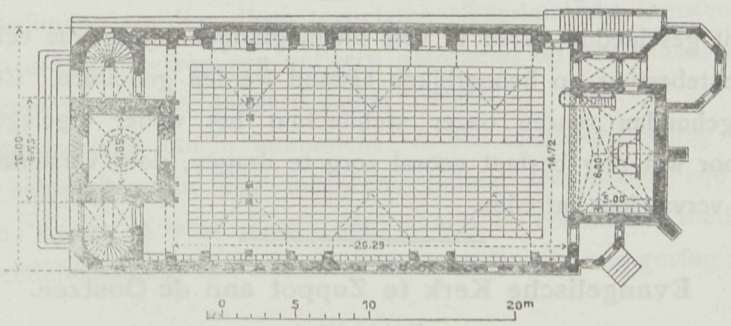

Plan.

te lijden gehad, zoo werd in het jaar 1558 de geheele spits in een zwaren storm afgeslagen en ongeveer een eeuw later vernielde de bliksem weder een groot deel er van, waardoor inplaats van de spits een platte afdekking kwam.

Reeds lang, was in het metselwerk werking te bespeuren, en vertoonden zich scheuren, die nu echter zoo sterk zich vergrootten, dat de toren grootendeels inéén viel. Het omgevallen deel was ongeveer 55 meter hoog en kwam op het kerkplein neer. Op het

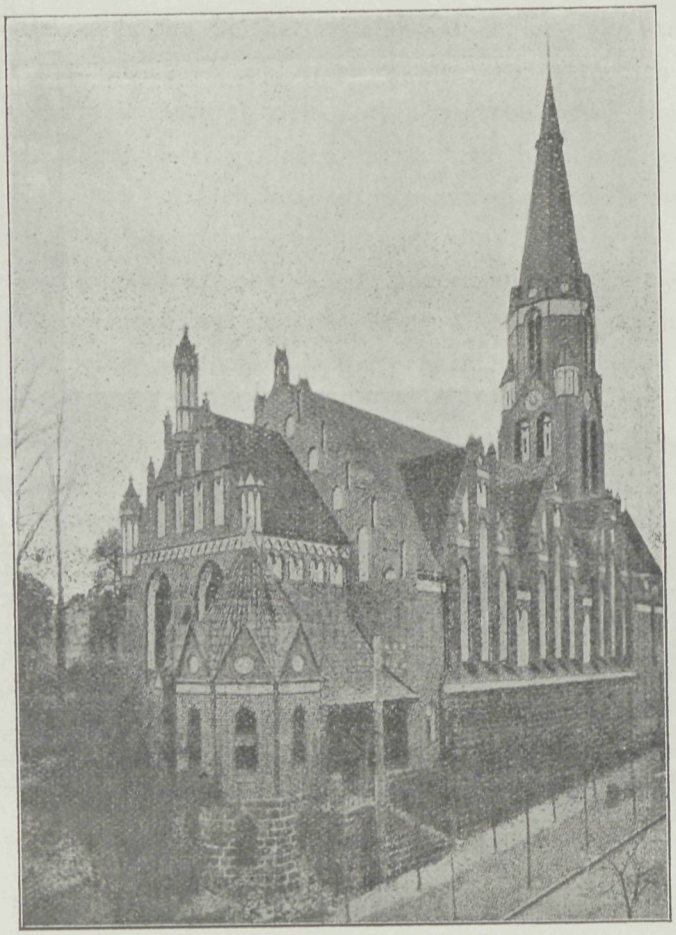

Evangelische kerk te Zappot aan de Oostzee.

oogenblik dat dit geschiedde waren er vele nieuwsgierigen bijeen, die echter door de zorg van het Gemeentebestuur op behoorlijken afstand werden gehouden. Zoo heeft een der eeuwen stand gehouden reuzen onzer architectuur het weder afgelegd, wel een waarschuwing om voor wat nog bestaat vooral zorg te dragen, door versterking en onderhoud opdat niet zulk verval kan intreden.

Evangelische Kerk te Zoppot aan de Oostzee.

Dit kerkje in de nabijheid van Dantzig, is evenzoo dicht bij de Oostzee gelegen. Vooral een fraaie toren is daaraan verbonden. De toren ligt naar het marktplein het koor,

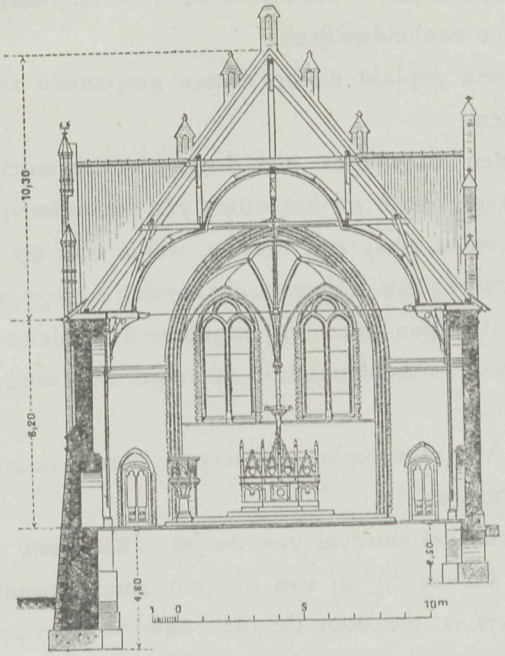

Doorsnede.

naar de zeekant. Doordien de weg nog al sterk afhellend is heeft de sacristie een trap om tot den beganen grond te komen. In de kerk zijn 656, op de orgelgaanderij 128 zitplaatsen, alzoo 784 tezamen. De onderbouw is geheel uit granietblokken samengesteld daarboven is het metselwerk uit rooden steen. De torenspits is met koper gedekt. De bouwkosten bedroegen ruim 80 duizend gulden. Het ontwerp is van den bouwmeester Von Tiedemann te Potsdam, en werd onder leiding van den bouwmeester Riemasch te Zoppot uitgevoerd. Het is een allezints eigenaardig geheel.

Prijsvragen.

Uitnoodiging tot deelneming aan een Prijskamp voor een Monument ter eere van wijlen Mgr. Dr. H. J. A. M. Schaepman, Protonotarius Apostolicus a. i. p., Professor aan 't Seminarie te Rijsenburg, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Het in duurzamen steen uit te voeren monument zal geplaatst worden op het voorplein en wel in de aslijn, van het Seminarie te Rijsenburg, niet ver van den openbaren weg. 1)

Het moet strekken om hulde te brengen aan de hoedanigheden, welke tijdgenoot en nageslacht vereeren of zullen vereeren in den grooten Burger, den waardigen Priester, den geleerden Professor, den rijkbegaafden Dichter, den welsprekenden Redenaar, den onvermoeiden Volksvertegenwoordiger, den onversaagden Strijder voor Kerk en Vaderland, wiens divies was: »Credo pugnu.«

De kosten van oprichting van het Monument (met uitzondering van die der fundeering) mogen de som van 8000 gulden, zegge acht duizend gulden, niet overschrijden.

Tot mededinging worden alleen toegelaten Nederlandsche kunstenaars.

Zij zullen moeten leveren een ontwerp geteekend op een schaal van 10 cm. per 100.

De teekeningen van dit ontwerp zullen bestaan in:

a. een plattegrond van 't monument; *b.* een opstandteekening van de voorzijde en een van de achterzijde, en nog meerdere, indien deze noodig zijn om het ontwerp te verduidelijken; *c.* een of meer doorsneden, waarin de constructie duidelijk is aangegeven; *d.* een perspectiefteekening van het monument met de naaste omgeving; *e.* eene beschrijving

1) Een situatieplan is tegen toezending van 25 cents verkrijgbaar in den boekhandel der Firma Wed. J. R. van Rossum te Utrecht.

van het ontwerp, met aanduiding der te bezigen materialen ; *f.* eene gedetailleerde begrooting van kosten, met opgave der hoeveelheden en der eenheidsprijzen.

De teekeningen moeten op linnen of katoen geplakt en op ramen gespannen zijn, ten einde ze gemakkelijk te kunnen tentoonstellen.

De teekeningen mogen den naam van den ontwerper niet dragen, maar moeten vergezeld zijn van een verzegelden brief, waarin de naam en het adres van den ontwerper zijn aangegeven. De enveloppe moet een teeken of zinspreuk dragen, welke ook op de teekeningen moet voorkomen. Een correspondentieadres kan desgewenscht worden opgegeven.

Vóór of op den 1en Mei 1905 moeten de ontwerpen vrachtvrij ingeleverd worden aan een nader in de dagbladen op te geven adres. Na voormelden datum zullen geen ontwerpen tot den prijskamp meer worden toegelaten.

De jury doet uitspraak vóór 15 Mei d. a. v. Alle ingezonden ontwerpen worden daarna gedurende veertien dagen vòòr het publiek tentoongesteld.

Aan den kunstenaar, wiens ontwerp volgens het oordeel van de Jury, het beste en voor uitvoering het meest geschikt is, zal de vervaardiging van het monument kunnen worden opgedragen, indien hij een beeldhouwer is, die door de Jury daartoe bekwaam geacht wordt. Is dit niet het geval, dan zal hem een prijs worden toegekend van 300 gulden (zegge drie honderd gulden).

Voorts zal toegekend worden: een prijs van 200 gulden (zegge twee honderd gulden) voor het daarop volgende, en eene prijs van 100 gulden (zegge hondder gulden) voor het derde ontwerp.

Aan de drie bekroonde ontwerpers zal worden uitgereikt eene oirkonde meldende de verdienste van ieders werk in 't bijzonder. Hunne ontwerpen worden eigendom van het Nederl. R. K. Episcopaat. De niet bekroonde ontwerpen moeten door de inzenders worden teruggehaald binnen eene week na afloop der tentoonstelling.

Tot Juryleden van den prijskamp zijn door Z.D.H. den Aartsbisschop van Utrecht benoemd de Heeren: Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen, te Roermond, Voorzitter. Mgr. G. W. van Heukelum, Deken van het Sint-Bernulphusgilde te Jutphaas ; Dr. A. Rosemans, Professor aan het Seminarie te Hoeven ; L. Hezemans, arch. van de St. Janskerk te 's Hertogenbosch ; Jan Kalf, Secretaris van den Katholieken Kunstkring : de Violier, te 's Gravenhage, Secretaris.

Van Gendt's Bouwkalender.

Vroeger dan gewoonlijk is verschenen Van Gendt's bouwkalender, uitgave van den heer L. J. Veen te Amsterdam een jaarlijksche bekende die zich vele vrienden gemaakt heeft en steeds zorgvuldig wordt bijgewerkt door de heeren Schill en Haverkamp. Zoo is ook ditmaal met de hoogst praktische bijlage de kalender een boekje dat ieder vakman in de zak kan bergen en daarvan veel gerief hebben, hetzij om de wetenswaardigheden die dikwerf noodig zijn en toch niet ieder oogenblik in ons geheugen terugkeeren, hetzij tot het doen van notities.

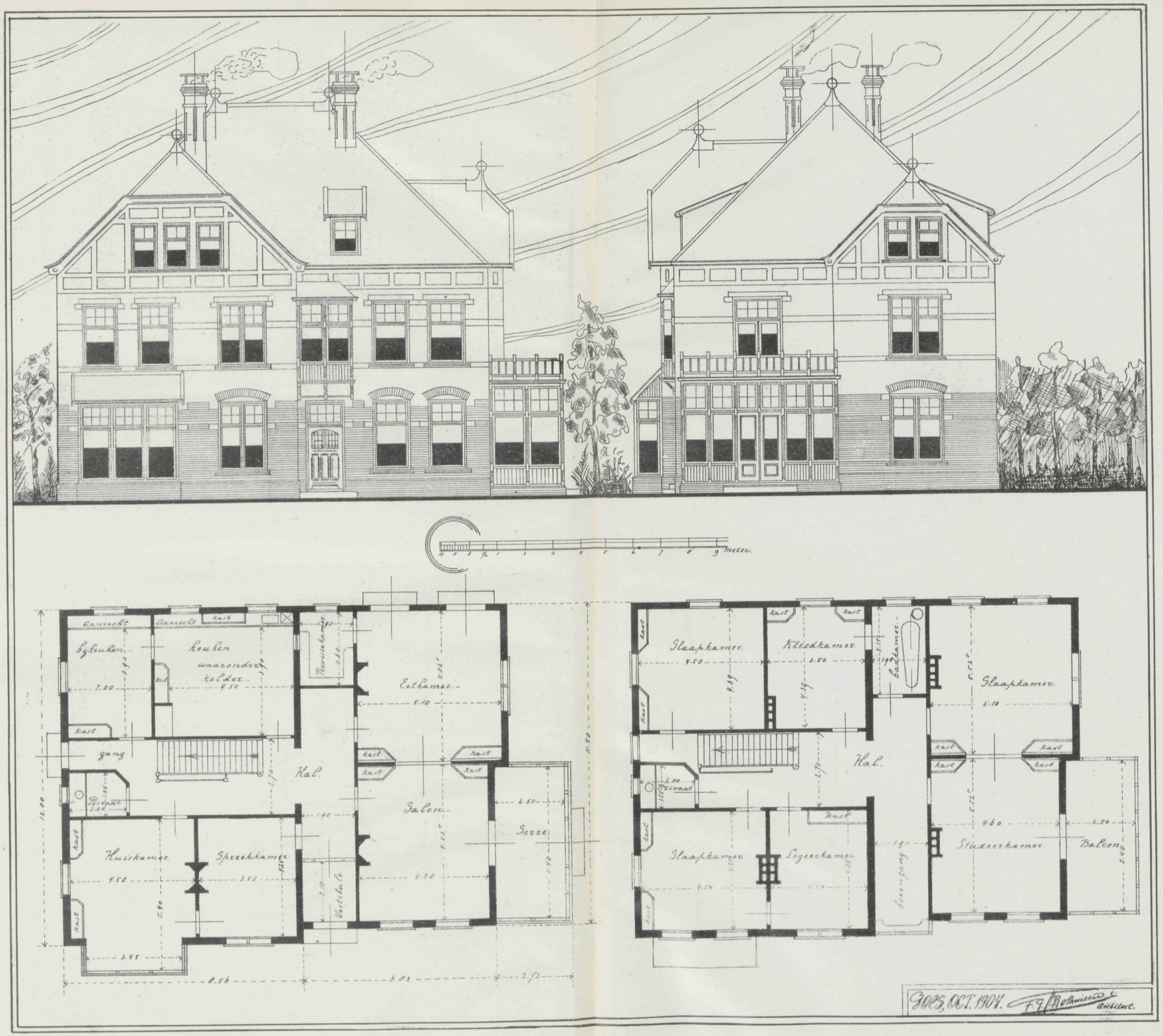

ONTWERP Ve VILA